

revista arhivelor

Archives Review

Arhivele Naționale ale României

Bd. Regina Elisabeta nr. 49, sector 5, București,
România

www.arhivelenationale.ro
revista.arhivelor@arhivelenationale.ro
revistaarhivelor@gmail.com
portal.arhivelenationale.ro

ISSN: 2501-0476
ISSN-L: 1453 - 1755

**REVISTA ARHIVELOR
ARCHIVES REVIEW**

**LXXXIX (2012)
No 1**

International Advisory Board

Hermine Anghelescu (Detroit, Michigan), Mihnea Berindei (Paris), Stefano Bottoni (Alessandria), Ion Bulei (Bucharest), Ovidiu Buruiană (Iași), Ovidiu Cristea (Bucharest), Michela Dal Borgo (Venice), Dennis Deletant (London), Marius Diaconescu (Bucharest), Catherine Durandin (Paris), Gérard Ermisse (Paris), Constanța Ghițulescu (Bucharest), Armand Goșu (Bucharest), Didier Grange (Geneva), Florea Ioncioaia (Iași), Gail Kligman (Los Angeles, California), Antal Lukács (Bucharest), Paul Michelson (Huntington, Indiana), Andi Mihalache (Iași), Lorenz Mikoletzky (Vienna), Lucian Năstasă (Cluj-Napoca), Marius Oprea (Bucharest), Isabella Orefice (Rome), Acad. Șerban Papacostea (Bucharest), Ovidiu Pecican (Cluj-Napoca), Andrei Pippidi (Bucharest), Leonidas Rados (Iași), Brigitte Rigele (Vienna), Virgil Țărău (Cluj-Napoca), Vladimir Tismăneanu (Maryland), Ottmar Trașcă (Cluj-Napoca), Cristian Vasile (Bucharest), Petronel Zahariuc (Iași)

Editorial Board

Arcadie M. Bodale
Cătălin Botoșineanu
Florin Cîntic
Dorin Dobrinu
Ioan Drăgan
Laura Dumitru
Costin Feneșan

Paula Ivan
Șerban V. Marin (*editor-in-chief*)
Peter Moldovan
Alina Pavelescu (*editorial secretary*)
Bogdan-Florin Popovici
Radu Stancu
Claudiu Victor Turcitu

Translations, Linguistic Examination

Laura Dumitru (French)
Costin Feneșan (German)
Șerban V. Marin (English)
Peter Moldovan (German)

Alina Pavelescu (French)
Gabriela Preotesi (English)
Radu Stancu (English)

Cover
Romeo Cîrjan

ISSN: 2501-0476
ISSN-L 1453-0755

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI
NATIONAL ARCHIVES OF ROMANIA

REVISTA ARHIVELOR
ARCHIVES REVIEW

LXXXIX (2012)
No 1

SUMMARY

ARCHIVE STUDIES

- Arcadie M. BODALE & Suzana BODALE – *O nouă viziune despre rolul Arhivelor Naționale: conștientizarea tinerilor asupra importanței patrimoniului arhivistic (Conceptul de Arhive educative)* 9
- Artur LAKATOS – *Arhivele ecleziastice minoritare din România. Situație și dezbateri* 23
- Sergiu SOICA – *Arhive specifice ecleziastice, Arhivele Bisericii Greco-Catolice din România. Studiu de caz: Arhiva Episcopiei Greco-Catolice de Lugoj* 29
- Radu Florian BRUJA – *Arhive românești în Ucraina: Fondul Prefectura județului Cernăuți* 41
- Oana MARINACHE – *Proiecte de arhitectură și urbanism la Arhivele Statului de la Mănăstirea Mihai Vodă* 51

STUDIES OF HISTORY

- Iulian Marcel CIUBOTARU – *Îndreptări și completări cu privire la situația Bisericii din Moldova în prima domnie a lui Alexandru Lăpușneanu* 61
- Paul-Daniel NEDELOIU – *Neamul Dereptate în secolele al XVI-lea-al XVII-lea. Câteva precizări genealogice* 70
- Mihai Sorin RĂDULESCU – *Philippide – familie greco-română* 83
- Liviu NEAGOE – *Constituționalismul românesc – tradiții și particularități în definirea ideii de cetățenie în prima jumătate a secolului al XIX-lea* 97
- Mihai GEORGIȚĂ & Radu MILIAN – *Biblioteci școlare românești din Bihor (secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea) (II)* 110
- Leonte IVANOV – *Biografia lui Fiodor Evfimievici Melnikov prin prisma unor cercetări recente* 125

Mihai BURCEA & Marius STAN – <i>Liga contra Prejudecăților în vizorul Siguranței. Scurtă istorie a unui “ONG” interbelic</i>	137
Simona PREDA – <i>“Tot înainte!” Sloganuri și lozinci în presa comunistă pentru copii (1948-1989)</i>	167
Radu STANCU – <i>Ideologie, represiune și pedeapsa cu moartea în deceniul dinaintea adoptării Codului penal din 1969</i>	181

RESTITUTIO

Elena MUȘAT – <i>Câteva documente privind Compania Negustorilor Greci din Brașov (1764-1765)</i>	204
Mirela TÎRNĂ – <i>Inventarierea averii familiei regale române. Primele măsuri ale noului regim (II)</i>	219

REVIEWS, BIBLIOGRAPHICAL NOTES

Liliana Maria Popa & Ioan-Nicolae Popa, <i>Vasile Aaron 1780-1821. Studiu monografic</i> (Alexiu Tatu)	239
<i>Din Arhivele cernăuțene. Scrisori către I. Nistor</i> (ed. Doina-Iozefina Iavni) (Arcadie M. Bodale)	240
<i>Magyar Tragédia. 1944-1947</i> [Schmidt Mária & Halmy Kund (szerk)], (Artur Lakatos)	242
Boris Vasiliev, <i>Stalin mi-a furat copilăria</i> (Iulian Marcel Ciubotaru)	244
Vladimir Tismăneanu, <i>Lumea secretă a nomenclaturii. Amintiri, dezvăluiri, portrete</i> (Mircea Stănescu)	248
Ana Selejan, <i>Glasul patriei. Un “cimitir al elefanților” în comunism</i> (Mircea Stănescu)	249
Liviu Tofan, <i>A patra ipoteză. Anchetă despre o uluitoare afacere de spionaj</i> (Mircea Stănescu)	252

ADDENDA ET CORRIGENDA

Despre calitatea surselor arhivistice și rolurile autorului-creatorului-deținătorului de documente (Bogdan-Florin Popovici)	256
Exerciții de exprimare arhivistică (Alexandru Ioan Tămaș)	265

“A fost sau n-a fost?” – scurt răspuns către domnul Constantin Rezachevici (Șerban V. Marin)	267
--	-----

VARIA

Colocviul <i>Dora d’Istria, Balcanii și Orientul</i> (Laura Dumitru & Monica Negru)	270
<i>Din Rusia – cu sufletul deschis</i> (Octavian Dascăl)	272
Conferința <i>Between Worlds: The Age of the Angevines</i> (Târgoviște-Moroeni, 2011) (Șerban V. Marin)	278

Contributors	281
---------------------	-----

O nouă viziune despre rolul Arhivelor Naționale: conștientizarea tinerilor asupra importanței patrimoniului arhivistic (conceptul de Arhive educative)

**Arcadie M. Bodale
Suzana Bodale**

Keywords: *Archives; Education; Youth; Document; Archival Heritage; Protection; Minorities*

Încă din perioada în care Dacia a fost cucerită de romani, strămoșii românilor au creat, cu siguranță, și documente scrise. Acest lucru este dovedit de faptul că limba română a conservat direct din latină verbul “a scrie” (*scribere*), semn că strămoșii noștri au practicat această activitate neîntrerupt. Cu toate acestea, cele mai vechi documente românești care au ajuns până astăzi sunt scrise în limba slavă veche și datează abia de la sfârșitul veacului al XIV-lea. Dacă românii ar fi importat scrierea în acea epocă, ei ar fi folosit un verb derivat din slavă pentru a desemna această activitate (*pisati*). Totuși, această ultimă noțiune a lăsat în limba română un cuvânt care a apărut și s-a dezvoltat în perioada slavonismului cultural. Astfel, termenul “pisanie” datează din această epocă și desemnează inscripțiile votive care erau puse cu ocazia ridicării unei biserici din piatră.

Apoi, chiar dacă pe teritoriul Țărilor Române o serie de mărturii indirecte atestă existența unor arhive private (cancelaria domnească și instituțiile ecleziastice ori orășenești) încă din Evul Mediu, din păcate cea mai mare parte a acestor izvoare medievale și moderne s-a pierdut. Nici fondurile documentare ale marilor familii boierești și negustorești nu au avut o soartă mai bună¹. Așadar, chiar dacă, din cele mai vechi timpuri, românii au folosit în permanență scrisul, prea puține din documentele create de ei au ajuns până la noi.

Cu siguranță, această situație a fost cauzată de mai mulți factori. Firește, unii dintre ei depășesc responsabilitatea străbunilor noștri, precum războaiele, jafurile, incendiile sau inundațiile. Totuși, peste toate acestea, tronează indolența și lipsa de atenție pe care majoritatea semenilor noștri le-au manifestat și, din nefericire, le mai arată față de documente. Astfel de cusururi vin atât dintr-o nerozie determinată de o educație precară, cât și din reaua-credință pe care au manifestat-o unii indivizi de ieri

¹ Astfel, în Țara Românească și Moldova aproape că nu s-a păstrat bogata corespondență purtată de domnie, biserică, marii dregători, boieri și negustori. Despre importanța ei pentru trecutul nostru ne putem da seama atunci când se găsesc unele scrisori oficiale sau particulare prin diferite arhive din străinătate.

și de astăzi². Această lipsă de prețuire a vechilor acte se observă atât în distrugerile voluntare de documente, cât și în cele involuntare, datorate îndeosebi condițiilor inadecvate de păstrare. Așadar, umezeala, căldura excesivă, rozătoarele și insectele au avut și au un rol însemnat în distrugerea izvoarelor istorice.

În această situație, nu este întâmplător faptul că, deplângând lipsa monumentelor din Bucovina, unul dintre primii arheologi ai Bucovinei, Dionisie Olinescu, constata cu amărăciune că “Suntem un popor pe care cu drept îl poate întreba străinul: de unde ați venit și care vă e trecutul. Fața aceea modernă a câmpurilor să vă fie de document din trecutul vostru?”³. Prin urmare, istoricul interesat de trecutul spațiului românesc este nevoit adeseori să suplinească această penurie de documente căutând în arhivele și bibliotecile fostelor regate și imperii cu care românii au intrat în contact de-a lungul timpului, așa cum pionierii istoriografiei românești au făcut începând cu al doilea sfert al secolului al XIX-lea.

Din păcate, nici după intrarea în vigoare a Regulamentelor Organice și înființarea Arhivele Statului la București (1 mai 1831) și Iași (1 ianuarie 1832)⁴, această generală lipsă de interes față de documente nu s-a schimbat prea mult. Astfel, odată cu înființarea Arhivelor Statului în Moldova și Țara Românească, autoritățile au acordat atenție în special documentelor create de instituțiile publice, însă și acestea numai în măsura în care aveau rolul de a rezolva o serie de probleme administrative ori juridice. Doar lipsa de personal suficient care să se apuce de triat documentele care se primeau la Arhivele Statului a făcut să ajungă până la noi o parte din arhivele fostelor instituții ale celor două Principate Române extracarpătice. Trecerea timpului a făcut ca aceste dosare văzute atunci ca lipsite de importanță să fie extrem de prețuite astăzi de către istorici. Din păcate, cele două războaie mondiale, cu refugiul autorităților și populației au adus alte pierderi involuntare arhivelor publice și private din țară⁵.

² Spre exemplu, dreptul tuturor copiilor de voievozi și a urmașilor lor de a dobândi tronul țării și rivalitățile dintre membrii caselor domnitoare provocate din acest drept, iar – mai apoi – numirile de domni făcute direct de către sultani au împiedicat constituirea și perpetuarea unei continuități dinastice, așa încât – de cele mai multe ori – noii suverani nu își legitimau drepturile prin domnia predecesorului lor imediat, așa încât neglijau intenționat arhiva constituită de acesta, cu atât mai mult cu cât erau interesați ca memoria colectivă să rețină cât mai puțin din faptele acestuia din urmă. În același timp, rivalitățile pentru conducerea târgurilor au făcut ca și arhivele orășenești să se risipească la puțină vreme după ce se aduna o cantitate oarecare de acte. Apoi, din bogatele arhive ale instituțiilor ecleziastice și din cele ale familiilor boierești au ajuns până la noi doar câteva din actele de stăpânire a moșiilor lor. Cauzele acestei situații au fost explicate de Bogdan Petriceicu Hașdeu la mijlocul secolului al XIX-lea, când ilustrul cărturar deplângea faptul că în vremea sa călugării sunt leneși și neinstruiți, așa încât distrug cărțile și picturile făcute și adăpostite de vrednicii lor înaintași, motiv pentru care “numai hrisoavele și-au păstrat oarecum prețul în părerea materialiştilor monahi: ele privesc la moșii, la danii, la scutiți [...]” (B. P. H., *Miscarea literelor în Iași*, în B. P. Hașdeu, *Din Moldova (Lumina). Științi. Literatura. Critica*, Iași 1862-1863 (ed. I. Opreșan, București 2009, p. 277).

³ Dionisie Olinescu, *Antichități în Bucovina*, în Idem, *Scrieri istorice*, I (ed. Bogdan Petru Nicolici), Suceava 2010, p. 98.

⁴ *Arhivele Statului. 125 ani de activitate. 1831-1956*, București 1957, p. 17.

⁵ Erast Tarangul, *Amintiri*, în AN Iași, fond personal *Erast Tarangul*, ms. 90, f. 36; T. Bălan, *Arhivele Bucovinei*, “Revista Arhivelor” 2 (1926), 3, p. 302-303; Ioan Scripcariuc, *Direcția*

La aceste nenorociri, s-a adăugat instaurarea regimului comunist, care dorea să curme orice legătură cu “trecutul burghezo-moșieresc” și să recicleze cantități cât mai mari de hârtie. Aceste obiective aberante au provocat daune incommensurabile fondurilor arhivistice (uneori la îndemnul sau prin complicitatea unor salariați ai Arhivelor⁶), provocând un adevărat cataclism cultural.

Amplourea acestui dezastru nu a fost curmată nici odată cu prăbușirea comunismului în 1989, căci ura populației față de regim a învins orice urmă de rațiune, provocând distrugerea unor arhive după care astăzi suspinăm. Au profitat de ignoranța celor mulți și revoltați toți cei care nu erau mândrii de trecutul lor și care astăzi țin să ne învețe regulile democrației, după ce mai înainte ne-au silit să “construim socialismul”. La aceste cauze, după 1990, s-au adăugat interesele mărunte ale noilor îmbogățiți în perioada de tranziție spre democrație și spre o economie de piață. Astfel, toți cei care fuseseră “cadre de nădejde” ale Partidului Comunist au “reușit” să devalizeze, să falimenteze și să vândă pe nimic unitățile economice ale orânduirii socialiste, motiv pentru care s-au străduit să distrugă orice act care îi putea demasca. Din păcate, de multe ori scopul acestor îmbogățiți a fost facilitat de către unii salariați ai Arhivelor Naționale. Sunt prea multe exemple din care se poate constata că aceștia au avizat adeseori lucrări de selecționare ale documentelor fără o verificare temeinică sau chiar fără discernământ. Pentru această gravă carență este responsabilă și dănuirea în rândul unor foști și actuali indivizi ce se pretind arhiviști a unei mentalități comuniste de selecționare obligatorie a maculaturii de către creatorii și deținătorii de documente, care înainte de 1989 măcar putea fi justificată prin nevoia de reciclare a hârtiei.

Astfel, au căzut pradă focului arhive întregi, fără ca cineva să poată face ceva. Și uite așa, în vremea regimului comunist și în cei peste 20 de ani de tranziție către o societate democratică, s-au pierdut definitiv peste 80% din documentele cu valoare științifică create în această vreme. Pentru cei care se îndoiesc de afirmația noastră în ceea ce privește proporțiile dezastrului, se pot convinge de acest lucru studiind indicatoarele termenelor de păstrare și nomenclatoarele arhivistice ale instituțiilor din acea vreme, rapoartele de control de atunci și de astăzi, cele câteva inventare care se mai pot vedea prin lucrările de selecționare înaintate spre confirmare Arhivelor sau rătăcite prin depozitele de arhivă, precum și cele câteva resturi documentare rămase din niște fonduri arhivistice uriașe, ce astăzi (cu multa șansă) se găsesc uitate prin diverse depozite de arhivă.

Firește, în toată această perioadă, pagubele din arhivele particulare au rămas constante, la un nivel ce tinde să devină absolut: aproape din tot ceea ce se creează de

județeană Suceava a Arhivelor Naționale, “Arhiva Românească” 156 (serie nouă=2) (1996), fasc. 2, p. 186; Doina-Iozefina Iavni, *Din Arhivele Cernăuțene. Scrisori către I. Nistor* (ed. Florin Pintescu), Suceava 2012, p. 8.

⁶ Simptomatică pentru această situație este cazul Liceului Național din Iași, unde se păstrau fondurile mai multor vechi licee și școli din Iași, pentru care un fost director adjunct al Arhivelor Statului din Iași propunea selecționarea documentelor vechi (cataloage, corespondență etc.). Doar reticența conducerii unității școlare a salvat aceste fonduri de la distrugere [AN Iași, fond *Arhiva de Cămară*, dosarul fondului Liceului Național “Mihail Sadoveanu”-Iași, nr. B-11, nota de teren cu nr. 30/14 ianuarie 1991].

către intelectuali (manuscrise, corespondență etc.) se distruge imediat ce autorii/destinatarii lor dispar.

Din păcate, acest fenomen este specific nu numai românilor, ci și celorlalte etnii care au trăit alături de români. Prin urmare, indiferent dacă este vorba de comunități etnice (maghiari, germani, evrei, ruși, ucraineni, sârbi, turci, tătari, armeni ori țigani⁷) sau religioase (ortodocși, catolici, armeni, protestanți, neoprotestanți, mozaici ori musulmani), arareori se pot găsi documente care să ajute cercetătorul să reconstituie trecutul acestor comunități. Spre exemplu, comunitatea ebraică, deși majoritară în perioada antebelică și cea interbelică în orașul Iași, nu a lăsat decât vreo 10 registre de stare civilă și aceasta doar datorită faptului că ele au fost preluate de către Arhivele Statului. Cele rămase în arhivele celor câteva zeci de sinagogi ieșene anterioare anului 1865 s-au pierdut definitiv. La fel stau lucrurile și în cazul comunităților de germani și armeni din acest oraș, pentru care s-au păstrat doar trei registre, respectiv, un singur registru de naștere, căsătorie și moarte. Apoi, din bogatele arhive ale numeroaselor episcopii, misiuni și parohii romano-catolice și biserici protestante care au existat în Țara Românească și în Moldova între sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de al XX-lea, nu a ajuns până astăzi niciun document. Excepție sunt doar cele câteva acte din secolele al XVIII-lea-al XIX-lea ale Diocezei catolice din Moldova. De asemenea, pentru comunitatea țigănească nu s-a păstrat la nivelul României nici măcar un act întocmit de către unul dintre reprezentanții acestei etnii în Evul Mediu și epoca modernă, deși membrii ei sunt atestați pe teritoriul țării încă din veacul al XV-lea, iar câțiva dintre ei sunt destinatarii unor scrisori domnești ori ai unor mari boieri⁸.

Or, după părerea noastră, pe lângă situațiile amintite, în care anumiți indivizi sunt direct interesați să distrugă anumite documente ori arhive, acest dezastru cultural generalizat este cauzat mai ales de educația precară în ceea ce privește salvarea patrimoniului la nivelul societății. Spre exemplu, în spațiul românesc, populația nu conștientizează importanța documentelor și, implicit, a Arhivelor pentru conservarea memoriei colective și a drepturilor comunităților ori a indivizilor. Ca atare, adeseori instituțiile și persoanele fizice își neglijează și, uneori, își distrug din ignoranță, în virtutea unei tradiții (de acum) milenare, documentele cu valoare științifică și practică. Ca atare, se pierde un imens patrimoniu cultural atât de către populația majoritară, cât și de către comunitățile etnice și confesionale de pe teritoriul României. De fapt, asemenea Evului Mediu, și astăzi concetățenii noștri socotesc orice hârtie veche – dacă nu este un act de proprietate sau măcar în legătură cu o

⁷ Socotim denumirea de rom ca fiind una artificială și discriminatorie, deoarece lasă o întreagă etnie fără istorie, în condițiile în care toate documentele anterioare anului 1990 vorbesc doar de țigani, termen cu care se autodenumesc în continuare cea mai mare parte a membrilor acestei etnii.

⁸ Printr-o scrisoare românească din 8 august <1610>, Vascan Orăș mare vornic al Țării de Sus de îi poruncește țiganului Țișo ca atunci când va “vedea această carte a mea”, să îi plătească lui Pintilie postelnicul cele două iepe foarte bune cu care l-a plătit de la ștreang fiindcă furase niște cai, “că de nu i le vei plăti, bine să știi că voi trimite și te voi spânzura și într-alt chip nu va fi, să nu mai umblii furând ca un câine” [*DIR.A, veac XVII, II: 1606-1610*, p. 314-315, doc. 419; pentru dată și numele mic, vezi Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București 1971, p. 422, sub voce].

proprietate – ca fiind nefolositoare, așa încât o lasă să se distrugă sau chiar o distrug în mod intenționat, pentru că “le ocupă spațiul” în dulapuri/fișete/depozite de arhivă, ceea ce ajunge – la un moment dat – să îi deranjeze. Această situație este determinată și de faptul că mai puțin de 5% din populația României cunoaște rolul Arhivelor de păstrătoare ale patrimoniului cultural scris al locuitorilor țării.

Din păcate, la acest dezastru, și arhiviștii își au partea lor de vină. Lipsa de experiență/viziune/cultură istorică la efectuarea selecționărilor, interesele mărunte ale unora dintre ei sau lipsa de fermitate/autoritate față de decidenții politici și economici sunt fapte pe care nu putem să le justificăm în fața urmașilor. Această situație este cu atât mai neplăcută cu cât socotim că menirea arhivistului este aceea de a salva documentele cu valoare științifică și practică de la distrugere. După părerea noastră, pentru CV-ul unui arhivist, un document salvat de la distrugere este mai important decât 10 studii pe care le poate scrie, deoarece, în timp, orice lucrare științifică se perimează, însă valoarea unui document sporește mereu.

Din păcate, rădăcinile străvechi ale lipsei de interes față de document sunt atât de puternice încât, dacă nu vom lua rapid atitudine, vom constata nu numai că ne-a dominat trecutul, dar că stăruie să ne controleze prezentul și viitorul. În aceste condiții, credem că este nevoie de o schimbare rapidă de mentalitate în ceea ce privește modul în care populația și instituțiile se raportează la document și arhive, care să contribuie – alături de legislația existentă – la salvarea patrimoniului arhivistic de pe teritoriul României. Este drept, și comuniștii au încercat să salveze documentele cu valoare științifică și practică, introducând (prin anii 1950) controalele la creatorii și deținătorii de arhivă⁹ și, mai târziu, prin 1951-1957¹⁰, indicatoarele și nomenclatoarele cu termene de păstrare pentru toate categoriile de documente. Ineficiența acestor activități se poate constata cu prilejul activităților de îndrumare și control. Spre exemplu, sunt prea puține instituții care folosesc în activitatea curentă indicatoarele și nomenclatoarele menționate; de fapt, în cel mai fericit caz, marea majoritate a acestor instituții se folosește de aceste instrumente de

⁹ Ioana Grigorie pune introducerea controalelor la creatorii de arhivă și verificarea documentelor propuse spre eliminare de către Aurelian Sacerdoțeanu pe seama pregătirii acestuia de arhivist, așa încât fostul director general al Arhivelor “a fost primul care a înțeles că arhivistul trebuie să se implice activ în evaluarea documentelor create de instituțiile contemporane”, vezi Ioana Grigorie, *Arhivele Statului de la Ministerul învățământului la Ministerul de Interne, în Profesiuniștii noștri 10. Corneliu-Mihail Lungu arhivist, istoric, profesor la 70 de ani* (ed. Vilică Munteanu & Ioan Lăcătușu), Sfântu Gheorghe 2013, p. 652. În realitate, controalele la diferite instituții au fost preluate după practica arhivistică sovietică, care trebuia să afle și să raporteze totul organelor de represiune.

Apoi, verificarea de către arhiviștii statului a documentelor netrebuincioase ale instituțiilor ce urmau să fie vândute nu este meritul lui Aurelian Sacerdoțeanu, ci era deja o practică generalizată încă din timpul directoratului lui Constantin Moisil (AN Iași, fond *Arhiva de Cancelarie*, ds. 1/1932, f. 3r).

De fapt, Aurelian Sacerdoțeanu a avut o “revelație” din partea arhivisticii sovietice, așa încât a adoptat și introdus în arhivistica românească și alte modele sovietice de control și represiune, precum caietul de activitate, planul de muncă, întrecerile socialiste, înfierările publice, instituirea unui climat de nesiguranță și suspiciune etc. (cf. I. Grigorie, *op. cit.*, p. 651-653).

¹⁰ I. Grigorie, *op. cit.*, p. 654.

lucru doar când fac lucrări de selecționare. Cealaltă dovadă a ineficienței acestor măsuri este, din păcate, dezolantă. Astfel, din rapoartele de control întocmite de ariviști de-a lungul vremii, se constată că anii cei mai vechi ai documentelor instituțiilor se schimbă periodic, fără ca acestea să fie preluate la Arhivele Naționale. Astfel, la Iași, primele rapoarte de control menționează existența a numeroase acte de la sfârșitul veacului al XIX-lea; cele din anii '80 arată că la majoritatea instituțiilor se găsesc documente din perioada interbelică, iar astăzi, cu mult noroc, mai găsim documente anterioare anului 1945. Cu siguranță, aceste distrugeri nu pot fi puse pe seama războaielor și calamităților, ci numai pe cea a inconștienței celor care le-au gestionat.

Această situație este cu atât mai tristă cu cât atribuția Arhivelor Naționale privitoare la efectuarea controalelor la creatorii și deținătorii de documente s-a întipărit atât de bine în mentalitatea fostelor conducători ale instituției noastre, încât a fost trecută ca a doua atribuție a Arhivelor Naționale. Astfel, art. 5, lit. b) din Legea 16/1996 stipulează că Arhivele Naționale "controlează aplicarea prevederilor legislației în vigoare pe linia muncii de arhivă și stabilește măsurile ce se impun potrivit legii", aceasta fiind reluată și prin lit. l) din cadrul aceluiași articol, potrivit căruia Arhivele "*asigură aplicarea prevederilor legislației în vigoare în realizarea protecției documentelor care fac parte din Fondul Arhivistic Național al României, respectiv în apărarea secretului de stat, paza și conservarea acestor documente, atât în timp de pace, cât și la mobilizare sau război [s. n.]*".

Din păcate, am observat, cu regret, că aceste prevederi ale Legii 16/1996 sunt fără nicio urmărire practică, deoarece în cazul aplicării sancțiunilor contravenționale încep să sune telefoanele pentru intimidarea salariaților Arhivelor Naționale sau pentru anularea acestor sancțiuni, iar în cazul constatării distrugerilor de documente care fac parte din Fondul Arhivistic Național niciun procuror din România nu a dat ca soluție începerea urmăririi penale pentru făptuitor.

În același timp, în România, impactul Arhivelor Naționale la nivel social este extrem de redus. Ca atare, numărul cetățenilor României care identifică Arhivele Naționale ale României cu o instituție care protejează o parte importantă a patrimoniului cultural al țării este extrem de scăzut, limitându-se practic doar la istoricii, doctoranzii și studenții care cercetează documentele pentru a-și putea întocmi lucrările științifice de care se ocupă. Mai mult chiar, atunci când nu mai au documentele de care sunt interesați, cetățenii află, prin diferite mijloace, că este posibil ca actele care le atestă drepturile patrimoniale sau cetățenești să se păstreze la Arhivele Naționale.

Prin urmare, chiar dacă în prezent Arhivele Naționale au un grad maxim de implicare în administrarea patrimoniului arhivistic al României, există numeroase situații în care sistemul legislativ și instituțional din România împiedică arhivistul să își îndeplinească atribuțiile. La această realitate se adaugă faptul că populația nu conștientizează îndeajuns importanța documentelor și, implicit, a Arhivelor pentru conservarea memoriei colectivităților. Astfel, majoritatea cetățenilor nu acordă destulă importanță documentelor pe care le moștenesc de la înaintași sau pe care le creează ei înșiși dacă nu le aduc beneficii materiale imediate. De altfel, chiar și în cazurile rarissime în care nu poate fi vorba de un astfel de interes, grija pentru

documente este precară, așa încât adeseori instituțiile și cetățenii le pierd sau le distrug din neatenție. Situația este și mai îngrijorătoare în ceea ce privește documentele comunităților etnice și religioase de pe cuprinsul României, așa încât cercetătorii vor rămâne încă multă vreme în imposibilitatea de a le reconstitui istoria și cultura.

Dat fiind faptul că se pierde un imens patrimoniu cultural atât pentru comunitatea românească majoritară, dar și pentru celelalte comunități etnice și confesionale de pe teritoriul țării, se impune o nouă abordare a societății contemporane de către arhiviștii români. Prin urmare, suntem de părere că această breaslă profesională este datoră să provoace o schimbare rapidă și profundă a mentalității populației, care să contribuie – alături de legislația existentă – la salvarea patrimoniului arhivistic de pe teritoriul României. Or, schimbarea acestei paradigme mentale se poate realiza doar prin educație și prin atragerea atenției comunității asupra importanței tezaurului cultural existent în arhivele publice și private. În cadrul acestui proces, o atenție particulară trebuie acordată copiilor și tinerilor, deoarece aceștia reprezintă viitorul societății. Astfel, trebuie stărnite interesul și dragostea elevilor și studenților din România față de arhive și de documentele pe care acestea le adăpostesc.

În acest sens, avem exemplul Europei de Apus, unde această schimbare s-a produs și prin dezvoltarea laturii educative și de popularizare a importanței tezaurului cultural în arhive și muzee, cu rezultate pozitive înregistrate astăzi în societățile respective. Prin urmare, este necesar ca toți copiii și tinerii din România să fie îndrumați spre document și arhive, astfel încât să înțeleagă faptul că cele mai importante documente ale unei comunități se păstrează doar în arhive și că acestea din urmă sunt cele mai sigure instituții în care poate fi păstrată o bună parte din patrimoniul cultural al unei națiuni. Pentru ca acest demers să devină un act de cultură conștient, viitorii cetățeni trebuie să intre în contact cu documente originale păstrate la Arhivele Naționale. Acest lucru este cu atât mai necesar cu cât copiii ajung mult mai greu în contact cu documentul original de la Arhivele Naționale și aceasta se întâmplă numai dacă au un profesor de istorie care cunoaște importanța acestei instituții și îi aduce special pe la noi, într-o scurtă vizită. Or, aceste grupuri sporadice și mici nu sunt suficiente pentru crearea unei noi generații de adulți în spiritul respectării arhivelor. Mai mult, chiar dacă Arhivele sunt astăzi deschise pentru expoziții și prezentări făcute în fața unor grupuri de vizitatori, acestea suferă prin faptul că, din cauza lipsei mijloacelor materiale, se rezumă adeseori doar la niște prelegeri verbale. Nu există materiale și mijloace tehnice profesionale, specifice **colțului copiilor** din muzeele și arhivele occidentale, care ar face prezentările mai atractive, adaptate nivelului de înțelegere specific vârstei copiilor și care ar avea un impact mult mai profund. De asemenea, în acest moment, Arhivele Naționale ale României nu și-au dezvoltat un corp de specialiști care să aibă ca activitate principală conștientizarea importanței păstrării și valorificării patrimoniului arhivistic în rândul tinerilor, “ghizii” noștri făcând aceste prezentări din pasiune și din proprie inițiativă, cumpărând de multe ori materiale de promovare sau pentru desfășurarea unor activități practice din banii lor, tocmai de dragul copiilor și pentru a optimiza prezentarea.

De aceea, considerăm că introducerea unui sistem coerent de educație pentru arhive, cu mijloace moderne de prezentare, cu materiale pentru activități practice și cu un corp de specialiști aflat în contact permanent cu procesul educativ, ar duce la rezultate mult mai eficiente.

Această activitate nu este o inovație, ci funcționează de multă vreme în Apusul Europei. Astfel, primul serviciu de **Arhive educative** din Europa a apărut în cadrul Arhivelor Naționale ale Franței, la începutul anilor '50 ai secolului trecut, sub impulsul arhivistului Charles Braibant și al istoricului Régine Pernoud. El urmărea ca elevii și studenții să descopere patrimoniul național scris, prin împletirea activităților educative cu cele culturale. Elaborat în directă legătură cu personalul serviciilor de conservare și valorificare din arhive, dar și cu alți actori interesați de educație, el a pus învățăceii în contact direct cu documentul scris, ca sursă esențială a scrierii istoriei. Datorită succesului imens de care s-a bucurat în rândul copiilor și tinerilor, Serviciul educativ (*Le service éducatif*) a fost extins la toate Arhivele departamentale din Franța.

Ulterior, activitățile educative au fost preluate și de către alte arhive, biblioteci și muzee europene (Marea Britanie, Belgia, Elveția, Austria etc.). Ca atare, în Europa de Apus se desfășoară un amplu program de conștientizare a populației asupra importanței patrimoniului cultural local, regional, național și european prin arhive, biblioteci și muzee. În acest scop, aceste instituții din statele occidentale dezvoltă de mai multă vreme programe educative și de popularizare a importanței patrimoniului cultural, activitate ce începe din ciclul preșcolar și primar, continuă la gimnaziu, liceu și facultate și tinde să se prelungească și după finalizarea studiilor, prin proiectul cunoscut sub numele de **Noaptea muzeelor**.

Din păcate, în spațiul românesc, astfel de demersuri cu un caracter educativ sunt doar în stadiu embrionar, putând fi întâlnite doar în câteva muzee, printre care cel de Științe Naturale "Grigore Antipa" din București. Probabil, lipsa banilor a făcut ca majoritatea instituțiilor de cultură din România să nu poată desfășura activități educative și recreative cu copiii.

Prin urmare, un asemenea demers cu caracter educativ inițiat și desfășurat sistematic de către Arhivele Naționale ale României s-ar înscrie într-o politică europeană de educare a tinerelor generații în spiritul iubirii, protejării și valorificării patrimoniului cultural, creator de identități. Din fericire, el este realizabil, căci Arhivele din România dispun de specialiștii care au și o vastă experiență didactică sau care au fost formați în timpul studiilor universitare pentru a îmbrățișa cariera didactică. Ca atare, suntem convinși că, după un scurt stagiul de pregătire specială în domeniu, orice arhivist poate desfășura activități educative cu elevii.

În același timp, desfășurarea unui program educativ de către Arhivele Naționale ale României ar reînnoa o veche tradiție, ruptă brutal odată cu instaurarea regimului comunist. Astfel, din ianuarie 1862 până la 1 februarie 1951¹¹, Arhivele Statului din România au fost subordonate Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Ca atare, această instituție angaja personalul trebuincios instituției

¹¹ *Ibidem*, p. 647.

Arhivelor¹² sau decidea mutarea unor salariați ai Arhivelor pe posturi de conducere în cadrul Ministerului¹³. De asemenea, prin Casa Școalelor, Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice asigura salariile personalului¹⁴ și nevoile logistice ale Arhivelor Statului¹⁵. Totodată, în perioada interbelică, Arhivele Statului din România desfășurau activități cultural-educative atât cu învățăceii ce doreau să îmbrățișeze cariera de arhivist, cât și cu publicul larg ce dorea să se familiarizeze cu activitatea Arhivelor¹⁶. În sfârșit, până în iunie 1948, când s-a modificat legislația muncii prin care s-a impus salariaților deținerea unui singur loc de muncă, funcționarii Arhivelor Statului desfășurau și activități didactice, ca profesori de licee și facultăți¹⁷.

Prin implementarea unui astfel de program, ce poate fi desemnat cu numele general de **Arhivele educative**, copiii și tinerii din diverse medii și culturi vor intra în contact cu documentul de patrimoniu, vor înțelege că numai documentul conservă memoria și drepturile indivizilor și ale colectivităților și vor învăța să îl prețuiască și să îl folosească. În cadrul unui astfel de demers, Arhivele Naționale ale României ar trebui să ofere posibilitatea organizării unor excursii și ateliere de lucru educaționale pentru copiii din toate județele țării, prin atragerea în această activitate a unui număr cât mai mare de școli și de elevi și prin implicarea tuturor instituțiilor de învățământ superior existente în țară. Acest program trebuie să se adreseze tuturor elevilor și studenților, indiferent de vârstă, sex, etnie sau confesiune, deoarece fiecare copil, adolescent și adult trebuie să remarce importanța documentelor pentru drepturile, libertățile, cultura și istoria sa, a familiei sale și a comunității din care face parte.

Firește, această muncă a elevilor și studenților cu documentul va fi adaptată în funcție de vârstă, potrivit nivelului de înțelegere și puterii de concentrare a copiilor. Astfel, pentru ca publicul-țintă să recepteze corect și temeinic mesajul educativ al Arhivelor, trebuie organizate grupe de lucru pe cicluri școlare: învățământul primar (6-10 ani), învățământul gimnazial (11-14 ani), învățământul liceal (15-19 ani) și învățământul universitar (19-23 de ani). Această activitate începe prin jocul didactic la grupele de elevi de la ciclul primar și se termină cu crearea unor abilități profesionale la elevi de liceu și studenți, transformându-i în viitori cetățeni responsabili, care prețuiesc și folosesc conștient documentele din arhive. Spre exemplu, în cadrul acestui program educativ, elevii din ciclurile primar și gimnazial

¹² Spre exemplu, prin ordinul Ministerului Instrucțiunii Publice nr. 711 din 21 ianuarie 1927, a fost angajat Gheorghe Ungureanu ca ajutor registrator la Arhivele Statului din Iași, începând cu 1 ianuarie 1927 (AN Iași, fond *Arhiva de Cancelarie*, ds. 3/1922-1929, f. 33r).

¹³ Astfel, în anul 1940, directorul regional al Arhivelor din Iași, Alexandru Băleanu, a fost trecut la conducerea Inspectoratului Școlar, devenind inspector general școlar al județului Iași (*Ibidem*, ds. 1/1934-1941 [sic!; corect: 1/1934-1945, n. A. B.], f. 1r-58v; idem, fond *Comitetul de restaurare a bisericii Golia din Iași*, ds. 1/1942-1943, f. 2; ds. 1/1943-1944, f. 93 și ds. 3/1943, f. 1).

¹⁴ Idem, fond *Arhiva de Cancelarie*, ds. 1/1922-1926, f. 1r ș. u.

¹⁵ *Ibidem*, ds. 1/1922-1926, f. 3r ș. u.; ds. 1/1932, f. 2v ș. u.

¹⁶ În 1932, sub coordonarea lui Constantin Moisil, directorul general al Arhivelor Statului, Școala Superioară de Arhivistică și Paleografie ținea săptămânal, în fiecare duminică de la orele 11-12 dimineața, "o serie de conferințe, tratând subiecte în legătură cu izvoarele și științele auxiliare ale istoriei noastre naționale, ce erau destinate atât elevilor școlii, cât și «publicului amator» [s. A. B.]" (*ibidem*, ds. 1/1932, f. 4r).

¹⁷ I. Grigorie, *op. cit.*, p. 649-650 și nota 10.

vor putea învăța să facă un document ca în vechime (o scrisoare-plic, un arbore genealogic, un sigiliu, un plan sau o hartă etc.), prilej cu care își vor crea și pana de scris specifică acelor vremi. Prin jocul didactic aplicat la grupele de elevi din ciclul primar și gimnazial, se stimulează gândirea, contribuind la îmbunătățirea abilităților practice și a creativității copiilor, ajutându-i să facă față mai bine diferitelor situații emoționale și sociale. În același timp, la elevii de liceu și studenți, acest program ar trebui să urmărească nu numai creșterea responsabilității sociale față de patrimoniul arhivistic, ci și crearea unor abilități profesionale, pregătind grupul țință pentru viață. Astfel, elevii din licee și studenții pot dobândi câteva dintre cunoștințele necesare desfășurării unei activități științifice, precum redactarea unei lucrări originale pe baza documentelor de arhivă, folosirea corectă a aparatului critic și inițierea într-o paleografie. De asemenea, pot fi inițiați în tainele profesiei de arhivist, învățând câteva principii pentru crearea și prelucrarea unui dosar, fond ori colecție arhivistică; care sunt tipurile de instrumente de lucru folosite în arhivele publice și private, modul în care trebuie realizat un interviu de istorie orală și câteva dintre secretele legătoriei și restaurării documentelor și cărților. Firește, pentru succesul acestui demers, copiii și tinerii trebuie să fie familiarizați cu toate activitățile importante ce vizează păstrarea, conservarea și valorificarea documentelor de arhivă (arhivistică, valorificare, restaurare și legătorie). Prin urmare, participarea elevilor și studenților la activitățile laboratoarelor de restaurare și legătorie este esențială în cadrul Arhivelor educative. Pentru educarea temeinică a copiilor și tinerilor în spiritul respectului față de arhive (în general) și document (în particular), **Arhivele educative** trebuie să cuprindă trei tipuri de activități: activități de promovare și conștientizare a importanței educației, activități practice și științifice, precum și activități de publicare a rezultatelor și de evaluare a impactului.

Receptivitatea unui asemenea demers educativ stă în faptul că cel mai eficient mod de învățare este prin experiența proprie. Prin joc didactic, exerciții recreative și diferite activități culturale și practice desfășurate cu elevii și studenții în sediile Arhivelor Naționale se poate forma o nouă percepție a opiniei publice față de document și de Arhive. În cadrul acestui program, trebuie să primeze experiența ludică, activitățile trebuind să fie captivante și emoționante, așa încât să stimuleze motivația și entuziasmul copiilor. Această trăsătură va servi ca fundație solidă a unui proces de învățare profundă, bazat pe experiență. Totodată, programul **Arhivele educative** trebuie să capteze interesul elevilor și studenților, dezvoltându-le capacitatea de gândire, inteligența emoțională și abilitățile sociale cu ajutorul jocurilor de perspicacitate.

Învățarea prin jocul didactic este eficientă deoarece este recreativă, ușoară și temeinică, ducând la o foarte bună receptare a mesajului. Astfel, într-o oră de joc, grupul țință poate descoperi și asimila mai multe informații despre documente și arhive decât într-un an de lectură. Câștigul este enorm, deoarece arhivistica este o știință aridă, pe care un învățăcel o poate asimila în timp. Conceptul **Arhivele educative** oferă elevului posibilitatea să învețe din experiență și nu doar din resurse teoretice și academice. Prin acest demers, România se va alinia standardelor actuale practicate în Apus, unde procesul de învățare se face prin metode interactive. Totodată, prin acest concept, trebuie promovată toleranța și respectarea drepturilor

minorităților, deoarece prin salvarea de la distrugere a documentelor comunităților etnice și religioase de pe teritoriul României fiecare cetățean are posibilitatea de a cunoaște și înțelege mai bine fiecare individ ori minoritate cu care intră în contact. Salvarea de la distrugere a documentele minorităților va aduce beneficii imense patrimoniului național și culturii române în ansamblu, deoarece ea poate reflecta spiritul toleranței și diversitatea culturală care a caracterizat poporul român de-a lungul veacurilor, în condițiile în care toate minoritățile etnice și confesionale au avut libertatea de a-și vorbi limba maternă, de a se autoguverna și de a-și practica religia în mod nestingherit. Printr-un asemenea demers se vor forma cetățeni responsabili și toleranți, care vor prețui documentele și arhivele.

În același timp, alături de grupurile țintă direct vizate, demersul se adresează indirect și altor grupuri: familiile copiilor și tinerilor, prietenii lor, colegii elevilor și studenților ce nu participă în mod direct la activitățile educative și, nu în ultimul rând, comunităților locale prin expunerea publică a proiectelor finale, pe site-ul Arhivelor și prin micile expoziții de la finalul fiecărui ciclu din cadrul unor astfel de instrui. De asemenea, **Arhivele educative** trebuie promovate și prin mass-media și, în consecință, vor avea impact la nivelul întregii populații a României. Prin urmare, suntem convinși că printr-un suport material minim, se pot organiza ateliere de lucru și cursuri cu publicul tânăr, cu scopul de a-i insufla dragostea pentru patrimoniul scris al comunității. Dat fiind faptul că disciplina istorie are un rol tot mai mic în programele de învățământ, perspectiva **Arhivelor educative** va completa educația civică a tinerei generații în spirit european.

De asemenea, prin introducerea în România a programului **Arhivele educative**, vizibilitatea și impactul instituției Arhivelor Naționale va fi mult mai mare în societate. Astfel, cu ajutorul documentelor din depozitele proprii și a unui personal calificat și cu har pedagogic, Arhivele Naționale ale României pot stârni interesul copiilor și tinerilor pentru propria istorie și cultură. Totodată, prin activități educative, copiii trebuie să fie atrași spre document, intrând în contact direct cu el și învățând să îl prețuiască și să îl folosească. De asemenea, prin educație, se va conștientiza în mentalul colectiv că numai prin păstrarea documentului se conservă memoria și drepturile indivizilor și ale comunităților locale, iar distrugerea lui prin ignoranță ori indiferență poate însemna pierderea de către cetățeni a unor drepturi și distrugerea memoriei indivizilor și colectivităților. Totodată, copiii și tinerii participanți într-o asemenea activitate vor conștientiza că doar grija lor față de document va asigura generațiilor viitoare accesul la cultura și istoria strămoșilor lor și că o atenție precară arătată arhivelor și documentelor familiale nu exonerează nici generațiile precedente, nici generația de astăzi de vina pierderii unui însemnat patrimoniu cultural. În sfârșit, copiii vor conștientiza faptul că importanța pe care cetățenii o acordă documentelor reflectă cultura și civilizația unui popor.

Prin urmare, implementarea programului **Arhivele educative** în România va contribui în mod semnificativ la conștientizarea de către tineri a importanței patrimoniului arhivistic, la modelarea unor cetățeni responsabili, care să prețuiască documentele și arhivele, ceea ce va asigura protejarea în viitor a patrimoniului cultural al țării. Odată înțeleasă importanța valorilor culturale lăsate de înaintași, Arhivele Naționale ale României vor deveni mai bine cunoscute, așa încât vor putea

întra în circuitul turismului cultural. Cu acest prilej, turiștii vor vizita expozițiile periodice organizate de această instituție, ceea ce îi va ajuta să cunoască patrimoniul pe care Arhivele îl adăpostesc. În plus, în viitor, vor putea fi organizate muzee ale Arhivelor Naționale, cu expoziții temporare și permanente, ce vor atrage și mai mulți vizitatori. Ca urmare, vom putea asista la o răspândire a impactului Arhivelor Naționale asupra cetățenilor de pe întreg teritoriul țării, ceea ce va aduce mult mai multă protecție patrimoniului arhivistic al României. În consecință, în urma desfășurării unei astfel de activități și cu o suficientă vizibilitate în mass-media, va crește notorietatea și implicarea socială a Arhivelor Naționale ale României, așa încât va spori semnificativ numărul cetățenilor care o vor identifica drept o instituție care adăpostește, protejează și restaurează o mare parte din patrimoniul cultural al țării și care le garantează dreptul de a-și crea, păstra și folosi documentele privitoare la istoria și cultura lor.

În sfârșit, pe lângă protejarea patrimoniului arhivistic, educarea cetățenilor va duce negreșit la crearea în viitor a unei opinii favorabile Arhivelor, deoarece din elevii de astăzi se vor alege și politicienii de mâine. Doar astfel mai putem spera rezolvarea unor probleme ce au devenit trăsături definitorii pentru instituția noastră în ultimii 180 de ani: lipsa unei finanțări adecvate, la care s-au adăugat în timp fluctuațiile semnificative de personal, deprofesionalizarea constantă a salariaților și reducerile aberante de angajați.

Câștigul unui asemenea demers nu va fi unul imediat, însă va fi unul uriaș pe termen mediu și lung pentru arhive (în general) și documente (în particular), deoarece rezultatele sale benefice vor fi vizibile în timp, devenind concrete după cca. 10-15 ani de la debutul unui astfel de program. Singura condiție pentru succesul unui asemenea demers este ca procesul educativ să înceapă măcar de la învățământul primar și să continue și după finalizarea studiilor superioare.

Așadar, prin implementarea unui program intitulat **Arhivele educative**, copiii vor fi atrași spre document, vor învăța să îl prețuiască și să îl folosească, deoarece numai documentul conservă memoria și drepturile indivizilor și ale comunităților locale. Prin educație, se va conștientiza, în mentalul colectiv, că distrugerea documentului ca urmare a indifferenței poate însemna pierderea de către cetățeni a unor drepturi, dispariția memoriei individuale ori colective și chiar pierderea unor oportunități de afaceri. În urma demarării acestui program, elevii și studenții vor înțelege că un document este cu atât mai valoros cu cât poate fi folosit de către toți cetățenii. Un document privat se referă doar la drepturile și libertățile unui individ, ale unei familii sau ale unei societăți economice, pe când un document public privește întreaga comunitate. Or, accesul neîngrădit al cetățenilor la documentele publice se realizează doar prin intermediul Arhivelor Naționale.

În aceste condiții, socotim că pentru a realiza măcar de acum încolo o "protecție specială" reală a documentelor care fac parte din Fondul [în realitate, Patrimoniul] Arhivistic Național, trebuie regândit modul în care Arhivele Naționale se raportează nu numai față de instituțiile creatoare și deținătoare de documente, dar mai ales față de factorul uman care creează și administrează astfel de documente. Ca atare, accentul va trebui mutat de pe activitatea de îndrumare și control pe activitatea de educație a populației în spiritul dragostei față de document și arhive și de

responsabilizare a cetățenilor față de soarta documentelor. Firește, Arhivele nu trebuie să renunțe la activitatea de îndrumare și control, însă această sarcină ar trebui trecută în plan secundar în raport cu latura educativă a Arhivelor, căci efectele benefice ale controalelor efectuate de către salariații Arhivelor Naționale sunt extrem de reduse față de timpul și de resursele umane pe care această activitate o captează.

Prin însușirea de către Arhivele Naționale ale României a unor activități educative, țara noastră se va înscrie în trendul cultural european, de conștientizare a copiilor și tinerilor de importanța științifică și practică a documentelor din arhive. Treptat, această activitate va transforma imaginea rigidă pe care grupurile țintă o au despre arhive, patrimoniu și istorie într-o activitate atractivă și folositoare pentru copii, stimulându-le imaginația, pasiunea și competențele.

Astfel, elevii și studenții vor intra în contact direct cu documentul și vor descoperi o parte din tainele muncii în arhive. Cu acest prilej, ei vor conștientiza importanța documentului pentru individ și comunitate și nevoia salvării lui de la distrugere. Această situație va ajuta la întărirea simțului civic și a responsabilității tinerei generații, făcând din membrii ei cetățeni cu o mentalitate europeană în ceea ce privește patrimoniul. Prin urmare, conceptele de protejare și de valorificare a patrimoniului arhivistic pot depăși în România cercul restrâns al specialiștilor, devenind un drept și o obligație asumată conștient și de către ceilalți cetățeni, indiferent de sex, origine etnică sau confesiune. Oricât de bună ar fi, legislația arhivistică poate impune responsabilități, dar niciodată nu va reuși să stârneasce dragostea față de document. O activitate desfășurată doar din obligație nu poate aduce performanțe profesionale. Ca atare, suntem de părere că Arhivele Naționale ale României ar trebui să își asume o sarcină nouă: aceea de a educa tânără generație, conștientizând-o de importanța științifică, economică și socială a acestei instituții și insuflându-i dragostea pentru document și arhive, ceea ce va contribui la protejarea patrimoniului documentar al țării.

Totodată, în urma desfășurării acestui program, va creșterea notorietatea și implicarea socială a Arhivelor Naționale ale României, așa încât va spori semnificativ numărul cetățenilor care o vor identifica drept o instituție care protejează patrimoniul cultural al țării și care le garantează dreptul de a-și crea, păstra și folosi documentele privitoare la istoria și cultura lor.

A New Vision About the Role of the National Archives of Romania: the Awareness of the Young People about the Importance of the Archival Heritage (The Concept of Educational Archives)

(Abstract)

Due to the constant destruction of documents in the Romanian space, the National Archives of Romania should initiate and conduct a series of educational activities with pupils and students in order to protect the archival heritage belonging to all ethnic and religious communities. Thus, by starting a program entitled *The Educational Archives*, children would understand the old documents, learn to appreciate and to use them and to become aware that the documents are the ones which preserve the memory

and the rights of individuals and of the local communities. With the help of education, people would understand that the destruction of documents due to indifference means the loss of citizens' rights, of individual or collective memory and even the loss of some business opportunities.

Consequent to this program, Romania would join the European cultural trend, since the pupils and students would understand the scientific and practical importance of archives and that a document is more valuable if it can be used by all citizens in order to gain their rights.

Arhivele ecleziastice minoritare din România.

Situație și dezbateri

Artur Lakatos

Keywords: *Archives Fonds; Ecclesiastic Property; Romanian Communism; Archival Legislation; Political Debates*

În Europa Centrală și de Est, biserica înseamnă mai mult decât religie sau credință. Această instituție a jucat un rol important în societate, de-a lungul istoriei, fie ca este vorba de educație, de dezvoltarea sentimentelor sociale și naționale, fie de sprijin umanitar acordat enoriașilor mai săraci¹. În ziua de azi, studiile din domeniul istoriei bisericești nu reprezintă numai o redare a unor evenimente cronologice din evoluția unei religii sau analiza unor mecanisme de producere a evenimentelor independente de lumea laică, ci fenomenele sunt percepute mai degrabă în cadrul societății, aflată într-o interacțiune continuă cu entitatea religioasă, cu sau fără voia părților. Marile universități beneficiază de centre și institute de studiere a istoriei bisericești, mediul științific românesc nefăcând nici el excepție în acest caz, iar la nivel mondial principalele descoperiri în acest domeniu sunt publicate în reviste precum *Church History*, *Archive für Reformationsgeschichte*, *Acta Theologica*, *Religious Studies* etc. Pentru studierea istoriei bisericești, la fel ca peste tot în cercetarea istoriei, materialul arhivistic reprezintă cea mai importantă sursă primară.

Transilvania ca unitate geografică și istorică a fost de-a lungul timpului și este încă o lume multiculturală și multiconfesională, o microlume europeană în sine, cu mult înainte să fi început procesul de integrare europeană. Cu o majoritate românească și un element important maghiar, imaginea hărții etnice este completată de comunități germane, armenesti, rome, evreiești, într-o măsură mai redusă chiar slovace și bulgare. Din punctul de vedere al religiei, românii majoritari sunt mai ales ortodocși sau greco-catolici și, mai ales după 1989, în rândurile lor au apărut mulți neoprotestanți. Bisericile istorice maghiare și germane sunt cele romano-catolică, calvină, evanghelică și unitariană, cea din urmă fiind reprezentarea specific transilvană a antitrinitarianismului. Într-o lume atât de multicoloră și complexă, conflictele între comunități – fie ele naționale, religioase sau sociale – au fost de cele mai multe ori inevitabile, dar în general coexistența, interferențele interculturale și

¹ Aici menționăm câteva titluri de largă circulație: *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia: the Communist and Postcommunist Eras* (ed. Sabrina Petra Ramet), Durham 1992; Christine Chailot, *The Orthodox Church in Eastern Europe in the Twentieth Century*, Oxford et al. 2011; *Christianity and Modernity in Eastern Europe* (ed. Bruce R. Berglund & Brian Porter-Szucs), Budapesta 2010; *Religion and the Conceptual Boundary in Central and Eastern Europe: Encounters of Faiths (Studies in Central and Eastern Europe)* (ed. Thomas Bremer), Basingstoke 2008, etc.

interacțiunile pașnice și constructive erau mult mai obișnuite. Rivalitatea dintre diferitele confesiuni a generat de multe ori o competiție sănătoasă, de exemplu în cazul colegiilor întreținute de religiile recepte, care în secolele al XVI-lea-al XIX-lea reprezentau practic centrele educației din regiune². Și deoarece, după un anumit nivel atins în dezvoltarea societății, bisericile aveau nevoie să își țină arhive proprii, au procedat ca atare. În cele ce urmează, vom prezenta câteva cazuri concrete.

Centrul Bisericii Romano-Catolice din Transilvania se află la Alba Iulia. Din cauza multiplelor peripeții la care orașul și, inclusiv, clădirile bisericii au fost victime, foarte multe documente, în special cele din evul mediu, s-au pierdut definitiv și irecuperabil. Despre continuitatea arhivării se poate vorbi cu data de 1715, fondurile fiind complete din 1729. În perioada Principatului Transilvaniei, principii au secularizat multe dintre fonduri, dar sub stăpânirea Habsburgilor catolici, majoritatea acestora a fost restituită Bisericii. În epoca contemporană, prima “serie” de documente a fost pierdută în 1949, când regimul stalinist proaspăt instaurat a naționalizat biblioteca Batthyaneum, în patrimoniul căreia a fost păstrată o parte din documente³. În cursul deceniilor ce au urmat, patrimoniul arhivistic al bisericii a suferit și alte confiscări, situații care nici după 1989 nu au fost remediate. În prezent, Arhivele bisericii Romano-Catolice funcționează la Alba Iulia pe baza unui *Codex Iuris Canonici* din 1983, adoptat cu ocazia celui de-al doilea sinod de la Vatican. Începând cu 2003 – datorită inițiativei personale a arhiepiscopului György Jakubinyi – au fost create centre de colectare în diferite orașe din Ardeal, care se găsesc în arhidioceză, în care se colectează materialele arhivistice ale unor entități bisericești mai mici, de exemplu cele ale unor parohii izolate⁴.

O altă arhivă ecleziastică de tradiție este cea a bisericii unitariene. Această religie specifică unei părți a maghiarimii din Transilvania – în prezent având mai puțin de 80.000 de enoriași – a apărut ca rezultat al răspândirii ideilor antrinitariene din timpul Reformei. Nașterea ei oficială este reprezentată de proclamația de la Turda din 1568, când această religie, fondată de pastorul Ferenc Dávid a devenit una din religiile recepte. Deoarece este vorba de o religie relativ “nouă” și cu caracter regional – singura ei episcopie fiind la Cluj-Napoca –, majoritatea documentelor acesteia s-a păstrat până în ziua de azi, datorită conștiinciozității oficialilor bisericii, a preoților și congregațiilor. La mijlocul secolului al XVIII-lea a fost fondată instituția oficială a Arhivei Episcopale și s-a început adunarea tuturor documentelor oficiale ale eparhiei⁵. Colecția foarte bogată a acestei arhive se află într-o structurare continuă și în ziua de azi. Deoarece acest cult mic beneficiază de relații internaționale funcționale și eficiente, acestea se concretizează în cazul managementului arhivistic prin *Transylvanian Archive Project* (TAP), inițiat și coordonat de specialiști de la

² Cu privire la rolul școlilor confesionale în dezvoltarea culturii, în general și în Transilvania, vezi Artur Lakatos, “A kolozsvári egyházi iskolák helye és szerepe az erdélyi magyar közművelődésben”, *Tudásmenedzsment* 9 (2008), 2, p. 99-109.

³ <http://leveltar.katolikus.hu/index.htm?http&&&leveltar.katolikus.hu/gyulafehervar.htm> (accesat în 29 aprilie 2012), 12: 35.

⁴ Arhivele Eparhiei Unitariene din Transilvania [în continuare, AEUT], *File de legislație arhivistică*, f. 1-2.

⁵ <http://archives.unitarian.ro/description.htm> (accesat în 29 aprilie 2012), 13:10.

Boston University, și prin care aceste arhive se bucură de o infrastructură după modelul american⁶.

O situație asemănătoare a avut și biserica reformată din Ardeal. În mediul maghiar, tezele lui Calvin s-au răspândit cu rapiditate și, drept consecință, pe teritoriul Transilvaniei s-a creat relativ repede o episcopie, având centrul la Cluj. Aceasta a avut un caracter mult mai descentralizat decât bisericile romano-catolică și unitariană, iar documentele acesteia se găseau mai mult în teritoriu, la parohiile care le-au creat. Primele încercări de a păstra documentele într-o arhivă centrală au apărut spre sfârșitul secolului al XVI-lea, iar în 1714 László Bethlen, intendentul economic al episcopiei, a comandat o ladă specială pentru documentele cele mai importante, primul inventar al acestora fiind făcut în anul imediat următor⁷. Centralizarea arhivistică însă nu era o prioritate a acestei biserici, așa că prima arhivă centralizată, colectivă a apărut după 1948, când Instrucțiunile generale nr. 6720/1957, completate de Decretul nr. 353/1957, respectiv Decizia Consiliului Ministerial nr. 1119/1957 au încurajat instituțiile nonstatale să își creeze și întrețină arhive centralizate, singura condiție fiind ca acestea să funcționeze pe baza legislației de stat. Astfel, Biserica Reformată și-a adoptat o strategie de a crea arhive de colectare, la Târgu Mureș, Sfântu Gheorghe și Cluj. În 1961, și-au început funcționarea cele de la Cluj și de la Târgu Mureș, acestea funcționând fără întrerupere până în ziua de azi⁸. După 1989, și acestea și-au dezvoltat relații cu alte instituții de profil de dincolo de graniță⁹.

În secolele Regatului Ungariei, ale principatului transilvănean și ale Imperiului Habsburgic, bisericile funcționau autonom, dar cooperau cu instituțiile statului laic. De exemplu, într-unul dintre decretele sale, împăratul Iosif al II-lea a decretat în 1784 ca preoții tuturor confesiunilor acceptate de stat să aibă obligația de a ține evidențe cu datele statutului civic ale enoriașilor lor, aceste documente trebuind să fie furnizate și administrației de stat¹⁰. În aceste condiții, practic bisericile își administrau singure documentele, dar la nevoie aceste documente puteau fi și de ajutor organelor de stat. Nu a fost zadarnic atunci când Asociațiunea Arhivelor Eclesiastice din România a afirmat într-unul dintre documentele sale că bisericile istorice din Transilvania, Partium și Banat (atât cele catolice, cât și cele protestante) au reglementat problematica păstrării documentelor cu secole înainte ca administrațiile de stat din Europa să fi procedat la acest lucru, și nu este deloc

⁶ AEUT, *File de legislație arhivistică*, f. 4.

⁷ Veronka Dáné & Gábor Sipos, *Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárának ismertető leltára*, Kolozsvár 2002, p. 20-34.

⁸ G. Sipos, *A kolozsvári Református Gyűjtőlevéltár negyven éve*, "Korunk", septembrie 2001, 9, p. 46-49.

⁹ Deoarece scopul prezentei lucrări nu este prezentarea în detaliu a arhivelor ecleziastice, nu am oferit o prezentare exhaustivă a tuturor instituțiilor de arhivă ale religiilor minoritare istorice, ci am selectat câteva exemple ilustrative.

¹⁰ Scrisoarea deputatului Mircia Giurgiu către președintele Traian Băsescu, 29 noiembrie 2011, în <http://www.napocanews.ro/2011/11/mircia-giurgiu-ii-scrie-lui-traian-basescu-pe-tema-arhivelor-nationale.html> [accesat în 19 martie 2012] [în continuare, M. Giurgiu], 17:10.

surprinzător că în România în clipa de față arhivele cele mai complete și cele mai bine administrate sunt arhivele ecleziastice din Transilvania, Partium și Banat¹¹.

O direcție diferită ca evoluție a avut sistemul arhivelor Bisericii Ortodoxe Române din provinciile istorice românești Moldova și Țara Românească. Motivul acestuia noi îl vedem în abordarea diferită a relațiilor stat-biserică în cadrul culturii creștinismului occidental, respectiv cel oriental. Pe când în lumea creștinismului occidental, biserica era "stat în stat", structură integrată, dar autonomă a societății, care interacționa cu puterea seculară, în lumea ortodoxă, după modelul bizantin, biserica era un stâlp al puterii suveranului pământesc, subordonată acestuia în cele lumești, de la care în schimb primea bogății și protecție. Această relație a avut de multe ori un rol pozitiv în evoluția societății, ne gândim aici la bisericile autocefale naționale, care puteau să fie viabile prin ajutorul suveranului laic. Pe de altă parte însă, în acest fel, Biserica Ortodoxă Română, deși, ca mai toate structurile bisericești din Europa, era depozitarul culturii și al dezvoltării sănatoase a societății, nu avea ambiții în domeniul ținerii unor evidențe cu privire la statutul civic al enoriașilor. Primele registre care conțin date cu privire la enoriași încep relativ târziu, în 1808-1809, și nu întâmplător într-o perioadă în care puterea de stat din principate era mai slabă decât fusese în trecut¹².

După unirea celor două Principate, Codul Civil, elaborat după model francez, a laicizat toate actele care se refereau la starea civilă și, prin urmare, a dispus predarea către organele de stat a tuturor documentelor având acest caracter. Și în cazul punerii în aplicare a acestor reglementări, se poate observa o diferență majoră de atitudine între preoții ortodocși și cei romano-catolici: pe când preoțimea ortodoxă a predat imediat documentele autorităților locale de stat, care erau competente în a le prelua, preoții bisericii romano-catolice, subordonați Episcopiei de la Iași, au preferat într-o primă fază să își trimită documentele administrate de ei către episcopie, ale cărei funcționari la nivel central au verificat documentația și abia ulterior au predat-o organelor de stat. Chiar și atunci, doar pe acelea pe care le considerau ca fiind intrate sub incidența legii. În urma realizării Marii Uniri și a creării României Mari, aceeași legislație s-a aplicat și în cazul provinciilor nou intrate în cadrul țării¹³. Însă, pentru că funcționarii de stat erau de multe ori depășiți de situație, eficacitatea acestor măsuri a depins într-o mare măsură de gradul de cooperare a preoților și a oficialilor diferitor biserici. Și în cazul în care dorința de a coopera nu era una maximă, procedura de preluare putea să dureze multă vreme.

Regimul comunist a fost unul mult mai eficient în preluarea materialelor arhivistice decât a fost regimul democratic din perioada interbelică. Baza legală a acestor preluări era reprezentată de o serie de acte legislative, între care trebuie să menționăm Decretul nr. 153/1950 cu privire la predarea actelor de statut civil și Decretul nr. 472/1971 cu privire la Fondul Național Arhivistic al Republicii Socialiste România. Acesta din urmă afirma în articolul 52 că acele culte religioase care dețin documente diferite față de cele ce derivă din activitățile religioase proprii

¹¹ AEUT, *File de legislație arhivistică*, f. 10.

¹² Aici ne referim la domnia domnitorilor fanarioți.

¹³ M. Giurgiu.

sunt obligate să le predea pe acestea Arhivelor de Stat. Evident, și succesul aplicării acestora depindea mult de eficiența celor care le implementau.

După 1989, România a adoptat modelul democrației pluraliste, în care dreptul la proprietate, cel puțin la nivel declarativ, a devenit unul inalienabil, iar retrocedarea diferitelor bunurilor confiscate în mod abuziv de regimul comunist a început încă din 1990. Procesul de retrocedare este departe însă de a fi finalizat, nici măcar în cazul bunurilor imobiliare, și în consecință și mai puțin în alte sectoare, mult mai specifice ale societății, cum ar fi cheștiunea materialelor arhivistice. De obicei, demersurile politice în scopul retrocedării materialelor arhivistice au de 22 de ani același scenariu: Uniunea Democrată a Maghiarilor din România face demersuri în sensul obținerii retrocedării și își caută aliați în acest scop în rândul partidelor democratice românești, dar de fiecare dată intervine câte ceva. Ultimul demers de acest fel a avut loc în 2011, când deputații UDMR au cerut modificarea Legii Arhivelor Naționale nr. 16/1996. Nici pe planul opiniei generale a profesioniștilor nu există un consens, opiniile fiind împărțite și la rândul lor există o serie de argumente pro și contra. În ceea ce urmează vom prezenta câteva argumente, pro și contra, evitând să devenim totuși avocatul vreuneia dintre cele două părți.

Reprezentanții arhivelor bisericești – și aici vorbim nu numai de preoțime și de funcționari de arhivă, ci și de avocați și politicieni – abordează problema în primul rând din perspectiva dreptului la proprietate, iar în cazul în care proprietatea privată este într-adevăr sacră și inviolabilă, atunci și bisericele istorice au dreptul să aibă în proprietate documentele produse de ele însele.

Pe de altă parte, mulți specialiști – atât cercetători științifici, cât și persoane din structurile Arhivelor Naționale – ridică o serie de obiecții împotriva unei posibile retrocedări. Unul dintre argumentele principale este că retrocedarea nu numai că ar diminua patrimoniul actual al Arhivelor Naționale, dar, în cursul efectuării procedurilor executive, s-ar putea pierde definitiv, datorită unor evenimente imprevizibile, o parte importantă a patrimoniului documentar. O soluție intermediară ar putea fi efectuarea unor copii, xerox, fotografice sau microfilme, de pe documentele originale, și fie originalele ar rămâne și copiile predate, fie invers. Dar și această soluție ar însemna investiții mari, atât materiale cât și de infrastructură, iar implementarea ei ar putea dura decenii.

Totodată, mulți cercetători se tem că, dacă s-ar face o retrocedare, nu numai în perioada în care se află în curs de preluare, ci și în urma acesteia, anumite fonduri ar putea deveni inaccesibile, în cazul în care arhiviștii bisericilor sau superiorii ierarhici ai acestora iau o asemenea decizie. În clipa de față, legislația arhivistică din România poate că nu este cea mai permisivă din lume, dar totuși activitatea legată de aceasta se bazează pe o serie de reguli care se aplică uniform și își are la bază o legislație de specialitate. În clipa în care anumite fonduri ajung înapoi în proprietatea creatorilor acestora, în afara reglementărilor naționale, funcționari ai arhivelor bisericești ar putea îngreuna accesul anumitor cercetători la anumite materiale, din diverse considerente.

Alte temeri – deși nu foarte generalizate – sunt legate de o posibilă scoatere a materialelor arhivistice din țară, în cazul în care comunitatea religioasă respectivă decide în acest fel. Și nu este un argument de neglijat nici “comoditatea” muncii de

cercetare: este mult mai ușor să fie vizitată o singură instituție în cadrul unei cercetări – Arhivele Naționale, serviciul județean – decât mai multe instituții, care la rândul lor pot să adopte politici diferite legate de accesul la documente, multiplicarea acestora etc.

La rândul lor, arhiviștii instituțiilor bisericești aduc drept contraargument faptul că în clipa de față majoritatea arhivelor bisericești sunt mult mai bine administrate decât cele de stat, că regulile lor sunt cu mult mai dinamice, permissive și flexibile decât ale celor de stat și că totodată sunt și mai bine echipate, datorită interacțiunilor cu organisme de specialitate occidentale, decât sunt în momentul de față Arhivele Naționale.

Dezbaterile sunt departe de a fi terminate. Totuși, acestea au de cele mai multe ori un caracter periodic și spontan – se discută despre problemă când aceasta vine în discuție într-un mod spontan – și chiar și atunci de obicei sunt purtate între două persoane, nu într-un cadru organizat, cum ar fi mesele rotunde. Este puțin probabil ca pe plan politic să se adopte prea curând o decizie tranșantă în această problemă și nici din partea comunității științifice nu există demersuri clare pentru a adopta un punct de vedere colectiv, chiar și unul moderat. Pot fi căutate analogii pe plan internațional, dar până la urmă acestea pot să reprezinte numai surse de inspirație și nu soluții la problemă, care este specifică societății românești. În opinia noastră, dialogul în cadrul comunității științifice ar trebui să preceadă decizia politică, iar aceasta din urmă trebuie să fie una care să satisfacă cererile tuturor celor în cauză într-un mod mulțumitor.

Prezenta lucrare nu prezintă în sine o propunere concretă de soluționare și nici măcar trecerea în revistă a tuturor aspectelor legate de această chestiune. Dorește însă să atragă atenția specialiștilor și a celor interesați asupra acestei probleme și să aducă o contribuție modestă la discuția care trebuie să aibă loc.

***The Ecclesiastic Archives of the Minorities in Romania.
State and Debates***
(Abstract)

This study represents a synthesis of a current and very delicate topic, that is the right of property over the archival fonds taken by the Romanian state's Archives during the decades of the Communist regime in Romania. The archival fonds taken successively by the state have been claimed back by several churches, a fact that caused a number of unfinished debates, both sides using legal, political, and professional arguments. Although the topic has been debated in the Romanian Parliament, a conclusive solution has never been identified.

Arhive specifice ecleziastice. Arhivele Bisericii Greco-Catolice din România.

Studiu de caz: Arhiva Episcopiei Greco-Catolice de Lugoj

Sergiu Soica

Keywords: *Greek-Catholic Church in Romania; Ecclesiastic Archives; Ecclesiastic Libraries; Communist Regime*

Identificarea și punerea în valoare istoriografică a documentelor istorice din secolul al XX-lea, în cazul arhivelor specifice din România este un demers greu. În cazul de față studierea Arhivelor (specifice) Ecleziastice ale Bisericii Greco-Catolice este anevoioasă, deoarece această biserică a fost desființată de Statul comunist la 1 decembrie 1948, legal, prin Decretul 358. Astfel bibliotecile și arhivele, precum toate bunurile mobile și imobile au ajuns la diferite instituții.

Pe lângă Decretul din 1 decembrie 1948, prin care Biserica Greco-Catolică a fost desființată, prevederile de la art. 2, alin. d, al Deciziei Consiliului de Miniștri nr. 1719 din 27 decembrie 1948, publicată în "Monitorul Oficial" nr. 303, din 29 decembrie 1948, menționa că "arhivele, documentele, bibliotecile, muzeele și orice obiect de muzeu ale fostului cult greco-catolic, au trecut, în mod provizoriu, asupra Ministerului Cultelor"¹.

În cursul lunii ianuarie 1949, Minister Cultelor a invitat Academia RPR, Ministerul Artelor și Informațiilor, Mitropolia Sibiului să își desemneze delegați, care, împreună cu un delegat de la Ministerul Cultelor, să examineze, trieze și propună spre repartizare cărțile, documentele și obiectele de muzeu menționate. Prin adresele nr. 2869 din 1 februarie 1949, Ministerul Cultelor a luat act de numele delegaților, specificând că cheltuielile de transport și diurna de deplasare vor fi suportate de fiecare instituție, pentru delegatul său. Academia RPR a comunicat prin adresa nr. 855/949 că nu are prevederi bugetare pentru astfel de sarcini și că își va menține delegația numai dacă Ministerul Cultelor va suporta cheltuielile de deplasare și întreținere și pentru funcționarul acelei instituții. Delegații au fost: Valeriu Martin – inspector șef la Ministerul Cultelor²; de la Academia RPR David Prodan³ – membru corespondent al Academiei și profesor la Universitatea Babeș-Bolyai, Ștefan Levanovici – Directorul Administrației Centrale a Academiei RPR⁴, Gheorghe Gerogescu-Buzău – bibliotecar șef la Academia RPR; Teodor Bodogae – Mitropolia

¹ ANIC, fond Ministerul Cultelor, Direcția de Studii, ds. 72, vol. 2/2, 1950. Cuprinde: Note, adrese, rapoarte, procese verbale, rapoarte speciale cu privire la verificarea și predarea bibliotecilor din fosta Episcopie Greco-Catolică din Blaj, anexat lucrări din anii 1948-1949, f. 167.

² *Ibidem*, f. 218.

³ *Ibidem*, ds. 72, vol. 2/2, 1950. Delegația nr. 708/950, f. 213.

⁴ *Ibidem*.

Sibiului; Nicolae Samara – Ministerul Artelor și Informațiilor, pentru toate centrele greco-catolice din țară. Astfel, s-a hotărât prin adresa nr. 13.266 din 17 mai 1949 ca întreaga arhivă a fostei Mitropolii greco-catolice cât și a fostei Academii Teologice din Blaj să fie repartizată Mitropoliei Sibiului.

Biserica Greco-Catolică avea arhive, biblioteci și muzee în următoarele centre: Blaj (unde era Mitropolia), Oradea, Cluj, Lugoj și Baia Mare (centre episcopale).

Arhiva, bibliotecile și muzeul Mitropoliei Blajului

Aplicarea prevederilor de la art. 2, alin. d al Deciziei Consiliului de Miniștri nr. 1719 din 27 decembrie 1948, prin care arhivele, documentele, bibliotecile, muzeele și orice obiect de muzeu ale fostului cult greco-catolic treceau în mod provizoriu asupra Ministerului Cultelor, a afectat arhiva, bibliotecile și muzeele greco-catolice din Blaj.

În cursul lunii ianuarie 1949, acest minister a invitat Academia RPR, Ministerul Artelor și Informațiilor și Mitropolia de la Sibiu să își desemneze delegați care, împreună cu reprezentantul acestui departament, să examineze, trieze și propună spre repartizare cărțile, documentele și obiectele de muzeu ale Bisericii Greco-Catolice. La Mitropolia Blajului a început inventarierea în 6 februarie și a durat până la 1 martie 1949. Rezultatul a fost că în biblioteca centrală a Mitropoliei nu a fost găsit niciun inventar și nici cataloage, astfel încât s-a început inventarierea și s-au identificat 43.976 cărți, broșuri și manuscrise (fără reviste și ziare). Au fost menționate manuscrise arabe, siriene, turcești, slavone, tibetane și întreaga bibliotecă a lui Timotei Cipariu, cu manuscrisele sale, precum și vechile tipărituri românești. Tot aici a mai fost biblioteca fostei Academii Teologice Greco-Catolice, biblioteca fostei mitropolii, arhivele și o serie de obiecte religioase de muzeu. Comisia a propus spre repartizare Ministerului Cultelor și Ministerului Artelor și Informațiilor o serie de cărți, urmând ca restul să fie preluate de către Mitropolia Sibiu, cu condiția de a ceda Academiei RPR cele pe care aceasta urma să le revendice⁵.

În referatul nr. 138/14 martie 1950⁶ adresat Ministerului Cultelor de către Comisia de repartizare a cărților din fosta Mitropolie a Blajului, formată din David Prodan de la Academia RPR și, din partea Mitropoliei Sibiului, Teodor Bodogae. David Prodan a propus ca întreaga bibliotecă să fie transportată la Cluj pentru inventariere și numai după terminarea acestor lucrări să se repartizeze Ministerului Cultelor și Mitropoliei din Sibiu cărțile de care aceste instituții vor avea nevoie. Delegatul Mitropoliei Ardealului a fost de acord ca întâi cărțile să fie transportate la Cluj pentru inventariere, apoi să fie repartizate Mitropoliei din Sibiu, pentru Institutul Teologic Ortodox, cărțile teologice (manuale, enciclopedii și studii teologice mai noi ale bibliotecii), precum și dubletele bibliotecii din tipăriturile vechi (cărți, periodice).

⁵ *Ibidem*, 1950: *Referat 5 ianuarie 1950 Situația bibliotecilor și arhivelor ce au aparținut fostelor centre greco-catolice, precum și aceea a bibliotecilor romano-catolice din Alba-Iulia și Satu Mare*, f. 18.

⁶ *Ibidem*, 1950: *Rapoarte speciale cu privire la verificarea și predarea bibliotecilor din fosta Episcopie Greco-Catolică din Blaj, anexat lucrări din anii 1948-1949*, f. 37.

Prin Procesul Verbal din 20 martie 1950⁷, dintre David Prodan din partea filialei Academiei RPR Cluj și inspectorul șef Valeriu Martin din partea Ministerului Cultelor, s-a predat Biblioteca Centrală din Blaj către Filiala Academiei din Cluj. Filiala Academiei se obliga să prezinte Ministerului Cultelor inventarul. În acest proces verbal s-a stabilit ca mobilierul bibliotecii să se dea în custodie protopopiatului ortodox din Blaj.

Din Referatul nr. 2869 din 21 martie 1949⁸, se observă că în 6 februarie 1949, la reședința mitropolitană, au fost: Teodor Bodogae din partea Mitropoliei Ardealului și Nicolae Samara din partea Ministerului Artelor și Informațiilor. Reprezentantul Academiei nu a fost prezent. Aici, în urma verificării, s-au propus următoarele:

La fosta Bibliotecă Centrală Arhiecezană din Blaj nu s-a făcut inventarierea, iar un catalog general sau inventar nu a fost găsit. Astfel, au fost numărate cărțile, broșurile, manuscrisele în număr 43.976 în afară de ziare și reviste⁹ precum și patru incunabule. 669 manuscrise românești, 389 titluri de tipărituri românești vechi¹⁰, 161 pergamente cu diplome imperiale, bule papale, confirmări de jurăminte¹¹. Repartizarea a fost în felul următor: la Ministerul Cultelor 186 de exemplare; Ministerului Artelor și Informațiilor, 162 exemplare; Mitropoliei Ardealului restul, cu rezervarea Academiei RPR. În ceastă bibliotecă au mai fost găsite opt lăzi de cărți și o ladă cu corespondență aparținând lui Iuliu Maniu. Acestea au fost predate Serviciului Județean de Securitate din Blaj.

La sediul fostei Academii Greco-Catolice se aflau: biblioteca profesorilor compusă din 4.346 volume de cărți și 300 reviste diferite și biblioteca studenților constând în 3.134 volume. Acestea au fost repartizate astfel: Ministerului Cultelor 38 volume, Ministerului Artelor și Informațiilor 39 volume, iar Mitropoliei Sibiului restul. Tot în această clădire a fost și biblioteca fostului profesor de teologie Augustin Popa cu 1.910 volume, fără a număra ziare și reviste. A fost repartizată astfel: Ministerului Cultelor 27 volume, Ministerului Artelor și Informațiilor 96 volume, Mitropoliei Ardealului restul.

În Cancelaria fostei mitropolii se afla un muzeu religios, cu obiecte neinventariate. Acestea au fost propuse spre repartizare Mitropoliei Ardealului.

Arhiva Mitropoliei din Blaj (arhiva avea un fond de corespondență din secolul trecut, de însemnătate istorică, corespondența lui Avram Iancu) a fost repartizată Mitropoliei Ortodoxe din Sibiu, sub a cărei jurisdicție intra marea majoritate a unităților din subordinea fostei mitropolii greco-catolice. Arhiva Academiei Teologice era propusă să fie repartizată Mitropoliei din Sibiu.

⁷ *Ibidem*, f. 38.

⁸ *Ibidem*, 1950: *Obiecte verificarea, trierea și repartizarea bibliotecilor, arhivelor și obiectelor de muzeu ale fostelor centre eparhiale greco-catolice Blaj*, f. 43.

⁹ Importanța acestei biblioteci constă în manuscrisele și tipăriturile vechi, din care unele unice în țară.

¹⁰ *Ibidem*, f. 220.

¹¹ *Ibidem*, f. 221.

La reședința mitropolitană a mai fost biblioteca administratorului apostolic Ioan Suciu, cu o serie de cărți în număr de 3.740 (fără ziare și reviste străine și românești) și biblioteca părintelui V. Rusu.

Tot aici a mai fost biblioteca fostului secretar mitropolitan I. Cristea, conținând un număr de 733 cărți și broșuri, biblioteca preotului Alexandru Olteanu (670 cărți), biblioteca Grigore Tecșa (365 cărți și broșuri) și o bibliotecă a cancelariei arhiepiscopale conținând 334 cărți, șematisme, ordonanțe și circulare vechi, bisericești.

În sediul bibliotecii de la reședința mitropolitană au mai fost odăjdii și obiecte de cult. Inventarierea acestora s-a făcut de către delegatul Mitropoliei Sibiului T. Bodogae, consilierul arhiepiscopal A. Nanu și delegatul comisiei de unificare din Blaj, Gh. Domșa. Obiectele de cult și hainele preoțești au fost preluate de către Mitropolia din Sibiu, în total 341 obiecte, conform "inventar haine preoțești și obiecte de cult" din 12 februarie 1949¹².

Ministerul Cultelor, prin adresa nr. 13.266 din 17 mai 1949, a aprobat repartizarea întregii arhive și a obiectelor de muzeu către fosta Mitropolie Greco-Catolică, iar cele ale Academiei Greco-Catolice din Blaj către Mitropolia Ortodoxă din Sibiu. De asemenea, s-au mai repartizat toate cărțile din bibliotecile instituțiilor menționate precum și Biblioteca Centrală Arhiepiscopale, cu excepția volumelor propuse spre repartizare Departamentului Cultelor și care rămăneau în posesia definitivă a acestui minister. Manuscrisele și tipăriturile vechi din biblioteca arhiepiscopale vor fi ținute la dispoziția Academiei RPR¹³. Tot Ministerul Cultelor, Direcțiunea Evidenței Populației a trimis adresa nr. 26.257 din 2 august 1950 către Mitropolia Ortodoxă a Ardealului din Sibiu, în care a menționat: "Arhiva fostei Mitropolii Greco-Catolice din Blaj, prin deciziile organelor legale, a fost repartizată Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului, în jurisdicțiunea căreia intră majoritatea fostelor parohii greco-catolice. În cazul în care arhiva prezintă vreun interes și pentru Academie, vă rugăm a o ține la dispoziția acesteia pentru eventualele cercetări." Direcția Ministerului Cultelor a mai "socotit că este bine să dispuneți transportarea arhivei de la Blaj la Sibiu"¹⁴.

Din Procesul Verbal din 26 februarie 1949¹⁵ putem observa o parte din documentele importante aflate la Blaj:

"a. În sala de lectură a bibliotecii erau: 161 pergamente (diplome imperiale, Bule Papale, confirmări jurăminte etc.). Tipărituri vechi (9 germane, 6 grecești, 3 armene, 1 irlandez, 71 române, 40 latine). Manuscrise (88 Arabe, Siriane, Turcești, Tibetane; 23 Slavone, 6 românești). 14 sigilii preoțești. 45 tipărituri Arabe, Siriane, etc. 14 tipărituri ebraice. 1 pergament cu Tora ebraică în manuscris. 435 tipărituri vechi românești până în anul 1830 și câteva după anul 1830. 27 tipărituri vechi slave. 10 tipărituri rituale grecești. Coran manuscris arab (foarte vechi). Un manuscris tibetan. 3 manuscrise românești prețioase și unice (între altele Codicele pribeagului

¹² *Ibidem*: Inventar haine preoțești și obiecte de cult Blaj 12 februarie 1949, f. 259.

¹³ *Ibidem*, f. 143.

¹⁴ *Ibidem*, 1950, f. 140.

¹⁵ *Ibidem*: Verificarea cărților a manuscriselor și tipăriturilor vechi, prezentare topografică, f. 220.

Gheorghe Ștefan). Un manuscris slav din sec. XVI. Corespondența Episcopului Ion Inocențiu Micu Klein. 2 Agravii, 15 tipărituri vechi rare mai ales cele tipărite la Blaj.

b. În Depozitul Bibliotecii erau: o carte în limba Chineză. Manuscrise: Tatăl nostru în 85 de limbi. 19 manuscrise arabe turcești siriane, 5 manuscrise latine (foarte vechi sec XI). 4 tipărituri latinești incunabule, Un chimir de piele încrustată al Tribunalului Vasile Moldovan (cca. 1848). O ladă cu corespondența lui Iuliu Maniu. O ladă de fier cu 23 suluri (unele pergament) conținând diferite diplome, hărți și alte documente vechi și 4 pachete mari cu fotografii. 326 tipărituri orientale (arabe, siriane, persane, turcești). 335 manuscrise latinești din care au lipsit 11. Manuscrise slavone 23. Manuscrise germane 10. Manuscrise maghiare 27. Manuscrise italiene 4. Grecești 14. Franceze 5 și 669 manuscrise conținând corespondența și însemnări de la cărturarii blăjeni. 106 tablouri religioase pe pânză și 69 pe carton.

c. În muzeul Greco-Catolic al Mitropoliei Blajului erau: 3 vitrine sticlă cu potire vechi de lemn sticlă și metal, cruci discuri și alte obiecte de cult, 30 icoane pe sticlă, 45 icoane pe lemn, 61 tablouri, 3 icoane mari litografiate, 1 machetă cu secție transversală a unei biserici, 4 sfeșnice, 3 prapuri vechi, 5 antimise¹⁶ în total 341 de obiecte de cult și haine preoțești.”

Aceste documente și cărți au fost repartizate Academiei Române și Mitropoliei Ortodoxe din Sibiu. Printr-un proces verbal din 30 martie 1950, întocmit între pr. Raichert din partea Filialei Academiei RPR Cluj și pr. Adrian Teodorescu protopop din partea Oficiului Protopopesesc ortodox Blaj, s-a preluat pentru Academie diploma pentru înființarea Capitlului Bobian din Blaj, redactată în limba latină în anul 1807 de către curtea împărătească din Viena, precum și o diplomă dată de Vatican mitropolitului Vasile Suciu și diploma de membru fondator de Asociație a lui Izidor Marcu, fost canonic la Blaj¹⁷. Tot referitor la arhive și biblioteci, vicarul arhiepiscopal Traian Belasçu din Sibiu a scris în 16 octombrie 1950 Ministrului Cultelor Stanciu Stoian că biblioteca Academiei Teologice din Blaj și biblioteca lui Augustin Popa se cere să ajungă la dispoziția Institutului Teologic din Sibiu. Belasçu a mai amintit că este nevoie și de arhiva fostei Mitropolii, “mai cu seamă în chestiuni administrative și ca documente istorice, pentru întreaga preoțime revenită la ortodoxie”¹⁸.

În 20 decembrie 1950, Comitetul pentru Așezămintele Culturale din RPR de pe lângă Consiliul de Miniștri se adresează prin actul 4.407 Ministerului Cultelor, deoarece a avut sarcina de a exercita controlul de Stat și de a ține evidența tuturor categoriilor de biblioteci. Pentru a se desfășura aceste sarcini s-au tipărit trei formulare pentru a fi completate de către fiecare bibliotecă. Aceste formulare trebuia să fie completate până în 25 ianuarie 1951, deoarece se găseau “în preajma Planului Cincinal”¹⁹.

¹⁶ *Ibidem*, f. 241.

¹⁷ *Ibidem*, f. 165.

¹⁸ *Ibidem*, f. 166.

¹⁹ *Ibidem*, f. 178.

După această repartizare a arhivelor și bibliotecilor greco-catolice din Blaj, în sediul Mitropoliei a fost instalată Miliția Orașului²⁰. Tot după această repartizare, în 4 decembrie 1958 s-a desfășurat la Tribunalul din Târnăveni procesul lipsurilor de obiecte de la Mitropolia Blajului. Au fost judecați Alexandru Folea, sora acestuia, Doctor Elvira și Petre Breazul. Sentința lui Alexandru Folea Alexandru a fost de condamnare la 4 ani, sora lui la 2 ani, iar Petre Breazu a fost achitat²¹.

Imobilul Mitropoliei Blajului în care a fost arhiva a devenit stație viticolă până în anul 1973, apoi s-a transformat în secție a Bibliotecii Academiei Române. Sediul Bibliotecii Centrale a devenit după anul 1948 sediul Miliției orașului Blaj, apoi școală de miliție și în cele din urmă școală ajutătoare. Palatul Mitropoliei a fost în perioada anilor 1948-1990 școală de protecție a plantelor, stație viticolă (etajele I și al II-lea) și muzeu²².

Episcopia Greco-Catolică Lugoj

Arhiva și biblioteca Episcopiei Greco-Catolice de Lugoj a avut de suferit, după decretul de desființare a acestei biserici. O parte a acestor arhive și biblioteci a fost distrusă – fonduri întregi au fost duse la fabrica de cărămidă din localitatea Lugoj și arse –, o parte a ajuns la diferiți preoți și credincioși apropiați episcopiei – recuperarea acestor documente a întâmpinat unele dificultăți –, iar o parte a ajuns la Mitropolia Bisericii Ortodoxe din Timișoara – până să ajungă arhiva și biblioteca la Mitropolia Banatului a fost mutată prin diferite clădiri din Lugoj. În această perioadă a anilor 1950, de arhivă și bibliotecă s-a ocupat preotul Iuliu Rațiu, care a încercat și reușit într-o anumită măsură să o ordoneze pe fonduri.

Din referatele împuterniciților și comisiei care s-a ocupat de aceste bunuri aflăm că în luna mai 1949, biblioteca și arhiva au fost evacuate de la locul lor și transportate. În acest raport mai este menționat că: “În prezent, în urma evacuării din ultimul local, o bună parte din bibliotecă se găsește la Timișoara precum și o mică parte din arhivă, restul fiind la Lugoj. Atât la bibliotecă, în Timișoara, cât și la arhivă în Lugoj, se lucrează la sortarea și inventarierea lor. Lucrările cu inventarierea nu se pot termina decât în cursul anului viitor”²³.

În procesul verbal din 12 noiembrie 1949, semnat de Ștefan Pușcaș, președintele Comitetului Provizoriu al Sfatului Popular Lugoj, Aurel Lascu secretarul Comitetului, P. Gheleşianu șeful biroului și Valeriu Popescu șeful secției administrative, Iosif Naghiu custodele averii fostului cult greco-catolic din Lugoj și Teodor Gobjilă inspector în Ministerul Cultelor, aflăm că s-au întâlnit pentru a discuta situația averii mobile și imobile a fostului cult greco-catolic din Lugoj. Aici s-a hotărât ca întreaga avere a fostului cult greco-catolic să fie preluată. Preluarea a avut ca fundament legal Decretul Prezidiului Marei Adunări Naționale nr. 358 publicat în “Monitorul Oficial” din 2 decembrie 1948, precum și procesul verbal nr.

²⁰ *Ibidem*, f. 147.

²¹ *Ibidem*, vol. 2, 1959. Cuprinde: *Rapoarte, note, adrese asupra bibliotecilor fostei Mitropolii a Blajului – Greco-Catolică*, f. 2.

²² Interviu cu prof. Cornel Tatai-Baltă, realizat în 3 septembrie 2012.

²³ ANIC, fond *Ministerul Cultelor, Direcția de Studii*, ds. 72, vol. 2/2, 1950, f. 152.

14 din 3 martie 1949 al Comisiunii Interministeriale constituite conform deciziei Consiliului de Miniștri nr. 1719 din 1949. Aici s-a mai hotărât ca biblioteca fostei episcopii și obiectele de muzeu să fie preluate în custodie de Sfatul Popular Lugoj²⁴.

În 15 decembrie 1949²⁵ averea fostei Episcopii greco-catolice din Lugoj, nu fusese preluată până la această dată de către Comitetul provizoriu al Sfatului Popular al orașului Lugoj, așa cum i s-a atribuit ca sarcină de către Comisia interministerială prin procesul verbal din 3 martie 1949. Motivul rezultă din declarația lui Aurel Lascu – Secretarul Comitetului –, potrivit căreia acesta situație se datorează faptului că nici Ministerul de Interne și nici Ministerul Cultelor nu le-a comunicat această hotărâre²⁶.

Biblioteca Episcopiei de Lugoj cât și cea personală a episcopului Ioan Bălan, precum și arhiva au fost evacuate din fosta reședință în martie 1949 de către Miliția orașului, care s-a instalat în acest imobil. După mai multe mutări, atât biblioteca cât și arhiva se aflau în localul unei foste cârciumi din str. Jdanov. Cărțile erau așezate în ordine, cele mai de valoare erau așezate în 7 lăzi, iar arhiva era răvășită astfel că “în prezent reprezintă un maldăr de hârtii. Nu am putut găsi catalogul bibliotecii”. Din declarația verbală a custodelui Iosif Naghiu reiese că a existat catalogul până în momentul evacuării ce s-a făcut de către miliție, evacuare la care el personal nu a asistat²⁷.

Obiectele de cult aflate în fosta reședință și în capelă au fost predate de Miliție fostei biserici greco-catolice din Lugoj. Nu s-a făcut nicio formă cu ocazia predării lor. Cu această ocazie, s-a constatat că întreaga avere a fostei catedrale greco-catolice din Lugoj, cât și obiectele de cult evacuate din reședința episcopală, nu sunt inventariate așa cum a cerut Ministerul de Finanțe și deci nici evaluate. Obiecte de muzeu nu se găsesc decât un dulap cu o colecție de monede vechi și un dulap cu diferite pietre. Obiectele personale ale episcopului Ioan Bălan au fost ridicate de către pr. Nicolae Ciurescu – secretarul protoieriei ortodoxe, cu ocazia preluării reședinței de către Miliție. Predarea nu s-a făcut cu proces verbal. La ședința din 12 decembrie 1949 de la reședința Comitetului Provizoriu al Sfatului Popular al orașului Lugoj s-a hotărât ca imediat să se treacă la luarea în primire a averii mobile și imobile, așa cum prevedea Decretul Prezidiului nr. 358, publicat în “Monitorul Oficial” din 2 decembrie 1948 și Procesul Verbal nr. 14 din 3 martie 1949 al Comisiei Interministeriale. Biblioteca și obiectele de muzeu rămăneau în custodia Sfatului Popular Lugoj, până când va decide ministerul²⁸.

În anul 1950 arhiva și biblioteca au fost predate prin procesul verbal din data de 19 iulie 1950, încheiat între plutonierul de miliție Petre Sapunov, de la Miliția

²⁴ *Ibidem*, f. 120.

²⁵ *Ibidem*: *Referat Situația Bunurilor fostei episcopii greco-catolice din Lugoj. 15 decembrie 1949*, f. 154.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, f. 121.

²⁸ *Ibidem*, vol. 2/2, 1950, f. 154.

Județeană Severin, și protopopul Gheorghe Medoia²⁹, consilier arhiepiscopal din Timișoara în prezența împuternicitului Ministerului Cultelor pentru regiunea Banat-Timișoara Petru Gomboș. Petre Sapunov a predat arhiva și biblioteca episcopiei de Lugoj în persoana protopopului Gheorghe Medoia, consilier arhiepiscopal la Timișoara. Până în acel moment arhiva și biblioteca au fost în trei locuri: “în imobilul Fundației Alexandrovici, în imobilul din str. Jdanov, nr 25 și în bazarul Bisericii Ortodoxe Române”. Din această cauză, atât cărțile cât și arhiva se găsesc răvășite, preluarea lor făcându-se în această stare, neinventariate și nu s-a găsit niciun inventar, nici al arhivei sau al bibliotecii. În procesul verbal s-a mai menționat că inventarierea arhivei și bibliotecii se va face după aranjarea și sortarea actelor și cărților³⁰.

Referatul Ministerului Cultelor din 11 august 1950 menționează următoarele: “După desființarea centrului eparhial fost greco-catolic din Lugoj, biblioteca a fost evacuată și depozitată într-o clădire, iar de atunci a mai fost evacuată în câteva rânduri, deoarece clădirile erau necesare pentru alte scopuri. În prezent partea cea mai mare a bibliotecii se găsește la Timișoara, fiind în curs de inventariere, iar câteva cărți împreună cu arhiva, se găsesc la Lugoj, fiind în curs de sortare, pentru a putea fi trimisă la Timișoara, deoarece la Lugoj nu se găsește loc pentru depozitarea bibliotecii și arhivei. Custodele bibliotecii este consilierul cultural al Mitropoliei prot. Gheorghe Medoia, ajutat de prot. Dr. Victor Vlăduceanu pentru partea de bibliotecă care se găsește în Timișoara și preot Virgil Țurcanu pentru cea din Lugoj. Inventarul cu cărțile, manuscrisele și tot ce se găsește în bibliotecă, se va depune după terminarea acestuia. Centrul ortodox cel mai apropiat care ar putea adăposti biblioteca este Mitropolia Ortodoxă a Timișoarei”³¹. Împuternicitul regiunii Timișoara Petru Gomboș, la 28 august 1950, menționează într-un referat că predarea și preluarea bibliotecii și arhivei Episcopiei greco-catolice din Lugoj s-a făcut fără a avea inventar, “fără a se cunoaște ce s-a predat respectiv preluat”³².

După evenimentele din 1989 și repunerea în drepturi a Bisericii Greco-Catolice, biblioteca și fondurile Arhivei Greco-Catolice de la Mitropolia Ortodoxă din Timișoara au fost trimise proprietarului de drept.

Episcopia Greco-Catolică Oradea

Soarta arhivelor și a bibliotecilor Episcopiei Greco-Catolice de Oradea s-a hotărât în 19 aprilie 1949, printr-un proces verbal, în baza hotărârii Comisiei Interdepartamentale care a predat Episcopiei Ortodoxe Române din Oradea întregul edificiu al fostei reședințe a Episcopiei Greco-Catolice din Oradea. Hotărârea a fost comunicată Episcopiei Ortodoxe Române din Oradea prin adresa nr. 3.696 din 1949 a Ministerului Cultelor, cu precizarea “că se predă atât imobilul clădit cât și întreg inventarul și mobilierul, pentru a servi exclusiv nevoilor acestei Episcopii sau

²⁹ Protopopul Gheorghe Medoia a fost preot greco-catolic în parohia Comloșu Mare, județul Timiș. După desființarea Bisericii Greco-Catolice, a devenit preot ortodox, protopop, apoi consilier la Mitropolia Ortodoxă a Banatului.

³⁰ ANIC, fond *Ministerul Cultelor, Direcția de Studii*, ds. 72, vol. 2/2, 1950, f. 162.

³¹ *Ibidem*, f. 153.

³² *Ibidem*, f. 161.

instituțiilor ei”, precum și în baza adresei nr. 2.521.G. a Președinției Consiliului de Miniștri, care reia aceleași precizări. Semnatarii procesului verbal de predare-primire au fost: custode preot Vasile Boroș și membrii comisiei de predare desemnați de către Primăria Municipiului Oradea: Petru Albu, Romulus Mierea și Pavel Pal Ioan, în asistența inspectorului șef, Valeriu Martin de la Ministerul Cultelor; au preluat: “membrii ai comisiei de preluare desemnați de către Episcopia Ortodoxă Română din Oradea: Consilier Guiașu Ioan, Contabil șef Sendruțiu Ioan, dr. Eugen Bocu, Sendruțiu Florica și preot Nemeș Roman am procedat la primirea edificiului și întregului inventar și mobilier al clădirii situate în Oradea Piața Malinowsky nr. 3.”³³

Biblioteca Episcopiei Greco-Catolice din Oradea conținea 8.445 volume, dintre care 244 reviste. Din biblioteca foste Academii Teologice Greco-Catolice Oradea s-au găsit numai 1.404 volume, depozitate în pivnița fostului profesor Alexandru Rațiu, restul de câteva mii urmând a fi căutate. Dintre acestea, au fost repartizate Ministerului Cultelor 15 volume, restul fiind atribuite Episcopiei Ortodoxe Oradea, cu condiția de a ceda Institutului Teologic Ortodox din Cluj cărțile de care acesta are nevoie. În biblioteca fostei episcopii se mai găseau 280 manuscrise vechi, printre care unele ale lui Gheorghe Șincai, și ale lui Samuil Micu, Inocențiu Micu Klein și *Pravila Românească* de la 1632. Acestea au fost sigilate și propuse spre repartizare Academiei RPR. Prin adresa nr. 523 din 20 iunie 1949, filiala Cluj a Academiei RPR făcea cunoscut că a preluat aceste manuscrise, înaintând inventarul lor. Arhivele au fost preluate de Episcopia Ortodoxă din Oradea.

În clădirea Episcopiei Greco-Catolice au mai fost identificate șapte dulapuri cu arhiva episcopiei și arhiva fostei bănci “Unirea”, precum și arhive ale unor școli din Beiuș³⁴. Repartizarea acestei arhive s-a făcut în felul următor:

- Ministerului Cultelor volumele notate în anexele nr. 1³⁵ și 2³⁶;
- Episcopiei Ortodoxe Române din Oradea, întreaga arhivă și restul cărților, cu condiția de a fi atribuite Institutului Teologic Ortodox din Cluj, cele de care acesta va avea nevoie;
- Arhiva fostei bănci “Unirea”, care să fie pusă la dispoziția lichidatorilor acelei bănci;
- manuscrisele vechi, direcționate către Academia RPR.

Despre arhivele și bibliotecile acestei episcopii mai aflăm că împluternicitul Roman Hemeș din Oradea, la 9 septembrie 1950, a raportat Ministerului Cultelor că “via fostei parohii Oradea Olosig (parohia seminarului) este și azi în administrația

³³ *Ibidem*, f. 66.

³⁴ *Ibidem*, f. 124.

³⁵ Anexa 1: [August] Roskovanyi, *Monumenta Catholica*, 4 vol.; [Adolfo] Giobbio, *La denuncia del concordato*, 1 vol.; [Victor] Bojor, *Episcopii diecezei greco-catolice de Gherla*, 1 vol.; [Vasile] Chirvaiu, *Instituțiuni de drept bisericesc*, 1 vol.; [Petru] Tămăianu, *Istoria Seminarului din Oradea*; [Iacob] Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului, Il poema quattrocentesco della cappella sistina*, album; *Il giudizio universale della cappella sistina*, album. Cf. *Ibidem*, 1950, f. 128.

³⁶ Anexa 2: [Vladimir] Dimitrievici, *Nazarenismul*; [Nicolae] Franco, *Apărarea creștinismului prin unirea bisericilor*; Oda Schneider, *Vom priestertum der Frau*; [Victor] Crișan, *Celibatul clerului*. Cf. *Ibidem*, 1950, f. 128.

reacțiunii greco-catolice nerevenite”. Tot în acest raport a fost amintită arhiva Seminarului Greco-Catolic care se găsea la fostul profesor de teologie nerevenit Petru Iluțiu, care în anul 1950 era profesor la “ciclul II” Săcuieni³⁷. Împuterniciții Roman Nemeș și Ion Țăranu de la Oradea menționează într-un “referat special” datat în 13 noiembrie 1950, înregistrat de Ministerul Cultelor cu nr. 037519 tot în 13 noiembrie 1950, că a cercetat conținutul a două dulapuri de fier de la fosta reședință episcopală greco-catolică din Oradea. În aceste dulapuri au fost: “hârtii fără valoare, bani ungurești scoși din uz și cambii de la fosta bancă Unirea”. Împuternicitul scria în acest referat că “spera să găsească scripte ale Administrației Fondurilor Capitulare, de unde să putem urmări unele surse secrete de venituri, din trecut, precum și calea pe care veneau aceste surse materiale”³⁸.

Episcopia Greco-Catolică de Maramureș, cu sediul la Baia Mare

Această episcopie, ca de altfel toate episcopiile greco-catolice din țară, deținea bibliotecă și arhivă. După anul 1948, din referatele Comisiei de preluare a bunurilor greco-catolice aflăm că biblioteca și arhiva Episcopiei Greco-Catolice din Baia Mare nu a fost inventariată, astfel încât s-a propus ca Episcopia ortodoxă din Oradea să delege un preot pentru inventarierea acestora³⁹.

Departamentul Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al RPR, prin împuterniciții din Baia Mare Traian Chilian (împuternicit regional) și Dumitru Tatra (împuternicit secretar), scriau în 1 decembrie 1959 despre cărțile “cu conținut religios” ale Episcopiei Greco-Catolice din Baia Mare că au fost preluate de către Secția de Învățământ și Cultură din Baia Mare⁴⁰. Aceeași împuterniciți au mai raportat, în 28 septembrie 1959, că biblioteca personală a episcopului Alexandru Rusu a fost preluată tot de către Secția de Învățământ și Cultură a Regiunii, pe baza deciziei penale a Tribunalului Militar din Cluj nr. 467 din 29 august 1957⁴¹. În legătură cu biblioteca episcopului Alexandru Rusu, aflăm că în 19 iunie 1959⁴² era depozitată la sediul Protopopiatului ortodox din Baia Mare, conținând aproximativ 780 de volume, proprietatea episcopului greco-catolic, condamnat la muncă silnică pe viață cu confiscarea averii⁴³.

Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla

Arhiva și biblioteca Episcopiei Greco-Catolice Clujene au avut același itinerar ca și celelalte arhive și biblioteci greco-catolice din țară. În clădirea cancelariei episcopale din Cluj se afla biblioteca episcopală cu catalog topografic și registru alfabetic pentru 2.707 cărți și broșuri – propuse spre a fi repartizate

³⁷ *Ibidem*, f. 163.

³⁸ *Ibidem*, f. 169.

³⁹ *Ibidem*, f. 192.

⁴⁰ *Ibidem*, vol. 2, 1959, f. 5.

⁴¹ *Ibidem*, f. 7.

⁴² *Ibidem*, f. 8.

⁴³ *Ibidem*, vol. 2/2, 1950, f. 8.

Episcopiei Ortodoxe a Clujului. De asemenea, a fost propus spre a fi repartizată aceeași episcopii și arhiva episcopiei greco-catolice⁴⁴.

La etajul clădirii episcopale a fost biblioteca episcopului Iuliu Hossu, cu 2.014 volume de cărți și broșuri, care au fost inventariate de către comisie. Această bibliotecă a fost transportată la Institutul Teologic din Cluj și predate în custodie. Biblioteca fostei Academii Teologice Greco-Catolice a fost mutată la Institutul Teologic Ortodox din Cluj. În inventarul acestei biblioteci au fost 4.861 volume. Arhiva aceleiași Academii teologice a fost de asemenea depozitată la Institutul Teologic Ortodox din Cluj⁴⁵.

Atât bibliotecile, precum și arhivele Episcopiei Greco-Catolice de Cluj-Gherla au fost repartizate Episcopiei Ortodoxe din Cluj, care a intenționat să le predea Institutului Teologic Ortodox din localitate. În documentele identificate au fost remarcate următoarele cărți: *Cazania lui Varlaam*, *Noul Testament* de la Bălgrad, *Pravila de la Târgoviște*, *Scrierile Sfinților* de Dosoftei, *Kiriakodromionul lui Atanasie Anghel*, *Biblia* lui Bob, nouă manuscrise românești din care evangheliar slav din secolul al XVI-lea (1540), o Psaltire slavă de la începutul secolului al XVII-lea⁴⁶.

Biserica Greco-Catolică avea arhive, biblioteci și muzee în următoarele centre: Blaj (unde era Mitropolia), Oradea, Cluj, Lugoj și Baia Mare (centre episcopale). Identificarea și punerea în valoare istoriografică a documentelor istorice ale acestei biserici este un demers greu. În cazul de față, studiarea Arhivelor (specifice) Ecclesiastice ale Bisericii Greco-Catolice este anevoioasă, deoarece această biserică a fost desființată de Statul comunist la 1 decembrie 1948, legal, prin Decretul 358. Astfel bibliotecile, bunurile mobile și imobile au ajuns la diferite instituții, unele documente au fost pierdute sau chiar distruse. Cu toate acestea, se pot studia fonduri importante despre Biserica Greco-Catolică, care s-au păstrat la Arhivele Naționale ale României din București și diferite centre din țară, cum ar fi: Alba (fonduri ale Mitropoliei din Blaj), Cluj (fonduri ale Episcopiei Cluj-Gherla), Bihor (fonduri ale Episcopiei Oradea), Timiș (fonduri ale Episcopiei de Lugoj), Maramureș (fonduri ale Episcopiei de Maramureș) etc.

Particular Ecclesiastic Archives. The Archives of the Greek-Catholic Church in Romania. Case Study: The Archives of the Greek-Catholic Bishopric of Lugoj
(Abstract)

The Romanian Uniate Church was dissolved on December 1, 1948, according to Decree 358, and its libraries and archives were taken by various other institutions, along with all the landed properties and other goods.

Besides the decree adopted on December 1, 1948, the stipulations in article 2 of the Decision of the Council of Ministers no 1719 in December 27, 1948, published in *Monitorul Oficial* no 303 in December 29, 1948, mentioned that “*arhivele, documentele,*

⁴⁴ *Ibidem*, f. 46-47.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 205.

bibliotecile, muzeele și orice obiect de muzeu ale fostului cult greco-catolic, au trecut, în mod provizoriu, asupra Ministerului Cultelor [the archives, documents, libraries, museums and every artifact of the former Greek-Catholic cult were taken temporarily by the Ministry of Cults". It was only at the Metropolitan Seat of Blaj where 43,976 books, booklets, and manuscripts – beside newspapers and magazines – were identified when the documents were taken by the communists. Arabic, Syrian, Turkish, Slavonic, Tibetan were mentioned, along with Timotei Cipariu's entire library, with its manuscripts and the ancient Romanian prints. One should also mention here the library of the Greek-Catholic Theologic Academy, the library of the Metropolitan Seat, the archives and a series of museum religious artifacts. All these goods, from the Metropolitan Bishopric of Blaj and also from the the Greek-Catholic bishoprics in Cluj, Oradea, Baia Mare and Lugoj were distributed to the Ministry of Cults and Ministry of Arts and Information, the Metropolitan Seat of Sibiu, and the Romanian Academy.

Arhive românești în Ucraina: Fondul Prefectura județului Cernăuți

Radu Florian Bruja

Keywords: *Archives in Ukraine; Prefect's Office; Bukowina*

Arhivele cernăuțene dețin fonduri și documente din zona Hotinului din nordul Basarabiei, din ținutul Herța din fostul județ Dorohoi și din partea de nord a Bucovinei, teritorii care actualmente aparțin Ucrainei.

Pentru cercetarea istoriei teritoriilor din zona Hotinului din nordul Basarabiei, din ținutul Herța din fostul județ Dorohoi și din partea de nord a Bucovinei, teritorii care actualmente aparțin Ucrainei, deosebit de importante sunt Arhivele de Stat ale Regiunii Cernăuți, unde se găsește o serie de fonduri care conțin informații necunoscute despre diferite teme studiate. Dintre acestea, Bucovina este, firesc, cel mai bine reprezentată în fondurile documentare ale arhivelor cernăuțene. Cele mai multe se referă la perioada în care Bucovina a făcut parte din diversele structuri ale Statului austriac imperial. Însă în cele mai multe lucrări de specialitate, perioada din istoria Bucovinei cuprinsă între Unirea din 1918 și raptul sovietic din 1940, respectiv 1944, lipsește. În acest context, pentru studierea istoriei contemporane a României, deosebit de prețioase sunt fondurile care conțin documente create de instituțiile statului român din perioada interbelică. Dacă sub raport cantitativ arhivele de la Cernăuți nu dețin foarte multe dosare pentru investigația istoriografică, iar acestea nu sunt voluminoase, sub raportul documentării, informațiile descoperite aici sunt foarte valoroase. O serie de referințe despre situația Bucovinei în perioada austriacă sau a județelor Cernăuți, Dorohoi, Hotin și Storojineț pot fi consultate și comparate cu cele din țară. Multe din datele istorice despre situația din nordul țării sunt necunoscute cercetătorilor români și aduc o contribuție semnificativă la cunoașterea întregului fenomen. În studiul de față ne propunem o trecere în revistă a fondului Prefecturii județului Cernăuți. Documentele grupate în acest fond sunt create de către prefectura județeană, în perioada în care nordul Bucovinei a aparținut statului român: 1919-1940, respectiv 1941-1944.

Se impune o scurtă trecere în revistă a istoriei administrative a ținutului Bucovinei. Din punct de vedere administrativ, în anii 1918-1925 Bucovina era împărțită în 11 județe: Câmpulung, Cernăuți, Cozmeni, Gura Humorului, Rădăuți, Siret, Storojineț, Suceava, Vășcăuți, Vijnița și Zastavna. Noua împărțire teritorial-administrativă din 1925 a României a consacrat doar cinci județe pentru Bucovina și anume Câmpulung, Cernăuți, Rădăuți, Storojineț și Suceava. De asemenea, Unirea de la 1918 a permis introducerea limbii române în administrație, justiție și școală. Printr-o hotărâre a Consiliului de Miniștri, minoritățile au fost nevoite să învețe limba română, în timp de un an. De cunoașterea limbii oficiale a statului era condiționată păstrarea slujbei pentru angajații din sectorul de stat. De asemenea,

cunoașterea limbii oficiale a statului era o condiție prevăzută de Decretul-lege din 16 iunie 1919, prin care li se recunoștea cetățenia română locuitorilor din Bucovina¹. Foarte multe documente studiate de noi în fondul prefecturii privesc aceste aspecte. De asemenea, o serie de localități care aveau nume germane au fost schimbate, primind denumiri românești. Inclusiv numele străzilor din orașele Bucovinei au fost modificate². Astfel, pentru primii ani există în dosarele fondului și documente redactate în limba germană sau bilingve.

În ceea ce privește județul Cernăuți facem câteva precizări. Unitatea administrativă aflată în centrul atenției noastre avea 1.711 km², cu o populație de 316.471 locuitori, conform datelor din 1938, dintre care 193.881 în mediul rural și 129.590, în mediul urban în orașele Cernăuți, Cozmeni, Sadagura, Zastavna. Conform împărțirii administrative din august 1938, în județ existau cinci plase: Plasa Cosminului, Plasa Nistrului, Plasa Prutului, respectiv Plasa Șipenițului³. Județul Cernăuți avea o populație majoritar românească, dar în satele din Coțmani, Vășcăuți, Vijnița și Zastavna populația ucraineană era majoritară. În orașul Cernăuți, populația evreiască deținea cea mai mare pondere, conform acelorași date. Germanii erau a doua comunitate din capitala Bucovinei. Polonezii erau pe locul patru între comunitățile din Cernăuți⁴. Procesele complexe de unificare administrativă i-au pus față în față pe români cu reprezentanții celorlalte etnii. În 1919 s-a remarcat în Bucovina un clivaj politic dominat de situația naționalităților. Soluția propusă de la București pentru integrarea minorităților în structurile statului a reprezentat, mai degrabă, eliminarea lor, atât din administrație cât și din economie. Sensibilitățile tineretului român din Bucovina au fost atinse de participarea largă a minorităților la conducerea provinciei, mulți considerând că românii erau mai dezavantajați în România decât au fost în perioada austriacă⁵. Minoritățile au căutat să își mențină individualitatea națională, în timp ce populația românească a căutat să se integreze vieții politice din România, aderând la curente epocii. Pentru întreaga perioadă interbelică, documentele fondului Prefecturii județului Cernăuți sunt foarte bogate în detalii privind raporturile dintre diferitele comunități etnice.

Numeroase dosare conțin date despre alegerile din Bucovina, atât cele generale, cât și cele complementare sau locale, dar nu trebuie neglijate cele ale diverselor asociații sau structuri de conducere din localitățile județului. Județele Bucovinei au avut un comportament electoral diferit de majoritatea țării. Cu un electorat diferențiat, județele Bucovinei s-au înscris în linia votului anti-putere și chiar anti-sistem, în perioada interbelică. În general, electoratul bucovinean era mai pregătit pentru jocul democratic decât în alte părți. Relativa civilizare, urbanizare și industrializare a provinciei au făcut ca votul să se orienteze în funcție de programul

¹ Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți 2000, p. 188.

² ****Буковина 1918-1940 гг.: Зовнішній вплив та внутрішній розвиток (Матеріали і документи)*, Cernăuți 2005, p. 84-85.

³ Emil Satco & Ioan Pînzar, *Prefectura. Repere istorice locale*, Iași 1995, p. 118.

⁴ *Minoritățile naționale din România 1918-1925* (coord. by Ioan Scurtu & Liviu Boar), București 1995, doc. 24, p. 185.

⁵ Dan Jumară, *Societățile culturale academice românești din Bucovina în perioada interbelică*, Iași 2005, p. 105.

partidelor. Votul acordat de bucovineni partidului care organiza alegerile era influențat de convingeri politice și nu de subcultura electorală care a caracterizat epoca. De exemplu, în județul Cernăuți 40% din populație era angrenată în activități neagricole, iar 30% din electoratul din Cernăuți locuia în mediul urban. Componenta importantă minoritară din aceste județe, cum era cazul județului Cernăuți, a diversificat votul, germanii, ucrainenii și polonezii având proprii lor candidați. De asemenea, s-a constatat o puternică tendință socialistă în exprimarea dezideratelor politice ale electoratului datorată respingerii partidelor de guvernare, nu unui conflict de clasă. Astfel, partidul care organiza alegerile a primit la Cernăuți procente electorale sub media țării, în vreme ce principalul partid de opoziție depășea media țării. Multe voturi au mers la partidele care contestau sistemul politic, mai ales după dezamăgirea provocată de Partidul Democrat al Unirii⁶. Aceste aspecte pot fi extrase din analiza documentelor fondului propus de noi.

Se impun, de asemenea, și câteva precizări privind evoluția instituției creatoare a documentelor. Prefectura județului Cernăuți a fost creată la 12 noiembrie 1918, conform legii temporare a Consiliului Național Român "Despre organizarea puterii în Bucovina", în locul administrațiilor districtuale austriece, și era organul superior administrativ al puterii în județ. Prefectura a înlocuit fostele administrații ținutale austriece, dar pentru primii ani a păstrat structura și funcțiile lor. Până în 1925, s-a subordonat Secretariatului Ministerului de Interne al Bucovinei (1918-1923), iar ulterior Directoratului General de Interne al Bucovinei. Din 1925 a devenit dependent de Ministerul de Interne, iar din 1929 Directoratului ministerial II pentru Bucovina. Apoi, la 1931, a trecut în subordinea Inspectoratului general administrativ al Bucovinei, revenind în 1934 în subordinea Ministerului de Interne. În anii regimului autoritar carlist, Prefectura a fost dependentă de rezidentul regal al Ținutului Suceava (1938-1940).

Prefectura era alcătuită din consiliul județean, reprezentantul județean și instituția prefectului. Consiliul județean se alegea pentru un mandat de patru ani, dar a fost influențat de instabilitatea politică din țară. Prefectul era și el înlocuit, odată cu schimbarea autorităților centrale. În competența consiliului județean intrau toate problemele administrativ-gospodărești conform legislației în vigoare. Consiliul se ocupa cu probleme administrativ-financiare, obștești, ale cultelor și educației, sanitare și asigurării sociale. Reprezentanții celor cinci comisii ale consiliului județean alcătuiau organul reprezentativ, care înlocuia consiliul județean în pauzele dintre sesiuni. Pe lângă aceasta, organul reprezentativ mai îndeplinea și funcțiile de control și consultare ale prefectului. După legea administrativă din 13 august 1938, consiliul județean și organul reprezentativ au fost transformate într-un organism superior pentru întregul ținut Suceava, care îngloba șapte județe. Totodată, instituția prefectului a devenit un instrument de control.

Prefectul era numit prin decret regal la propunerea Ministerului de Interne și conducea administrația județului. Era reprezentantul guvernului și al executivului în județ, efectua controlul asupra tuturor serviciilor administrative, urmărea folosirea legislației și ordonanțelor cu caracter general, hotărârile consiliului județean și ale

⁶ Stelu Șerban, *Elite, partide și spectru politic în România interbelică*, București 2006.

organului reprezentativ. De asemenea, prefectul se afla în fruntea poliției și jandarmeriei județene, urmărea activitatea instituțiilor caritabile și ale asigurărilor sociale. Prefectul avea în vedere deschiderea ședințelor consiliului județean și ale organului reprezentativ, numea funcționarii prefecturii. Pe lângă prefect activa consiliul prefecturii, care era alcătuit din prefect, primarul orașului, specialiști județeni în diferite domenii, procurorul de tribunal, reprezentanți ai organelor de poliție, membri ai organismelor reprezentative. Consiliul ținea ședințe o dată pe lună și coordona lucrul serviciilor administrative. Ajutorul prefectului era subprefectul, căruia i se subordonau pretorii și primarii. Prefectura efectua conducerea vieții administrative a județului, urmărea ordinea publică și starea de spirit a populației, împreună cu organele militare, ale poliției și jandarmeriei.

În luna iunie 1940, prefectura și-a încetat activitatea, odată cu ocuparea nordului Bucovinei de către URSS. În iulie 1941, după intrarea armatei române în Bucovina, prefectura și-a reluat activitatea, fiind subordonată Directoratului administrativ al guvernatorului Bucovinei (1941-1944). Prefectul devenea un ajutor al Guvernatorului, iar aparatul Prefecturii a fost diminuat. În anii celui de al doilea război mondial, prefectura județului era formată din prefect, devenit organul de control și îndrumare, un locțiitor și personalul de birou⁷. Și-a încetat activitatea în luna martie 1944, după a doua ocupare a Bucovinei de către armata sovietică.

ceea ce privește evoluția instituției Arhivelor în Bucovina se impun câteva precizări. Abia la 2 iulie 1895 a fost creată Arhiva Direcției ținutale a Bucovinei, dar organizarea s-a amânat până în septembrie 1907, sub comanda profesorului universitar Vladimir Milkovici. Din păcate din prima arhivă s-au păstrat puține documente (sub 1.000), cele mai multe pierzându-se în anii primului război mondial⁸. Aceste documente s-au păstrat în Arhiva Prefecturii județului Cernăuți până în 1927, împărțite în două categorii: documentele Direcției districtului Bucovina, date între 1786 și 1854, și documentele Comisiei ținutale a Bucovinei, cuprinse între 1854 și 1897. Alte documente care se află în arhiva prefecturii sunt cele ale Direcției ținutale a Bucovinei, între 1855-1918, ale Administrației Bucovinei, date între 1918 și 1923, și cele ale Consiliului școlar al Ținutului⁹. În 1922, Secretariatul de Interne al Bucovinei a organizat o echipă pentru selecționarea și sistematizarea materialului arhivistic al fostei direcții. Doi ani mai târziu, a fost creată Comisiunea Arhivelor Statului din Bucovina, subordonată Direcției Generale a Arhivelor Statului din România. Un rol important pentru conservarea documentelor l-a avut Legea pentru organizarea Arhivelor Statului din 12 iulie 1925, prin care erau create patru direcții regionale ale Arhivelor, la Iași, Cluj, Chișinău și Cernăuți, subordonate Arhivelor Ministerului Instrucțiunii¹⁰. Membrii Comisiei, între care s-au remarcat Ion Nistor, Raimund Friedrich Kaindl, Vasile Grecu, Teodor Balan, Alexandru Bocănețu sau Simion Relli, inspectau arhivele instituțiilor statului care își aveau sediul în Cernăuți

⁷ Pavel Morariu, *Bucovina sub regimul Antonescu (1941-1944)*, 1: *Administrație. Economie. Societate*, Chișinău 2004, p. 53-54.

⁸ Iurii Leapuhov & Dragoș Olaru, *Arhivele Statului din Cernăuți în perioada interbelică*, "Arhiva românească" 2 (1996), 1, p. 150.

⁹ *Ibidem*, p. 152.

¹⁰ *Ibidem*, p. 150-151.

pentru preluarea documentelor. Din 1932, toate aceste instituții trimiteau spre aprobare nomenclatorul dosarelor, alcătuit de către ele. Situația generală a arhivelor de la Cernăuți a fost una precară, mai ales din cauze financiare și din lipsa unui spațiu adecvat, în ciuda eforturilor lui Teodor Balan, care a condus Arhivele cernăuțene între 1933 și 1940¹¹. La 28 iunie 1940, Teodor Balan a fost nevoit să părăsească Bucovina într-una dintre ultimele garnituri de tren, fără să poată salva documentele pe care le preluase de la Arhiva Prefecturii din Cernăuți.

Revenirea temporară a autorităților române în nordul Bucovinei între iulie 1941 și martie 1944 a făcut posibilă salvarea documentelor. În anul 1944, documentele fondului Prefecturii județului Cernăuți au putut fi evacuate în România, dar în 1945, prin intermediul Comisiei de Control româno-sovietice, o parte din documente au fost preluate de sovietici și predate Arhivei regionale din Cernăuțiul ocupat. Există o controversă, bazată doar pe mărturii orale și pe lipsa unei părți din documentele fondului, îndeosebi cele cu caracter politic, despre distrugerea arhivei. Românii au aruncat vina pe sovietici pentru dispariția documentelor, în vreme ce aceștia au dat vina pe autoritățile române din 1944-1945. Până în 1950, documentele fondului au rămas nesistematizate. Unitățile de păstrare nu au fost sistematizate cronologic, pe dosarele create în diferitele birouri ale prefecturii nefiind indicați anii. Mai mult, titlurile dosarelor, alcătuite de funcționarii români, nu corespundeau conținutului și cerințelor arhivistice. În fond existau 1.435 kg de documente nearhivate și sistematizate pe dosare. Lipsea, de asemenea, un inventar al dosarelor. Sistematizarea unităților de păstrare s-a făcut pe baza documentelor așa cum au fost păstrate în arhiva Prefecturii. În paralel cu structurarea documentelor s-a efectuat și expertiza lor. În anii 1951-1952, documentele prefecturii au fost prelucrate științifico-tehnic după un ciclu redus: s-au format dosare, s-au alcătuit titlurile lor, au fost indicate datele cronologice, s-au alcătuit registrele.

Între 1951 și 1982, arhiviștii din Uniunea Sovietică au reușit să le prelucreze, inventarieze, pregătindu-le pentru cercetarea istorică. Cele mai multe documente au fost sistematizate între 1966 și 1972, când a fost efectuată prelucrarea științifico-tehnică de îmbunătățire a păstrării și folosirii documentelor fondului Prefecturii Cernăuți: controlul asupra fondării corecte, redactarea titlurilor și parțial schimbarea lor, sistematizarea documentelor în interiorul dosarelor. Inventarele au fost dactilografiate, s-a alcătuit o introducere la ele, precum și un indice cronologic, toate în limba rusă. O serie de documente au fost trecute în alte fonduri, în vreme ce din alte fonduri au intrat în acela la Prefecturii alte 32 de dosare¹².

Cercetarea științifică și accesul liber la informații au devenit posibile abia după prăbușirea URSS și proclamarea independența Ucrainei. Atât în perioada sovietică, cât și după obținerea independenței de către Ucraina, arhiviștii cernăuțeni au avut probleme cu lipsa unui spațiu adecvat pentru păstrarea documentelor. Astăzi, fondul Prefectura județului Cernăuți este înregistrat cu nr. de inventar 15, opis 1-8,

¹¹ *Ibidem*, p. 153.

¹² Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, *Prefectura județului Cernăuți*, Fond 15, opis 1, Introducere, f. 93-94.

având 8 inventare (registre) și 31.278 dosare¹³. Dosarele conțin, în general, puține file, rar depășind 200, foarte multe având sub 10 file.

Structura prefecturii județului Cernăuți

Structura documentelor fondului aflat în discuția noastră are în vedere organizarea instituției prefecturii din perioada interbelică. Unitățile de păstrare au fost sistematizate după structura organizării prefecturii. Sistematizarea pe ani s-a făcut conform structurii fiecărui serviciu în parte. S-a avut în vedere atât criteriul cronologic, cât și cel tematic. Documentele create de prefectură se păstrează pe criteriul numărului de bază, pentru documentele create de instituția prefectului, și pe sistemul dosarelor pentru documentele create de părțile structurale:

I. Secretariatul general

II. Serviciul administrativ:

1. Serviciul personalului avea următoarele funcții:

- a) crearea indicelui alfabetic al funcționarilor județului și comunelor;
- b) formarea dosarelor personale ale funcționarilor;
- c) desfășurarea lucrului referitor la examenele de calificare;
- d) distribuirea adeverințelor și biletelor CFR.

2. Serviciul administrării de stat avea, la rândul lui, următoarele funcții:

- a) purtarea corespondenței și cercetarea plângerilor, referitoare la administrare, ordinea publică și poliție;
 - b) realizarea de lucrări legate de alegerile generale și ale palatelor profesionale (muncii și comerțului, economiei, agricol etc.);
 - c) desfășurarea de activități legate de aplicarea legilor referitoare la portul de armă, permisul de vânătoare, rutiere etc.;
 - d) alcătuirea listelor juraților;
 - e) încheierea de lucrări legate de supravegherea vagabonzilor, a persoanelor fără domiciliu, a persoanelor dispărute, alienați, incendii, inundații;
 - f) asigurarea evidenței pașapoartelor pentru străinătate și distribuirea lor;
 - g.) aplicarea legilor și regulamentelor locale (eliberarea brevetelor, interzicerea lucrului în zilele de sărbătoare);
 - h) activitatea de control al străinilor;
 - i) desfășurarea lucrului legat de conferirea ordenelor și medaliilor;
 - j) arendarea terenurilor de vânătoare și evidențierea lor;
 - k) ~~activitatea de turism.~~
- ##### **3. Serviciul administrării județene și comunale era organizat pentru îndeplinirea funcțiilor:**
- a) de delimitare teritorială a județului: unirea și despărțirea comunelor și satelor, schimbarea denumirilor de comune;
 - b) de organizare a alegerile locale, formarea și lichidarea consiliilor, alegerile primarilor, controlul activității consiliilor comunale etc.;
 - c) de control al comerțului în localitățile rurale;
 - d) de eliberare a brevetelor pentru întreținerea crâșmelor.

¹³ Державний Комітет Архівів України, Державний Архів Чернівецької Області, *Путівник Державний архів Чернівецької області*, *Путівник*, 1, Сетăuți-Kiev 2005, p. 164.

4. Serviciul statistic avea următoarele atribuții:

a) centralizarea tuturor informațiilor statistice județene și predarea lor către

Direcția de Statistică;

b) controlul asupra instituțiilor de statistică și a datelor statistice provenite de la întreprinderile private.

5. Serviciul educației se ocupa de problemele școlii și cultelor, controla activitatea instituțiilor și societăților cultural-educative.

III. Secția de finanțe și contabilitatea:

1. Serviciul contabilității județene avea atribuții în:

a) alcătuirea și îndeplinirea bugetului județean;

b) alcătuirea dărilor de seamă;

c) evidența avutului prefecturii;

d) executarea tuturor operațiilor financiare.

2. Secția contabilității comunale avea următoarele funcții:

a) controlul și avizarea bugetelor și dărilor de seamă ale primăriilor comunale;

b) controlul asupra organizării și desfășurării licitațiilor de vânzare-cumpărare și arendare a avutului primăriei;

3. Serviciul economic urmărea inventarierea avutului primăriilor și a controlului convențiilor de lucru cu caracter gospodăresc.

IV. Secția tehnică și a drumurilor avea responsabilități în repararea, întreținerea și construirea drumurilor pe teritoriul județean folosind bugetul prefecturii.

V. Secția sanitară avea funcția de control sanitar la întreprinderile private și a edificiilor de folos obștesc.

VI. Secția veterinar-zootehnică avea atribuții în controlul sanitar-veterinar pe teritoriul județului.

VII. Secția juridică trebuia să rezolve probleme juridice în administrarea județeană și reprezenta prefectura în instituțiile judiciare.

VIII. Secția MONT urmărea, sub conducerea directă a prefectului, desfășurarea activităților legate de apărarea antiaeriană, pregătirea premilitară, rechiziționarea bunurilor în caz de necesitate¹⁴.

Fondul este împărțit pe opise. Opisul I are documente cuprinse între 1919 și 1922, împărțite pe ani. De exemplu, pentru anul 1919 sunt primele 60 de dosare, pentru 1920 dosarele sunt numerotate de la 61 la 109, iar anul 1921 cuprinde dosarele cu numerele 110-172, respectiv pentru 1922 dosarele cu numerele 173-200. Opisul al II-lea cuprinde documente pentru anii 1922-1928, dar conține foarte multe dosare ale căror documente sunt mai vechi, însă sunt inventariate mai târziu. De exemplu, dosarul 977 din Opisul al III-lea are documente cuprinse între anii 1907 și 1927¹⁵. Unele dosare pot să conțină și anii extremi ai documentelor, deși nu întotdeauna aceștia sunt indicați. De exemplu, dosarul 972 din opisul al III-lea are

¹⁴ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, *Prefectura județului Cernăuți*, Fond 15, opis I, Introducere, f. 10-12.

¹⁵ *Ibidem*, opis III, ds. 977.

documente dintre 1920 și 1938, deși conține doar 16 file¹⁶. Ultimele trei opise cuprind documente din anii 1941 și 1944. Foarte multe dosare sunt scoase din cercetare încă din perioada sovietică, cele mai multe fiind din ultimele opise, mai ales pentru anul 1944. De exemplu, în opisul al VI-lea, pentru 1944, cu excepția dosarelor cu numerele 209 și 210, toate dosarele de la 203 până la 269 sunt scoase din cercetare¹⁷. Aceste dosare se află la Sediul Central al Arhivelor din Cernăuți și sunt în lucru.

Fondul Prefecturii județului Cernăuți cuprinde ordinele și circularele Ministerului de Interne și Sănătății, ale Directoratului II ministerial în problemele prefecturilor (1919-1940), procesele verbale ale ședințelor comisiilor prefecturii și consiliilor comunale ale primăriilor județene (1919-1940), corespondență cu Ministerul de Interne și Chestura de Poliție Cernăuți referitoare la înregistrarea societăților și sindicatelor (1918-1940), memorii despre activitatea organelor administrative și politice din județ (1941-1944), buletine informative ale Chesturii de Poliție Cernăuți referitoare la starea infracțiunilor în județ (1934-1939), dosare privitoare la recunoașterea cetățeniei române (1919-1928), eliberarea pașapoartelor pentru străinătate, eliberarea de permise pentru construcție și deschiderea întreprinderilor industriale, înregistrarea societăților și a actelor stării civile a locuitorilor ținutului, tabele statistice ale bolilor epidemice (1919-1940). Pentru anii 1941 și 1944, cele mai multe dosare conțin informații despre persoanele încorporate sau demobilizate, invalizii de război, hărți ale județului, monografiile propagandistice, corespondența dintre prefectură și guvernatorul Bucovinei, diferitele ministere (de exemplu, Ministerul Economiei Naționale) sau preturi și comune, planurile școlilor și întreprinderilor industriale, listele de plată pentru funcționarii prefecturii, listele funcționarilor instituțiilor administrative județene (1941-1944) etc.¹⁸

Documentele de arhivă păstrate la Direcția Arhivelor de Stat a Regiunii Cernăuți încadrate în fondul Prefectura județului Cernăuți pun în evidență locul și rolul pe care instituția Prefecturii l-a avut în perioada 1919-1940, respectiv 1941-1944. Rolul pe care prefectura l-a avut în societatea bucovineană trebuie înțeles prin analiza raporturilor cu consiliul județean și celelalte instituții care au existat pe teritoriul județului Cernăuți. Acesta trebuie studiat în funcție de schimbările pe care Bucovina în general și județul Cernăuți în special le-au traversat în perioada cât a aparținut de statul român. Materialul documentar care pune în evidență rolul instituției Prefecturii în cele de mai bine două decenii de activitate este destul de bogat. Foarte importante sunt acele documente care particularizează scopul și rolul prefecturii în cadrul implementării politicii românești în teritoriul care a aparținut Austro-Ungariei. Din multitudinea de probleme pe care le-a surmontat instituția prefecturii am reliefat rolul prefecturii în raporturile cu celelalte instituții și organisme, cu structurile aflate în subordine, implicarea acestora în rezolvarea problemelor populației și mai ales ale minorităților de pe raza județului Cernăuți. Structura documentelor fondului privește organizarea internă a instituției Prefecturii

¹⁶ *Ibidem*, ds. 972.

¹⁷ *Ibidem*, opis VI, *passim*.

¹⁸ Державний Комітет Архівів України, *op. cit.*, p. 165.

și respectă în general organigrama acestor instituții în toate județele României interbelice. Unul din neajunsuri este inexistența unui material documentar mai bogat pentru unele aspecte, legat poate și de faptul că arhivele cernăuțene au avut mult de suferit datorită celor două războaie mondiale. Perioada 1941-1944 este una foarte complexă, în care instituția a avut de făcut față dificultăților datorate evenimentelor din cel de al doilea război mondial, în condițiile conflictului cu Uniunea Sovietică. Datorită importanței practice și științifice pe care le prezintă documentele fondului Prefectura județului Cernăuți, acesta ar trebui studiat de orice cercetător care are în vedere istoria Bucovinei în particular sau a României interbelice în general.

Pentru transparentizarea documentării în arhivele ucrainene o piatră de încercare ar fi crearea și vitalizarea unei Comisii comune româno-ucrainene care să preia ideea de copiere sau microfilmare a documentelor de interes pentru cercetătorii români aflate pe teritoriul Ucrainei. Totodată, Arhivele Naționale ale României ar putea iniția un dialog cu reprezentanții ucrainenii pentru a susține interesul cercetătorilor din țara vecină în identificarea arhivelor românești care conțin informații despre istoria ucrainenilor. Aceasta ar putea duce la impulsionarea relațiilor româno-ucrainene într-un climat de încredere reciprocă între cele două părți, modificând tradiționala imagine negativă dintre ele.

Romanian Archives in Ukraine: The Prefect's Office of the County of Chernivtsi Fond (abstract)

The documents included in the Prefect's Office of the county of Chernivtsi fond that could be found in the State Archive of the Chernivtsi Region (Ukraine) emphasize the role of this institution in the years in which the county of Chernivtsi was a part of the national territory of Romania (1918-1940 and 1941-1944). The part taken by the Prefect's office could not be understood without the presentation of the relations with other state institutions, trade companies or private associations. The Prefect's office was created as an administrative superior body of the county on November 12, 1918 according to the temporary law of the Romanian National Council "About the organization of power in Bucovina" replacing the Austrian district administrations. It was subordinated to the Secretary of the Ministry of Interior of Bukowina (1918-1923), the General Directorate of Interior of Bukowina (1923-1925), the Ministry of Interior (1925-1940, 1934-1938), the General Inspectorate of the Regional Administration of Bukowina (1931-1934), the Royal Resident of the County of Suceava (1938-1940) and the Governor of the Province of Bukowina (1941-1944). The Prefect's office included the county Council, county and prefect representatives and led the political and household life of the county. It also controlled the activity of the administrative institutions (town halls and prices) and supervised the public organization. The Prefect's office practically ended its activity in 1944, after an interruption between June 1940 and July 1941. The Prefect's office of the county of Chernivtsi fond includes: orders and circulars of the Ministry of Interior and Health, of the second Ministerial Directory concerning the Prefect's office's issues (1919-1940), transcripts of the meetings of the prefect's office's commissions and of the communal councils of the county town halls (1919-1940),

correspondence with the Ministry of Interior and the Police Station of Chernivtsi regarding the registration of associations and companies (1918-1940), memoirs about the activity of the administrative and political bodies of the county (1941-1944), informative bulletin of the Police Station of Chernivtsi regarding the state of criminality in the county (1934-1939), files regarding the recognition of the Romanian citizenship, the issuing of passports, the issuing of building permits and the opening of industrial enterprises, the registration of companies and civil status of the inhabitants of the region, statistic tables of the epidemic diseases (1919-1940), historical-geographic memoirs of the county (1919-1940), maps of the county, plans of the schools and the industrial enterprises, payment lists for the employees of the prefect's office, lists of the officials of the county administrative institutions (1941-1944), etc. The fund is registered with the inventory no 15, opis 1-8, having 31,278 files.

Proiecte de arhitectură și urbanism la Arhivele Statului de la Mănăstirea Mihai Vodă

Oana Marinache

Keywords: *National Archives; Mihai Vodă Monastery; Architect Giulio Magni; Architect Cristofi Cerchez*

Urmărind proiectele de arhitectură de la Arhivele Statului ne înscriem într-un parcurs amplu, ce durează mai bine de un secol. Parcurgem astfel etapele principale din punct de vedere stilistic prin care a trecut istoria arhitecturii românești: dacă în prima jumătate a secolului al XIX-lea domnitorii români apelează la serviciile unor arhitecți și ingineri austrieci și germani, după 1860 se remarcă și primii constructori români și, treptat, tinerii încep să se dedice studiului arhitecturii în străinătate¹.

În cazul concret al sediului Arhivelor Statului, primele proiecte, rămase nerealizate², datează din perioada 1832-1862 și sunt semnate de ing. Vladimir Blaremborg (1811-1846), arh. Xavier Villacrosse (?-1855) și arh. Carl Benesch/Carol Beniș (1822-1896)³. Nu putem să nu punem în directă legătură planul semnat de acesta din urmă în 1862 și ampla construcție neoclasică a Palatului Academiei (Universitatea) de arh. Alexandru Orăscu (1857-1869).

Un prim nume românesc, cel al meșterului Dobre Nicolau, se întâlnește în cazul reparațiilor de la casele lui Ioan Bălăceanu din Calea Șerban Vodă, acolo unde se aflau depozitate fondurile arhivistice între 1862 și 1866⁴.

Mutarea Arhivelor Statului în 1866 în complexul mănăstirii Mihai Vodă a fost mereu considerată ca o soluție temporară. Biserica⁵ a fost construită de Mihai, banul Craiovei, între 1589 și 1591, iar complexul era compus și din rămășițele caselor domnești din secolele al XVII-lea-al XIX-lea⁶ și din dependențe mănăstirești.

¹ Prezentarea își propune să puncteze două contribuții majore la istoria Arhivelor Statului legate și de evenimentele din anul 2012, anul arh. Ion Mincu și sărbătorirea a 140 de ani de la nașterea arh. Cristofi Cerchez.

² Între 1832 și 1851 fondurile arhivistice se împart între Mitropolie, Mănăstirea Antim, Mihai Vodă, Cotroceni, Zlătari, Radu Vodă.

³ Proiectul palatului Arhivelor Statului și Institutului de Paleografie întocmit de Grigore Bengescu se concretizează într-un plan semnat de arh. Carol Benesch/Beniș în 1862.

⁴ ANIC, fond DGAS, ds. 9/1862.

⁵ *Ibidem*, ds. 4/1910, unde se afirmă că de fapt aceasta este biserica Sf. Nicolae clădită de Gheorma postelnicul și de soția sa, Caplea, în timpul domniei lui Petru Șchiopul (1559-1568). A fost redenumită Mihai Vodă, cea mai veche atestare documentară fiind din 1591.

⁶ Ulterior, în 1599, Mihai va avea reședință domnească aici. Începând cu 1738-1741 devine reședință de vară și va fi locuită până în jur de 1825.

Totuși, doar pivnițele vestice, partea inferioară a clopotniței, latura nordică și parțial cea sudică mai prezentau elemente autentice din epoca lui Mihai Viteazul.

Locul ales avea o însemnătate istorică majoră pentru oraș, dar condițiile de păstrare a fondurilor arhivistice erau inadecvate din cauza stării de ruinare avansată a clădirilor. În acest sens, în 1864-1865 se fac reparații de către arh. Gaetano Burelli și C. Benesch/Beniș pentru a pregăti spațiile.

Conducerea Arhivelor și Primăria au încercat în perioada următoare să găsească soluții pentru sistematizarea complexului mănăstiresc, a dealului și a zonei. În 1869 antreprenori ai lucrărilor de reparații au fost Pascu Rosenfeld și Ițic Boghen. Un moment foarte important atât pentru destinul palatului, cât și pentru istoria arhitecturii românești are loc în 1882, când se instituie o comisie din care fac parte arh. G. Muntureanu și arh. A. Săvulescu. Una dintre prevederile din procesul verbal⁷ se referă la "stilul bizantin propriu țării noastre" în care ar fi trebuit să fie construit edificiul. La acea dată, cu câțiva ani înainte ca arh. Ion Mincu (1852-1912) să realizeze refacerea casei Lahovary (între 1884 și 1886) și să deschidă calea spre un nou stil în arhitectura noastră, arhitecții și erudiții români erau preocupați de definirea unui stil potrivit tradiției noastre.

În 1885-1886 se propune lărgirea spre str. Izvor, desfundarea str. Sapienței și sistematizarea zonei edificiului. În 1894, la inițiativa lui B. P. Hașdeu și a lui Gr. N. Manu, se prevede o nouă construcție a Palatului Arhivelor Statului (trei aripi pentru depozite și birouri), proiectul ales fiind cel semnat de arh. Giulio Magni (1859-1930)⁸. Din comisie au făcut parte și arh. I. Mincu, prietenul său, arh. L. Blanc (1860-1903) și arh. G. Sterian (1860-1936). Proiectul prevedea un complex de depozite format din trei aripi în formă de U, închis de un palat cu două etaje. Viziunea acestuia poate fi încadrată în stilul eclectic cu elemente romantice (turnuri, creneluri), dar punctată și de elemente de decorație italiană (statui, coloane, arce). Merită amintită decorația ceramică ce poate că a fost influențată de arh. Ion Mincu⁹.

Ținând cont de faptul că în 1894 se proiectase și extinderea bulevardului Schitu Măgureanu de la str. Popa Tatu până la Dealul Spirei, au existat mai multe propuneri pentru amplasarea fațadei principale a edificiului: spre exemplu, arhitectul Ion Mincu opta pentru deschiderea perspectivei spre Splaiul Dâmboviței¹⁰, prin exproprieri pe această stradă și str. Izvor, pentru a pune în valoare noile construcții proiectate de arh. Magni. Alte propuneri vizau exproprieri de jur împrejurul dealului, dar acestea ar fi dus la un proiect foarte costisitor¹¹.

Cu toate că în 1896 se semnează contractul cu arh. G. Magni, construcția unui nou Palat al Arhivelor rămâne nerealizată din cauza problemelor financiare și a

⁷ Aurelian Sacerdoțeanu, *Proiecte pentru Palatul Arhivelor Statului. Contribuție la istoria arhitecturii noastre în sec. XIX*, București 1940, p. 6.

⁸ AN DMB, fond *PMB. Tehnic*, ds. 28/1894 nu conține planurile arh. Magni; acestea sunt publicate în A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 24-31.

⁹ Arh. G. Magni este unul dintre puținii ce folosesc decorația ceramică colorată și smălțuită introdusă anterior de Mincu.

¹⁰ AN DMB, fond *PMB. Tehnic*, ds. 28/1894; părerea lui Mincu era contrară tuturor celor din comisie.

¹¹ Un proprietar cunoscut care urma să fie afectat era sculptorul Oscar Spaethe (1875-1944).

opoziției Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, de care aparținea instituția. Starea de ruină a complexului Mihai Vodă se agravează și se impun lucrări de restaurare permanente, dar din lipsă de fonduri acestea sunt realizate fragmentar, de fiecare dată sub supravegherea altui arhitect, numit anual de Ministerul Cultelor. Directorul Arhivelor făcea mereu solicitări, rămase neonorate, de realizare a unui proiect coerent și de prezentare a unor planuri după care să se lucreze.

Știm că lucrările de restaurare au început în 1900¹², între 1902 și 1904¹³ diriginte fiind arhitectul Constantin Băicoianu (1859–1929), iar lucrările efective s-au datorat antreprenorilor Ștefan Catzian și Ion Nicolau.

Aripă proiectată de arh. Băicoianu în 1903
(ANDMB, fond *PMB.Tehnic*, ds. 203/1903)

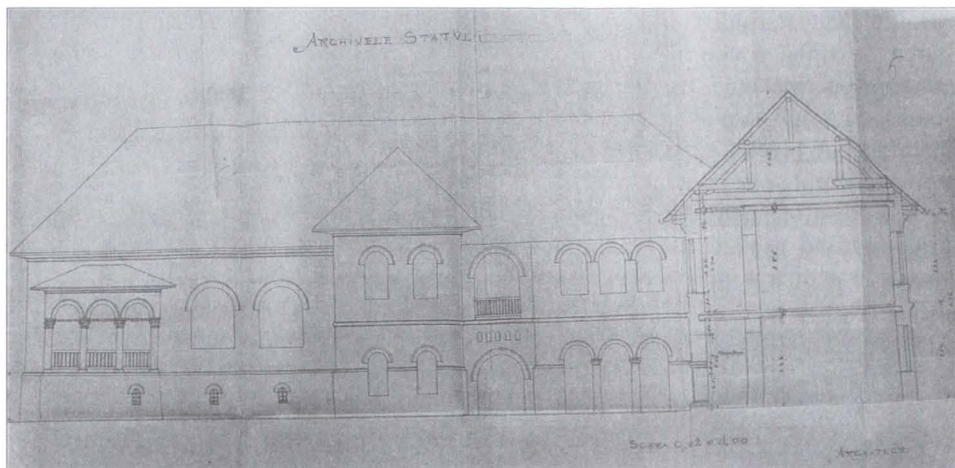
Din 1905¹⁴ datează planul unei aripi proiectate de echipa coordonată de arhitectul Nicolae Gabrielescu (1854–1926), dar nici acesta nu este foarte detaliat. Această construcție în restaurare se afla pe latura dinspre bulevardul Schitu Măgureanu. Judecând după fațada propusă, sursa de inspirație este cea a complexelor mănăstirești, în spiritul stilului național inițiat de Mincu și care se va impune în spațiul public după Expoziția din 1906. Coroborând cu informații din alte documente de arhivă¹⁵, în 1905 s-a mai restaurat o aripă dinspre Stradela Pasajul Arhivelor.

¹² ANIC, fond *DGAS*, ds. 2/1900.

¹³ *Ibidem*, ds. 2/1902 și 2/1904; AN DMB, fond *PMB. Tehnic*, ds. 203/1903.

¹⁴ AN DMB, fond *PMB. Tehnic*, ds. 153 din 1905, planurile nu sunt semnate. Potrivit ANIC, fond *DGAS*, ds. 2/1906, Dimitrie Onciul solicita, fără succes, ca arh. Gabrielescu, diriginte de lucrări, să realizeze planurile și să întocmească devizul. Ceea ce reiese din corespondența directorului Onciul cu ministerul este că arhitectul părăsise șantierul, lucrările rămânând nefinalizate. Către sfârșitul anului, de la minister este trimis arh. J. A. Paxino, care face recepția lucrărilor executate de antreprenorul Șt. Catzian.

¹⁵ ANIC, fond *DGAS*, ds. 2/1905.

Proiectul coordonat de arh. N. Gabrielescu
(ANDMB, fond *PMB. Tehnic*, ds. 153/1905)

În 1907¹⁶ se dărmă trapeza pentru a face loc ulterior unei noi construcții pe latura sudică și abia atunci se continuă lucrările rămase nefinalizate din 1905. În 1908¹⁷, lucrările arh. Alex. Popovici (pe care îl vom regăsi și în 1910) și ale antreprenorului Ștefan Catzian nu progresează conform planului din cauza lipsei fondurilor.

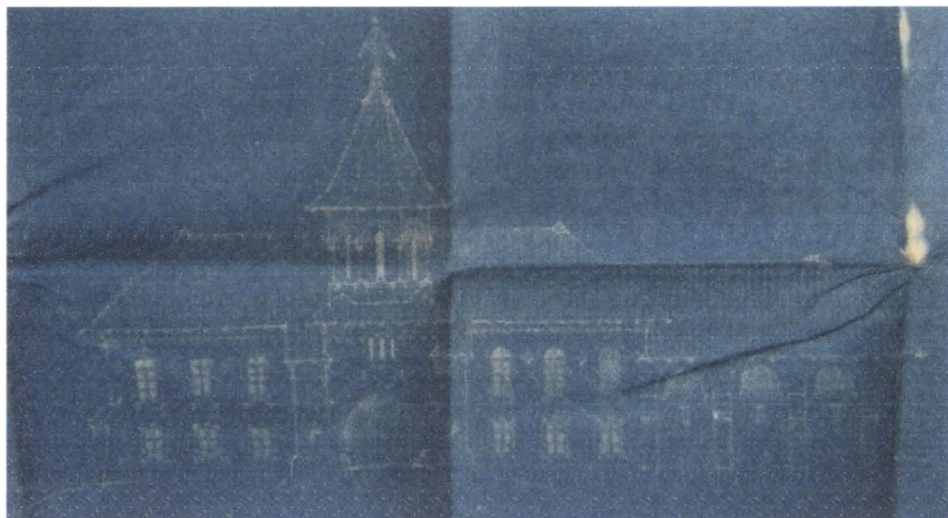
Sursa: Poarta-turn și aripile laterale Valeria
(Colecția dr. Simona Condurățeanu, nepoata arh. Cerchez)

¹⁶ *Ibidem*, ds. 2/1907.

¹⁷ *Ibidem*, ds. 4/1910.

În primăvara anului 1909¹⁸, cu supervizarea lucrărilor este însărcinat arh. Cristofi Cerchez, acestuia dându-i-se termen ca la 1 martie să prezinte planurile. Directorul Dimitrie Onciul se arată nemulțumit: “De la începutul primăverii, mereu tot am pus în vedere și dlui arhitect însărcinat cu supravegherea lucrărilor Cerchez și antreprenorului ca să grăbească lucrările, dar toate insistențele mele au rămas zadarnice.”¹⁹ În iulie, ministerul hotăra că nu are fondurile necesare lucrărilor propuse de arh. Cerchez, dar totuși, în 20 noiembrie 1909 are loc recepția provizorie a lucrărilor.

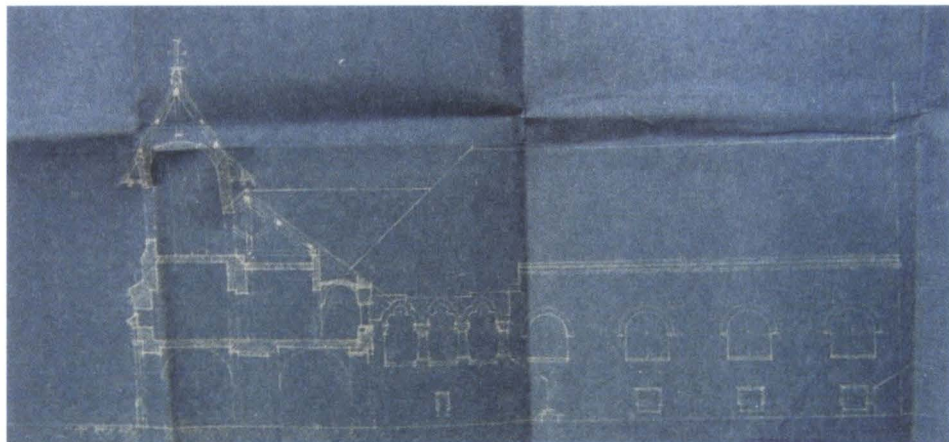
În planurile de arhivă se pot observa deschideri ale ferestrelor mai mari decât cele realizate și motive romboidale pe fațadă la nivelul etajului, la care s-a renunțat, cel mai probabil.

Fațada aripii proiectate de arh. Cristofi Cerchez în 1909
(ANDMB, fond *PMB.Tehnic*, ds. 135/1908)

¹⁸ AN DMB, fond *PMB.Tehnic*, ds. 135/1908.

¹⁹ ANIC, fond *DGAS*, ds. 2/1909, f. 57.

Secțiune prin aripa concepută de arh. Cerchez
(ANDMB, fond *PMB.Tehnic*, ds. 135/1908)

Ca de altfel și în cazul altor șantiere, familia Cerchez a locuit chiar vis-a-vis de clădire, într-o casă pe strada Arhivelor, la nr. 1. Datorită unor fotografii de familie, putem să reconstituim fațada aripii realizate de arh. Cerchez și care se evidențiază printr-un turn masiv. Zidurile exterioare au ferestre relativ mici, creându-se astfel impresia de soliditate și accentul fiind pus pe intrare. Aceasta este tratată sub forma unui corp în rezalit cu două turnuri și o deschidere în arc în plin cintru. Elementele de decorație erau: "Ocnite, brăuri, arcuri la ferestre, cornișe dințate sub streșina de lemn, contraforți, elemente aflate la bisericile noastre vechi, cercetate de arhitect."²⁰

Suprafața construită a fost de 471 m. p., iar planurile sunt datate în 29 martie 1909. Construcția avea forma de L, fiind compusă din subsol-parter și etaj. La parter se aflau remizele, camerele pentru pompier și sergent și spațiile de arhivare și mai multe scări interioare. La etaj se aflau registratura, cancelarii, o mare sală de studiu, vestiar și alte încăperi nenumite. Apelăm și la amintirile de familie pentru a afla că: "De pe o parte și alta se află birouri de arhivă distribuite la parter și la singurul etaj al construcției."²¹ În planuri remarcăm și colonada cu arcuri trilobate de la interior.

²⁰ Nicu Georgescu & Cristina Cerchez Colbazi, *Cristofi Cerchez*, în *Mari arhitecți*, București 1971, p. 81.

²¹ *Ibidem*.

Sursa: *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1914, p. 35

Plan București 1911

Între 1910 și 1912²² arhitect-șef din partea ministerului a fost arh. Paul Smărândescu (1881-1945), deși arh. Petre Antonescu (1891-1957) este cel însărcinat cu elaborarea planurilor. În 1911 aflăm numele unor antreprenori, ing. N. I. Brătescu și Puklicky. În 1913-1914²³, lucrările sunt conduse efectiv de arh. Petre Antonescu și îl regăsim și după primul război mondial, fiind arhitectul care s-a implicat cel mai mult în lucrările Arhivelor Statului. În 1915²⁴ am găsit documente semnate de arh.

²² ANIC, fond DGAS, ds. 4/1910 și 2/1912.

²³ *Ibidem*, ds. 2/1913.

²⁴ *Ibidem*, ds. 2/1915.

M. Ioanid sub avizul lui Petre Antonescu, antreprenorii fiind din nou N. I. Brătescu și Puklicky, precum și Zico Zanini. În 1921 sunt solicitați antreprenorii arh. Toma Dobrescu și N. I. Nicolau.

Începând cu 1912 se acordă atenție și unei grădini de 500 m. p. din fața edificiului, dinspre Schitu Măgureanu, realizându-se plantarea unor flori și arbuști și desfundarea pavajului, lucrări întreprinse de floristul Petre Popescu²⁵.

Între 1911 și 1914 se întreprind lucrări și la un muzeu al arhivelor, care a fost finalizat în 1924 și inaugurat la 1 mai 1925. Aripile laterale realizate în acești ani aveau o structură de rezistență cu pereți portanți din zidărie de cărămidă și planșee metalice, către finalul lucrărilor utilizându-se și betonul armat. Aripa dinspre Dâmbovița era întărită cu contraforți, tot din cărămidă.

Proiectul de sistematizare pentru degajarea Arhivelor Statului din 1911
(Sursa: ANR, fondul *Planuri*, jud. Ilfov, nr. 399)

În 1927 se inaugurează busturile în bronz ale lui B. P. Hașdeu și D. Onciul, realizate de sculptorul Mihai Onofrei (1896-1980).

Între 1928 și 1935 are loc restaurarea bisericii Mihai Vodă de către arhitectul Emil Costescu de la Comisia Monumentelor Istorice²⁶. Între 1940 și 1943, Ministerul Apărării Naționale construiește la est casa parohială și reamenajează spațiul curții

²⁵ *Ibidem*, ds. 2/1912.

²⁶ Emanoil Costescu, *Restaurarea bisericii Mihai Vodă din București*, "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" 36 (1943), p. 49-74.

interioare. Cu ocazia săpăturilor arheologice din campaniile 1953-1954 și 1955-1956 se descoperă vatra geto-dacă pe dealul Mihai Vodă²⁷.

Începând cu 1960, activitatea Arhivelor Statului s-a desfășurat și în fostul sediu al "Monitorului Oficial"²⁸ de pe bulevardul Elisabeta, devenit sediul oficial după demolarea complexului de la Mihai Vodă din 1986. Astăzi aici se află Arhivele Naționale Istorice Centrale.

Dărâmarea aripii construite de arh. Cerchez, vedere din interiorul curții complexului
(Sursa: ANIC, *Fototeca*, F III 1049)

Projects of Architecture and Town Planning from the State Archives at Mihai Vodă Monastery (abstract)

The article is based on research of the architectural development of the National Archives of Romania. Although many design plans were proposed by various architects such as Vladimir Blaremburg (1811-1846), Xavier Villacrose (?-1855) and Carl Benesch/Carol Beniș (1822-1896), the archives were moved to Mihai Vodă Monastery. The precincts were restored and enlarged on numerous occasions and a new contest was

²⁷ Institutul Național al Patrimoniului, fondul *Direcția Monumentelor Istorice*, ds. 2276: *Mănăstirea Mihai Vodă și Arhivele Statului, corespondență 1982-1986*.

²⁸ Realizată de inginerul Nicolae P. Cerkez, clădirea este modificată în 1931 după planurile arh. Statie Ciortan, de către antreprenorii ing. Ioanovici și ing. Pedratzoli.

organized in 1885-1886 for a new complex building. Due to financial and urban planning limitations the project of Italian architect Giulio Magni was left aside and at the beginning of the 20th century new reparations and building extensions were carried out by various Romanian architects: Constantin Băicoianu (1859–1929), Nicolae Gabrielescu (1854-1926), Cristofi Cerchez (1872-1955), and Petre Antonescu (1873-1965). These phases are brought to light on the occasion of the research of the documents thus discovering again the contribution of important architects and recovering important moments of a monument that would be destroyed by Ceaușescu in 1985 (only the church and its belltower were moved).

Îndreptări și completări cu privire la situația Bisericii din Moldova în prima domnie a lui Alexandru Lăpușneanu*

Iulian Marcel Ciubotaru

Keywords: *Gheorghe II; Gregory of Neamț; Treaty on June 22, 1553; Bishop; Alexander Lăpușneanu*

Potrivit informațiilor existente la ora actuală în istoriografia română, prima domnie a lui Alexandru Lăpușneanu, începută în luna septembrie a anului 1552, a adus schimbări esențiale în ceea ce privește situația elitei clericale moldovenești, care a fost supusă unui complex proces de restructurare. Prozaismul opiniilor, care alimentează imaginea unui voievod pornit încă de la începutul domniei spre infiltrarea propriilor oameni, inclusiv în structurile administrative ale Bisericii, mi se pare evident¹. Relectura unor izvoare necunoscute unora, ori publicate cu serioase erori de lectură, schimbă această perspectivă², demnă mai degrabă a figura într-o năvală romantică, fapt care, precum se știe, s-a și petrecut în realitate.

Prima chestiune îl privește pe mitropolitul Grigorie, fost egumen al Mănăstirii Neamț, devenit, au spus istoricii, poate în cursul anului 1552, dar oricum înainte de 22 iunie 1553³, mitropolit al Moldovei, atunci când este amintit în această

* Cercetare finanțată prin proiectul “MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală”, cod contract: POSDRU/159/1.5/S/137832, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

¹ Fapt observat și de Gh. Pungă, în cuprinsul studiului *Noi considerații privind începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu*, “Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»” 18 (1981), p. 551, precum și în Idem, *O scutărie domnească din vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, “Analele științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași”, serie nouă, III, A. Istorie, 30 (1984), p. 43.

² Abia după moartea lui Alexandru Lăpușneanu “fiecare domnie își avu mitropolitul său, exponent politic al dinastiei: e timpul când s-ar putea vorbi de un fel de *cesaropapism* în istoria moldovenească” (Ilie Minea, *Aron Vodă și vremea sa*, I, “Cercetări istorice” 8-9 (1932-1933), 1, p. 114.

³ Alexandru Găină, *Biserica Ortodoxă din Moldova în timpul domniilor lui Alexandru Vodă Lăpușneanu (1552-1561; 1564-1568*, “Studii teologice”, seria a II-a, 28 (1976), 7-10 (septembrie-decembrie), p. 659: “se pare că mitropolitul Gheorghe a stat în scaun până către sfârșitul anului 1552, nefiind exclusă însă posibilitatea de a-și fi continuat păstoria și în anul următor (1553), când Lăpușneanu îl va fi înlocuit cu Grigorie de la Neamț”; vezi și Ștefan S. Gorovei, *Note și îndreptări pentru istoria Mitropoliei Moldovei*, I, “Mitropolia Moldovei și Sucevei” 56 (1980), 1-2 (ianuarie-februarie), p. 79; Al. I. Ciurea, *Șirul mitropoliților Bisericii Ortodoxe din Moldova. Elemente esențiale biografice și bibliografice*, în *Hristos în Moldova*, I: *Antologie de documente și studii privind Mitropolia Moldovei (1401-2001)*, Iași 2001, p. 364-365; Varlaam Meticariu, Niță Dan Danielescu, Ioan Vicovan, *Păstori ai Bisericii și promotori ai culturii. Mitropolii Moldovei de la începuturi până azi*, Iași 2005, p. 35-36.

demnitate într-un act polonez publicat parțial pentru prima oară de către Th. Holban în 1965 și datat 2 iunie 1561⁴, însă redatat de către Ștefan S. Gorovei la 2 iunie 1553⁵. Asupra acestui act, precum și asupra începutului carierei de mitropolit a lui Grigorie de la Neamț vom reveni puțin mai încolo. Până atunci, însă, vom puncta câteva elemente biografice ale acestui personaj.

Deși nu este amintit nicăieri cu titlul de egumen, mitropolitul Grigorie al II-lea⁶ avea metania la mănăstirea Neamț⁷, așa cum dovedește însemnarea așternută pe o *Pravilă* scrisă în august 1557, “cu mâna ierodiaconului Ilarion, ucenicul acestui mitropolit”⁸. Grigorie de la Neamț a condus mitropolia de la Suceava până în 1564 (la 4 februarie 1564 era încă în scaun, pentru că trimitea o scrisoare bistrițenilor prin care se interesa de niște țigani ai Mănăstirii Bistrița, fugiți în Ardeal⁹), după care s-a retras la Neamț unde a trăit până după 28 octombrie 1579, atunci când participă în fața voievodului la un proces¹⁰. De la Grigore Ureche aflăm că mitropolitul Grigorie a oficiat, în calitate de primat al Bisericii moldovenești, sfințirea Mănăstirii Slatina¹¹, fiind amintit și în câteva documente de cancelarie.

Acestea relevă faptul că, după ce s-a retras la Mănăstirea Neamț, fostul mitropolit reprezintă mănăstirea în procesele de judecată în care aceasta a fost

⁴ Theodor Holban, *Documente externe*, “Studii. Revistă de istorie” 18 (1965), 3, p. 274.

⁵ Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, p. 79.

⁶ Este numit astfel pentru a fi deosebit de Grigorie Roșca, mitropolit al Moldovei între 1546 și 1551, care avea metania la Mănăstirea Voroneț.

⁷ Mircea Păcurariu, *Contribuții la istoria Mitropoliei Moldovei în veacul al XVI-lea*, “Mitropolia Moldovei și Sucevei” 51 (1975), 3-4 (martie-aprilie), p. 235; Ioan Ivan & Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Neamț*, Iași 1981, p. 284; Matei Corugă, *Gheorghe al II-lea și Grigorie de la Neamț, doi mitropoliți necunoscuți ai Moldovei din secolul al XVI-lea*, “Biserica Ortodoxă Română” 89 (1971), 11-12 (noiembrie-decembrie), p. 1239-1243; autorul susține că atât mitropolitul Gheorghe al II-lea, cât și Grigorie (Nemțeanul) au avut postrigul la Mănăstirea Neamț (“asupra mănăstirii sale de metanie [n. n., a mitropolitului Grigorie] nu poate exista nici o îndoială”). Matei Corugă oferă pentru păstoria mitropolitului Gheorghe al II-lea anii 1551-1554 (*ibidem*, p. 1236). Cu privire la mănăstirea de metanie a mitropolitului Gheorghe al II-lea, Mircea Păcurariu a demonstrat că aceasta poate fi identificată cu Bistrița (vezi M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 236-237).

⁸ Ioan Caproșu & Elena Chiaburu, *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un corpus editat de* ~, I: 1429-1750, Iași 2008, p. 72.

⁹ N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței. Scrisori domnești și scrisori private*, partea a II-a, București 1900, p. XXXIX.

¹⁰ M. Păcurariu, *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, în Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* (ed. a III-a), III, Iași 2004, p. 496; vezi și *Documente privind istoria României* [în continuare: DIR], A. Moldova, veacul XVI, III: 1571-1590, București 1951, p. 124, nr. 155; neluând în calcul actul emis la 20 februarie 1586, Matei Corugă afirmă că uricul de la 28 octombrie 1579, “vorbește pentru ultima dată despre acest mitropolit” (M. Corugă, *op. cit.*, p. 1243).

¹¹ “Domnindu Alecsandru-Vodă țara, întru lauda lui Dumnezeu au zidit Mănăstirea Slatina, cu multă cheltuială și osârdie, și o au sfințit Grigorie Mitropolitul. É[a]ră la sfințenie, dîcu să hi fostu preoți cu diaconi 117, în anul 7066 (1558), octomvrie în 14” (Grigorie Ureche, *Domnii Țerei Moldovii și viața lor*, în Michail Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, a doua edițiune, I, București 1872, p. 210; Constantin Erbicanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, București 1888, p. LVI; N. Iorga, *op. cit.*, partea I, București 1899, p. LVII.

implicată¹², având, deci, atribuțiile unui egumen¹³. Numele fostului mitropolit Grigorie mai apare și în uricul emis la 15 martie 1570¹⁴, precum și în actul de la 20 februarie 1586, atunci când Petru Șchiopul întărește starostelui de Cernăuți, Gavriil, satul Dăvideni din ținutul Neamț¹⁵. Numai că uricul “vorbește” despre o tranzacție financiară care a avut loc, neprecizându-se data când aceasta s-a petrecut. Din acest motiv, nu putem ști dacă la 20 februarie 1586 fostul mitropolit mai era în viață¹⁶ (documentul nu lasă a se înțelege că între timp acesta murise, așa cum opina Mircea Păcurariu).

Din cele expuse până acum se observă că mai bine de trei decenii (1560-1591) nu este amintit în ascultarea de egumen la Neamț niciun personaj, deși, paradoxal, mănăstirea cunoaște în acest răstimp una dintre cele mai “active” perioade: primește danii, cumpără moșii, poartă procese de judecată. Nu întâmplător, această perioadă coincide, în mare parte (dacă nu în totalitate) cu retragerea mitropolitului Grigorie din scaunul de la Suceava (fapt petrecut în 1564) și viețuirea sa în mănăstirea de metanie. Probabil rolul său în organizarea și funcționarea Mănăstirii Neamț în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a fost mult mai mare decât lasă a se înțelege relativ puținele izvoare din care numele acestuia transpare destul de firav.

Revenim cu câteva precizări asupra documentului de la 22 iunie 1553, la care am făcut trimitere mai sus. Inițial, așa cum am precizat, actul a fost publicat parțial (doar componența divanului moldovenesc) de către Th. Holban, în 1965, însă

¹² Vezi actul emis de cancelaria lui Petru Șchiopu la 28 octombrie 1579 (*DIR*, A. Moldova, veacul XVI, III, p. 124, nr. 155).

¹³ Fapt observat și de Matei Corugă: “am putea deduce că el [n. n., fostul mitropolit Grigorie de la Neamț] a condus, până la moarte, obștea mănăstirii Neamț” (M. Corugă, *op. cit.*, p. 1243), preluat și de către Mircea Păcurariu: “S-ar putea ca el să fi condus, după retragerea din scaun, obștea Mănăstirii Neamț” (M. Păcurariu, *Contribuții privitoare la istoria Mitropoliei Moldovei cit.*, p. 237).

¹⁴ *Documenta Romaniae Historica* [în continuare: *DRH*], A. Moldova, VI: 1546-1570 (întocmit de Ioan Caproșu), București 2008, nr. 435, p. 715-719. Mitropolitul care apare în acest act este Grigorie Nemțeanul, așa cum precizează chiar documentul: “rugătorul nostru domn mitropolit Grigorie de Suceava, care odinioară a fost la Neamț” (*ibidem*). Oricum, la 5 februarie 1570, omonimul său, Grigorie de la Voroneț și Probota, cunoscut sub numele de Roșca, murise. Acest din urmă ierarh a viețuit ca egumen, la ctitoria lui Petru Rareș, după propria mărturie, 23 de ani (*ibidem*, nr. 316, p. 557).

¹⁵ *Ibidem*, p. 301, nr. 369.

¹⁶ Mircea Păcurariu consemnează referitor la acest aspect: “se pare că mitropolitul nu mai era în viață [n. n., la data emiterii actului] căci nu era amintit cu deferența cuvenită înaltelor fețe bisericești” (M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 237). Trebuie însă observat că Grigorie nu este numit în acest act “răposatul mitropolit”, așa cum se obișnuia când cel evocat nu mai era printre vii, ci, alături de obștea monahilor, este trecut, de două ori, în aceeași categorie a rugătorilor. În plus, întocmai ca în actul emis la 28 octombrie 1579, Grigorie apare ca “fost mitropolit”, afirmația lui Mircea Păcurariu, redată la începutul acestei note, nefiind justificată. Oricum, controversa în jurul morții mitropolitului Grigorie de la Neamț, plecând de la actul emis la 20 februarie 1586, nu își are rostul, pentru că, așa cum am precizat, uricul amintește despre o tranzacție financiară care a avut loc, neprecizându-se data când aceasta s-a petrecut.

editorul l-a datat greșit la 2 iunie 1561¹⁷. Th. Holban a preluat data eronată de la Rykaczewski, editorul polonez care a publicat în 1862 un rezumat în limba latină al tratatului, rezumat preluat și de către B. P. Hasdeu, care a oferit o traducere românească a acestuia¹⁸. O excelentă imagine a documentului în cauză a fost publicată în perioada interbelică de către Ioan Bogdan, într-un elegant album paleografic¹⁹. Conținutul actului, care cuprinde jurământul lui Alexandru Lăpușneanu către Sigismund August, rege al Poloniei și mare duce de Lituania între 1548 și 1569, a fost reluat de către Ilie Corfus și republicat, de această dată în întregime, însă în variantă poloneză (este vorba, de fapt, de o copie poloneză, ce datează din 1831, identificată într-o arhivă din Polonia), dar și în traducere românească, în primul său volum dedicat documentelor privitoare la istoria românilor culese din arhivele Poloniei²⁰. În sfârșit, varianta originală a tratatului moldo-polon de la 22 iunie 1553, cea slavă, a fost publicată de Ioan Caproșu și Gh. Pungă²¹, în volumul omagial dedicat istoricului Constantin Cihodaru²². Acest tratat este relevant în contextul de față întrucât este singurul izvor care amintește pentru prima și singura oară numele episcopului Grigorie de la Rădăuți, neinclus până acum în listele cu ierarhii Bisericii Ortodoxe Române²³.

Așadar, în iunie 1553, arhieriei din Moldova erau următorii: mitropolitul Sucevei se numea Gheorghie²⁴, la Roman demnitatea sacerdotală era îndeplinită de cronicarul Macarie, iar la Rădăuți de necunoscutul episcop Grigorie. Despre mitropolitul Gheorghie, deși Matei Corugă a presupus că avea metania la Mănăstirea Neamț, Mircea Păcurariu a demonstrat că își avea postrigul la Bistrița, același autor presupunând că Gheorghie a fost cel care, în intervalul 1548-iunie 1551, a ocupat scaunul episcopal de la Roman, atunci când episcopul Macarie a fost destituit²⁵. Numai că în iunie 1551 Gheorghie nu putea fi episcop la Roman, așa cum s-a

¹⁷ Th. Holban, *op. cit.*, p. 274.

¹⁸ I. Caproșu & Gh. Pungă, *Tratatul moldo-polon din 22 iunie 1553*, în *Istorie și civilizație. Profesorului C. Cihodaru la a 80-a aniversare* (ed. Ion Toderașcu & Ion Agrigoroaiei), Iași 1988, p. 148, precum și nota 15.

¹⁹ Ioan Bogdan, *Album paleografic moldovenesc. Documente din secolele al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea/Album paléographique moldave. Documents du XIVe, XVe et XVIe siècle* (publicate cu o introducere și rezumate de N. Iorga), București/Paris 1926, planșele nr. LXXIX și LXXXII (în ultima planșă este redat doar un "fragment din actul de închinare al lui Alexandru Lăpușneanu către regele Poloniei", p. 24).

²⁰ Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele Poloniei (secolul al XVI-lea)*, București 1979, nr. 84, p. 166-178.

²¹ I. Caproșu & Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 182. datează tratatul la 22 iunie 1563, fapt care nu corespunde realității, întrucât episcopul Macarie, prezent în act, era mort încă din 1558. Așa cum s-a spus, data corectă a încheierii acestui tratat este 22 iunie 1553. Că Ioan Caproșu și Gheorghe Pungă au datat greșit traducerea românească a acestui document nu se poate datora decât unei erori de calcul, întrucât scăzând din 7061 vâleatul 5508 rezultă 1553 și nu 1563.

²² *Ibidem*, p. 153-170 (variante slavă) și p. 171-182 (trad. rom.).

²³ Locul acestuia trebuie plasat între episcopii Teodosie († 1552/1553) și Gheorghe (1556-†1558).

²⁴ Acesta nu fost înlăturat din scaun de către Alexandru Lăpușneanu, așa cum opina Scarlat Porcescu (vezi *Episcopia Romanului* (carte tipărită cu binecuvântarea Prea Sfințitului Eftimie, Episcopul Romanului și Hușilor), Roman 1984, p. 166].

²⁵ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 232.

presupus, întrucât un act de la 21 martie 1551 ne arată ierarhii Moldovei din acel moment: Grigorie (Roșca) mitropolit, Macarie – episcop la Roman și Mitrofan – episcop la Rădăuți. Așadar, Macarie revenise în scaunul episcopal înainte de 24 mai 1551²⁶, atunci când, potrivit lui Constantin Rezachevici, Ștefan Rareș a fost ales domn al Moldovei, fără însă a primi de la sultan “schiptul domniei Moldovei”, fapt care s-a petrecut la 11 iulie 1551, după ce cu exact o lună în urmă fusese uns domn de către cărturarul episcop al Țării de Jos²⁷.

Acest Gheorghie (care apare întâia dată ca mitropolit într-un uric emis la 7 octombrie 1551²⁸), amintit în tratatul de la 22 iunie 1553, este vlădica pe care Ioan Vodă cel Cumplit²⁹ l-a ars de viu în 1572³⁰, deci când nu mai ocupa de mult nicio demnitate bisericească. Călugărul Azarie, pentru că de la el avem știrea despre arderea de viu a vlădicăi Gheorghie, face un portret nu tocmai pozitiv acestui ierah. Cronicarul precizează: “Dacă se afla pe undeva aur, se repezea și-l aducea la dânsul [n. n., Ioan Vodă cel Cumplit], căci era robul aurului. A lipsit chiar și pe ostași de leafa lor. A aruncat și pe episcopul Gheorghie în focul atotmistuitor, *căci și acesta era lacom și foarte sgârcit* [s. n.] și a pus mâna pe averea lui care era mare”³¹.

În ceea ce îl privește pe mitropolitul Grigorie de la Neamț, nu se știe, deocamdată, nimic despre activitatea sa dinainte de a fi ales mitropolit al Moldovei. Am bănuț că a ocupat demnitatea de egumen la Mănăstirea Neamț, ipoteză care, coroborată cu însemnarea din 1557, devine destul de solidă.

²⁶ Scarlat Porcescu a presupus că revenirea lui Macarie trebuie să se fi petrecut în “iunie-iulie 1551”, deci “în vara anului 1551” (vezi *Episcopia Romanului* cit., p. 161, 165). În urma lecturii uricului emis la 21 martie 1551, această opinie nu mai poate fi susținută.

²⁷ Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, I: *Secolele XIV-XVI*, București 2001, p. 602, 604, 804.

²⁸ DRH, A. Moldova, VI, nr. 69, p. 123. Ulterior, “rugătorul și părintele nostru chir Gheorghie mitropolit de Suceava” este amintit și la 19 februarie 1552 (*ibidem*, nr. 74, p. 128-129). Uricel în cauză, alături de tratatul de la 22 iunie 1553, contrazice afirmația potrivit căreia “Mitropolitul Gheorghe de la Bistrița este menționat ca mitropolit într-un singur act, din 19 februarie 1551” (M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, Iași 2004, p. 414).

²⁹ Acesta a fost primul domn din Moldova care “a fost trimis de la Constantinopol fără întrebarea țării; n-a avut opoziție boierească. Numai episcopatul moldovenesc a combătut actele domniei lui” (I. Minea, *op. cit.*, p. 113).

³⁰ Episod amintit de cronicar în letopisețul său (Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 224-225). Surorile fostului mitropolit de Suceava, Nastasia călugărița și Nasta, dăruiesc, în iulie 1583, Mănăstirii Bistrița satele Tâmpeschi și Mânjești, “ca să le fie lor de pomenire ca și fratelui lor, fostului mitropolit Gheorghie” [DRH, A. Moldova, VII: 1571-1584 (întocmit de Ioan Caproșu), București 2012, nr. 490, p. 597-599]. Pe baza acestor documente, s-a demonstrat că mitropolitul Gheorghie al II-lea avea “stare boierească”, întrucât “facea parte dintr-o familie care avea dreptul să dețină proprietăți și se lupta pentru rotunjirea lor” (Șt. S. Gorovei, *Originea socială a înaltului cler monahal*, “Arhiva Genealogică” 2 (7) (1995), 3-4, p. 184-185).

³¹ *Cronica lui Azarie, în Cronicele slavo-române din secolele XV-XVI* (publicate de Ion Bogdan, ed. revăzută și completată de P. P. Panaitescu), București 1959, p. 149 (varianta românească). Analiza documentelor păstrate emise de cancelaria țării în vremea lui Ioan Vodă cel Cumplit a demonstrat că Biserica nu s-a bucurat de mari privilegii din partea acestui domn (Const. A. Stoide, *Frământări în societatea moldovenească la mijlocul secolului al XVI-lea*, “Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»” 11 (1974), p. 82-89).

Același istoric bisericesc (Mircea Păcurariu) nota în 1975: “În 1552, în locul lui Gheorghe, Alexandru Lăpușeanu a așezat ca mitropolit pe Grigorie II, cu metania la Neamț [...] [n. n., despre care], deși s-a susținut că a păstorit în scaunul mitropolitan până în 1554, deci și în timpul lui Alexandru Lăpușeanu, noi credem că a păstorit numai până la sfârșitul anului 1552, când la 1 septembrie acel an, Ștefan Rareș a căzut victimă unui complot boieresc, iar tronul a fost ocupat de Alexandru Lăpușeanu. Acesta a pedepsit pe boierii din partida Răreșeștilor, care îl voiseră domn pe un oarecare Joldea, poruncind să fie sugrumată și văduva lui Petru Rareș [...]. Și fiindcă mitropolitul Gheorghe fusese omul de încredere al lui Ștefan Rareș, a fost înlăturat și acesta. Așa ne explicăm faptul că mitropolitul Gheorghe împreună cu boierul Negrilă și cu alți mari boieri, nemulțumiți de Alexandru Lăpușeanu, erau organizatorii unui complot, cerând polonilor și turcilor înlăturarea lui Lăpușeanu”³².

Am redat acest citat mai cuprinzător, întrucât opinia lui Mircea Păcurariu sintetizează cel mai bine o percepție istoriografică, preluată ulterior de reputați specialiști. Numai că, potrivit observațiilor anterioare, momentul 22 iunie 1553, considerat până acum piatră de hotar în ceea ce privește începutul păstoririi în scaunul de la Suceava a mitropolitului Grigorie, devine dată de necontestat a sfârșitului aproximativ a păstoririi mitropolitului Gheorghe al II-lea. Acesta trebuie să fi rămas în scaunul mitropolitan cel puțin în cursul anului 1553, poate și în prima jumătate a anului 1554 (așa cum corect a presupus Matei Corugă, primul care a scos la lumină păstoria mitropoliților Gheorghe al II-lea și Grigorie de la Neamț), întrucât prima atestare a mitropolitului Grigorie în această demnitate datează de la 15 decembrie 1554, în cuprinsul unei însemnări așternută pe *Tetraevangelul* dăruit mănăstirii la această dată de către logofătul Grigorie Fierăie. Nu știm, deocamdată, care este explicația faptului că în actul original numele mitropolitului moldovean este Gheorghe, iar în copia poloneză, realizată în 1831, numele mitropolitului de la Suceava este “Hrehorie”. Este posibil ca cel care a efectuat copia să fi realizat o confuzie între mitropolitul de la Suceava și episcopul de la Rădăuți, care, așa cum am precizat, se numea tot Grigorie. În privința acestui din urmă personaj lucrurile sunt, iarăși, destul de neclare, numai că același tratat (de la 22 iunie 1553) are, cel puțin așa credem, menirea de a face lumină și în acest caz. Presupunem că **Episcopul Grigorie din iunie 1553 este unul și același personaj cu viitorul mitropolit al Moldovei, care avea metania la Mănăstirea Neamț**. Despre acest episcop de Rădăuți nu știm, deocamdată, nimic. Numai că, așa cum am văzut, nici despre mitropolitul Grigorie Neamțeanul nu știm, din sursele cunoscute până acum, să fi ocupat vreun scaun episcopal înainte de a deveni întâistătător la Bisericii Moldovei, fapt care s-a petrecut după 22 iunie 1553, dar înainte de 15 decembrie 1554. Este greu de crezut că Grigorie a trecut din ascultarea de egumen la Neamț direct în cea de mitropolit al Sucevei.

³² M. Păcurariu, *Contribuții la istoria Mitropoliei Moldovei* cit., p. 232, 235. Cinci ani mai târziu, Ștefan S. Gorovei preciza și el: “[n. n., din cuprinsul actului] se vede că, la acea dată, Gheorghe al II-lea fusese deja înlocuit, fără să putem preciza dacă înlocuirea a survenit în toamna anului 1552, sau în primele luni ale celui următor” (Șt. S. Gorovei, *Note și îndreptări* cit., p. 79).

Așa cum am arătat mai sus, cel care a făcut cunoscută păstoria în scaunul mitropolitan moldovean al lui Grigorie Neamțeanul a fost Matei Corugă. Evident, nefiindu-i cunoscut actul de la 22 iunie 1553 în varianta slavonă, Matei Corugă nu a putut să alcătuiască o biografie completă a acestui ierarh. Astăzi, în urma acestor considerații, credem că Grigorie de la Neamț a fost la început egumen al acestei mănăstiri, a devenit episcop la Rădăuți în prima domnie a lui Alexandru Lăpușneanu (înainte de 22 iunie 1553) și a rămas în această demnitate până înainte de 15 decembrie 1554, când deja îl întâlnim ca mitropolit al Moldovei. A ocupat scaunul mitropolitan până în 1564, deci până la începutul celei de-a doua domnii a lui Alexandru Lăpușneanu, când, cel mai probabil, a fost scos din scaunul de ierarh pentru că, în noiembrie 1561 citise molitva de domnie lui Despot-vodă³³. De la Grigore Ureche aflăm că noul mitropolit al Moldovei, cel care l-a înlocuit pe Grigorie, a fost Teofan al II-lea³⁴, ucenic al episcopului-cronicar Macarie, ctitorul Mănăstirii Râșca.

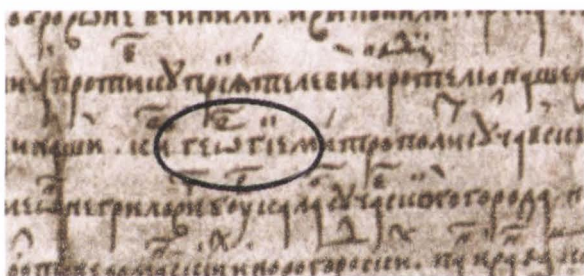
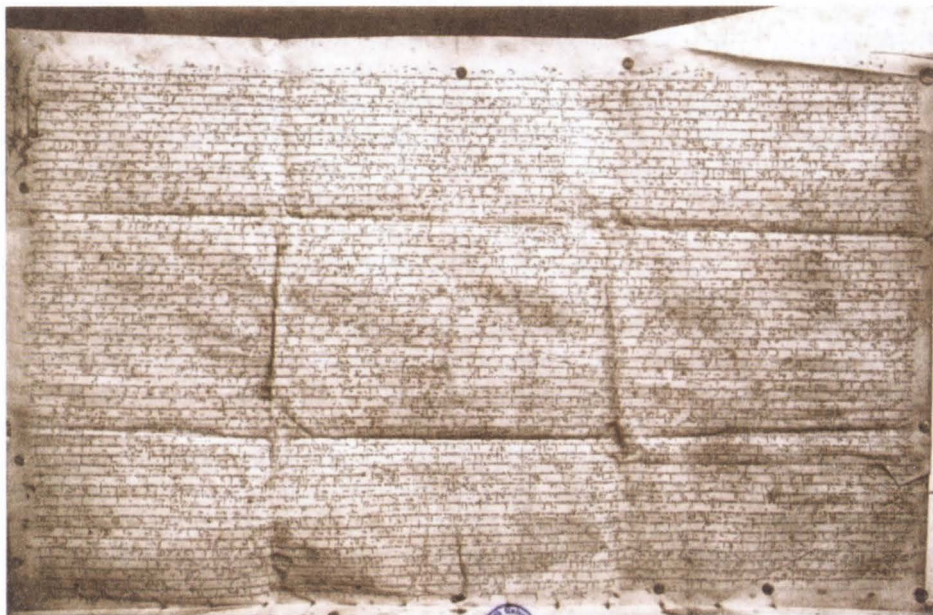
Ca într-un joc de puzzle, construcțiile istoricilor care s-au ocupat de aceste probleme se prăbușesc, pentru a face loc unei imagini definitive a ierarhilor din Moldova în prima domnie a lui Alexandru Lăpușneanu: mitropolitul Gheorghe al II-lea nu a fost înlăturat din scaunul de ierarh în septembrie 1552, ci și-a exercitat atribuțiile de primat al Bisericii Moldovlahiei până în 1554, iar cel care i-a urmat în scaunul mitropolitan a fost episcopul de la Rădăuți, Grigorie, fost egumen nemțean.

Acestea sunt doar câteva observații rezultate în urma apelului la izvoarele originale, chiar dacă, în cazul de față, baza de plecare a constituit-o un singur document. Nu avem nicio îndoială că sunt și alte situații în istoria Bisericii noastre, precum aceasta, care merită pe deplin și așteaptă o investigație minuțioasă din partea celor pentru care munca cu documente este esențială. În fond, izvoarele rămân aceleași, însă opiniile istoricilor nu.

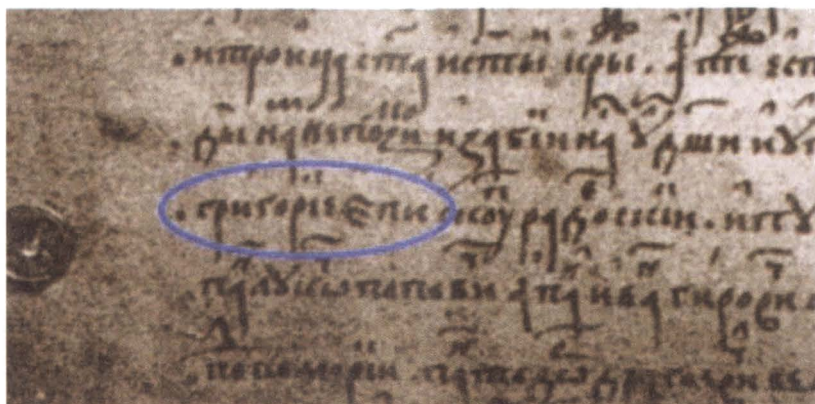
³³ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 212.

³⁴ Însuși Mitropolitul Teofan al II-lea era cu metania de la Mănăstirea Râșca. Acest ierarh a condus Biserica Moldovlahiei în nu mai puțin de trei rânduri: 1564-1572, 1578-1581, 1582-1588. Spre sfârșitul vieții s-a retras la Mănăstirea Dochiaru de la Muntele Athos, acolo unde încă se păstrează mormântul său (M. Păcurariu, *Listele cronologice cit.*, p. 496). Pentru inscripția pietrei de mormânt a mitropolitului Teofan, a se vedea Florin Marinescu & Nikolaos Mertzimekis, *Ieremia Movilă și ajutorul acordat unor mănăstiri de la Muntele Athos*, în *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, II: *Ieremia Movilă. Domnul. Familia, Epoca, Sfânta Mănăstire Sucevița*, 2006, p. 190 (vezi și fig. 3-7). Unii istorici l-au considerat pe mitropolitul Teofan al II-lea rudă cu Gheorghe Movilă, spunându-i Teofan Movilă (vezi Ioan V. Dură, *Figuri de ierarhi moldoveni: mitropolitul Gheorghe Movilă*, "Biserica Ortodoxă Română" 89 (1971), 1-2 (ianuarie-februarie), p. 191, republicat în *Movileștii. Istorie, cultură, spiritualitate*, I: "Casa noastră Movilească", Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006, p. 121-142). Este drept, din inscripția pietrei de mormânt a lui Teofan al II-lea, păstrată la Mănăstirea Dochiaru, știm că acesta era rudă cu Elisabeta Movilă, soția lui Ieremia, ceea ce ar sugera că această înrudire trebuie căutată în familia părinților Elisabetei Movilă. De altfel, Ilie Minea îl considera pe Teofan al II-lea membru al familiei părcălabului de Hotin, Gheorghe Lozonschi (I. Minea, *op. cit.*, p. 116), așadar, nicidecum nu i se poate spune Teofan Movilă.

Anexa 1. Varianta slavă a tratatului de la 22 iunie 1553, în care apare numele mitropolitului Moldovei (Gheorghie) și cel al episcopului de Rădăuți (Grigorie), *apud* Ioan Bogdan, *Album paleografic moldovenesc. Documente din secolele al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea/Album paléographique moldave. Documents du XIVe, XVe et XVIe siècle* (publicate cu o introducere și rezumate de N. Iorga), București/ Paris 1926, planșa nr. LXXIX.

... chir Gheorghie mitropolitul Sucevei...

...chir Grigorie Episcopul Rădăuților și al Putnei...

Corrections et ajouts concernant la situation de l'Église du Moldavie dans le premier règne d'Alexandre Lăpușneanu (résumé)

Cet article vise à examiner et à corriger certaines opinions historiographiques sur le début et la fin des fonctions ecclésiastiques exercité par les métropolites Gheorghe II de la Moldavie et Grégoire du Neamț. Cet études complète la biographie de ces personnages est complétée maintenant, après les contributions présentée par Matei Corugă, en 1971, grâce à la relecture des sources documentaires publiées antérieurement, mais avec des erreurs dues à une traduction en langue polonaise du XIXième siècle. Ainsi, nous pouvons savoir, après l'analyse du traité moldo-polonais du 22 Juin 1553, que le métropolite Gregoire Neamțeanul occupait, avant d'être nommé métropolit, le siege d'évêque à Rădăuți, parce qu'il est attesté dans cette dignité dans ce document. Du point de vue de l'histoire ecclésiastique, l'acte de 22 Juin 1553 est extrêmement important, même s'il n'est pas été publié, encore, sans les erreurs signalées tout au long de cet article.

Neamul Dereptate în secolele al XVI-lea-al XVII-lea. Câteva precizări genealogice*

Paul-Daniel Nedeloiu

Keywords: *Family; Boyars; Dereptate; descendants; Properties; Kinship*

Neamul Dereptate, atestat documentar în prima jumătate a secolului al XVI-lea, face parte din rândul vechilor neamuri boierești moldovene, unii dintre membrii săi, deși menționați târziu, putând fi încadrați cronologic în prima jumătate a veacului al XV-lea.

Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Alexandru Papadopol-Calimach avansa ideea că numele “Dereptate”, menționat în *Letopisețul* lui Grigore Ureche în legătură cu “ungerea” ca domn a lui Ștefan cel Mare, nu este un loc, cum se credea, ci un sat stăpânit de familia Dereptate¹. Pornind de la această ipoteză, și procedând la o nouă interpretare a izvoarelor narative și documentare, Maria Magdalena Szekely a demonstrat, într-un studiu publicat în anul 1994, că Doljești, locul bătăliei dintre Ștefan cel Mare și Petru Aron, nu se afla lângă Suceava, cum s-a susținut în istoriografie, ci lângă Roman, în apropiere de Cozmești, parte a “domeniului” funciar al familiei Dereptate². În același studiu, M. M. Szekely întocmea și o spiță de neam, în care insera o parte a ascendenților și descendenților lui Luca Dereptate, boier menționat pentru prima dată în vremea lui Petru Rareș. Peste aproape un deceniu, în anul 2002, Costin Merișca, într-o monografie a satului Miclăușeni și a altor sate vecine, avea să publice, printre altele, un arbore genealogic al neamului Dereptate, întins pe nu mai puțin de opt generații³. Cel mai recent, într-un studiu publicat în anul 2011, Lucian-Valeriu Lefter a analizat o ramură a neamului Dereptate, în speță familia Ciocârlie⁴, de asemenea, reprezentată și în arborele întocmit de Costin Merișca.

Prezentul studiu, pornit de la niște observații proprii, pe marginea unor posibile înrudiri ale familiilor Dereptate, Mihăilescu și Porcu, ne-a pus în postura de

* Prezentul studiu constituie textul comunicării susținută în cadrul Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, Filiala Iași, la data de 10 aprilie 2012, în perioada doctoranturii (2009-2012).

¹ Alexandru Papadopol-Calimach, *Despre Țepeșii (Dereptate) unde s-a aclamat domn Moldovei Ștefan cel Mare la 12 aprilie 1457*, “Analele Academiei Române. Dezbateri” 17 (1894-1895), p. 619-625.

² Maria Magdalena Szekely, *Pe Siret, pe tină. la Doljești*, “Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» din Iași” 31 (1994), p. 513.

³ Costin Merișca, *Istoricul satelor Miclăușeni și Butea din județul Iași dar și al satelor vecine, existente sau dispărute*, Iași 2002, anexa 6, p. 145-146.

⁴ Lucian-Valeriu Lefter, *Un neam de boieri moldoveni: Ciocârlie*, “Studii și Materiale de Istorie Medie” 29 (2011), p. 91-110.

a reanaliza sursele documentare referitoare la acest neam, de a aduce unele completări genealogice, dar și de a propune câteva îndreptări față de ceea ce s-a scris deja. Baza prezentei cercetări o constituie actele medievale interne publicate, coroborate însă cu lucrări, studii și articole referitoare la unii dintre boierii pe care i-am identificat ca fiind descendenți ai neamului Dereptate.

a. Originea și înrudirile neamului Dereptate

Satul Dereptate este menționat o singură dată în actele interne, la 20 martie 1554⁵, iar ca **topic** tot o singură dată, într-un document de la sfârșitul secolului al XVI-lea, în legătură cu satul Cozmești: “Cozmeștii la Dereptate”⁶.

În ceea ce privește **familia** Dereptate, aceasta este atestată într-un act emis de voievodul Petru Rareș la 12 martie 1528⁷. La acea vreme, Petru Rareș confirma ocinile lui Luca Dereptate și ale surorii acestuia, Anușca, două sate pe Siret, anume Cozmești, “unde a fost Bratul”, și Mircești, “unde a fost Oană”. Pornind de la acest document și coroborându-i informațiile cu altele din cinci acte ulterioare, referitoare la descendenții lui Luca Dereptate, Maria Magdalena Szekely, în studiul intitulat “Pe Siret, pe tină, la Doljești”, publicat în “Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» din Iași” în anul 1994, a alcătuit o spiță de neam a lui Luca Dereptate, în care a identificat ascendența (trei generații), respectiv descendența acestuia (trei generații)⁸.

Documentul din 1528, dat de Petru Rareș, conține următoarele precizări de ordin genealogic: Luca Dereptate și Anușca erau copiii Stanei și “nepoți” ai lui Giurgea Cozmescul, ai lui Drăguș Cândescul și ai lui Toader de la Molnița⁹. Pe baza acestora, M. M. Szekely a indicat și posibilul străbunic al lui Luca Dereptate și al surorii sale: Cozma, tată al lui Giurgea Cozmescul: “Giurgea Cozmescul,

⁵ DRH. A., VI, nr. 137, p. 238.

⁶ DIR. A., veacul XVI, IV, nr. 283, p. 231 (act din 22 iunie 1598).

⁷ *Ibidem*, I, nr. 240, p. 273-274. Costin Merișca era de părere că pe tatăl lui Luca Dereptate l-a chemat Cârstea, acesta decedând în anul 1528, când copiii săi îi moșteneau satele Cozmești și Mircești. Același autor considera că pe bunicul lui Luca Dereptate l-a chemat Cozma Dereptate (vezi Costin Merișca, *Relația genealogie – toponimie – antroponimie în zona satelor Miclăușeni – Butea – Hândrești din județul Iași*, “Arhiva Genealogică” 1 (6) 1994, 3-4, p. 19). Totuși, documentul amintit, din 18 martie 1528, nu pomenește nimic despre existența unui Cârstea sau de un eventual deces al acestuia. În plus, niciun document relativ la neamul Dereptate nu indică această filiație; dacă acceptăm ideea că Giurgea Cozmescul (bunicul lui Luca Dereptate, așa cum indică actul din 1528) era fiul unui Cozma (eventual, Cozma Dereptate), atunci acesta din urmă era **străbunicul** lui Luca Dereptate, și nu **bunicul** său, după cum opina Costin Merișca. În privința tatălui, probabil autorul îl identifica cu boierul Cârstea, menționat într-un act din 17 martie 1490, care însă nu vorbește decât despre un sat “unde a fost Cârstea” (nu neapărat Cârstea Dereptate!), din ținutul Cărligăturii, “în fața Narotiei”, vezi DRH. A., III, nr. 79, p. 154; același autor îl considera pe Narotă (soțul “Narotiei”) bunicul Stancăi (soția lui Cârstea Dereptate), vezi *Ibidem*, p. 19.

⁸ M. M. Szekely, *op. cit.*, p. 515.

⁹ Sat în ținutul Cernăuți, vezi *Documente privind istoria României. A. Moldova, Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri* (întocmit de Alexandru I. Gonța, ed. îngrijită și prefată de I. Caproșu), București 1990 [în continuare, *DIR. Indice locuri*], p. 166.

contemporan lui Ștefan cel Mare, era – forma numelui o indică – fiul unui Cozma; de la acesta din urmă își trage denumirea satul de pe Siret, «unde a fost Bratul»¹⁰.

Facem observația că acestui Giurgea Cozmescul i s-a mai spus, în acte ulterioare, Jurja Cozmăscul, dar și Giurgea Tomăscul. Dacă prima variantă nu ridică vreo problemă, cea de a doua, prezentă în acte originale de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor¹¹, ne face să ne întrebăm dacă nu cumva pe tatăl acestui Giurgiu l-a chemat Toma, iar supranumele de “Cozmescul” să și-l fi luat de la numele satului de pe Siret, în care era stăpân. Evident, există și posibilitatea inversă, aceea că Giurgea ar fi putut să fie fiul unui Cozma, dar să fi stăpânit un sat numit Tomești. Cel mai apropiat sat cu acest nume (azi dispărut) se găsea, în acea vreme, pe Moldova, în ținutul Suceava, localizat cu aproximație lângă actualul sat Ciohorani, din județul Iași¹². Mai exista un sat numit Tomești în ținutul vecin, al Cărligăturii¹³. Nu excludem însă nici posibilitatea unei greșeli din partea pisarului, prin coruperea numelui, într-un prim act, “Tomăscul” în loc de “Cozmescul”, formă preluată apoi în celelalte acte.

Revenind la documentul emis de Petru Rareș în 1528, reamintim că Luca Dereptate era trecut în rândul descendenților lui Toader de la Molnița, în calitate de nepot, fără să putem preciza însă dacă acesta din urmă îi era bunic (dinspre mamă sau tată) sau, eventual, unchi. În orice caz, Luca Dereptate se înrudea cu Toader de la Molnița. Judecând după această informație, o posibilă origine a neamului Dereptate ar putea să se afle în satul Molnița, din ținutul Cernăuți. Unul dintre stăpânii acestui sat, Mic de la Molnița, probabil înaintaș de-al lui Toader, a fost pentru o scurtă perioadă, în anul 1400¹⁴, sfetnic al lui Alexandru cel Bun, fiind amintit penultimul în Sfat, înaintea lui Bratul Straovici.

Un calcul al generațiilor, desigur aproximativ, ne conduce la concluzia că Giurgea Cozmescul, Drăguș Cândescul și Toader de la Molnița au trăit în prima jumătate a secolului al XV-lea. Faptul ne este confirmat și de documente ulterioare, din care aflăm că Drăguș Cândescul a trăit în vremea lui Alexandru cel Bun, care i-a dăruit satul Picigani¹⁵, la gura Iadriciului, pe râul Bârlad, iar Stana, fiica lui Giurgea Cozmescul, a trăit în vremea lui Ștefan cel Mare, căreia voievodul îi întărise ocinile¹⁶.

Pentru a identifica și alte înrudiri ale familiei Dereptate cu stăpânii din Molnița, am procedat la analiza evoluției stăpânirii funciare din acest sat, atât cât ne-au permis documentele, pentru secolele al XV-lea-al XVII-lea. Astfel, am

¹⁰ M. M. Szekely, *op. cit.*, p. 514.

¹¹ *DIR. A.*, Veacul XVI, IV, nr. 319, p. 258 (act original, din 2 mai 1599, păstrat la Biblioteca Academiei Române), *Ibidem*, Veacul XVII, I, nr. 299, p. 211-212 (act din 22 martie 1605, păstrat în original, la Biblioteca Academiei Române).

¹² *DIR. Indice locuri*, p. 259.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *DIR. A.*, Veacul XIV, XV, I, nr. 11, p. 8 (act din 11 februarie 1400); *DRH. A.*, I, nr. 10, p. 15 (act din 29 iunie 1400), nr. 13, p. 11 (act din 4 august 1400).

¹⁵ *DIR. A.*, Veacul XVI, I, nr. 252, p. 286 (act din 28 martie 1528).

¹⁶ *Ibidem*, II, nr. 212, p. 202.

constatat că în vremea lui Ștefan cel Mare, la 12 august 1461¹⁷, acest sat (alături de Urvicolesă¹⁸ și Stroinții¹⁹) a făcut obiectul unui litigiu între boierii Crasnăș post<elnic> și Jurja Necorescu, împotriva lui Husin și a soției acestuia, Marușca, fiica lui Ion Munteanu. Crasnăș și Jurja Necorescu aveau ispisoc de la Duma Negru, căruia i-l dăduseră voievozii Iliaș și Ștefan al II-lea, în vreme ce cei doi soți avuseseră ispisoc de la Ion Munteanu, nepot al unui boier numit Onofreiu, căruia i-l dăduse Alexandru cel Bun. Respectivul act, ținut în păstrare de un preot ("rusăsc") din târgul Suceava, arse se odată cu biserica acestuia, într-un incendiu provocat de un tunet.

Foarte probabil, cele două părți aflate în litigiu se înrudeau. Într-un studiu publicat în ultimul număr al revistei "Studii și Materiale de Istorie Medie", despre familia Ciocârlie, Lucian-Valeriu Lefter arăta că Ciocârleștii erau descendenți deopotrivă atât ai lui Duma Negru, cât și ai lui Luca Dereptate, ei moștenind sate de la ambii boieri²⁰. Cum și Luca Dereptate se înrudea cu stăpânii din Molnița, ar rezulta că părțile împlicate erau de fapt rude, descendenți ai unui strămoș mai îndepărtat (eventual, Onofreiu?). Atât Jurj <Nicorescu>, cât și un membru al familiei Ciocârlie, Nicoară Ciocârlie (zis și "Sârbescul")²¹, după satul Sârbi, din ținutul Vaslui, pe care îl stăpânea la sfârșitul secolului al XV-lea, sunt trecuți în pomelnicul Mănăstirii Bistrița, la rubrica "Aici se pomenește neamul Nicorescului"²², o dovadă în plus a descendenței comune din același înaintaș.

Faptul că Jurj Necorescu și Crasnăș postelnic dețineau uric de la Duma Negru²³ reprezintă încă un indiciu că cei doi erau urmași ai acestuia. Duma Negru fusese probabil beneficiarul unei danii făcută de voievozii Iliaș și Ștefan al II-lea, după ce aceștia îl deposedaseră pe Ion Munteanu sau pe urmașii săi. Nu ar fi fost un fapt neobișnuit ca un sat confiscat de domn de la un anumit boier să fie dat în stăpânire unui membru al aceleiași familii, asupra căruia însă nu plana bănuiala de hienă. Exemplificăm aici cazul satului Boian, confiscat după 1523 de către Ștefăniță vodă de la Ivanco logofăt, fiul lui Ioan Dobrul logofăt, și dat fraților Ion Stârcea, pârcălab de Hotin și Mihul Stârcea – pârcălab al Cetății de Baltă (Chichiliner), boieri cu care Ivanco se înrudea, cu toții fiind descendenții lui Tăbuci cel bătrân din Boian, situație de care am amintit într-o comunicare anterioară²⁴.

¹⁷ DRH. A., II, nr. 100, p. 142-143.

¹⁸ Sat aflat în ținutul Cernăuți, probabil numit ulterior Buda Mică, vezi *Ibidem*, Indice de nume, p. 528.

¹⁹ Sat aflat în ținutul Cernăuți, azi Buda Mare, vezi *Ibidem*, Indice de nume, p. 520.

²⁰ L.-V. Lefter, *Un neam de boieri moldoveni: Ciocârlie*, "Studii și Materiale de Istorie Medie" 29 (2011), p. 91-110.

²¹ *Ibidem*, p. 93.

²² *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița* (publicat de Damian P. Bogdan), București 1941, p. 100.

²³ Sfetnic în intervalul 1434-1442 și vornic al lui Ștefan al II-lea între anii 1436 și 1438, vezi Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*, București 1971, p. 270.

²⁴ Paul Daniel Nedeloiu, *Cel dintâi logofăt al lui Ștefan cel Mare: Dobrul și familia sa*, comunicare susținută în cadrul Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, Filiala Iași, la data de 13 septembrie 2011.

În urma judecății ce a avut loc, Ștefan cel Mare decidea să restituie ocinile urmașilor lui Ion Munteanu, în speță fiicei sale, Marușca, și soțului ei, Husin, dându-i “rămași” pe posesorii de până atunci. Nicolae Stoicescu era de părere că postelnicul Crasnăș, devenit ulterior vornic, este cel care l-a trădat pe Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia²⁵, eveniment petrecut șase ani mai târziu de la acest litigiu. Dacă aserțiunea este corectă, o posibilă sursă a nemulțumirii marelui dregător ar putea proveni chiar din acest proces pierdut, în urma căruia a rămas fără trei sate.

Un aspect important în ceea ce privește reconstituirea înrudirilor familiei Dereptate cu alte neamuri boierești îl relevă câteva documente din veacurile al XVI-lea-al XVII-lea. Astfel, la sfârșitul ultimei domnii a lui Petru Rareș²⁶, trei sferturi din satul Molnița se găseau în posesia marelui hatman și portar de Suceava, Petru Vartic. Un sfert îi era **de moștenire**, ceea ce îl leagă de vechii stăpâni din Molnița, înaintași ai lui Luca Derepate, fie pe **filiera paternă**, fie pe cea **maternă**, iar jumătate de sat era **cumpărat** de la rudele sale, fapt care, de asemenea, îl leagă de vechii stăpâni ai acestui sat. Actul, păstrat sub forma unei traduceri târzii, și publicat în *Documente privind istoria României*, Seria A., Moldova, Veacul XVI, volumul I, este trecut în rândul documentelor îndoielnice, întrucât conține o inadvertență genealogică: Petru Varticovici este numit “ficiar lui Stanic”. El este prezentat împreună cu “nepoții” săi, Nicoară, Safta și Salomia, copiii lui Vancin, nepoții “Stanii”. Știm însă că Petru Vartic era fiul lui Vartic diac și frate cu Vasca, aspect precizat de M. M. Szekely în teza sa de doctorat, *Sfetnicii lui Petru Rareș*²⁷.

Trecerea acestui act în rândul documentelor îndoielnice doar în baza unei aparente nepotriviri de ordin genealogic, nu ni se pare justificată. Credem mai degrabă că este vorba despre o transcriere greșită, făcută de Pavel grămatic, în anul 1728²⁸, a numelui mamei lui Petru Vartic: în actul original probabil a fost scris “fiul Stanii”, în loc de “fiul lui Stanic”. De altfel, în aceeași traducere, Stana apare în calitate de mamă a lui Vancin și de bunică a copiilor acestuia (care-i erau “nepoți” lui Petru Vartic!), ceea ce poate însemna că Petru Vartic și Vancin erau frați, copiii acestuia din urmă fiindu-i, firesc, “nepoți” marelui hatman.

Veridicitatea actului este însă susținută de documente ulterioare, din secolul al XVI-lea (la 7 mai 1565 este menționat satul Molnița, în posesia portarului de Suceava, Iordache Țura)²⁹, respectiv din secolul al XVII-lea, care demonstrează că nepoții lui Petru Vartic, o ramură a neamului Prăjescu, stăpâneau într-adevăr trei sferturi din satul Molnița, părți moștenite de la marele hatman. Astfel, la 12 aprilie 1639³⁰, Ion Prăjescu, fost ceașnic, fiul lui Ștefan Prăjescu, fost vornic, și al Annesiei, nepotul lui Petru Vartic, își vinde ocina moștenită de la bunic, trei sferturi din satul

²⁵ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 266-267.

²⁶ *DIR. A.*, Veacul XVI, I, Documente îndoielnice, nr. 15, p. 611-612.

²⁷ M. M. Szekely, *Sfetnicii lui Petru Rareș. Studiu prosopografic*, Iași 2002, p. 305.

²⁸ *DIR. A.*, Veacul XVI, I, Documente îndoielnice, nr. 15, p. 612.

²⁹ L. T. Boga, *Documente basarabene*, 10: 1565-1725, Chișinău 1930, nr. II, p. 3.

³⁰ *DRH. A.*, XXV, nr. 99, p. 108-109; vezi și Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade (documente slavo-române)*, III, Iași 1907, nr. 93, p. 150-151.

Molnița, lui Isac, fiul lui Miron <Boldescu> din Sinehău³¹. Miron <Boldescu> mai avea și alte ocini în ținutul Cernăuți, precum cele din satul Cernacău³² (jumătate de sat).

Moștenind satul dinspre mamă, ar rezulta că această Stana era o descendentă a Marușcăi, fiica lui Ion Munteanu. Pe filieră maternă, Petru Vartic se înrudea așadar cu neamul lui Crasnăș vornic și, prin alianță, cu Arbureștii. Ca o stranie coincidență, membri ai acestor familii au fost implicați în diferite acte de hiclenie, sfârșind prin a fi uciși din porunca domnească, inclusiv hatmanul Petru Vartic, în vremea lui Iliăș Rareș, “sâmbătă după Paști [...] în târgu în Huși”, în anul “7056 (1548), aprilie 7”, fapt relatat în cunoscuta cronică a lui Grigore Ureche³³. El avea să fie îngropat la Mănăstirea Probota, unde, după cum preciza M. M. Szekely, își câștigase dreptul de ctitor pentru că îi dăruise acesteia 100 de ughi de aur.

În ideea de a completa acest tablou, facem precizarea că, la 20 martie 1554³⁴, Alexandru Lăpușneanu confirma stăpânirile funciare ale Mănăstirii Probota (Pobrata³⁵), între care figura și satul “Dreptatea, la Sirete”, pentru care călugării aveau act de întărire de la Ștefan cel Mare. Documentul, deși nu precizează cine dăruise acest sat, ne sugerează faptul că neamul Dereptate, cu care se înrudea și Vartic, era ctitor la această mănăstire, cel puțin din vremea lui Ștefan cel Mare. În acest context, dania de 100 de ughi de aur, făcută de hatman, apare într-o altă lumină, fiind un gest firesc, semn al conștiinței ctitoricești.

Cele expuse până acum ne conduc la concluzia că, printre rudele colaterale ale lui Luca Dereptate și ale descendenților acestuia, se aflau boierii din neamurile Crasneș, Vartic și Prăjescu, care au dat dregători de prim rang în administrația Țării Moldovei. Despre alte familii boierești cu care se înrudeau membrii neamului Dereptate va fi vorba în cele ce urmează.

b. Familia lui Luca Dereptate

Copiii lui Luca Dereptate sunt cunoscuți dintr-un act emis de voievodul Bogdan Lăpușneanu, la 13 iulie 1569³⁶: se pare că a avut doar fete, ceea ce explică neperpetuarea numelui **Dereptate**. Este vorba de Anghelina, Mariica, Măgdălina și Stanca, despre care se arată că erau “strănepoatele” Stanei³⁷, fiica lui Jurgea Cozmăscul. Întrucât în actul amintit la începutul acestui studiu, emis de Petru Rareș în 1528, Luca Dereptate este indicat drept **fiu al Stanei**, ambele documente fiind originale, este clar că într-unul dintre ele filiația este greșită: fie Luca Dereptate era **nepotul Stanei**, caz în care fiicele sale erau, logic, **strănepoatele** acesteia, fie era **fiu**,

³¹ Cf. DRH. A., XXII, nr. 49, p. 54 și *Ibidem*, XXIII, nr. 363, p. 407; satul Sinehău (Sinihău) se afla în nordul ținutului Dorohoi, azi în Ucraina, vezi *Ibidem*, Indice de nume, p. 760.

³² *Ibidem*, XXIII, nr. 363, p. 407.

³³ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei* (ed. îngrijită de P. P. Panaitescu, repere istorico-literare alcătuite de Mircea Scarlat), București 1987, p. 109.

³⁴ DRH. A., VI, nr. 137, p. 238.

³⁵ Alexandru I. Gonța, *Domeniile feudale și privilegiile mănăstirilor moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, “Biserica Ortodoxă Română” 75 (1957), 5, p. 441.

³⁶ DRH. A., VI, nr. 408, p. 673.

³⁷ Despre Stana, în același document, se mai arată că era “străbunica” fiicelor lui Luca Dereptate.

situație în care actul din 1569 conține o eroare de filiație, fiicele lui Luca Dereptate fiind **nepoate** ale Stanei, și nu **strănepoate**.

În monografia citată, referitoare la satele Miclăușeni și Butea, Costin Merișca era de părere că Luca Dereptate a avut și un fiu, pe Pătrașco din Lățcani, sat aflat în apropiere de Doljești, în arborele genealogic inserat la anexa 6 a lucrării trecând și o serie de urmași ai acestuia. Autorul își susținea opinia în baza faptului că satul Lățcani se găsea în apropiere de stăpânirile neamului Dereptate, în speță de Mircești, dar și în temeiul unei identificări de ordin genealogic: Pătrașco avea o soră, numită Magda, care a fost identificată cu Măgdălina, fiica lui Luca Dereptate, amintită în actul din 1569. Câteva observații s-ar impune aici. Mai întâi, faptul că acest Pătrașco este amintit ca fiu al unui “Luca ceașnic”³⁸, în cele mai multe documente, și într-unul singur ca fiu al lui “Lațco ceașnic”. Niciodată însă nu i se spune “fiul lui Luca Dereptate”. De altfel, în niciun document el nu este numit “Pătrașco Dereptate”. Pe de altă parte, deși numele Magda derivă evident de la Măgdălina, credem că identificarea propusă de autor nu are suficient temei, întrucât aceasta nu este amintită în niciun document ca fiind stăpână în Mircești și Cozmești, satele neamului Dereptate, după cum nici Pătrașco, fratele ei, nu este amintit într-o asemenea ipostază, deși despre aceștia și despre urmașii lor vorbesc nu mai puțin de șapte documente. În plus, nu sunt amintiți niciodată împreună cu celelalte presupuse surori, Anghelina, Mariica și Stanca, despre care știm sigur că erau fiicele lui Luca Dereptate. Cel mai probabil, este vorba despre o omonimie între Luca Dereptate și Luca ceașnic, neputându-se pune cu suficient temei semnul egalității nici prin prisma urmașilor, nici prin stăpânirile lor funciare, chiar dacă acestea se învecinau.

Din câteva documente de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor se cunosc și descendenții fiicelor lui Luca Dereptate. Astfel, Anghelina, căsătorită cu Gavril Tântar, motiv pentru care i s-a mai spus și “Tântăroaie”, a avut trei copii: Ionașco diac³⁹, Arvasia și Truhana⁴⁰.

Stanca ridică însă o serie de probleme, ea fiind cea care ne-a atras atenția asupra unor eventuale înrudiri ale neamurilor Dereptate, Porcu și Mihăilescu, de care aminteam la începutul acestui studiu. Dacă este să acceptăm filiația precizată într-un act din 22 martie 1605 păstrat în original, Stanca a fost mama Gaftonei, care, la rândul ei, a fost mamă a patru copii: Cozma Ciocârlie, Ștefan, Iordosia și Ana: “au venit înaintea noastră [...], slugile noastre, Cozma Ciocârlie, și fratele lui, Ștefan, și

³⁸ Acest Luca ceașnic era fiul Stancăi, nepot al Armeancăi (fiica lui Narotă, boier ce a trăit în vremea lui Alexandru cel Bun), după cum informează un act din 9 martie 1580 (vezi “Ioan Neculce. Buletinul Municipiului Iași”, fascicola 6, 1926-1927, doc. nr. CLXIV, p. 207). Copiii săi, Pătrașcu și Magda, vindeau atunci Greacă ocinile lor din Năroțești (a treia parte) și din Jerdinți (ce se numeau atunci Lunganii, a șasea parte), ambele din ținutul Cârligăturii, pentru 74 de zloți. Observăm că și aici Pătrașcu și Magda apar fără celelalte presupuse surori (Anghelina, Mariica și Stanca). Spre deosebire de Luca Dereptate, care era fiul Stanei, Luca ceașnic era fiul Stancăi, cei doi copii ai săi fiind “nepoții Stancii”. Scăpând din vedere acest detaliu, Costin Merișca avea să pună semnul egalității între cei doi boieri, vezi Costin Merișca, *Relația genealogie – toponimie – antroponimie în zona satelor Miclăușeni – Butea – Hândrești din județul Iași*, “Arhiva Genealogică” 1 (6) 1994, 3-4, p. 19.

³⁹ *DIR. A.*, Veacul XVI, IV, nr. 283, p. 231-232.

⁴⁰ *Ibidem*, Veacul XVII, I, nr. 299, p. 211.

sora lor, Iordosia și Ana, copiii Gaftonei [...] nepoții Stancăi, strănepoții Lucăi Dereptate”. Numai că, dacă se coroborează această informație cu o alta, dintr-un act dintr-un document emis de Constantin Movilă la 6 aprilie 1610, în care Gaftona era numită “cneaghina Ciocârlioae”, adică soția unui Ciocârlie, iar Cozma Ciocârlie, fost armaș, despre care știm că era fiul Gaftonei, aici este indicat ca fiind fiul lui Condrea, și nepot al lui Simion Iațco vameș, ar rezulta că Gaftona era, de fapt **nora** Stancăi, fiind căsătorită cu fiul acesteia și al lui Simion Iațco vameș, în speță Condrea <Ciocârlie>. În plus, în acest din urmă document se arată că Gaftona era fiica lui Toader Corlătescu și a Frăsinei, fiind exclus așadar să fie fiica Stancăi. Iată un caz, din numeroase altele, în care documentele, deși păstrate în original, prezintă informații care, în lipsa altor surse, îl pot conduce pe cercetător pe piste greșite. Asupra posibilelor înrudiri ale Stancăi vom reveni puțin mai târziu.

O altă fiică a lui Luca Dereptate a fost Măgdălina. Aceasta a avut și ea urmași, în speță pe Condrea, Chelsiia și Lupul (tatăl Todosiei⁴¹), menționați și ei, în calitate de vânzători ai unor părți din Cozmești și Mircești, în documentul deja citat, de la 22 martie 1605⁴². A mai avut o fiică, pe Todosia⁴³, căsătorită cu un preot (era numită “preoteasă”), ai cărei copii s-au numit Vasile și Cârștina⁴⁴. Costin Merișca aprecia că această Măgdălina a fost soția unui boier numit Boldescu⁴⁵, ceea ce nu este exclus, însă nu avem referiri documentare directe. Câteva documente de la începutul secolului al XVII-lea arată că Boldeștii, sau o ramură a acestei familii, descindeau din neamul Dereptate, mai precis din Cozma Dereptate. Astfel, la 2 iunie 1603, “Todosia, fiica Anghelinei, nepoata lui Boldescul, strănepoata lui Cozma Dereptate”⁴⁶, își vindea ocinile ei din satele Cozmești și Mircești lui Nicoară Prăjescu logofăt. Vânzarea avea să fie confirmată o zi mai târziu de către Ieremia Movilă⁴⁷. Făcând o paralelă cu actul din 22 martie 1605, în care vânzătorii se declarau **strănepoții** lui Luca Dereptate, și cu cel din 2 iunie 1603, în care această Todosia era numită **strănepoată** a lui Cozma Dereptate, ajungem la concluzia că cei doi boieri Dereptate au fost contemporani, poate chiar frați, rude în orice caz, întrucât urmașii lor stăpâneau ocini în Cozmești și Mircești. Ceea ce nu se potrivește este faptul că la 1569 Măgdălina era amintită drept fiică a lui Luca Dereptate, iar la 1605 urmașii ei erau trecuți în rândul descendenților lui Cozma Dereptate. O posibilă explicație ar putea fi aceea că, în lipsa unor urmași direcți, ocinile lui Cozma Dereptate au fost preluate de unii dintre descendenții lui Luca Dereptate, mai întâi de Măgdălina, apoi de copiii acesteia.

⁴¹ *Ibidem*, I, nr. 317, p. 234.

⁴² *Ibidem*, nr. 299, p. 211.

⁴³ *Ibidem*, nr. 317, p. 234.

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 299, p. 211; vezi și *Ibidem*, nr. 317, p. 234.

⁴⁵ C. Merișca, *op. cit.*, anexa 6, p. 145-146 (spița intitulată *Urmașii lui Luca Dereptate*, unde autorul o trece pe Măgdălina, fiica lui Luca Dereptate, ca fiind soția unui boier numit Boldescu).

⁴⁶ *DIR. A.*, Veacul XVII, I, nr. 146, p. 104.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 147, p. 104-105.

Un act datat cca. <1637>, noiembrie 3⁴⁸, referitor la patru sate din ținutul Roman, în speță Crivești, Hotcești, Răvcani și Găureni, posesiuni ale descendenților neamului Stravici, pune în evidență niște date de ordin genealogic care ne-au atras atenția: un boier numit Ionașco, fiu al Măgdălinei, nepot al Stancăi, strănepot al Nastei, și-a dăruit părțile sale din cele patru sate lui Dumitru Buhuș vistiernic. Documentul mai lasă informația că acest Ionașco a dăruit și părțile surorilor sale, Candachia și Sofronia, întrucât acestea îi vânduseră ocinele din satele Porcești și Budești, din ținutul Neamț.

Cu toate că actul se referă la sate care au făcut parte în secolul al XV-lea din “domeniul” funciar al unor boieri precum Giurgea și Costea Stravici, sau Oană Porcu, înșiruirea genealogică prezintă câteva coincidențe interesante: știm că și copiii Măgdălinei din Cozmești și Mircești își spuneau **nepoții** Stancăi (în fapt, erau **nepoți de soră**) și **strănepoții** lui Luca Dereptate; în cazul actului prezentat, aceștia, de asemenea, erau numiți **nepoții** Stancăi, dar cu diferența că erau **strănepoți** ai Nastei, de la care moșteniseră, printre altele, ocini în Porcești. Dacă Măgdălina, fiica lui Luca Dereptate, amintită la 1605, este aceeași cu Măgdălina menționată în actul de la 1637, ar însemna că neamul Dereptate s-a înrudit, la un moment dat, cu cel al lui Oană Porcu.

Urmărind evoluția stăpânirii funciare în satele ce odinioară aparținuseră lui Oană Porcu (Porcești, Sârbi, Românești, Hociungi, Brebi) în ideea de a găsi o informație care să confirme sau să infirme ipoteza noastră, am constatat că la jumătatea secolului al XVI-lea, mai precis la 8 aprilie 1560⁴⁹, a existat o jupâneasă numită Nastea, fiică a Sascăi, <nepoată a lui Oană Porcu>, care a împărțit, împreună cu alte rude ale ei, satele Porcești, Brebi și Hociungi. Un alt act, din 26 aprilie 1638⁵⁰, o amintește pe această Nastea în calitate de ascendentă a Măgdălinei și a copiilor ei, menționați deja, dar și a Stancăi. Este vorba despre confirmarea lui Vasile Lupu vodă pentru dania făcută de Ionașco, lui Dumitru Buhuș vistiernic. Analizând stăpânirile funciare ale lui Dumitru Buhuș, am observat că acesta mai dispunea și de alte foste posesiuni ale lui Oană Porcu, de pildă părți din satul Românești, și din satul vecin, Bujucești, ultimul fiind cumpărat de la nepoții lui Cârstea Mihăilescu uricar și de la Stratul, fiul lui <Simion> Mihăilescu jitnicer⁵¹. În plus, coincidență sau nu, în aceeași perioadă, Dumitru Buhuș mai stăpânea și părți din satul Boldești, ținutul Suceava, despre care știm sigur că a aparținut, cel puțin până la începutul secolului al XVII-lea, familiei Boldescu, ai cărei membri erau așezați în descendența lui Cozma Dereptate.

Într-o comunicare susținută în anul universitar precedent, în ședința din luna iunie a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei

⁴⁸ DRH. A., XXIV, nr. 211, p. 194; în acest sens, vezi și *Ibidem*, XX (întocmit de I. Caproșu și C. Burac), București 2011, nr. 245, p. 255 (act original, din 21 martie 1630, în care este amintită Măgdălina ce vânduse înainte de moartea lui Carăiman paharnic (ante 22.III.1610) o parte din Porcești.

⁴⁹ *Ibidem*, VI, nr. 272, p. 488-489.

⁵⁰ *Ibidem*, XXIV, nr. 336, p. 330 (confirmarea lui Vasile Lupu pentru dania făcută de Ionașco).

⁵¹ *Ibidem*, nr. 52, p. 49.

Române, filiala Iași, referitoare la Dămian uricar⁵², am menționat faptul că acesta și-a exercitat atribuția de diac alături de Cârstea Mihăilescu uricar, uneori fiind numit în acte și Dămian Cârtevici; în încercarea de a stabili dacă Dămian era fiul lui Cârstea Mihăilescu, cum greșit presupuneam, am căutat atunci să identific înruderile acestuia din urmă, constatând, în final, că cei doi nu erau tată și fiu și probabil nici rude.

Am reușit însă să identific ascendența lui Cârstea Mihăilescu, dar și urmașii acestuia⁵³. Astfel, pe mama sa o chema Stanca, ea fiind **fiică a Nastei (!)** și nepoată a lui Zaharia. Observăm că această Stanca era și ea fiică a unei jupănese numită Nastea, precum cea deja menționată, amintită în acte târzii, din anii 1637 și 1638, când strănepoții ei erau în viață. Dacă această Nastea este identică cu nepoata lui Oană Porcu atunci se explică și de ce urmașii ei, boierii Mihăilescu, dețineau ocini în Bujucești și Românești, pe Pârâul Negru, vândute ulterior lui Dumitru Buhuș vistiernic. Cum despre Nastea știm din documentul de la 1560 că era fiica Sascăi, descendentă a lui Oană Porcu, iar dintr-un act din 31 martie 1582⁵⁴ că era fiica lui Zaharia vornic din Oglinzi, ar însemna că acesta din urmă a fost căsătorit cu Sasca. Actele vremii ne arată că ei au fost contemporani, Sasca fiind amintită în documente de la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare⁵⁵, iar Zaharia în acte ceva mai târzii, când nu mai era în viață, dar în care se arată că a trăit în vremea lui Ștefan cel Mare⁵⁶ și a lui Bogdan al III-lea⁵⁷, în timpul căruia a fost **vornic**. Rămâne de explicat însă de ce în descendența Stancăi, menționată în 1605, în calitate de fiică a lui Luca Dereptate, se găsește **neamul Ciocârlie**, în vreme ce în cazul Stancăi, mama lui Cârstea Mihăilescu uricar, neamul ce descinde din aceasta este, evident, **Mihăilescu**. Dacă identificarea noastră este corectă, o posibilă explicație ar putea fi un dublu mariaj: Stanca, soția lui Gliga Mihăilescu din Suceava, împreună cu care l-a avut pe Cârstea Mihăilescu uricar, ar fi putut să mai fi fost căsătorită, fie anterior, fie ulterior acestui mariaj, cu Simion Iațco vameș, prin care s-a continuat o ramură a **neamului Ciocârlie**.

În stadiul actual al cercetărilor nu putem ști sigur dacă lucrurile stau astfel. Cert este că în acest șir de coincidențe elementul de legătură este Dumitru Buhuș, cel care intră în posesia unor ocini ce au aparținut familiilor Dereptate, Boldescu, Porcu și Mihăilescu.

Patrimoniul funciar al familiei Dereptate a fost compus, din câte se pare, doar din trei sate: Dreptate, Mircești și Cozmești, toate fiind situate în apropiere unul

⁵² P. D. Nedeloiu, *Un diac nemțean la sfârșitul secolului al XVI-lea: Dămian uricarul*, comunicare susținută în cadrul Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, Filiala Iași, la data de 14 iunie 2011.

⁵³ Pentru înruderile neamului Mihăilescu, vezi și Ioan Nădejde, *V. G. Morțun. Biografia lui, genealogia și albumul familiei Morțun*, București 1924, p. 175 (arborele genealogic). Autorul confundă însă pe Ifimia (căsătorită cu Gheorghe Roșca, vistiernic al II-lea) cu Anița, considerând că aceasta din urmă era fiica lui Vasile Mihăilescu. În realitate, Anița era sora voievodului Miron Barnovschi, fiind prima soție a vistiernicului Gheorghe Roșca.

⁵⁴ *DIR. A.*, Veacul XVI, III, nr. 241, p. 188.

⁵⁵ *DRH. A.*, III, nr. 67, p. 124.

⁵⁶ *DIR. A.*, Veacul XVI, III, nr. 241, p. 188; vezi și *DRH. A.*, VI, nr. 237, p. 429-430.

⁵⁷ *DIR. A.*, Veacul XVI, III, nr. 74, p. 56.

de celălalt, pe Siret, în ținutul Suceava. Prin mariaje, reprezentanții acestui neam au intrat în posesia unor părți din Boldești⁵⁸, Corlătești, Stejăreni⁵⁹ (ținutul Suceava) și, probabil, Budești, Buhușești, Porcești, Oglinzi (ținutul Neamț), Crivești, Hotcești, Găureni și Răvcani⁶⁰ (ținutul Roman), și Coșești (ținutul Cărligătura), lărgindu-și stăpânirile asupra unor sate care au aparținut altor familii boierești, precum Banul, Batiște-Ureche, Ciocârlie, Corlat și Stravici. Este și motivul pentru care, la începutul secolului al XVII-lea, au renunțat la “domeniul” lor inițial, satele Mircești și Cozmești, pe care le-au vândut lui Nicoară Prăjescu, cu care se înrudeau, în favoarea noilor stăpâniri, dobândite prin căsătorii.

Din cauza lipsei urmașilor pe linie masculină, familia Dereptate s-a stins în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Neamul a continuat însă pe linie feminină, în familiile Boldescu, Ciocârlie, Buhuș, Bercea, și, probabil, Mihăilescu. “Domeniul” său funciar, compus din satele Dereptate, Cozmești și Mircești avea să fie lichidat în secolele al XV-lea-al XVII-lea. Mai întâi, în vremea lui Ștefan cel Mare, când satul Dereptate se găsea deja în stăpânirea Mănăstirii Probota. Apoi, la începutul secolului al XVII-lea, când strănepoții lui Luca Dereptate au vândut lui Nicoară Prăjescu satele Blodești, Cozmești și Mircești.

Depart de a considera lămurită originea și descendența neamului Dereptate, deocamdată se cuvine să constatăm că acest neam nu a avut o importanță redusă, așa cum pare a lăsa să se înțeleagă “tăcerea” documentelor. Înrudirile cu familii boierești puternice, ai căror membri au ocupat dregătorii de prim rang în administrația Țării Moldovei, demonstrează că neamul Dereptate și-a avut rolul său în epocă. Nu în ultimul rând, probabilitatea să fi fost ctitoră la mănăstirea voievodală Probota, ne sugerează o posibilă înrudire cu familia domnească. În această lumină, “ungerea” marelui voievod “la Dereptate”⁶¹, din primăvara anului 1457, ar putea avea conotații nebănuite.

Așa cum arăta Costin Merișca, în lucrarea citată la începutul acestui studiu, “există în istorie familii care, deși nu sunt de rangul întâi și nu au stat în prim planul evenimentelor, reprezintă cumva niște noduri gordiene, în sensul că în ascendența lor se întretaie o serie de familii notorii, iar locurile pe care le-au stăpânit, mustind de istorie nescrisă, incită la dezlegarea unor taine nebănuite ale trecutului”⁶². Un astfel de caz a fost și cel pe care am încercat să îl prezentăm în aceste rânduri, neamul Dereptate.

⁵⁸ *Ibidem*, Veacul XVII, II, nr. 210, p. 162-163.

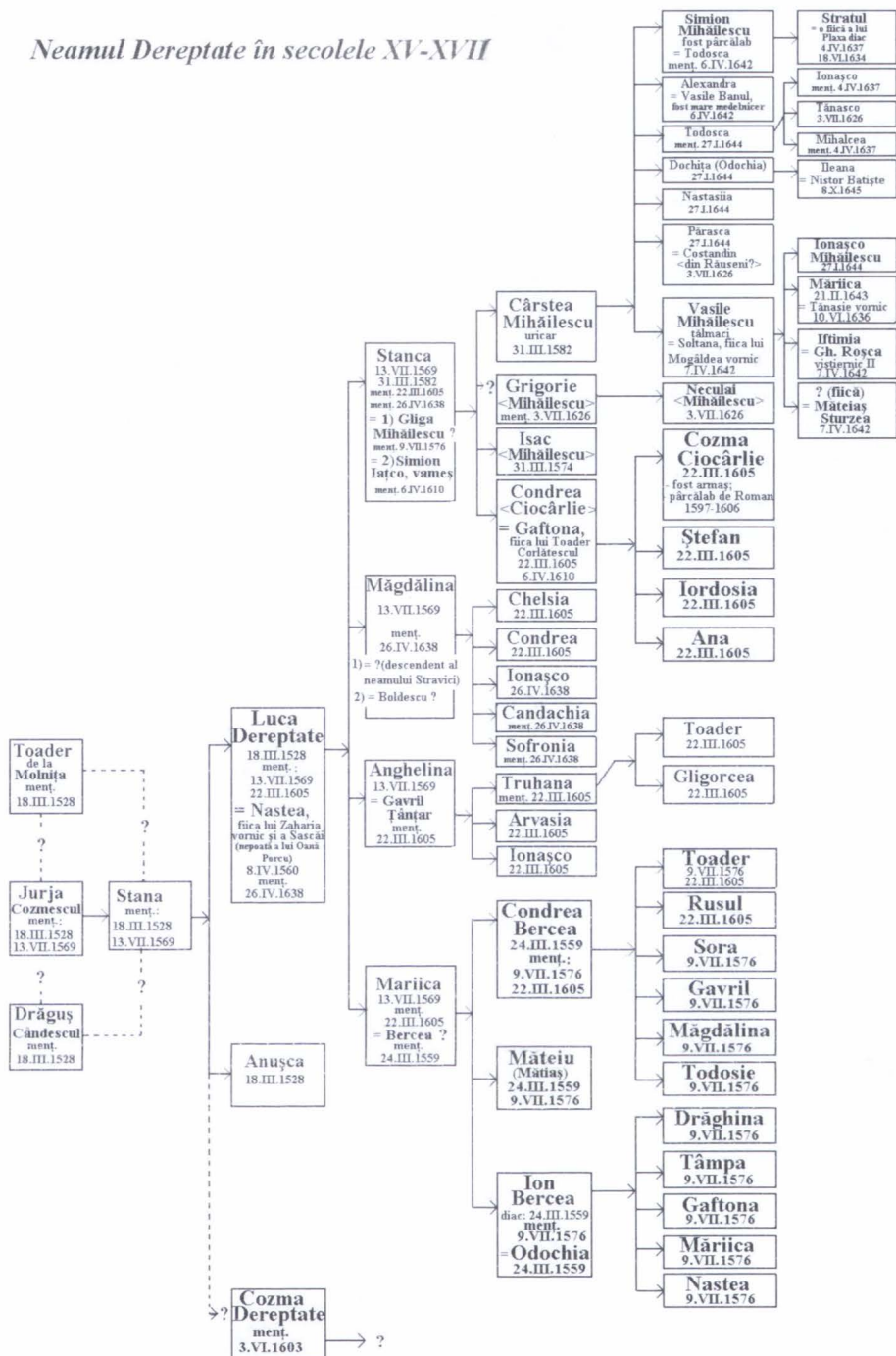
⁵⁹ *Ibidem*, nr. 381, p. 288-289.

⁶⁰ *DRH. A.*, XXIV, nr. 336, p. 330-331.

⁶¹ A se vedea și Dan Ioan Mureșan, *Teotist I și ungerea domnească a lui Ștefan cel Mare*, în *România în Europa medievală (între Orientul Bizantin și Occidentul Latin). Studii în onoarea profesorului Victor Spinei* (volum îngrijit de Dumitru Țicu și Ionel Cădea), Brăila 2008, p. 342: autorul consideră că “toponimul Dereptate nu mai poate desemna altceva decât locul de distribuire publică a justiției din vechea capitală a Moldovei [...], Siret”.

⁶² Apud C. Merișca, *op. cit.*, p. 82-83.

Neamul Dereptate în secolele XV-XVII

Dereptate Family in the 16th and 17th Centuries. Some Genealogical Details (Abstract)

Attested in the first half of the 16th century, Dereptate family was included among the families of the old Moldavian boyars. Although mentioned later, some of its members can be chronologically placed in the first half of the 15th century. Due to the lack of male-line descendants, Dereptate family was extinguished in the first half of the 17th century. This family continued through the female line, in Boldescu, Ciocârlie, Buhuș, Bercea, and probably Mihăilescu families. His land properties, including the villages of Dereptate, Cozmești and Mircești, should have been brought to naught in the 15th-17th centuries. Its kinship with the powerful aristocratic families whose members have occupied important positions in the administration of Moldavia proves that the family took a significant part in the period. Since it seems that it had founded the princely monastery of Probota, a possible connection to the princely family could be suggested.

Philippide – o familie greco-română

Mihai Sorin Rădulescu

Keywords: *Greek Enlightenment; Daniil Dimitrie Philippides; Melies; Philologist Alexandru I. Philippide; Poet Alexandru Philippide*

Cărturarul iluminist Dimitrie Daniil Philippide a făcut obiectul interesului multor istorici greci¹ și români; de asemenea, filologul Alexandru I. Philippide și fiul său, poetul și eseistul Alexandru A. Philippide² au fost în atenția multor literați români. Ceea ce, în mod paradoxal, nu a prea interesat a fost însă ansamblul familiei Philippide, legăturile de rudenie dintre membrii ei, evoluția ei de la poalele Muntelui Pelion din Thessalia și până în centrul Bucureștilor și chiar al Bostonului. Unii i-au reproșat lui Dimitrie Daniil Philippide faptul că, în loc să scrie despre geografia Greciei, a fost autorul unei geografii a României, al cărei nume îl consfințea prin titlul celor două lucrări ale sale, ceea ce îi conferă de altfel un loc deosebit în istoria și cultura românească. Reproșul este cam nedrept, pentru că Philippide a fost de-a lungul întregii sale vieți un reprezentant entuziast al elenismului, fie că a voiajât în Occident la studii, fie că a trăit în Principate ca profesor particular în case boierești, fie că s-a retras în Basarabia, la mănăstirea de la Bălți³.

O întrebare este și dacă nu cumva Dimitrie Daniil Philippide a fost spion rus. Pentru aceasta ar pleda dedicația de pe prima sa geografie – publicată în 1791 împreună cu ruda sa Grigore Costanda – către prințul Grigore Potemkin, desele sale călătorii în Occident, faptul că s-a stabilit pentru câțiva ani la Iași, fiind dascăl particular tocmai în casa unei familii cu multe legături în Rusia – am numit pe lordache Balș și pe soția sa Maria născută Mavrocordat⁴ – iar apoi faptul că ultimele

¹ Pashalis M. Kitromilides, *Iluminismul neoele* (traducere din limba greacă: Olga Cicanci, cuvânt înainte: Răzvan Theodorescu), București 2005, p. 124 f.

² Pentru a-i diferenția, am folosit aici pentru amândoi inițiala prenumelui tatălui, deși ei înșiși nu au semnat astfel de obicei. Atât tatăl, cât și fiul semnav de obicei "Alexandru Philippide", fiul folosind adesea și forma "Al. Philippide".

³ Vezi mai recent Sorin Iftimi, *Pe urmele lui Daniil Philpiddis (1755-1832)*, "Cercetări Istorice", serie nouă, 21-23 (2002-2004), Iași 2007, p. 325-337.

⁴ Pe casa Balș, în care a fost profesor particular Dimitrie Daniil Philippide, a fost pusă o placă comemorativă de către Comunitatea elenă de la Iași. Despre această casă impunătoare de pe str. Cuza Vodă, în care astăzi se află sediul central al poștei, a așternut câteva rânduri interesante memorialistul Vasile Panopol, în *Pe ulițele Iașului* (ed. îngrijită și introducere de Mihai Sorin Rădulescu), București 2000, p.73-74: "[...] spre a face o mică incursiune pe ulița Goliei, actuala stradă Cuza Vodă. Pe partea dreaptă, până la Teatrul Național, nici o clădire nu prezintă interes. Pe stânga, însă, fosta Bancă a Moldovei, cu frumoasa ei înfățișare, este una din cele mai reușite case din Iași; veche așezare bălșească restaurată, lucru rar, cu un gust desăvârșit. / La finele veacului al XVIII-lea, bogatul vistiernic lordache Balș își avea casele acolo, lângă biserica Sf. Ilie. Ele au fost moștenite de Iancu Balș, fiul vistiernicului, care, stabilindu-se în Rusia, le vându în 1813 fraților

decenii ale vieții le-a petrecut tocmai în provincia rusească a Basarabiei, ceea ce pledează mult pentru această ipoteză. Nu altfel făcuse Manuc Bei, despre care se știe sigur că fusese spion rus, dar nu doar rus, ceea ce i-a adus probabil și sfârșitul. Și încă Manuc Bei deținea mari proprietăți în Basarabia, în special un castel la Hâncești, pe când Dimitrie Daniil Philippide a trecut în Basarabia lipsit de aceste motivații materiale.

Interesul familiei Philippide pentru spațiul românesc nu a fost însă doar livresc. El s-a concretizat în faptul că membrii ei s-au constituit aici într-o veritabilă familie boierească, consemnată ca atare de paharnicul Constandin Sion în *Arhondologia* sa: “Iarăși pocitură grecească, un Neculai Filipide, calic răpănos, pe la 1816 viind la Bârlad și având talent de măscărici și lingușitor, ca toți grecii, au căpătat intrare prin casele boierești; boierii moldoveni, ca cei din fire miloși, blânzi și primitivi, dar totodată și proști, i-au făcut mai multe ajutoare, ba, încă, vornicul Ioan Greceanu, postelnicul Gavriil Iamandi și alții l-au tocmnit dascal să li înveți copiii grecește; răpănosul acela țap s-au plodit foarte, au umplut Bârladul de iezi, ba, încă, unul ajunsese și în departamentul dinlăuntru, unde au făcut multe prădăciuni, s-au boierit și pe el și pe toți frații și cumnații lui, în domnia lui Grigori Ghica”⁵. Potrivit filologului Alexandru I. Philippide, nepot de fiu al lui Neculai Filipide, acesta din urmă era nepot de frate al lui Dimitrie Daniil Philippide. Tatăl cărturarului și al fraților săi se numea Filippos Argyriou, fiind așadar fiul unui Argyros din Melies, localitate existentă și astăzi în Thessalia, frecventată de turiști, aflată pe continent, dar nu departe de insula Euboea (Evvia), de unde potrivit unei tradiții de familie ar fi provenit antecesorii familiei⁶. Dacă erau de origine aromânească, rămâne nelămurit: cercetătorii români înclină evident să îi scoată de vlahi, cei greci și greco-americani să-i considere eleni sadea. Faptul că erau originari din Thessalia, plină de vlahi, și că Dimitrie Daniil Philippide și ai săi manifestaseră atât de mult interes pentru Țările Române, ar putea indica o obârșie aromânească. Filologul Alexandru I. Philippide a respins însă ideea originii vlahe susținând pe aceea grecească⁷. Să nădăjduim că viitorul va aduce mai multă lumină în această chestiune.

Bârladul a constituit centrul familiei în veacul al XIX-lea și în jurul său au gravitat și proprietățile funciare ale membrilor săi, căci Philippizii au fost atât purtători de ranguri boierești, cât și deținători de moșii. Și aceasta în spațiul a puține generații de la stabilirea lor în Moldova. Una dintre cele mai frumoase case din

Hristodor și Apostol Petrino, bogați neguțători. Ei cumpăraseră proprietatea în scop lucrativ și o schimbă contra unei întinse moșii, a marelui logofăt Constantin Balș, poreclit Ciuntu, fratele fostului proprietar, vistiernicul Iordache Balș. Moștenite pe la 1822, de Iordache, fiul logofătului Constantin, sunt cumpărate din nou, de data aceasta la mezat, de Apostol Petrino, care în schimbul moșiei Ipescani le cedează logofătului Dumitru Sturdza. Meremeteșite, poate, în stilul lor actual, casele, la 1850, au fost prețuite la 10.315 galbeni. Mai târziu fură stăpânite de un Cantacuzino-Pășcanu, apoi ființă într-însele primul nostru institut de credit din Iași, Banca Moldovei. Cred că fusese incendiată de către ieniceri la 1822”.

⁵ Paharnicul Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei* (ed. a II-a), București 1973, p. 297.

⁶ Această informație ne-a comunicat-o prin email profesoara Dia Philippides de la Boston.

⁷ Alexandru Philippide, *Notiță biografică și bibliografică asupra lui Dimitrie Philippide*, extras din “Arhiva” 4 (1893).

Bârlad, încă în picioare, a aparținut lui Nicolae Filipide. Potrivit cercetărilor doamnei arhitecte Alexandra Chiliman-Juvara, “în anul 1881, pe 31 ianuarie, este înregistrat la Creditul Funciar Urban un contract de schimb între Nicu Filipide și Iorgu Juvara. Nicu Filipide schimbă «casele cu atenansile împreună cu locul din orașul Bârlad despărțirea 1, proprietatea sa, care se învecinau la răsărit cu casele surorii sale Anica Ivanoviciu și cu Domnul Demitrie Mateescu, la miazăzi cu ulița despărțitoare de D-ra Antoniu, la apus cu locul D-lui Ghimpășeanu și la miazănoapte cu strada Tutova»”⁸. Nicu Filipide avea așadar o soră pe nume Anica Ivanovici. Casele Filipide au făcut așadar obiectul unui schimb de imobile: “Iorgu Juvara schimbă casele cu atenansele și locul ce posedă în orașul Bârlad, despărțirea 1 învecinate «la răsărit cu șoseaua Căii Naționale, la miazăzi cu casele D-lui Chiriacu, Gaiu Petrache Veissa și Maria Bou, la apus cu strada Belvedere și la miazănoapte cu Dl. Vasile Romalo și Costache Ciucă». Primul imobil era estimat la valoarea de 300 de galbeni sau 35.250 lei noi. Al doilea imobil era estimat la 1.400 galbeni sau 16.450 lei noi. Iorgu Juvara a plătit și diferența de 1.600 de galbeni, adică 18.800 de lei noi. Din aceste prime informații reiese valoarea mare a caselor din strada Tutova, valoare care cuprinde nu numai mărimea lor, dar și calitatea execuției și a ornamentelor”⁹. Casa Filipide-Juvara de la Bârlad seamănă într-o anumită măsură, în ceea ce privește planul și dimensiunile, cu casa Mavrocordat de la Vaslui, astăzi Palatul Copiilor, pe care am avut ocazia să îl revedem de curând. Corpul central scos în relief și aripile laterale aduc aminte de casa Filipide-Juvara de la Bârlad. Pe vremea construirii caselor, atât Vasluiul, cât și Bârladul erau reședințe de județ – sau în variantă moldovenească, de ținut –, Vasluiul al județului Vaslui, iar Bârladul al județului Tutova. Exista, așadar, o dorință de emulație reciprocă între cele două orașe moldovenești aflate în oarecare concurență. Casa Mavrocordat ocupă un loc central în istoria și urbanistica orașului, căci în ea a locuit familia George și Vera Mavrocordat – rudele materne ale Marthei Bibescu –, cărora Elena Șubin, sora fostului domnitor al Moldovei Grigore Alexandru Ghika, le-a vândut moșia târgului Vaslui.

În treacăt fie spus, grecii constituiau în orașele moldovenești o prezență considerabilă și făceau adesea parte din elită. Nu trebuie să îi căutăm așadar doar în orașele dunărene sau la Constanța, unde desigur că au avut greutatea lor, ci și, iată, în molcomele târguri din Moldova, de unde s-au ridicat adesea inițiative și talente literare remarcabile.

Revenind la familia Filipide, unul dintre cei doi vicepreședinți ai Casei de Economii din Bârlad, înființată în anul 1875, era Nicu Filipide, alături de Vasile Mitrea și avându-l ca președinte pe Iorgu Radu¹⁰. Ne-au semnalat atât doamna Elena Monu, profesoară la Bârlad, cât și scriitorul C. D. Zeletin existența unui mormânt al

⁸ Alexandra Chiliman Juvara, “*Casa Juvara*” din Bârlad între trecut și viitor, “Monumentul” 13, partea 1, Lucrările Simpozionului Național *Monumentul – Tradiție și viitor* (ed. a XIII-a), Iași 2011 (volum coordonat de Mircea Ciubotaru, Aurica Ichim și Sorin Iftimi), Iași 2012, p. 225.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Iacov Antonovici, *Documente bărlădene*, V: *Diverse*, Huși 1926, Adaos, partea a IV-a, p. 294-295, document din 8 februarie 1910, Bârlad.

familiei Philippide în cimitirul Eternitatea de la Bârlad, mormânt care a fost distrus în ultimii ani și de pe care au reținut numele Sofiei Filipide.

Pentru a depista urmele familiei Filipide, am făcut o deplasare la Arhivele Naționale de la Vaslui la care se află depuse arhivele fostului județ Tutova, așadar și cele ale Bârladului. Din păcate, însă, recolta noastră nu a fost foarte bogată. Personajul pe care l-am întâlnit este mai sus amintitul Nicu Filipide, fără îndoială o notabilitate a orașului, care era chemat în judecată în mai 1881 de către Dimitrie Cerchez, tot din Bârlad¹¹. Profesiunea indicată a lui Nicu Filipide era cea de “agricultor”. El fusese condamnat de către tribunalul Focșani să îi plătească lui Dimitrie Cerchez suma de 2.150 de galbeni¹². Instanța Tribunalului Tutova era formată din Raul Romalo, membru de ședință și Em. Cernătescu, membru supleant. În treacăt fie spus, Raul Romalo era membrul unei cunoscute familii boierești din sudul Moldovei, fiind căsătorit cu Constanța Cantacuzino, una dintre surorile profesorului medic Ion Cantacuzino. Talentată pianistă, Constanța Romalo ținea un salon muzical în apartamentul său de pe Bulevardul Lascăr Catargi, în București¹³. De precizat că numele Filipide apare scris atât fonetic cât și etimologic, sub forma “Philippide”¹⁴.

Având în vedere notorietatea actuală a numelui “Pleșu”, iată un document aflat în același fond – al Tribunalului Județului Tutova – legat în același timp și de acest patronimic, și de familia Filipide. Este vorba de un proces verbal din 18 august 1881 care se referă la punerea în aplicare a deciziei Tribunalului de Tutova: “Subsemnatul Ion Pleșu aprod Corpului portăreilor de pe lângă Tribunalul Tutova, conform art. 21 și 33 din regulamentul [cuv. nedescifrat] portăreilor, m-am transportat la domiciliul Dlui Nicu Filipide din acest oraș spre a-i înmâna sentința N. 191 a tribunalului de Tutova și negăsindu-se acasă, conform art. 137 procedură civilă am lăsat zisa copie de sentință în mâna Dlui comisar al despărțirii pentru care am încheiat acest proces verbal din care cu un extract asemenea m-am adresat la o îngrijitoare a caselor Dsale ce este pusă de Dlui și au refuzat primirea zisului extract lipindu-se pe ușa domiciliului său față fiind și Dlui [comisar] al despărțirii care l-au adevărit. / Aprod [semnat:] I. Pleșu / Comisar B... [nedescifrat]”¹⁵.

Smaranda Filipide, probabil una dintre surorile lui Nicu Filipide, a fost căsătorită cu Nicolae Săveanu, deputat de Putna, din neam de răzeși de la Fălciu¹⁶. Lui Nicolae Săveanu i s-a ridicat chiar o statuie la Focșani. Au avut ca fiu pe N. N. Săveanu, devenit ministru al Sănătății și președinte al Camerei și ea fiică pe Elena, devenită soția lui Constantin Olănescu, frate cu omul de litere D. C. Olănescu-

¹¹ AN Vaslui, fond *Tribunalul jud. Tutova*, ds. 3/1881, f.1-1v.

¹² *Ibidem*, f. 1.

¹³ Paul Emil Miculescu, *Din Bucureștii trăsurilor cu cai*, București 1985, p. 118-119, nota 16.

¹⁴ AN Vaslui, fond *Tribunalul jud. Tutova*, ds. 3/1881, f. 10.

¹⁵ *Ibidem*, f. 25.

¹⁶ Datele despre familia Săveanu le deținem de la regretatul heraldist bucureștean Ioan N. Mănescu (27 decembrie 1993), a cărui mamă, Nicolina născută Piperescu, a fost căsătorită a treia oară cu Radu Săveanu. Această legătură de rudenie îl făcea pe Ioan N. Mănescu să cunoască bine pe descendenții Smarandei Filipide căsătorită Săveanu. Tot despre familia Săveanu am mai discutat și cu domniul Radu Portocală de la Paris și Barbu Olănescu-Orendi din Germania.

Ascanio. N. N. Săveanu a fost prima dată căsătorit cu o domnișoară Constantinescu de la Buzău și a doua oară cu Maria Arion, din familia boierească muntenească cu același nume. Din prima sa căsătorie, N. N. Săveanu a avut un fiu, Radu, căsătorit, la rândul său, de două ori: prima dată cu Ioana Dumitrescu-Tohani (Doleti), de care a divorțat, ea recăsătorindu-se cu prințul Nicolae, fratele regelui Carol al II-lea și membru al Regenței din 1927-1930. Radu Săveanu s-a căsătorit a doua oară cu Nicolina Piperescu, care fusese căsătorită înainte cu profesorul George Fotino, cunoscut istoric al dreptului și secretar al Așezământului Ion C. Brătianu, precum și cu Nicolae Mănescu (de fapt Filitti), avându-l ca fiu pe eminentul heraldist Ioan N. Mănescu. Din cea de-a doua căsătorie, Radu Săveanu a avut o fiică, Nicole, căsătorită cu Ștefan Berciu, autor de romane polițiste. Tot cu prima sa soție, N. N. Săveanu a mai avut o fiică, Viorica și un fiu, Dan, a cărui fiică, Sanda căsătorită Thierry, trăia la Paris. Din a doua căsătorie a lui N. N. Săveanu s-a născut o fiică, devenită soția lui Alexandru (Andi) Neagu, ministru liberal de finanțe și o altă fiică, soția colonelului Nicolae Boian. Fiecare dintre cele două fete ale lui Radu Săveanu din a doua căsătorie a avut câte o fată, Anda, căsătorită Iliescu, respectiv Niculina, stabilită în Germania.

Casa lui N. N. Săveanu putea fi admirată până acum câțiva ani în București, pe strada Maria Rosetti nr. 5. Din păcate, a fost demolată, făcând loc unui imobil nou în care sunt găzduite câteva firme. La secția Colecții Speciale a Bibliotecii Naționale am găsit câteva fotografii reușite și evocatoare ale lui N. N. Săveanu. Ceea ce frapază este aerul său mediteranean, moștenit probabil din ascendența maternă. Cu ten smead și ochi bine conturați, fizionomia lui N. N. Săveanu aduce pregnant aminte de Grecia sau de aromânii de acolo.

Descendenți Filipide pe linie feminină există și pe linia surorii lui N. N. Săveanu, Elena, căsătorită cu Constantin Olănescu (II), fiul lui Constantin Olănescu (I) și al Mariei Caloianu. Elena Săveanu și Constantin Olănescu (II) au avut o fiică, Margareta, căsătorită cu liberalul Radu Portocală (1888-1954), fiul lui Miltiade Portocală (1856-1905), director al Băncii Naționale de la Brăila, și al soției sale Amalia Djuvara. Avocat și ministru, primar al Brăilei, Radu Portocală și-a sfârșit zilele în închisoarea comunistă de la Sighet. A avut un fiu, Radu, medic cercetător, căsătorit cu Esmeralda Papudoff, stabiliți la Atena. Din căsătoria lor s-a născut ziaristul Radu Portocală, trăitor în capitala Franței, descendent, pe linie feminină, la a patra generație, din familia Filipide.

Membrii familiei Filipide au deținut ranguri boierești în Moldova. Costache Filipide a fost comis în timpul domniei lui Grigore Alexandru Ghyka¹⁷. În aceeași perioadă, "Gheorghe Filipide" a deținut cinul de stolnic¹⁸.

Stolnicul Gheorghe Filipidi (scris cu "i" final, după cum apare adesea) din județul Tutova, cu un venit de 100 de galbeni, era declarat alegător primar¹⁹. Acest

¹⁷ *Arhondologia Moldovei de la 1851 la 1856*, comunicare (inută de Alexandru V. Perietzianu-Buzău, membru al Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie "Nicolae Iorga" din București, în ședința din 12 decembrie 1979, I 3.

¹⁸ *Ibidem*, M 28.

¹⁹ D. A. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria Renascerei României*, p. 1003 (referință comunicată de dl. Radu Portocală de la Paris, în aprilie 2014, prin e-mail).

Gheorghe Filipide (sau Filipidi) a avut o fiică, Ruxanda († 1917, în vârstă de 54 de ani), căsătorită cu Atanasie Pașa²⁰. Ruxanda și Atanasie Pașa au avut o fiică, Natalia (1888-1951), devenită profesoară la Botoșani și la Bârlad. A fost o personalitate a urbei tutovene, pe care a înnobilit-o cu activitatea sa pedagogică și publicistică. Natalia Pașa a călătorit în Grecia interesându-se de ascendența sa pe linia Filipide. Potrivit publicistului bârlădean Traian Nicola, “în urma unei operații de ficat, Natalia Pașa trece în lumea umbrelor la 18 decembrie 1951, corpul ei neînsuflit fiind incinerat, urna cu cenușă a fost depusă în cimitirul «Eternitatea» din Bârlad, în mormântul familiei sale, Philippide-Pașa-Gheorghiu, în spatele mormântului fostului prefect de Tutova, Grigore Vasiliu”²¹.

Gheorghe Filipide era frate cu Iancu Filipide, subprefect de plasă în vremea lui Alexandru Ioan Cuza, proprietar de pământ la Cerțești²², sat fost în județul Tutova, astăzi în județul Galați. Iancu Filipide a fost tatăl filologului Alexandru I. Philippide²³. Data nașterii acestuia din urmă figurează peste tot ca 1 mai 1859, Bârlad²⁴, motiv pentru care am consultat toate mitricele bisericilor orașului la această dată: Biserica Sf. Nicolae-Eșanu, Biserica Trei Ierarhi, Biserica Domnească, Biserica Sf. Gheorghe, Biserica Sf. Ilie, Biserica Sf. Haralamb și Mina, Biserica Sf. Voievozi, Biserica Sf. Nicolae Tuchilă și pot afirma că nicăieri la această dată **nu** figurează consemnată nașterea viitorului filolog. Faptul este descumpănitor pentru că, repetăm, în toate lucrările în care se vorbește despre Alexandru I. Philippide, sunt trecute data și locul menționate.

Mai multe am găsit despre filolog în Arhiva Academiei Române²⁵, fără însă ca documentele de aici să aducă ceva lumină în reconstituirea arborelui genealogic al familiei Philippide. La 2/14 aprilie 1898, Academia Română, prin președintele său Petru Poni și secretarul său general D. A. Sturdza, trimitea domnilor Al. Philippide de la Iași și T. V. Ștefanelli de la Câmpulung (Bucovina), o scrisoare-standard prin care îi înștiința că “aprețiând activitatea Dv. filologică și literară, în ședința de la 31 martie a. c., [Academia] v-a ales membru corespondent al ei pentru Secțiunea literară”²⁶. Urmează scrisoarea de răspuns a noului ales, trimisă din Iași, la 19 aprilie 1898: “Domnule Prezident, / Am onoarea de a vă face cunoscut că am primit înștiințarea D-voastră despre numirea mea ca membru corespondent al Academiei, pentru care rog onorata Academie să primească mulțămirile mele. / Binevoiți, D-le

²⁰ Traian Nicola, *Valori spirituale tutovene. Biobibliografii*, 5: M-P. Bârlad 2003, p. 471.

²¹ *Ibidem*, p.472.

²² În 1875, locuitorii din Cerțești se judecau pentru bani cu Mihai Popoiu de la Bârlad. Despre aceasta, vezi AN Vaslui, fond *Tribunalul jud. Tutova*, ds. 2/1875.

În 1881, Moise Buhulțiu din Cerțești se judeca pentru bani cu I. Leizeru de la Bârlad. Vezi *Ibidem*, ds. 4/1881.

La Cerțești era moșier la 1923 I. Simionescu. Vezi *Ibidem*, ds. 58/1923.

²³ T. Nicola, *op. cit.*, p. 558.

²⁴ Jana Balaciu & Rodica Chiriacescu, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București 1978, p. 201; *Istoria Bârladului*, II (îngrijit și coordonat de Oltea Rășcanu-Grămăticu), 1998, p. 350.

²⁵ Adresăm mulțumiri și pe această cale doamnei Dorina Rusu, secretara secției de istorie a Academiei, care ne-a sugerat unele cote de documente din arhivă.

²⁶ Arhiva Academiei Române, cota A 7-1898, f. 1, adresa nr. 52.

Prezident, a primi încredințarea înaltei mele considerații. / A.Philippide / D-lui Prezident al Academiei Române”²⁷.

Nu mult după aceea a urmat și alegerea ca membru plin al secției literare. Despre aceasta este vorba într-o adresă din 3 aprilie 1900: “Dlui Al. Philippide Membru al Academiei Române, Iași / Domnule Coleg, / Avem deosebita plăcere și onoare a vă aduce la cunoștință că Academia Română, apretând lucrările Domniei Voastre filologice asupra limbei române, v-a ales în ședința de la 1 (14) aprilie curent membru al ei în secțiunea literară. / Comunicându-vă alegerea făcută în persoana Domniei Voastre, vă rugăm să binevoiți a lua parte la lucrările sesiunile generale anuale, pentru cari Academia se află întrunită. / Primiți, etc. / Președintele P. Poni, Secretarul general D. Sturdza”²⁸. La votarea lui Alexandru I. Philippide ca membru al Academiei, s-au pronunțat 19 membri pentru și șapte împotriva²⁹.

Iată mai în detaliu cum a devenit Alexandru I. Philippide membru plin al Academiei Române: În ședința Academiei Române, prezidată de Petru Poni, președintele Academiei, și de D. A.Sturdza, secretarul ei general, “se cetesc procesul-verbal al Secțiunii literare pentru ședința de la 25 martie a. c. prin care se arată că Secțiunea a decis a propune Academiei pentru alegerea a doi membri în locurile vacante din Secțiunea literară pe d-nii: Al. Philippide cu 7 voturi pentru, fiind și o abținere, I. Bianu cu 5 voturi pentru și 2 contra, G. I. Ionnescu-Gion cu 4 voturi pentru și 3 contra; iar pentru un loc de membru corespondent pe d-l G. Coșbuc cu 6 voturi pentru și unul contra. Se decide a se pune la ordinea zilei pentru ședința de sâmbătă, 1 aprilie”³⁰. Această ședință din 1 aprilie 1900 se deschide la ora 9 dimineata, sub președinția lui Petru Poni. Darea de seamă din Arhiva Academiei consemnează în continuare că “la ordinea zilei urmează propunerile Secțiunii literare pentru alegerea a doi membri în locurile vacante în acea Secțiune și a unui membru corespondent român. / Se cetesc procesele-verbale ale Secțiunii literare pentru ședințele de la 25 și 29 martie. La 25 martie, Secțiunea a decis a propune pentru cele două locuri de membri actuali pe dnii A. Philippide (7 voturi pentru, 1 abținere), I. Bianu (5 pentru, 2 contra, 1 abținere), G. I. Ionnescu-Gion (4 pentru, 3 contra, 1 abținere); la 29 martie³¹, Secțiunea a decis a propune și pe d-l I. Pușcariu (5 voturi pentru, 1 contra). / La 25 martie, Secțiunea a decis a propune alegerea dlui G. Coșbuc de membru corespondent român. / D-l Președinte cetesce art. 62 din Regulamentul general, relativ la modalitățile de votare pentru alegerea membrilor. / D-l I. Negruzzi comunică calitățile, pe cari s-au întemeiat voturile Secțiunii literare pentru a propune pe d-l A. Philippide. / Se procede la vot asupra alegerii d-lui A. Philippide. Rezultatul votului este: 26 votanți, 19 voturi pentru, 7 contra. / D-l Președinte, anunțând rezultatul votului, constată că propunerea a întrunit majoritatea de două treimi și

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem, f. 11, adresa nr. II.2107.

²⁹ Ibidem, f. 3.

³⁰ Idem, fondul *Sesiuni Academia Română*, cota A-3-1900, ds. 34, f. 53v.

³¹ Ibidem, f. 53: Procesul-verbal nr. 20 din sesiunea generală a anului 1900, a ședinței ținute în ziua de 29 martie 1900, sub președinția lui Petru Poni.

proclamă conform art. 10 din Statute, pe d-l Al. Philippide ales membru al Academiei în Secțiunea literară”³².

Strădaniile lui Alexandru I. Philippide la alcătuirea dicționarului limbii române erau dezbătute și elogiute de colegii săi. Astfel, în ședința din 6 aprilie 1900, Grigore Tocilescu, membru și el al secțiunii literare a Academiei, rostea următoarele cuvinte: “Astăzi trebuie să sărbătorim pe eminentul bărbat, care își închină toate veghile, întreaga sa viață unei opere atât de însemnate. Nu critică, ci laudă, nu îndoială, ci deplină încredere merită lucrarea de până acum a D-lui Philippide și fiecare din noi trebuie să-i venim în ajutor, ca să o poată face și mai bine și mai iute și să o termine așa cum a conceput-o”³³. Pe aceeași lungime de undă elogioasă se exprimă și geologul Gregoriu Ștefănescu care “zice că dicționarul este baza Academiei, unul din principalele scopuri pentru care această instituțiune a fost înființată. De aceea trebuie să se discute facerea dicționarului cu toată atențiunea și în toate amănuntele. Pentru aceasta, înainte de a se da la tipar, să se tipărească câteva specimene spre a fi studiate”³⁴.

Discursul de recepție a prilejuit o situație destul de neobișnuită care merită să fie redată. La 15 septembrie 1900, conducerea Academiei trimitea membrilor săi I. Pușcariu, dr. C. I. Istrati, Anghel Saligny, Al. Philippide și I. M. Moldovanu următoarea scrisoare: “Dle Coleg, / Art. 25 al Statutelor Academiei dispune că: «Recepțiunea solemnă a membrilor Academiei se face prin lectură în public, din partea noului ales, a unui operat [sic] original, relativ de preferință la o ramură oricare a dezvoltării naționale». Iar art. 63 din Regulamentul general prescrie că discursul de recepțiune trebuie să fie comunicat de către recipiendar către Delegațiune cu trei luni cel puțin înainte de proxima sesiune generală spre a înlesni elaborarea răspunsului. / Sesiunea generală viitoare având a începe la 27 februarie 1901, vă rugăm să binevoiți a comunica delegațiunii discursul Dv. de recepțiune până la 26 noemvrie viitor. / Primiți etc. / Președintele P. Poni, Secretarul general D. Sturdza”³⁵. Ce răspundea proaspătul membru titular? “Iași, 18 septembrie 1900 / Domnule Prezident, / Am primit înștiințarea D-voastră despre trebuința ce aş ave să scriu un discurs de recepție. Eu socot că s-ar pierde prea mult timp cu un lucru de lux ca acesta tocmai acum, când avem mai multă grabă. Scrierea discursului, venirea pe la București, aceasta costă timp enorm. Și ce folos are să iasă de acolo? Nu credeți Dvoastră că ar fi bine să îndeplinesc formalitățile acestea – dacă numaidecât este trebuința de ele – mai târziu, când voi fi pe aproape de sfârșitul dicționarului? Dacă voiți numaidecât, eu voi scri[e] discursul și voi veni la București, dar vă asigur din tot cugetul că mare pagubă se va aduce dicționarului cu aceasta. / Binevoiți, Dle Prezident, a primi încredințarea înaltei mele considerații. / A. Philippide / D-lui Prezident al Academiei Române”³⁶. Nu a fost singura dată când academicianul ieșean nu putea sau nu voia să vină la București pentru a participa la lucrările înaltului for.

³² *Ibidem*, f. 88-88v.

³³ *Ibidem*, f. 129v, ședința 29.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Idem*, cota A-7-1900, f. 13, adresa nr. II 2553.

³⁶ *Ibidem*.

După citirea și a altor mesaje asemănătoare de refuz, te poți întreba dacă filologul născut probabil chiar în anul Unirii Principatelor, va fi fost mai mult moldovean decât român? Ceea ce nu ar fi fost de departe singurul caz printre moldoveni și aceasta chiar până în zilele noastre.

Filologul scria din Iași, la 29 aprilie 1911, președintelui Academiei Române: "Prea stimate D-le coleg, / Cu cea mai mare părere de rău vă fac cunoscut că nu voi putea lua parte anul acesta la lucrările academiei, pentru că afaceri grave mă silesc să stau luna lui mai în Iași. / Binevoiti, prea stimate D-le coleg, a primi încredințarea înaltei mele considerații. / A. Philippide / D-lui Președinte al Academiei Române"³⁷. Doi ani după aceea, o situație similară, exprimată într-o carte poștală adresată lui Iacob Negruzzi, președintele Academiei Române: "Prea stimate D-le coleg, Cu părere de rău vă fac cunoscut că nu voi putea lua parte anul acesta la lucrările academiei. / Al D-voastră devotat / A. Philippide / Iași, 3 mai 1913"³⁸. Legătura puternică a lui Alexandru I. Philippide cu Iași devine mai vizibilă după parcurgerea acestor documente. Saltul spre capitala României se va face odată cu fiul său, poetul.

Un semn de apreciere îl constituia numirea filologului în comitetul de lectură al Teatrului Național din Iași de către Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor: "Domnule Președinte, / Avem onoare a vă face cunoscut că d-l Alexandru Philippide, profesor la facultatea de litere și filozofie din Iași, a fost numit, prin Decretul Regal No. 1214 din 25 mai 1916, membru, reprezentant al Academiei, în comitetul de lectură al Teatrului Național din Iași, pe termen de 5 ani, cu începere de la 1 iunie 1916, în locul defunctului N. Gane. / MINISTRU, [semnat:] Valaori, DIRECTOR [nedescifrat] / Domniei-Sale Domnului Președinte al Academiei Române. LOCO"³⁹.

Chestiunea poate să surprindă într-o anumită măsură având în vedere orientarea culturală germanofilă a filologului. Este adevărat că România nu intrase încă în război alături de Antantă, în mai 1916 și tocmai la Iași aveau să se refugieze bucureștenii din fața germanilor. Cu începere de la 10 mai 1916, fusese numit, pe termen de cinci ani, Duiliu Zamfirescu, ca membru în comitetul de lectură al Teatrului Național din București, prin Decretul Regal nr. 1.920 din 11 mai 1916⁴⁰.

În legătură cu consacrarea sa, fie amintit că la întrebarea pusă de Academie referitor la decorațiile membrilor săi, Alexandru I. Philippide răspundea că era ofițer al Coroanei României (10 mai 1897), deținea decorația *Bene Merenti* cl. I (31 decembrie 1900) și era ofițer al Stelei României (9 iunie 1909)⁴¹. El însuși a făcut parte din organisme constituite de Academie pentru conferirea unor premii. Astfel, Alexandru I. Philippide a făcut parte, alături de Ovid Densusianu și Sextil Pușcariu, din comisiunea instituită pentru acordarea premiului Adamachi, în valoare de 5.000 lei, care în anul academic 1928-1929 era conferit – dovadă de lipsă de închistare naționalistă – unei lucrări despre înrăuirile reciproce între limbile română și maghiară⁴². Câțiva ani mai târziu, mai exact în 1933, la încetarea sa din viață,

³⁷ Idem. mapa 1911-1912, f. 85, scrisoare primită în 30 aprilie 1911, nr. 762.

³⁸ Idem. mapa 8-1913, f. 79.

³⁹ Idem, mapa A-7-1916, f. 129, scrisoare din 28 mai 1916, nr. 56.037.

⁴⁰ Ibidem, f. 128.

⁴¹ Idem. mapă membrii 1926, f. 103.

⁴² Idem, mapă membrii 1928, f. 2.

Academia Română i-a adus un omagiu vibrant, ca aceleia care se îndeletnicise tocmai cu împlinirea unuia dintre țelurile fondatoare ale acestei instituții, realizarea unui dicționar al limbii române. Arhiva Academiei este plină de tăieturi de ziare cu articole prilejuite de încetarea din viață a ilustrului filolog⁴³. Mihail Sadoveanu era însărcinat de conducerea Academiei – mai exact de matematicianul Gheorghe Țițeica, președintele ei – să o reprezinte la funeraliile filologului⁴⁴. Alexandru I. Philippide își pregătise oarecum posteritatea intelectuală și avea să fie urmat la Academie, doar peste aproximativ două decenii, de către fiul său.

Poetul și eseistul Alexandru A. Philippide (1 aprilie 1900, Iași-8 februarie 1979, București) s-a născut din căsătoria filologului Alexandru I. Philippide cu Maria, născută Nemțeanu⁴⁵. “Nemțeanu” înseamnă, etimologic vorbind, originar din ținutul Neamțului, căci “Cheteanu” ar fi “de la Piatra”, recte Piatra Neamț. Aluzia este poate la faptul că Alexandru I. Philippide studiasse la Halle, în Germania, fiind un savant de cultură germană⁴⁶. De altfel, orientarea simpatetică față de cultura germană avea să fie moștenită de fiul său care avea să studieze la Berlin în anii '20, înainte de a merge la Paris. Multe din eseurile sale de istorie și critică literară sunt consacrate unor subiecte din cultura germană⁴⁷. Atmosfera Iașilor și a Junimii transpare desigur în această orientare culturală a tatălui și a fiului. Totuși, de remarcat faptul că, deși de cultură germană, în anii '30 Alexandru A. Philippide nu avea să adere la mișcarea totalitară care era la putere în Germania. La el, influența germană a fost puternic contrabalansată de cea franceză pe care o asimilase și în orașul Luminilor și în atmosfera bucureșteană.

Arhiva Academiei Române conține și câteva materiale privitoare la poetul și eseistul Alexandru A. Philippide, care fusese primit în exclusivistul for chiar în “obsedantul deceniu”. Pentru a înțelege cum a fost cu putință, trebuie avut în vedere că și ceilalți membri ai secției erau intelectuali consacrați din perioada interbelică, “oameni vechi”, care își dăduseră acordul, mai degrabă conjunctural, la instaurarea noului regim.

⁴³ Idem, mapa A-7-1933 Membrii, f. 191, telegramă trimisă din Iași, de către chestorul Vavlescu, la 13 august 1933, președintelui Academiei Române, cu următorul text: “Suntem delegați de rectorul Universității[i] Iași să anunțăm încetarea din viață a dlui profesor Filipide / stop / Înmemorarea va avea loc marți după prânz / stop”.

De asemenea, vezi și Ibidem, f. 188, scrisoarea de condoleanțe trimisă de Sextil Pușcariu, continuatorul operei lui Alexandru I. Philippide: “Bran, 15 august 1933 / Domnule Președinte, / Marea pierdere pe care Academia o îndură prin moartea colegului vostru Alexandru Philippide, o simțim cu deosebire noi, cei ce clădim Dicționarul Limbii Române pe materialul strâns în mare parte de cel ce ne părăsește acum pe vecie. Li vom purta o amintire neștearsă pentru tot binele pe care l-a adus științei românești în cursul unei vieți dedicată în întregime cercetării adevărului. / Primiți, vă rog, Domnule Președinte, pe lângă condoleanțele cele mai sincere, expresia sentimentelor mele colegiale”.

⁴⁴ Ibidem, telegramă.

Ibidem, f. 192: telegramă din 14 august 1933, adresată de Academia Română lui Mihail Sadoveanu, la Iași.

⁴⁵ *Dicționarul general al literaturii române*, București 2006, p. 232, articol de Andrei Grigor.

⁴⁶ J. Balacciu & R. Chiriacescu, *op. cit.*

⁴⁷ Alexandru Philippide, *Scrieri*, vol. 3 și 4: *Studii și eseuri*, București 1978.

În aprilie 1956, Academia îi trimitea poetului, pe atunci membru corespondent al ei, o scrisoare de felicitare cu prilejul zilei sale de naștere, cu “urările cele mai călduroase de sănătate, viață lungă și activitate creatoare pentru progresul patriei noastre”, semnatarul scrisorii fiind președintele subsecției, acad. Tudor Vianu⁴⁸. La 23 aprilie același an, erau propuși spre decorare cu Ordinul Muncii clasa I, membrii “Subsecției de știința limbii și literatură”: Alexandru Graur, Iorgu Iordan, Gheorghe Murnu, D. Panaitescu-Perpessicius, Al. Philippide, membru corespondent, Zaharia Stancu, Alexandru Rosetti și Tudor Vianu⁴⁹.

La 20 martie 1963 a avut loc o “adunare generală” a secției de artă și literatură – devenise din “subsecție”, “secție” –, prezidată de lingvistul Iorgu Iordan⁵⁰. Au fost prezenți 14 dintre cei 17 membri titulari, din cauză de boală lipsind istoricul de artă G. Oprescu, arhitectul Petre Antonescu și scriitorul Ion Agârbiceanu, care locuia la Cluj. Fraza consemnată în minută este: “Propunerile de membri titulari, în persoana tov. Ion Jalea și Al. Philippide, membri corespondenți ai Academiei RPR, întrunesc asentimentul unanim al celor prezenți”⁵¹. În acest context se fac fișe biografice ale membrilor Secției care își păstrează valabilitatea și astăzi. Cea a lui Alexandru A. Philippide, dactilografiată, cuprinde elementele principale ale activității sale: “Scriitorul Alexandru Philippide (în vârstă de 62 de ani) este membru corespondent al Academiei R.P.R. și membru al Uniunii Scriitorilor din R.P.R. / A debutat în literatură la revista «Însemnări literare», apoi a colaborat la «Viața Românească», publicând în același timp numeroase articole și studii de critică literară în ziarle democratice ale epocii, «Adevărul», «Adevărul literar» și «Cuvântul liber». Din 1930, publică mai multe volume de versuri, *Stânci fulgerate*, *Visuri în vuietul vremii* și în proză *Floarea din prăpastie*. / După 1944, ia parte la înființarea editurii «Cartea rusă» și a revistei «Îndrumătorul cultural», la care colaborează. / A publicat, din 1945 până astăzi, numeroase traduceri din literatura universală și a contribuit, prin traduceri, conferințe și studii, la cunoașterea literaturii ruse și sovietice în patria noastră. / Este laureat al Premiului de Stat din 1952. / În ultima vreme, și-a intensificat activitatea publicistică; numeroase articole de critică literară au apărut mai ales în «Contemporanul». Recent a apărut volumul său *Versuri*”⁵².

O manifestare la care a participat Alexandru A. Philippide și care a rămas consemnată o constituie sărbătorirea colegului său, scriitorul Victor Eftimiu, la împlinirea vârstei de 75 de ani, în februarie 1964⁵³. Poetul a făcut parte chiar din

⁴⁸ Arhiva Academiei Române, cota A-7-1956 Membrii, II, f. 302, adresa nr. 11.621. Adresa lui Al. Philippide era str. Ilarie Chendi nr. 9, loco, adică evident București.

⁴⁹ Ibidem, III, f. 249. Adresa este semnată de către președintele subsecției, Tudor Vianu.

⁵⁰ Idem, cota 8-1963 Membrii, f. 94. Vezi, de asemenea, Idem, mapa A-3-1963, II: Documentele Sesiunii generale a Academiei din 18-21 martie 1963. Cu acel prilej a fost ales președinte al Academiei, chimistul Ilie G. Murgulescu.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, f. 239, Documentele Sesiunii generale a Academiei 18-21 martie 1963.

⁵³ Idem, cota A-7-1964 Membrii, I: Sărbătoriri (4), Notă din 5 februarie 1964: “La 24 ianuarie 1964 tov. acad. Victor Eftimiu a împlinit 75 de ani. / [...] / Ședința de sărbătorire se propune să aibă loc

prezidiul constituit la ședința festivă consacrată aniversatului⁵⁴, ținând o alocuțiune al cărei text se păstrează în aceeași arhivă⁵⁵. A avut loc și un banchet, printre participanții căruia s-a aflat și poetul⁵⁶.

Memoria poetului Alexandru A. Philippide este menținută în centrul Bucureștilor de numele unei străzi care însă nu are nicio legătură cu el și care ar fi putut purta, mult mai potrivit, numele interbelic de “Pia Brătianu”, care a locuit pe această stradă. Probabil la menținerea amintirii poetului a contribuit faptul că a avut o situație bună în vremea regimului comunist: între 1965 și 1974 a condus secția de literatură și arte a Academiei Române, ceea ce nu era puțin lucru. Era un intelectual distins, provenit din lumea veche, cu o operă poetică demnă de toată atenția. Cât a pactizat cu regimul urmează să ne spună cercetătorii acreditați la CNSAS. Strada bucureșteană de care era cu adevărat legat și care este mai puțin centrală, aflată pe lângă strada Agricultori, se numește Ilarie Chendi și am descoperit cu plăcută surprindere că pe imobilul, în stil cubist-internațional de la numărul 9, a fost instalată o placă comemorativă pe care se poate citi că aici a locuit Alexandru Philippide între anii 1938 și 1979. Personal, ne amintim că îi urmăream în copilărie, cu mult interes, tabletele din “România literară”, din rubrica sa intitulată “Considerații confortabile”.

Alexandru Philippide

București, 1938

pe ziua de 14 februarie a. c. ora 18, în aula Academiei R.P.R. / Urmează să vorbească cu această ocazie tovarășii:

- acad. D. Dumitrescu: «Despre activitatea progresistă a scriitorului Victor Eftimiu»;
- acad. Zaharia Stancu: «Despre Victor Eftimiu om de teatru»;
- acad. Al. Philippide: «Victor Eftimiu ca prozator»;
- acad. Geo Bogza: «Victor Eftimiu poet».

⁵⁴ Ibidem, f. 100-101.

⁵⁵ Ibidem, f. 130-138. Vezi, de asemenea, Alexandru Philippide, *op. cit.*, 4, eseul *Proza lui Victor Eftimiu și califonia*, p. 132-136.

⁵⁶ Arhiva Academiei Române, cota A-7-1964 Membrii, I: Sărbătoriri (4), f. 96, 98. Banchetul era numit, în limbajul epocii, o “masă tovarășească”.

Alexandru I. Philippide

Poetul Alexandru A. Philippide

**Casa Balș-Sturdza din Iași (astăzi, Poșta Centrală)
Placa comemorativă a lui Daniil Dimitrie Philippide**

**Institutul de Filologie "Alexandru I. Philippide" din Iași
(fosta casă a lui Gheorghe Asachi)**

Philippide – a Greek-Romanian Family
(abstract)

The paper was presented as a lecture in a public meeting of the Chair of Classical and Neogreek Studies of the Faculty of Foreign Languages of the Bucharest University. It contains the genealogy and history of the Romanian branch of the Philippides family, which was originated in Melies, Thessaly, in the neighborhood of the Mount of Pelion. While some members of the family remained in Greece, a nephew of Daniil Dimitrie Philippides – the Enlightened historian, author of the first “History of Romania” – came to the Principality of Moldavia and founded a boyar family whose remarkable descendents have been the philologist Alexandru I. Philippide (1859-1933) and his son, the poet Alexandru Philippide (1900-1979). After studying in Paris and Berlin, the latter settled in Bucharest, where he got involved into the literary life. He published several volumes of poetry and essays and became – after the instauration of the Communist Regime – a member of the Romanian Academy.

The article is based on documents of the Record Office of the Vaslui county – documents in the 19th century about the members of the family who were living in the town of Bârlad and its region – and on the Archives of the Romanian Academy, where traces of the philologist Alexandru I. Philippide and of his son, the writer and translator Alexandru Philippide can be found.

Constituționalismul românesc – tradiții și particularități în definirea ideii de cetățenie în prima jumătate a secolului al XIX-lea

Liviu Neagoe

Keywords: *Citizenship; Constitutionalism; Ethnicity; Intellectual History; Modern Romania*

Originile constituționalismului: proiecte și încercări la începutul secolului al XIX-lea

Evoluția constituționalismului românesc înregistrează în istoria modernă a României o desfășurare interesantă și complexă în egală măsură. Spre deosebire de alte țări europene care își datorează stabilitatea politică nu doar unei conjuncturi istorice favorabile, ci și, mai ales, unui act juridic fondator care să înglobeze un set de principii juridice atașate unor aspirații naționale, Țările Române, deși au experimentat o istorie comună, au cunoscut diverse proiecte menite să armonizeze nu doar aspirația legitimă spre unitate, dar și dorința de a avea un act constitutiv care să legitimeze modernizarea instituțională a statului. Schimbarea de mentalitate care marchează începutul modernizării instituționale a Țărilor Române se produce odată cu debutul secolului al XIX-lea și este influențată de impactul ideilor Luminilor franceze, de contactul, brutal perceptiv, cu realitățile Apusului și de noua ordine socială care se prefigurează odată cu trecerea de la domniile fanariote la cele pământene. Este perioada în care firava clasă de mijloc – rura boierime mică și mijlocie, și nu urbana (și încă inexistentă) burghezie –, decide să se implice tot mai activ în administrarea țării și în care apar și se manifestă primele proiecte constituționale și inițiative legislative menite să confere stabilitate și coerență unei societăți aflate abia la începutul modernizării sale. Chiar dacă se poate vorbi despre o Românie modernă începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, a existat o întreagă tradiție juridică, ce merge până în feudalitate, care marchează o evoluție a gradului de sofisticare a reglementărilor legislative în raport cu nevoile și așteptările societății românești. Pornind de la această premisă, vom încerca să argumentăm și să analizăm particularitățile constituționalismului românesc atașate definirii ideii de cetățenie în contextul modernizării instituționale și juridice derulate în intervalul cuprins între apariția primelor proiecte constituționale în al doilea deceniu al secolului al XIX-lea și momentul unirii Principatelor Române. Vom investiga și interpreta principalele documente constituționale și momentele istorice care le-au generat cu inserție pe specificul ideii de cetățenie, așa cum a fost ea gândită de către elitele intelectuale și politice care au edificat statul român modern.

Perioada imediat următoare epocii fanariote accentuează preocuparea unei importante părți a boierimii mici și mijlocii pentru redactarea de proiecte

constituționale care să reflecte atât “obiceiul pământului”¹, cât și nevoia de modernizare a statului, respectiv de limitare a abuzurilor domnitorilor și marilor boieri. Odată cu primele decenii al secolului al XIX-lea sunt tot mai evidente încercările de inițiative reformatoare și proiecte constituționale, dintre care se remarcă, în ciuda caracterului său eclectic, proiectul constituțional din 1802 atribuit lui Dimitrie Sturdza. Redactat judicios, cu un deosebit simț al detaliilor guvernării, proiectul lui Dimitrie Sturdza, singular în epocă, îmbunătățește vocabularul politic al epocii și prevede o serie de principii foarte înaintate, în acord cu spiritul epocii: separația puterilor, domnia legii, membrii Divanurilor² aleși iar nu numiți, garantarea libertăților individuale. După cum sintetiza D. V. Barnoschi, “republicanismul său este democratic fără să fie revoluționar, și este liberal fără să fie egalitar, este aristodimocraticesc”³. Prima manifestare coerentă a unei gândiri constituționale este proiectul de Constituție a Moldovei din 1822, redactat de comisul Ionică Tăutu, asumat de o parte din mica boierime la începutul domniei lui Ioniță Sandu Sturdza, proiect cunoscut sub numele de *Constituția cărvunarilor*. Printre influențele care au stat la baza redactării proiectului de constituție cărvunar se regăsesc refugiații poloni și fanarioții greci aflați în Moldova, românii din ținuturile aflate sub ocupație străină, carbonarii italieni, ideile Revoluției franceze, toate acestea transformând “pe boierii nemulțumiți în novatori activi, în cărvunari fanatici”⁴. Multitudinea influențelor prezente în textul constituțional, limbajul arhaic, stilul ambiguu și retorica înflorită a unor fraze fac din proiectul cărvunar o lectură aparent puțin agreabilă. Doar în aparență, căci la o lectură mai atentă se regăsesc aici principii care, alături de influențele Constituției belgiene din 1831, de declarațiile revoluționare din 1848, de prevederile Divanurilor *Ad-hoc* din 1857 sau de proiectul Comisiei Centrale de la Focșani din 1859, se vor regăsi și în Constituția din 1866. “Primejdia” proiectului constituțional cărvunar era dată de rolul crescut al boierimii mici și mijlocii în raport cu marea boierime, căci principiul egalității în reprezentarea Sfatului Obștesc nu putea fi cu niciun chip acceptat de către aceștia din urmă. Această tendință liberală a proiectului constituțional în raport cu situația politică avea să îi aducă și numele de *Constituția cărvunarilor*; de la *carbonari* – denumire peiorativă dată de marii boieri acelora care dovedeau tendințe reformatoare. Împotriva proiectului constituțional reacția marii boierimi a fost promptă și s-a tradus prin *Anafora pentru pronomiile Moldovei* din 1827, document prin care, la presiunea Porții și a Rusiei, domnitorul

¹ În epoca premodernă, dreptul românesc este dominat de dreptul cutumiar, sau așa-numitul “obicei al pământului”, în cadrul căruia coexistă elemente autohtone, dar și influențe slave și bizantine. Alexandre Tilmann-Timon, *Les influences étrangères sur le droit constitutionnel roumain*, București 1946, p. 140.

² În număr de 3: “cel mare”, “prăvilnicesc” și “divanul de jos”, ale căror competențe sunt detaliate în Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției. Limbaj și drept în Principate până la 1866*, București 2004, p. 61-62.

³ D. V. Barnoschi, *Originile democrației române. „Cărvunarii” Constituția Moldovei de la 1822*, Iași 1922, p. 108.

⁴ *Ibidem*, p. 56.

Ioniță Sandu Sturdza “recunoștea nobilimei scutirea absolută de orice îndatorire către stat”⁵.

Proiectul cărvunar propune o serie de reglementări inspirate din Revoluția Franceză: garantarea libertății individuale, egalitatea în fața legilor, dreptul la proprietate, separarea puterilor în stat în scopul limitării prerogativelor domnești și, prin aceasta, deschiderea accesului la pârghiile puterii a reprezentanților boierilor mici și mijocii aleși în Sfatul Obștesc. Însă egalitarismul revoluționar nu cuprindea pe toți indivizii, ci se limita doar la cei aleși, căci “pretențiile cărvunarilor erau mai mult o revenire la trecut decât o inovație democratică”⁶. Primele articole ale memoriului cărvunar se referă explicit la chestiunea suveranității și la reglementarea drepturilor și libertăților individuale. Art. 1 stipulează condițiile de suveranitate ale țării: suveranitatea externă plasează autonomia Moldovei sub protectoratul Porții, în acord cu prevederile vechilor capitulații, iar suveranitatea internă este asigurată de “poporul Moldovei”, care însemna desigur numai reprezentanții aleși în Sfatul Obștesc. O extindere a dreptului de a alege și de a fi ales la întreaga populație a țării era de neconceput pentru părinții reformelor constituționale de la începutul secolului al XIX-lea și cu atât mai puțin pentru adepții păstrării privilegiilor vechiului regim. Foarte sugestiv pentru starea de spirit existentă în interiorul țării, art. 2 prevedea garantarea libertății religioase, cu respectarea “obiceiului pământului”, privilegiind religia ortodoxă împărtășită de majoritatea covârșitoare a locuitorilor în raport cu celelalte culte religioase și admitând libertatea acestora numai în măsura în care ele “nu aduc atingere religiei dominante”⁷.

Următoarele articole reglementează palierul libertăților colective: erau garantate libertatea opiniei și de conștiință, libertatea presei și a întrunirilor, proprietatea individuală, independența justiției, separarea puterilor pentru a se preveni abuzurile. Totuși, ele nu marchează un moment de ruptură, ci unul de înnoire în raport cu tendințele reformatoare manifestate de o parte din domnitorii fanarioți. Dacă asumarea drepturilor și libertăților era un pas înainte în elaborarea proiectelor constituționale din epocă, dobândirea și pierderea calității de cetățean vădesc în mod cert spiritul epocii și al locului. În locul termenului de naționalitate sau de cetățean, neologisme în raport cu tradiția juridică a vremii, este preferat cel de pământean, mai arhaic și totodată mai apropiat de “obiceiul pământului”: “Pământean al Moldovei să se numească tot acel născut în Moldova din părinți moldoveni slobozi și așezat cu locuința în Moldova”⁸. Articolele referitoare la problema cetățeniei și la condițiile naturalizării prevăd, cumulativ, căsătoria cu o localnică “cu avere nemișcătoare” și un stagiul de zece ani neîntrerupt petrecut în țară. Totuși, dată fiind în special presiunea Imperiului rus și proaspăta amintire a încorporării Basarabiei în 1812, dubla naturalizare, ceea ce am numi astăzi dubla cetățenie, era împiedicată. Trebuie menționat, de asemenea,

⁵ *Ibidem*, p. 52.

⁶ I. C. Filitti, *Frământările politice în Principatele Române de la 1821 la 1828*, în *Opere*, București 1985, p. 132.

⁷ D. V. Barnoschi, *op. cit.*, p. 136.

⁸ Articolul 14 reprodus în A. D. Xenopol, *Primul proiect de Constituțiune a Moldovei din 1822: Originile partidului Conservator și ale celui Liberal*, “Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria 2, 20 (1898), p. 36.

că dobândirea cetățeniei nu face nicio referire explicită la categorii precum etnia sau religia.

Un eveniment istoric extern, războiul ruso-turc încheiat prin Tratatul de la Adrianopol din 1829, avea să influențeze decisiv direcția spre modernitate a Țărilor Române. Abolirea regimului domniilor fanariote de către Poartă, instituționalizarea protectoratului rusesc asupra Moldovei și Țării Românești, inițiativele venite din partea boierilor români, au condus la reformarea regimului celor două Principate. Prin conjugarea acestor influențe adesea divergente au rezultat documentele cunoscute sub numele de *Regulamentele Organice*, adoptate în 1831 pentru Țara Românească și în 1832 pentru Moldova. Ele au consfințit protectoratul rusesc asupra Țărilor Române și au reliefat falia existentă între marii boieri, adepți ai menținerii privilegiilor, și clasa mijlocie, dornică să dețină un rol din ce în ce mai important în conducerea și administrarea treburilor principatelor⁹. *Regulamentele Organice* nu au reprezentat propriu-zis o constituție, dar au fost un moment important în evoluția constituționalismului prin introducerea principiului separării puterilor și prin limitarea prerogativelor domnitorului, ales pe o perioadă determinată dintre marii boieri; acesta își putea păstra dreptul de veto, dar nu putea emite legi după bunul plac fără consultarea prealabilă a Adunării Naționale. Acest for deliberativ cu atribuții legislative era format exclusiv din membrii boierimii și ai marelui cler, delegații breslelor, ai negustorilor și ai comercianților, adică exact reprezentanții păturii subțiri ai burgheziei nefiind incluși. În esență, *Regulamentele Organice* pot fi considerate ca un set de prevederi extinse cu privire la organizarea juridică, executivă și administrativă a statului mai cuprinzătoare decât o constituție¹⁰. Au fost reglementate numeroase aspecte ale societății: organizarea pe baze noi a comunităților locale, reglementarea fondului funciar, înființarea unui sistem contabil și de pensii, reformarea sistemului judecătoresc, dezvoltarea învățământului, a sistemului medical și de asigurări sociale. *Regulamentul Organic* [folosim singularul întrucât dorim să accentuăm valoarea de document a acestei surse istorice în istoria constituționalismului românesc] reprezenta un corp de legi ce cumula prevederi din domenii diverse: de la administrație la fiscalitate și de la drept public la reglementări civile, care se dovedea mai cuprinzător decât o constituție, dar care, în același timp, nu îndeplinea atribuțiile stricte ale acesteia, întrucât *Regulamentul* nu era expresia voinței unei națiuni autonome.

Chiar dacă din cuprinsul *Regulamentului* lipsesc tocmai acele articole care privesc drepturile fundamentale ale cetățenilor și raporturile ce se instituie între aceștia și stat, în ceea ce privește cetățenia, meritul *Regulamentului* constă în

⁹ Pentru cadrul general al perioadei reglementare se pot consulta: Ioan C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București 1934, p. 9-21; Emanuel Turczynski, *De la Iluminism la Liberalismul timpuriu. Vocile politice și revendicările lor în spațiul românesc*, București 2000, p. 138-154; Keith Hitchins, *România 1774-1866* (trad. George G. Potra), București 1996, p. 178-145.

¹⁰ V. Șotropa, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din țările române din secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București 1976, p. 89.

“reglementarea pentru prima oară a instituției pământeniei, azi numită a cetățeniei”¹¹. De menționat că tradiția juridică românească – confirmată prin textul, de inspirație rusă, a *Regulamentului Organic* – instituie cetățenia conform principiului *jus sanguinis*, al comunității de descendenți¹², ceea ce va determina dimensiunea pronunțat etnică a cetățeniei din documentele constituționale ulterioare, dezbaterile pe marginea acordării cetățeniei subiecților străini și a criteriilor naturalizării și, nu în ultimul rând, instituirea raportului de subordonare dintre cetățean și stat.

În altă ordine de idei, folosirea termenului de “regulament” evidențiază procesul de modernizare a limbajului juridic în Principatele Române. Semantica proiectelor politice ale elitelor românești în primele decenii ale secolului al XIX-lea a fost dominată de termeni precum “așezământ”, “pravilă” sau “regulament”, folosiți simultan cu cel de “constituție” în deceniul pre-pășoptist. În ceea ce privește procedeul de acordare a cetățeniei, *Regulamentul* face distincție între **marea împământenire**, cea care conferă drepturi politice de pământean subiecților străini, și **mica împământenire**, care conferă numai drepturi civile. Mai mult, **marea împământenire** presupune nu doar înaintarea unei cereri adresate Domnului, ci și parcurgerea unui stagiul – determinant, pentru legiuitorii primei jumătăți a secolului al XIX-lea, în stabilirea loialității față de stat –, în care subiectul urma să dovedească, prin destoinicie, că este folositor statului. În final, după o “chibzuire a Obicinuitei Obștești Adunări”, întărită fiind și de Domn, cererea subiectului urma să fie concretizată într-un document de naturalizare¹³.

În 1838, colonelul Ion Cîmpineanu, un militar cu vederi progresiste și un entuziast al ideii de obținere a independenței față de Rusia și de Imperiul Otoman, ceea ce presupunea în mod implicit unirea Principatelor, a redactat un proiect liberal de constituție care prevedea votul universal și emanciparea țăranilor. Proiectul de constituție al lui Ion Cîmpineanu, redactat în formă bilingvă, română și franceză, se distinge de alte documente din epocă prin liberalismul vederilor sale. *Constituția* elaborată de Cîmpineanu propunea regim politic bazat pe o monarhie constituțională în care puterile suveranului erau limitate de Parlament, garantarea drepturilor și libertăților individuale, reprezentativitate egală în dezbaterile chestiunilor de interes public, un principe elector ales pe viață și – aspect cu totul nou pentru peisajul politic al vremii – se propunea participarea tuturor categoriilor de cetățeni la luarea deciziilor publice prin introducerea votului universal. Conform aprecierii secretarului consular francez Felix Colson “toți românii, fără excepție, în vârsta de 25 de ani, trebuiau să fie electori și eligibili”¹⁴. Dornic să își pună ideile în aplicare, Cîmpineanu și-a pledat, evident fără succes, cauza la marile cancelarii europene. Ca orice vizionar, se va dovedi cu un pas înaintea vremurilor. El are marele merit de a fi introdus pentru prima oară termenii de “Constituție” și “cetățean cu responsabilitate

¹¹ Barbu B. Berceanu, *Istoria constituțională a României în context internațional comentată juridic*, București 2003, p. 112.

¹² Utilizat “în țările care păstrează tradiția dreptului roman”, conform căruia cetățenia unei persoane este determinată de cetățenia părinților. Pentru detalii privind distincția dintre principiul *jus sanguinis* și *jus solis*, vezi B. B. Berceanu, *Cetățenia. Monografie juridică*, București 1999, p. 112.

¹³ B. B. Berceanu, *Istoria constituțională cit.*, p. 112.

¹⁴ V. Șotropa, *op. cit.*, p. 104.

politică” în vocabularul limbii române”¹⁵. Însă **cetățean** se referea doar la marea boierime și la reprezentanții micii pături orășenești în formare; la data când a fost redactat proiectul său de constituție votul universal nu era nici dorit, nici posibil. Întrucât avea să fie introdus peste aproape un secol, societatea românească își va adânci polarizarea nu doar economică, ci și politică.

Adoptarea Regulamentului Organic a inaugurat o epocă nouă, de prefaceri, frământări și proiecte constituționale. Dar nimic nu a avut consecințe mai adânci și mai durabile pentru schimbarea de mentalitate a intelectualilor români decât febra revoluționară ce a cuprins Europa anului 1848. Schimbările ce aveau să cuprindă Principatele Române, Transilvania și Bucovina în 1848 sunt opera unei generații cu totul deosebite de intelectuali. Rămăși în conștiința istorică sub numele de “pașoptiști”, de la anul producerii memorabilelor evenimente, ei reprezintă prima generație care a cunoscut efectiv – grație studiilor și contactelor personale – Europa și care era la curent cu starea de spirit și cu schimburile de idei ale colegilor lor din celelalte părți ale Europei. Ca origine socială¹⁶, ei proveneau din rândurile boierimii mijlocii și, în alte condiții, ar fi fost destinați unei cariere militare sau din administrație ori justiție. Ca și predecesorii lor, ei împărtășeau atitudinea critică și nevoia de reformare a instituțiilor care ar fi trebuit să fie nu doar moderne, în acord cu instituțiile similare europene, dar și adaptate la specificul local al țărilor lor. Ceea ce îi distingea însă de generațiile precedente era înalta conștiință istorică, febrilitatea eforturilor lor plasate sub semnul urgenței, devotamentul asumat față de idealurile naționale. Odată cu pașoptiștii, cauza românească devine o problemă europeană, Principatele Române fiind considerate din ce în ce mai mult ca o parte a Europei și nu doar ca o zonă de influență a unor imperii multinaționale.

Revoluția română din 1848 pornește din Moldova. La 27 martie/8aprilie 1848 este redactat la Iași programul revoluționarilor moldoveni, alcătuit din 35 de puncte și ilustrat prin *Petițiunea-Proclamațiune a boierilor și notabililor moldoveni*. Documentul este redactat de o serie de boieri, în frunte cu poetul Vasile Alecsandri, istoricul Costache Negri, Vasile Ghica și Mihail Kogălniceanu, care ulterior va avea o carieră politică remarcabilă, ca viitor ministru și premier. Îndreptat împotriva domniei lui Mihail Sturdza, programul boierilor moldoveni își propunea reprezentarea unor categorii mai largi în forul legislativ, sporirea autonomiei țării și respectarea întocmai a prevederilor regulamentare, pentru a da o notă de legalitate mișcării. Pe măsură ce evenimentele au evoluat, programul revoluționar a cunoscut și el modificări. În august, după ce evenimentele revoluționare se vor fi derulat deja în cea mai mare parte, Mihail Kogălniceanu publica la Cernăuți *Dorințele partidei naționale în Moldova*. Redactat pentru a înlocui *Regulamentele Organice*, care „ne-au tăiat toată relația cu trecutul, fără a ne întemeia prezentul” și cu intenția declarată

¹⁵ E. Turczynski, *op. cit.*, p. 180.

¹⁶ K. Hitchins apreciază faptul că membrii generației pașoptiste nu aparțineau clasei de mijloc, aceasta fiind “redușă numericște și lipsită de coeziune”, *op. cit.*, p. 285, ceea ce confirmă ipoteza noastră că nu se poate vorbi despre existența unei clase de mijloc în România la jumătatea secolului al XIX-lea.

de “a ne întoarce la acele instituții a căror origină este din pământul nostru”¹⁷, documentul propune o serie de prevederi, ordonate în 34 de articole, foarte asemănătoare cu cele redactate în iunie în Muntenia prin *Proclamația de la Islaz*. Gândit ca un program constituțional, documentul ținea cont de realitățile vremii și nu considera o prioritate votul universal, acordând în continuare reprezentanților boierimii rolul de conducători în administrarea deciziilor țării. Pe lângă numeroase revendicări și puncte comune ale programelor revoluționarilor moldoveni și munteni, există o serie de caracteristici care țin de particularitățile istorice ale fiecărei regiuni în parte. În Moldova programul revoluționar are un caracter mai reformist ce continuă tradiția proiectului constituțional redactat de comisul Ionică Tăutu, în timp ce în Țara Românească desfășurarea revoluției a avut un caracter mai radical, exemplare ale *Regulamentului Organic* fiind arse și anatemizate de către liderii pașoptiști, iar un guvern revoluționar provizoriu reușind să se mențină la putere timp de 3 luni. Izbucnirea revoluției în Țara Românească a fost o continuare a celei din Moldova, fruntașii revoluționari de aici: Nicolae Bălcescu, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu, Ion Ghica, Ion Heliade Rădulescu, Christian Tell fiind mai puțin predispuși la compromisuri și dând un caracter radical mișcării lor.

Broșura anonimă *Ce sunt meseriașii* propune un program de măsuri pentru “interesul comun al patriei”, care căutau să remedieze minusurile *Regulamentelor Organice* și care se apropiuau în intenție de proiectul de Constituție alcătuit cu un deceniu în urmă de colonelul Ion Cîmpineanu. Participarea cetățenească este o cerință clar definită: “Cer să ia parte la alegeri toți acei care au proprietate nemișcătoare, toți patentarii, toți cei care au o profesie liberală, fiindcă numai astfel Obșteasca Adunare poate avea în sânul ei barbați vrednici, numai atunci va putea înfățișa adevăratele interese ale celor ce alcătuiesc norodul. Numai hotărârile luate de o asemenea Adunare pot fi legiuite și drepte; pentru cei aleși nu trebuie nici o condiție, *afară numai de a fi român* [s. n.] și de a avea cel puțin 25 de ani”¹⁸. Chiar dacă prevederile ei erau similare celor redactate de Kogălniceanu în Moldova – egalitatea drepturilor civile și politice ale tuturor cetățenilor, garantarea proprietății, domn ales din toate straturile societății, libertatea tiparului și de expresie, trecerea la alfabetul latin și învățământ superior în limba națională, secularizarea averilor mănăstirilor, emanciparea evreilor și împrăștierea țăranilor –, diferența este dată de faptul că printre conducătorii revoluției din Muntenia se aflau și membri ai unor familii din marea boierime: Golescu, Kretzulescu, Filipescu, Ghica, Cîmpineanu, Rosetti. Documentul programatic care reflectă cererile revoluționarilor pașoptiști din Țara Românească îl reprezintă *Proclamația de la Islaz* din 9/21 iunie 1848¹⁹. Constituită ca un program ce va alcătui baza ideologică a guvernului revoluționar, *Proclamația de la Islaz* cerea înlocuirea *Regulamentelor Organice*, considerate

¹⁷ Cornelia Bodea, *1848 la români*, I, p. 652-653.

¹⁸ *Ibidem*, p. 425.

¹⁹ Considerată de Eleodor Focșeneanu drept “primul proiect constituțional” deoarece conținea prevederi inspirate din *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului* din 1789, dar și o serie de prevederi adaptate situației din Țările Române, în *Istoria constituțională a României: 1859-1991* (ed. a II-a), București 1998.

anacronice, alegerea unui domn pământean pe o durată de 5 ani, administrare internă independentă, drepturi și libertăți extinse pentru toți locuitorii, împrăștierea țăranilor prin despăgubire – o parte dintre revoluționari manifestând hotărât “dorința de a transforma pe săteni în *cetățenii noii țări* [s. n.]”²⁰ – și dezrobirea țăranilor, tot prin despăgubire. Deși împrăștierea prin despăgubire ar fi fost dificil de realizat, ea denotă faptul că, în viziunea revoluționarilor munteni, rezolvarea chestiunii agrare și extinderea bazei electorale erau interdependente. Însă soluția nesatisfăcătoare ce va fi acordată celor două probleme – împrăștierea țăranilor ar fi putut permite crearea unei clase de mici proprietari rurali ce ar fi beneficiat de drepturi civile și politice și s-ar fi manifestat ca cetățeni – se va resimți ca o neîmplinire în societatea românească a ultimei jumătăți a secolului al XIX-lea și din primele decenii ale secolului al XX-lea. Calitatea de român era o condiție intrinsecă a participării – și, ca urmare, a cetățeniei, care era implicită pentru toți românii –, iar această caracteristică avea să fie implementată în toate documentele constituționale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Întrucât prevederile *Proclamației de la Islaz* au fost nu doar redactate, ci și puse în practică de un guvern al revoluționarilor, acest document poate fi considerat drept **prima experiență constituțională din istoria României**. Un deceniu și jumătate mai târziu, prin Constituția din 1866, principiul juridic *jus sanguinis*, al comunității de descendenți, avea să dobândească și să își exerseze întreaga putere juridică.

Chiar dacă revoluțiile pașoptiste din Moldova și din Țara Românească au fost înfrânte și cei mai mulți dintre liderii revoluționari au fost nevoiți să ia calea exilului, ei au meritul de a fi europenizat cauza românească. Congresul de la Paris (1856) ce a urmat Războiului Crimeii a readus în atenția marilor puteri chestiunea Principatelor. Ca urmare a înfrângerii Rusiei, marile puteri au devenit garantele Principatelor, ceea ce deschidea noi oportunități de acțiune pentru politicienii români în favoarea unirii acestora. Tratatul de la Paris (30 martie 1856) stabilea o serie de prevederi în ceea ce privește “chestiunea orientală”. Se consfințea deplina autonomie a Moldovei și Țării Românești sub suzeranitatea Porții prin înființarea unor divanuri *ad-hoc* cu rolul de a reglementa viitoarea organizare politică și administrativă a celor două principate. Unificarea legislației avea rolul de a înlocui prevederile regulamentare și se realiza de către o comisie comună moldoveano-munteană sub suzeranitatea Porții²¹, ceea ce punea bazele viitoarei uniri. Însă, după cum arătase încă din 1834 consulul francez Bois-le-Comte, inițial unirea era văzută a se petrece sub un domnitor străin ales dintr-o dinastie europeană, alta decât una din țările vecine, fapt ce ar fi asigurat suveranitatea Principatelor și ar fi adus un plus de stabilitate acestora, certificând și protecția marilor puteri în cazul unui eventual conflict. Tratatul de la Paris a mai consfințit dreptul Principatelor de a-și alege propriul domn, ale cărui prerogative să fie derivate din principiul conform căruia “șeful statului domnește, dar nu guvernează”, de a avea adunări legislative proprii și de a elabora politici interne individuale.

²⁰ Gh. Platon, *Restaurarea domniilor naționale (1821-1828)*, în *Istoria românilor* (coord. Dan Berindei), 7, tom I: *Constituirea României moderne (1821-1878)*, București 2003, p. 284.

²¹ Articolul 29, conform lui A. D. Xenopol, *op. cit.*, XII, p. 185.

Convenția de la Paris cuprindea 133 de articole cu rol de Constituție, stabilirea statutului Principatelor, care erau autonome sub suzeranitatea Porții, stipula principiul separării puterilor, cu un domn (*hospodar*) ales pe viață de Adunarea electivă²². Mixajul realizat între ideea de autonomie, separație și unire reprezenta un progres în raport cu perioada regulamentară și era ceea ce Europa putea oferi sub raport politic Principatelor. Însă, în ceea ce privește năzuința elitelor românești: unirea tuturor provinciilor locuite majoritar de români într-un singur stat – chiar dacă nu a existat o opinie majoritară în acest sens, românii transilvăneni fiind mai deschiși către integrarea într-un cadru instituțional monarhic-constituțional decât spre unirea cu frații de peste munți într-un stat încă neconsolidat –, ea era prea puțin; rămânea ca următorii pași să fie făcuți chiar de către ei înșiși: membrii generației care a consolidat România modernă. Lucrările divanurilor *ad-hoc* se deschid în 1857 atât în Moldova cât și în Țara Românească, ele adoptând hotărâri comune ce prevedeau: i) autonomia și neutralitatea Principatelor, sub suzeranitate otomană, firește, dar urmărindu-se perspectiva obținerii independenței; ii) unirea Principatelor într-un singur stat cu numele România, ce trimitea clar la ideea obținerii independenței; iii) votarea unei noi Constituții și alegerea unui guvern reprezentativ; iv) principe străin ereditar dintr-o dinastie europeană care să adopte religia țării²³.

În realitate, marile puteri aveau proiecte diferite referitoare la Principatele Române, iar lucrările Congresului de la Paris (22 mai 1858) reflectă din plin această stare de lucruri: se păstra statutul de autonomie sub denumirea de Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei, se institua o comisie centrală la Focșani și o curte de casație comună, însă cu administrații, capitale și domnii diferite. Convenția de la Paris discută chestiunea românească și ia act de aspirațiile românilor stipulate în hotărârile Adunărilor *ad-hoc* din 1857 din Moldova și din Țara Românească. Convenția nu va admite formarea unui stat suveran la gurile Dunării și va recomanda păstrarea *status-quo*-ului, cu Principatele Române conduse de doi domni locali, dar cu unificarea lor legislativă și administrativă. Câteva luni mai târziu, dubla alegere a colonelului Alexandru Ioan Cuza ca domn al Moldovei și al Munteniei arăta cât se poate de clar care erau adevăratele intenții ale majorității conducătorilor politici români. Actul unirii Principatelor Române va respecta formal prevederile Convenției de la Paris, însă, prin hotărârile Adunărilor *ad-hoc* din Moldova (5 ianuarie) și din Țara Românească (24 ianuarie), se decide alegerea aceluiași domnitor, în persoana colonelului Alexandru Ioan Cuza, agreat atât de partida conservatoare cât și de cea liberală, sfârșindu-se astfel nașterea statului român modern.

Dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Moldovei și al Țării Românești a însemnat, mai presus de toate, preeminența unui principiu: încălcarea, cu bună știință, a hotărârilor Convenției de la Paris și pregătirea terenului pentru aducerea pe tronul Principatelor a unui principe străin. Ca domn, Cuza a fost un moderat cu vederi liberale care dorea să își promoveze propriul său program de reformare și modernizare a Principatelor. În scurt timp, tensiunile dintre el și grupările politice dominante, conservatorii și liberalii, s-au dovedit de nesurmontat.

²² Ioan M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiurile României vechi și noi*, București 1873, p. 8-9.

²³ A. D. Xenopol, *op. cit.*, XII, p. 268.

Dorind, mai presus de toate, să își promoveze reformele agrară și electorală, pe care le considera vitale pentru modernizarea țării, Cuza s-a dovedit un adversar neîmpăcat al conservatorilor, care dominau legislativul și între care se distingea personalitatea lui Barbu Catargiu, dar și al radicalismului liberalilor, promovat de I. C. Brătianu și C. A. Rosetti, considerat prea revoluționar. Ca atare, Cuza a încercat să se situeze deasupra intereselor grupărilor politice și să își asume propriile inițiative legislative printr-o domnie personală. Imposibilitatea lui Cuza de a-și promova reformele și numeroasele tensiuni existente între el, pe de o parte, și liberali și conservatori pe de altă parte, au condus la criza constituțională din 1864. Pentru a stopa instabilitatea politică și lipsa de predictibilitate legislativă Cuza a propus propriul proiect constituțional, după modelul celui francez din 1852, prin care a dorit să sporească prerogativele ce-i reveneau în calitate de domnitor, să supună legislativul executivului și să lărgască baza electorală prin scăderea semnificativă a censului, însă nu a mers atât de departe până la acordarea votului universal pentru țăranii ce vor fi recent împroprietăriți pe care-i considera „mărginiți” și mult prea ușor manipulabili²⁴.

Pentru a pregăti un regim parlamentar funcțional, care să limiteze abuzurile legislativului, Cuza și-a sporit excesiv competențele puterii executive. Conform proiectului său constituțional, domnul are privilegiul inițierii legilor, poate convoca sau dizolva Camera, numește președintele acesteia și pe membrii Senatului, cu excepția senatorilor de drept, și este comandantul suprem al armatei. Singura limitare a puterii domnului ținea de faptul că documentele în baza cărora își exercita prerogativele trebuiau contrasemnate de către miniștri. Cum însă miniștrii puteau fi numiți direct de către domn, aceasta era mai mult o formalitate care nu îngrădea cu nimic puterea absolută a domnului. Responsabilitatea ministerială se raporta doar la persoana domnului și nu la instituția parlamentară, bicameralismul acesteia fiind astfel gândit ca o măsură suplimentară de a-i reduce din prerogative și de a spori puterea executivului. Un bicameralism nefuncțional, chiar dacă proiectul de Constituție a constituit o “încercare interesantă”²⁵ privind înființarea unui Senat. Această prevedere era gândită ca o responsabilizare a aleșilor în raport cu alegătorii și cu instituția domniei și ca parte a proiectului de reforme legislative – alături de secularizarea averilor mănăstirilor și de împroprietărirea țăranilor – inițiate de către Cuza. Ineditul proiectului de Constituție al lui Cuza constă nu în faptul că ar fi încercat să se substituie Convenției de la Paris sau că ar fi încercat să imite și eventual să adapteze la specificul Principatelor spiritul Constituției franceze din 1852, ci în faptul că, introducând pentru prima oară instituția Senatului, ca o contrapondere între instituția domnului și Adunarea Deputaților, a pregătit astfel terenul parlamentarismului și a vieții constituționale de mai târziu.

Ca urmare a împotrivirii ferme a Adunării Generale, alcătuită în majoritate din marii proprietari de pământ, la propunerea sa de reformă agrară, Cuza dizolvă

²⁴ Ioan C. Filitti, *Un proiect de Constituție inedit al lui Cuza Vodă de la 1863*, Cluj 1929, extras din “Anuarul Institutului de Istorie Națională” 5 (1929), p. 366.

²⁵ Constantin Angelescu, *Proiectul de Constituție al lui Cuza Vodă de la 1863*, București 1935, p. 26.

Adunarea Generală și supune aprobării prin plebiscit *Statutul Desvoltător al Convențiunii din 7/19 august 1858 și Așezământul electoral*, cum este denumită noua versiune a legii electorale. *Statutul desvoltător* al lui Cuza, promulgat prin lovitură de stat de la 2 iunie 1864, a fost creat ca o Constituție de sine stătătoare²⁶, menită să înlocuiască prevederile restrânse ale Convenției de la Paris. Constituționalismul lui Cuza, bazat pe dorința acestuia de a-și promova mai lesne propriile reforme de modernizare a statului, crea un for legislativ bicameral alcatuit din Adunarea Electivă și Senat, conferea puteri sporite domnitorului, care putea influența direct alcătuirea și lucrările camerelor și lărga baza de alegere a membrilor camerelor parlamentare. Atât calitatea de alegător cât și eligibilitatea aleșilor erau condiționate de posesia sau dobândirea cetățeniei române și de plata unui cens proporțional în funcție de avere sau profesional pentru anumite categorii. Conform *Statutului*, alegătorii direcți trebuia să fie cetățeni știutori de carte, plătitori ai unui impozit anual de 4 galbeni; deputații trebuia să fie de asemenea plătitori ai unui impozit anual tot de 4 galbeni, fiind excluși de la plata impozitului reprezentanții profesiunilor liberale, precum și pensionarii care aveau o pensie anuală de 2.000 de lei²⁷.

Efectul benefic al *Statutului* și al *Legii electorale* consta în creșterea puterii politice a burgheziei, prin includerea în segmentul cetățenilor cu drept de vot a unui număr însemnat de reprezentanți ai păturii mici și mijlocii, atât urbane cât și rurale. Alături de *Constituția cărvunarilor*, de *Dorințele partidei naționale* redactate de Mihail Kogălniceanu la 1848, de Adunările *Ad-hoc* de la 1857, *Statutul Desvoltător* al lui Cuza reprezintă firul tradiției constituționale care alcătuiește sursele interne ale Constituției din 1866. Există mai multe opinii ale istoricilor cu privire la sursele care au stat la baza redactării Constituției de la 1866²⁸. Dezbateră în jurul surselor Constituției s-a derulat mai ales în primii ani ai perioadei interbelice și a depășit sfera strictă a specialiștilor. O primă opinie este exprimată în 1922 de către juristul D. V. Barnoschi care, mergând pe urmele lui A. D. Xenopol²⁹, considera Constituția din 1866 o prelungire firească a proiectului constituțional cărvunar din 1822 redactat de Ionică Tăutu. Cu alte cuvinte, există o tradiție juridică autohtonă care eludează sursele străine și a cărei continuitate se remarcă pe parcursul întregii prime jumătăți a secolului al XIX-lea. O a doua teorie, aflată în antiteză față de prima, neagă tradiția constituțională românească și consideră Constituția din 1866 ca fiind o simplă traducere a Constituției belgiene din 1831. Această direcție este asumată de curentele tradiționaliste, al căror exponent de seamă este Nicolae Iorga, care considerau sistemul democrației cenzitare ca fiind incompatibil cu specificul național. În esență,

²⁶ „Acționând într-o perioadă de transformări structurale, într-o epocă în care se puneau bazele unei noi societăți, Al. I. Cuza nu a putut fi un domnitor constituțional.” Vasile V. Russu, *Viața politică în România: 1866-1871*, I: *De la domnia pământească la prințul străin*, Iași 2001, p. 19. Pe de altă parte, *Statutul* lui Cuza poate fi considerat ca un proiect legislativ de sine stătător care, prin modificările aduse *Convenției de la Paris*, capătă un pronunțat caracter autoritar. Eleodor Focșeneanu, *Istoria constituțională a României: 1859-1991* (ed. a III-a), București 1998.

²⁷ Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București 2000, p. 306.

²⁸ Alin Ciupală, *Istoria modernă a românilor. Organizarea statului și a sistemului instituțional*, București 2009, p. 55-57.

²⁹ Vezi *supra*.

Iorga aprecia că există o tradiție constituțională românească încetățenită încă din Evul Mediu și care se baza pe trei idei fundamentale: ideea statului național, ideea teritorialității și ideea domniei, tradiție confirmată în epoca modernă prin proiectul de constituție cărvar de la 1822; pe cale de consecință, Constituția de la 1866 a fost doar o simplă traducere a Constituției belgiene de la 1831, nereprezentând “o realitate acceptată de conștiința românească”³⁰. O a treia teorie – pe care o considerăm ca fiind cea mai îndreptățită – aparține lui Ioan C. Filitti³¹, care inventaria toate sursele care alcătuiseră experiența constituțională românească, stabilind totodată pe baza textelor diferențele dintre Constituția de la 1866, modelul belgian și diferitele proiecte constituționale românești.

Cert este că timpul scurt avut la dispoziție pentru redactarea Constituției face foarte plauzibilă inspirația după un model european apropiat de condițiile administrative și politice ale noului stat român și că în elaborarea Constituției se regăsesc influențe liberale și conservatoare și idei din proiectele constituționale mai vechi. Ceea ce dorim să mai adăugăm este faptul că **părinții Constituției de la 1866 au redactat grandiosul proiect legislativ privind spre viitor, încercând și reușind nu doar să preia din modelele constituționale cele mai avansate ale vremii, ci și să folosească experiențele legislative autohtone, pornind de la necesitățile locale, ale ultimei jumătăți de secol.** Dezbaterile privind elaborarea Constituției au fost pasionante și au reliefat cu acuratețe diferențele de opinii și viziuni politice dintre liberali și conservatori. În mod special, dezbaterile referitoare la articolele care priveau drepturile și libertățile cetățenești a suscitat un viu interes³². Constituția de la 1866 era liberală în principii, în acord cu cele mai avansate modele europene: separarea puterilor, garantarea drepturilor și libertăților cetățenești, renunțarea la privilegii, dar nu era democratică în conținut: inviolabilitatea proprietății făcea extrem de improbabilă o eventuală reformă agrară, iar votul cenșar limita drastic accesul țăranimii, categoria socială majoritară, la luarea deciziilor de interes public. În lipsa unei burghezii autohtone, selecția politică s-a făcut din rândul boierilor; ceea ce îi deosebea erau convingerile politice și mijloacele de urmărit pentru atingerea propriilor obiective politice. Liberalismul Constituției nu era fundamentat pe o burghezie autohtonă puternică, liberalii și conservatorii care au redactat textul constituțional proveneau din rândurile boierimii și erau deținători de proprietăți rurale; ei au interpretat principiile liberale ale burgheziei occidentale în sensul accesibilității la funcții și nu al reprezentativității întregii populații la luarea deciziilor³³. Ceea ce explică de ce liberalii și conservatorii s-au constituit în partide politice abia după ce principiile constituționale au fost exersate și de ce nu a existat un partid sau organizație politică aptă să reprezinte interesele țăranimii. Cu o reformă agrară nesatisfăcătoare și cu o țăranime needucată și lipsită de drepturi politice,

³⁰ Nicolae Iorga, *Istoricul Constituției românești, în Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București 1990, p. 53.

³¹ I. C. Filitti, *Izvoarele Constituției de la 1866. Originile democrației române*, București 1934.

³² Dezbateri redactate, în calitatea sa de director al Monitorului Oficial, de Alexandru Pencovici în volumul *Dezbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra Constituțiunii și Legei electorale din România*, București 1883.

³³ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 24.

democrația constituțională se limita la membrii clasei politice și la cei din firava intelectualitate rurală și posesorii de profesii libere.

Constituționalismul românesc, ale cărui particularități au fost analizate în studiul de față, se manifestă și se dezvoltă odată cu reinstaurarea domniilor pămâtenesci și cu interesul tot mai pronunțat al unei noi pătri sociale, boierimea mică și mijlocie, de a participa la procesul de luare a deciziilor publice. Proiectele constituționale ce s-au evidențiat între deceniul al treilea și al șaptelea al secolului al XIX-lea au încercat să armonizeze legislația europeană în domeniu cu specificul și particularitățile juridice locale. În acest context se dezvoltă și evoluează ideea de cetățenie care, datorită caracteristicilor socio-economice și demografice ale societății românești, prezintă o pronunțată dimensiune etnică. Pe de altă parte, sursele interne ale Constituției din 1866 merg pe filiera: proiectul constituțional cărvunar din 1822, *Dorințele Partidei Naționale din Moldova* de la 1848, *Adunările Ad-hoc* de la 1857 și *Statutul dezvoltător* al lui Cuza de la 1864, în timp ce sursele externe au în vedere *Regulamentul Organic* din 1828 și Constituția belgiană din 1815. Evoluția specifică a ideii de cetățenie în România modernă particularizează evoluția modernității instituționale românești așa cum o cunoaștem.

The Romanian Constitutionalism – Traditions and Particularities in Defining the Idea of Citizenship in the First Half of the 19th Century
(abstract)

This paper follows the origins and the constitutional evolution of the idea of citizenship in modern Romania. It analyzes the Romanian constitutionalism, the juridical documents and the political debates from the mid of the 19th century, the semantic evolution of the idea of citizenship: from the naturalization of foreign subjects to the anti-Semitic legislation formulas. The consecration of the idea of citizenship and the sophistication of the juridical language shapes the Romanian modern state. The specific evolution of the idea of citizenship gives the features of the Romanian modernity as we know it.

Biblioteci școlare românești din Bihor (secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea) (II) *

**Mihai Georgiță
Radu Milian**

Keywords: *School Libraries; Parish Libraries; 19th Century; Bihor County; Moral Education; Culturalization; Books; Textbooks*

B. Bibliotecile școlare greco-catolice

Clerul greco-catolic din secolul al XIX-lea a avut posibilitatea de instruire în universități de prestigiu din Europa. În spiritul epocii, la rândul lor, înalții prelați ai Episcopiei Greco-catolice de Oradea s-au format și și-au desăvârșit studiile în centrele universitare europene. Bine instruiți și cunoscători de multe limbi străine, aceștia au simțit nevoia de perfecționare și continuare a cercetărilor și după întoarcerea acasă. De aceea, au insistat pentru înființarea de biblioteci bine organizate și dotate, unde aveau acces, indiferent de confesiune, toți doritorii de cultură²²³.

Cea mai importantă bibliotecă confesională greco-catolică a fost **Biblioteca Diecezană**. Începuturile acestei biblioteci pot fi considerate acelea ale înființării Episcopiei Greco-catolice de Oradea (1777). Această bibliotecă și-a îmbogățit continuu fondul de carte prin donații valoroase. Printre cele mai importante donații se numără cele ale corifeilor Școlii ardelen. Samuil Micu a donat bibliotecii episcopiei aproximativ 50 de manuscrise în 60 de tomuri²²⁴. Gheorghe Șincai a donat bibliotecii 12 manuscrise în 26 de tomuri²²⁵. De la Petru Maior a rămas doar un singur manuscris, nepublicat în timpul vieții, dar biblioteca păstrează toate cărțile sale. În catalogul elaborat în anii 1829-1830 se regăsesc 1.541 de titluri (cărți și manuscrise). Dintre acestea, 119 titluri (232 de volume) sunt în limba română, iar restul în limbile: latină, germană, franceză, maghiară, italiană, greacă și ruteană. Cărțile sunt din toate domeniile. Foarte important este faptul că, pe lângă cărțile editate la Buda și Viena, foarte multe au fost editate la București, Blaj, Iași, Râmnic, Târgoviște, Snagov, ceea ce dovedește valoarea cărților românești, care au circulat în epocă, fără să țină seama de granițe²²⁶. O mare parte din aceste cărți au aparținut episcopului Samuil Vulcan²²⁷. În anul 1848, fondul diecezan de carte a fost îmbogățit prin biblioteca distinsului

* Vezi "Revista Arhivelor. Archives Review" 89 (2011), 1, p. 118-152.

²²³ Iudita Călușer, *Episcopia Greco-Catolică de Oradea. Contribuții monografice*, Oradea 2000, p. 323.

²²⁴ *Ibidem*, p. 325.

²²⁵ *Ibidem*.

²²⁶ *Ibidem*, p. 326.

²²⁷ Florian Dudaș, *Românii din Oradea în epoca luminilor*, Oradea 1996, p. 412-419.

profesor și filolog Ioan Corneli, lăsată bibliotecii diecezane prin testament. Catalogul acestui fond cuprinde 456 de titluri, grupate în 537 de volume²²⁸. În acest fond se remarcă o lucrare din anul 1653, tipărită la Haga și condamnată de biserică, pentru spiritul său prea progresist în raport cu epoca, dar și 67 de cărți românești din secolele al XVII-lea-al XIX-lea²²⁹. Ioan Corneli a fost multă vreme director al școlilor naționale greco-catolice din Bihor. În această calitate a difuzat foarte multe cărți (manuale, catehisme, istorii biblice, ceasloave ș. a.) printre învățători, preoți și elevi. Biblioteca acestui erudit filolog a fost una dintre cele mai bogate din epocă²³⁰. Episcopul Vasile Erdely a achiziționat, la rândul său, el mai multe volume pentru bibliotecă²³¹. Episcopul Mihail Pavel a lăsat prin testament biblioteca sa personală fondului de carte diecezan. La moartea sa, în anul 1902, acest fond cuprindea 323 de titluri, în 433 de volume, de o largă diversitate, inclusiv carte românească²³². Fondul de carte a fost îmbogățit ulterior, printre alții, și de către eruditul cărturar Demetriu Radu²³³.

După cum am observat, această bibliotecă și-a îmbogățit continuu colecția de carte, atât prin achiziții, cât și prin donația unor mari cărturari români ai epocii. Studenții de la Seminarul Greco-catolic din Oradea, preoți, profesori și învățători, studenți români ai Academiei de Drept din Oradea, dar și numeroși oameni de cultură au avut acces la acest valoros fond de carte, deținut de biblioteca diecezană.

Biblioteca Gimnaziului de băieți din Beiuș, ca volum și importanță, poate sta alături de biblioteca diecezană. Această bibliotecă, spre deosebire de cea diecezană, era accesibilă elevilor școlii. Deservind o categorie de intelectuali în formare, putem spune că rolul ei era, poate, chiar mai important decât cel al bibliotecii diecezane, care, după cum sesiza Nicolae Densușianu în anul 1879, era lăsată în dezordine și se manifesta o oarecare delăsare în studierea acelor valoroase cărți și manuscrise²³⁴. Primul catalog bibliografic datează din anul 1835. La acea dată, biblioteca conținea 141 de volume. Printre cărțile biblice, gramatici și dicționare în diferite limbi, se găsește și o disertație a lui Johannes Honterus, din anul 1543²³⁵. Următorul catalog, întocmit în anul 1845, grupează cărțile după conținut: teologice, filosofice, juridice, istorice, literare etc. La aceea dată, biblioteca cuprindea 422 de volume. Dintre acestea, 25 erau cărți românești, în 162 de exemplare. Direcțiunea liceului s-a orientat în special pe achiziționarea de carte românească, în special carte veche, cum ar fi lucrările lui Petru Maior, Damaschin Bojincă, Piuriu Molnar, *Lexiconul de la Buda* și alte scrieri²³⁶. În anul 1859, biblioteca liceului s-a

²²⁸ I. Călușer, *op. cit.*, p. 327.

²²⁹ *Ibidem*.

²³⁰ *Ibidem*, p. 328. Vezi și Constantin Mălinaș, *Contribuții la istoria iluminismului românesc din Transilvania. Ioan Corneli 1762-1848*, Oradea 2003.

²³¹ I. Călușer, *op. cit.*

²³² *Ibidem*, p. 329.

²³³ *Ibidem*.

²³⁴ Viorel Faur, *Contribuții la istoricul bibliotecilor românești din Crișana, 1830-1940*, Oradea 1995, p. 13-14.

²³⁵ I. Călușer, *op. cit.*, p. 330.

²³⁶ C. Mălinaș & I. Călușer, *Informații documentare inedite privind reconstituirea unor biblioteci bihorene. Biblioteca liceului din Beiuș (1840-1890)*. "Crisia" 4 (1985), p. 154.

îmbogățit cu donația episcopului Vasile Erdely. Acesta a donat bibliotecii 54 de volume din clasicii greci și romani, gramatici și lexicoane. În anul 1861, preotul Ioan Munteanu a donat liceului biblioteca sa personală, cuprinzând 1.334 de cărți filologice, de lingvistică și istorie, precum și numeroase manuscrise²³⁷.

Din considerente administrative, din anul 1862, biblioteca elevilor s-a desprins de ceea ce profesorii și a funcționat separat, în cadrul Societății de lectură "Samuil Vulcan"²³⁸. Biblioteca a beneficiat de donații importante. În anul 1868, profesorul Mihai Horvat a donat întreaga sa bibliotecă, ce conținea un număr de 252 de volume, bibliotecii liceului. De asemenea, numeroși oameni de cultură, dintre care amintim pe George Barițiu și Vincențiu Babeș, au donat din colecțiile lor bibliotecii. În anul 1880, a fost donat bibliotecii un număr de 175 de cărți, din partea Academiei Române, precum și a societăților culturale "Astra" și "Societatea Academică România Jună" din Viena. În paralel cu sporirea fondului de carte, s-a mai constituit un fond de manuale pentru elevii săraci și unul pentru premiarea elevilor cu rezultate bune la învățătură²³⁹.

Deoarece numărul cărților din bibliotecă și diversitatea acestora a crescut, în anul 1884, responsabilii acesteia au întocmit un proiect de regulament pentru biblioteca gimnaziului, având ca model de organizare biblioteca Academiei Române. Odată adoptat, "Regulamentul pentru colecțiunile mijloacelor de învățământ de la Gimnaziul greco-catolic din Beiuș, Regulamentul pentru biblioteca gimnaziului" stabilea modul în care elevii și profesorii aveau acces la bibliotecă și împărțea fondul de carte în patru categorii: 1. Biblioteca profesorală științifică, precum și fondul de manuale; 2. Biblioteca tinerimii gimnaziale; 3. Biblioteca Societății de lectură; 4. Colecția de manuale uzate pentru elevii săraci.

Biblioteca s-a îmbogățit continuu în ultima decadă a secolului al XIX-lea. În anul 1888, profesorul Teodor Roșu a oferit spre vânzare bibliotecii colecția sa, care cuprindea 557 de volume. Omul de cultură Iosif Vulcan a donat bibliotecii, până în anul 1889, 2.165 de volume, semnate de autori precum George Barițiu, Dimitrie Cantemir, V. A. Urechia, A. D. Xenopol, George Tocilescu ș. a. Cert este că, în anul 1890, biblioteca avea un număr de 5.000 de cărți. De asemenea, la intervenția academicianului Alexandru Roman, Academia Română a trimis bibliotecii, începând cu anul 1990, toate lucrările scoase sub egida sa²⁴⁰. Biblioteca cuprindea lucrări din toate domeniile, dar proporția ceea mai însemnată o aveau lucrările de limbă română²⁴¹. În bibliotecă s-au păstrat, de asemenea, toate revistele de cultură ale epocii. În anul 1906, biblioteca a primit o valoroasă donație din partea lui Iosif Roman²⁴². Astfel, se ajunge ca, în anul 1918, biblioteca să cuprindă aproximativ 10.000 de volume, cu o gamă foarte diversificată de subiecte²⁴³.

²³⁷ I. Călușer, *op. cit.*, p. 330.

²³⁸ *Ibidem*.

²³⁹ *Ibidem*, p. 331.

²⁴⁰ *Ibidem*, p. 332-333.

²⁴¹ *Ibidem*, p. 334.

²⁴² C. Mălinaș & I. Călușer, *op. cit.*, p. 213-229.

²⁴³ I. Călușer, *op. cit.*, p. 334.

Biblioteca Școlii normale române unite din Oradea. Nu se cunoaște data exactă a înființării acesteia. Se poate doar bănuși că, încă înainte de înființare, profesorii de aici ofereau spre consultare elevelor cărțile din biblioteca lor personală. Fiind un institut pedagogic, Școala normală română unită din Oradea, cu siguranță avea abonamente la revistele de specialitate din epocă. Prima dată certă în existența bibliotecii este anul 1848, când pedagogul Emeric Görög a donat bibliotecii o colecție de 95 de titluri, în 105 volume²⁴⁴. De asemenea, au fost făcute abonamente la revistele culturale ale epocii: *Familia*, *Foaia școlastică*, *Semănătorul*, *Viața Românească*. Dotarea bibliotecii a continuat în secolul al XX-lea. În anii 1908-1909, au fost achiziționate operele clasicilor literaturii române: Ion Creangă, George Coșbuc, Mihai Eminescu, Ioan Slavici, dar și cele ale unor importanți istorici, cum ar fi Nicolae Iorga. În anul 1913, din partea Academiei Române, biblioteca a primit 258 de volume. Anul următor, Ioan Buteanu, fost fruntaș pașoptist și fost director al școlii, a donat bibliotecii o parte dintre cărțile sale. Izbucnirea războiului a dus la devastarea bibliotecii. După Marea Unire din anul 1918, biblioteca a fost refăcută²⁴⁵.

Biblioteca Școlii civile greco-catolice de fete și a Internatului Pavelian din Beiuș. Această bibliotecă a fost formată mai mult din cărți și manuale folosite în vederea parcurgerii lecturilor obligatorii. În anuarul școlii din anul 1815, sunt menționate și câteva cărți donate de autori, precum și câteva reviste, cum ar fi *Convorbiri literare*, *Cosânzeana*, precum și o *Revistă a model*²⁴⁶.

Biblioteca Societății de lectură din Oradea. Este cea mai veche bibliotecă a unei asociații. Statutele ei datează din anul 1852. Potrivit acestor statute, biblioteca era de "folosință publică". Aceasta însemna că putea fi frecventată de toți intelectualii și tinerii doritori de cultură din Oradea sau din localitățile din apropiere. Din acest motiv, poate fi considerată prima bibliotecă publică din Oradea²⁴⁷. Biblioteca a fost organizată de la început pe baze moderne. Un bibliotecar ținea inventarele și tot el răspundea de integritatea și recondiționarea cărților. Primele intrate în fondul bibliotecii au fost periodicele, prin abonamente sau donații. Dintre acestea amintim: *Gazeta Transilvaniei*, *Concordia*, *Federațiunea*, *Convorbiri literare* și altele²⁴⁸. Din titlurile enumerate, se observă că membrii Societății de lectură și nu numai se puteau pune la curent nu numai cu noutățile în materie de cultură din România, dar și cu problemele politice care frământau societatea românească. În decursul anilor, biblioteca a adunat din donații de la diverși intelectuali și din partea episcopilor uniți cărți din domenii diverse. Pe baza diferitelor însemnări, se cunoaște tipul cărților deținute. Cele mai multe erau cărți de literatură, urmate de cărțile de istorie, cele practice și de cult. Dintre cărțile valoroase deținute de biblioteca Societății de lectură, amintim *Gramatica* renumitului lingvist Timotei Cipariu, volumele cu poeziile lui Iosif Vulcan, lucrările lui Petru Maior, Al. Papiu Ilarian.

²⁴⁴ *Ibidem*, p. 335.

²⁴⁵ *Ibidem*.

²⁴⁶ *Anuarul școlii civile greco-catolice de fete din Beiuș, pe anul școlastic 1914-1915*, Beiuș 1915, p. 29-30.

²⁴⁷ V. Faur, *op. cit.*, p. 21.

²⁴⁸ *Ibidem*, p. 19-30.

În anul 1875, Societatea de lectură și-a încetat activitatea. Biblioteca deținea la acea dată peste 1.000 de cărți, periodice și manuscrise, producții originale ale membrilor societății²⁴⁹. Pentru a scăpa de cenzura autorităților, în momentul desființării Societății de lectură, dulapul cu lucrările bibliotecii, a fost, după cum descrie Ioan Mușlea într-un articol, zidit într-o firdă a Seminarului unit din Oradea. Dulapul a fost găsit întâmplător cu ocazia unor lucrări efectuate în anul 1917. Deoarece momentul nu era favorabil popularizării descoperirii, cărțile s-au împărțit prin biblioteci particulare sau au rămas în folosința elevilor din seminar²⁵⁰.

Biblioteca Societății de lectură “Samuil Vulcan” din Beiuș. A fost înființată în 1862, an din care datează și statutele bibliotecii, care detaliază clar modul de funcționare și atribuțiile bibliotecarului. Dotarea bibliotecii cu cărți s-a făcut în special prin donații. Numeroși intelectuali din Beiuș și împrejurimi, profesorii liceului, editorii de periodice românești din România și din Imperiu au donat cărți și ediții complete de periodice pe seama bibliotecii. De asemenea, s-au organizat baluri și spectacole cu caracter cultural-filantropic, pentru strângerea unor sume de bani necesare înzestrării bibliotecii. Presa românească a vremii a consemnat în paginile sale succesul acestor acțiuni. Popularizarea acestui tip de acțiuni a avut efect și în alte colțuri ale Transilvaniei. Numeroși locuitori ai provinciei au trimis donații în bani pe seama bibliotecii, pentru a-și putea îmbogăți fondul de carte. Curând după înființare, biblioteca a ajuns în atenția autorităților, datorită cărților deținute, cu un profund conținut patriotic. Autoritățile s-au folosit de prilejul oferit de un control efectuat la liceul din Beiuș, pentru a verifica și fondul de carte deținut de bibliotecă. Cu ocazia acestui control, autoritățile menționau că: “[...] se găsesc în biblioteca Societății opere ale scriitorilor cu sentimente antimaghiare, se primește Luminatorul și Gazeta Poporului și se trimit articole din partea membrilor ziarelor Familia, Unirea, Gazeta Transilvaniei, Gazeta poporului, Luminatorul și Tribuna”²⁵¹. Cu toate criticile autorităților, biblioteca nu a avut un caracter naționalist, deoarece în colecția sa se găseau, alături de opere ale clasicilor români, și lucrări istorice și filosofice în limbile latină, maghiară și germană. Îmbogățită și cu operele membrilor societății, biblioteca a ajuns să numere în anul 1917, data ultimei consemnări, un număr de 1.102 volume²⁵².

În ceea ce privește **bibliotecile parohiale**, datele despre existența acestora sunt foarte puține. Se știe doar că învățătorii și preoții și-au constituit biblioteci personale, pe care le foloseau în școală și biserică. Parohiile mai înstărite erau îndemnate să își doteze școlile și bisericile cu manuale școlare, cărți bisericești și literatură română²⁵³. Dată fiind rigoarea în care au fost formați absolvenții Seminarului Unit și ai Școlii Normale Unite din Oradea, ierarhia bisericească greco-catolică nu a simțit nevoia să insiste pentru organizarea unor biblioteci parohiale. Preoții și învățătorii primeau regulat manuale și cărți comandate de episcopie la Blaj,

²⁴⁹ I. Călușer, *op. cit.*, p. 337.

²⁵⁰ V. Faur, *op. cit.*, p. 19-30.

²⁵¹ I. Călușer, *op. cit.*, p. 338.

²⁵² *Anuarul Gimnaziului superior greco-catolic și al școlii elementare greco-catolice din Beiuș pe anul școlar 1914-1915*, p. 42; V. Faur, *op. cit.*, p. 31-44.

²⁵³ Iacob Radu, *Istoria Diezezei Române-Unite a Orăzii-Mari, Oradea 1930*, p. 120.

Buda sau Viena. Dacă în prima jumătate a secolului al XIX-lea se foloseau pe scară largă manuscrisele, în a doua jumătate a secolului cărțile tipărite se răspândesc tot mai mult. După anul 1870, majoritatea cărților folosite în școlile greco-catolice din Comitatul Bihor au fost tipărite de către profesorii celor două școli amintite mai sus²⁵⁴. În plus, toți candidații pentru Seminar sau Școala Normală trebuia să își procure cărțile după care trebuiau să învețe și să se prezinte cu ele la școală²⁵⁵. Acest lucru ne face să credem că până spre finele secolului al XIX-lea s-a reușit crearea unei baze didactice necesare progresului învățământului confesional. În multe cazuri, organizarea bibliotecilor parohiale greco-catolice a servit ca model pentru cea a bibliotecilor parohiale ortodoxe și invers²⁵⁶.

O importantă mențiune privind conținutul unei biblioteci școlare parohiale o avem din anul 1877, din parohia Nojorid. Cu mențiunea "cărțile școlii", este notat într-o "arătare tabelară" un număr de 16 titluri, care cu siguranță se găseau și în alte școli de același nivel: *Catehism român* de Alecsie, în stare foarte "debilă", două bucăți; *Istoria biblică română* de Gavril Pop, în stare bună, o bucată; *Istoria biblică maghiară*, una; *Instrucțiune la propunerea exercițiilor verbale și memoriali*, două bucăți; *Manual de conducere în instrucțiunea limbii materne* de L. Nagy, o bucată; *Legendariu românesc* de Toma Roșescu, în stare bună, o bucată; *Cosmogonie și geografie*, în stare bună, o bucată; *Geografia*, în limba maghiară, de Kuthnev, în stare bună, o bucată; *Instrucțiune de Trectarea globului pământesc*, în limba română, în stare foarte bună, o bucată; *Geografia matematică și fizică maghiară* de Ant. Benecz, în stare bună, o bucată; *Istoria Ungariei* de Carol Balla, în stare bună, o bucată; *Manual pentru grădinarit*, în limba maghiară de Carol Galgoczi, o bucată; *Legendariu pentru olteu, de ministru de comerț*, în limba maghiară, o bucată; *Opu pedagogic cu "Învățământul în școală"*, în limba maghiară, în stare bună, o bucată; *Opu intitulat "Balaur"*, o bucată, în stare bună; *Carte de exerciții gramaticale*, stare bună, o bucată; *Carte de exerciții pentru limba română și maghiară*, în stare bună, o bucată; *Conspect sistematic al Istoriei naturale*, în limba maghiară, în stare bună, (tăiat cu creionul), o bucată; Toia "Neptanitik" lappia, un exemplar²⁵⁷. În alte cazuri, documentele menționează sec doar existența unei biblioteci parohiale²⁵⁸. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, referirile la cărțile recomandate de episcopie și de către minister pentru a fi achiziționate pentru bibliotecile școlare sau parohiale sunt tot mai multe. Astfel, aflăm din actele oficiale înregistrate la parohia Ioaniș, despre două circulare episcopale, prin care se recomanda un număr de 20 de cărți, spre a fi cumpărate de parohie pe seama bibliotecii²⁵⁹.

²⁵⁴ Vasile Bolca, *Școala Normală, Școala Normală Română Unită din Oradea, 1784-1934*, Oradea 1934, *passim*.

²⁵⁵ Ioan Georgescu, *Istoria Seminarului Român-Unit din Oradea Mare*, București 1923, *passim*.

²⁵⁶ ANR BH, fond *Episcopia Ortodoxă Română*, ds. 230-238, 245 f. n.

²⁵⁷ Idem, fond *Parohia greco-catolică Nojorid*, ds. 4/1877, f. 1-2.

²⁵⁸ Idem, fond *Parohia greco-catolică Abrămuș*, ds. 5/1901-1910, f. 294.

²⁵⁹ Idem, fond *Parohia greco-catolică Ioaniș*, ds. 12/1929, f. n. Acestea sunt: Pentru preoți:

1. *Apostolul sau faptele și epistolele sfinților apostoli*, legat în piele, 25 cr.

* * *

2. *Evanghelia de la s. liturghie și inserat di ziua întâi a învierii domnului Hristos*, în șapte limbi, Blaj, 1880, legată *Euhologiu*, 1,20 cor. Cartea se afla disponibilă euhologiu la preț de 6,60 fileri, iar legată în piele șagren cu foi aurite la preț de 2 fileri.
 3. *Liturghier*, legătură de lux la 19 coroane și pe hârtie normală, la 12 coroane.
 4. *Orologer*, crudo la 6,60 cor., legat în piele la 12 cor. și piele șagren cu foi aurite la 15 cor.
 5. *Octoid Mic*, crudo, la 1,6 fileri, iar legat simplu la 2,20 fileri.
 6. *Octoid cu Penticostal*, legat într-una, la prețul de 4 fileri
 7. *Penticostal Mic*, crudo, la 1,6 fileri, iar legat simplu la 2,30 fileri.
 8. *Prohodul Domnului nostru I. Hr.*, la 0,3 fileri.
 9. *Psaltire*, broșurată la 2,30 fileri, legată în pânză la 3,50 fileri și legată în piele la 5 fileri.
 10. *Triod*, crudo la 13 cor., iar legat în piele tare cu copci la 25 cor.
 11. *Acatistier*, carte de rugăciuni legată, la 1 cor., iar în diferite ediții de lux, la prețuri ce variau între 4 și 7 cor.
 12. *Paraclis*, carte de rugăciuni și cântări bisericești pentru tinerime, legată, la 0,40 cor.
 13. *Antologion* sau *Mineul* (ce cuprinde slujbele dumnezeiești de sărbători, ale Născătoarei și Sfinților), după rânduiala răsăritului. Topul I legat în piele, cu copci, la 35 cor., topul II, III, la fel, având prețul de 82 cor. Toate trei tomurile legate în două volume în piele și cu copci, se găseau disponibile la prețul de 117 cor.
 14. *Evanghelia*, ed. II-a, cu litere latine, sub tipar.
- Lista manualelor de școală și a rechizitelor de învățământ admise de către Ordinariatul Episcopesc și de către ministere pentru a se introduce în școlile primare greco-catolice cu limba de predare română, cu și fără ajutor de stat.
1. *Catehism mic, cu elementele Bibliei* de G. Pap, ed. I, 1912, 0,46 cor.
 2. *Catehism pentru clasele III-IV primară*, 1912, 0,90 cor.
 3. *Istoria biblică cu ilustrațiuni*, 0, 40 cor.
 4. *Liturghia pentru clasele III-IV a școlilor primare* de Ștefan Roșianu, 1912, 0,5 cor.
 5. *Istoria bisericească pentru școlile greco-catolice*, 0,5 cor.
 6. *Abecedar de Muntean-Solomon*, ed. XV, 1911, 0,4 cor.
 7. *Abecedar și Carte de citire maghiară (pentru clasa II-a primară)* de I. F. Negruțiu și P. Ungurean, ed. IX, 0,56 cor.
 8. *Carte de citire românească pentru clasele II, III și IV a școlilor primare* de I. F. Negruțiu și P. Ungurean, ed. IV, 1911, 1,20 cor.
 9. *Carte de citire maghiară pentru clasele III și IV a școlilor primare* de I. F. Negruțiu și P. Ungurean, 1909, 0,9 cor.
 10. *Carte de citire maghiară pentru clasele V și VI a școlilor primare* de I. F. Negruțiu și P. Ungurean, 1911, 0,9 cor.
 11. *Aritmetică pentru clasa a II-a, a școlilor primare* de Valer Suciu, 0,5 cor.
 12. *Aritmetică pentru clasele III, IV a școlilor primare* de Valer Suciu, 0,5 cor.
 13. *Aritmetică și Geometrie pentru clasele V și VI a școlilor primare* de Valer Suciu, 1913, 0,8 cor.
 14. *Istoria Patriei* de I. Marian, 1909, 0,9 cor.
 15. *Geografia Patriei* de I. Marian, 1914, 0,9 cor.
 16. *Constituția Patriei pentru clasele V și VI a școlilor primare*, ed. V, de I. F. Negruțiu, 0,7 cor.
 17. *Fizica pentru școlile primare* de Emil Vici, 0,8 cor.
 18. *Higiene sau Cartea Sănătății, manual pentru școlile primare* de Ștefan Erdélyi, 1909, 0,3 cor.
 19. *Carte de economie pentru clasele V și VI a școlilor primare de băieți* de Niculae Pop, 1913, 0,7 cor.
 20. *Carte de economie pentru clasele V și VI a școlilor primare de fete* de Niculae Pop, 1913, 0,7 cor.

După cum ne-am propus la începutul acestui studiu, am căutat să punem în lumină o gamă cât mai variată de aspecte legate de dezvoltarea bibliotecilor școlare și parohiale la pragul dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea. Alegerea acestui interval de timp nu a fost întâmplătoare, deoarece, așa cum s-a văzut din descrierea cronologică a evenimentelor epocii, perioada a fost una tensionată, încărcată de răbufnirile naționaliste ale tuturor popoarelor aflate sub administrația Coroanei habsburgice. Pe de o parte ungurii, cu setea lor de putere, nemulțumiți de statutul acordat de Viena, de cealaltă parte românii și slavii, cărora li se acorda prea puțină importanță în viața politică a imperiului.

Pentru românii transilvăneni, momentul istoric surprins la finele veacului al XIX-lea capătă o rezonanță aparte. Se ridicase deja din sânul lumii rurale o elită, atât de factură greco-catolică cât și ortodoxă, care își propusese frumosul ideal de a lumina viața celor din rândul cărora se născuse. Demersul nu a fost ușor și nu a fost lipsit de situații dintre cele mai tensionate. Un atare proces trebuie să treacă inerent printr-un lung șir de reușite și eșecuri, unele alimentate de intransigența aparatului de stat ostil, altele de inerția lumii satelor, prea puțin familiarizată cu elementele de revigorare culturală propuse de fruntași. Conservatoare prin definiție, lumea țăranimii nu a răspuns întotdeauna favorabil eforturilor întreprinse, în cazul de față, de cinul preoțesc al celor două biserici naționale românești.

Cu toate acestea, au fost obținute și rezultate, care au avut darul să confirme capacitatea românilor de a asimila și crea cultură. Lăudabilă este direcția națională către care s-au orientat corifeii operei de luminare a poporului românesc de la sate, pentru că, dacă la 1 Decembrie 1918 am avut formată o clasă de intelectuali de calibru european, rădăcinile genezei acesteia trebuie căutate tocmai în școlile rurale și în bibliotecile confesionale ce au făcut obiectul acestui studiu. Truda celor care au pus umărul la ridicarea din ignoranță a atâtor milioane de români se constituie într-un veritabil exemplu pentru toate celelalte generații care au urmat și vor urma.

Anexa 1. *Apelul Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*

Cel dintâi așezământ cultural al poporului românesc din Ungaria, "*Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român*", în curs de o jumătate de veac a lucrat din răspuțeri pentru înaintarea culturală a poporului nostru și astăzi se poate mândri cu frumoase fapte împlinite, dintre care amintim numai pe cele mai însemnate. De 42 de ani publică revista "*Transilvania*", în care apar studii și cercetări prețioase din domeniul științei și literaturii. [Această revistă se trimite gratuit tuturor membrilor fondatori (cu taxă de 400 coroane) pe viață (cu taxă de 200 coroane) și activi sau ordinari (cu taxă de 10 coroane pe an) ai "*Asociațiunii*"]. De 26 de ani susține în Sibiu o școală civilă de fete cu internat, care e cercetată în fiecare an cam de 100 de eleve din toate părțile locuite de Români. De 7 ani a clădit "*Muzeul istoric și etnografic*", în care se adună cu sârguință toate dovezile privitoare la trecutul și etnografia poporului nostru. Din fundațiunile ce le administrează, împarte în fiecare an mai multe burse (stipendii) tinerilor care urmează la meserii, la școlile secundare și superioare. Pe lângă acestea, prin despărțămintele sale, în număr de 72, care cuprind aproape întreg teritoriul locuit de Românii din Ungaria, se îngrijește de educația economică și culturală a poporului, aranjând prelegeri, conferințe, sezători literare, cursuri de analfabeți și expoziții și înființând tot felul de însoțiri, de

reuniuni și de biblioteci. În timpul din urmă a început să se preocupe intensiv de organizarea economică a țăranimii prin înființarea de tovărășii.

Numai din această schițare fugitivă se poate convinge oricine că "Asociațiunea" desfășoară o activitate vrednică de luat în seamă și de cea mai mare însemnătate pentru înaintarea culturală a poporului românesc din Ungaria. Cu toate acestea, numărul cărturarilor care o sprijinesc în străduințele sale frumoase e încă mic. După o existență de 50 de ani, ea abia are cu totul 2.600 de membri, ceea ce e un lucru din cale afară de trist pentru felul cum înțelegem să ne sprijinim cultura națională !

Apelăm deci la toți cărturarii noștri să-și țină de o datorie și de o mândrie națională a se înscrie membri la "Asociațiune".

Cu cât se vor înscrie mai mulți membri, cu atât va putea lucra mai mult pentru înaintarea și întărirea culturală și economică a poporului nostru.

"Asociațiunea" în vremea din urmă și-a îndreptat atențiunea mai ales asupra educației poporului de la sate și a încercat toate mijloacele pentru a face și pe țărani să se înscrie membri. De aceea a hotărât ca de la 1 ianuarie 1911 să dea tuturor membrilor ajutători, care plătesc înainte taxa de 2 coroane pe an, 10 broșuri și un calendar. Broșurile din "*Biblioteca populară a Asociațiunii*" pe 1912 au apărut regulat în fiecare lună, afară de lunile de vară, iulie, august, și s-au trimis împreună cu "*Calendarul*" pe 1913 tuturor membrilor ajutători.

Această încercare a "Asociațiunii" a reușit peste așteptările tuturor. Cu ajutorul acestei "Biblioteci populare" instituțiunea noastră a reușit să aibă în anul 1911 aproape 11.000 mii, iar în 1912 aproape 12 mii de membri ajutători, dintre care cei mai mulți au fost țărani. Țăranii au dovedit deci și de astădată că sunt gata de jertfă, de câte ori venim cu gânduri curate ca să le sprijinim înaintarea culturală.

Comitetul central al "Asociațiunii" văzând cu câtă dragoste au primit țărani "*Biblioteca populară*" a hotărât continuarea ei și în anii viitori, în nădejdea că numărul abonaților la această bibliotecă va crește mereu, înmulțindu-se astfel și numărul membrilor ajutători ai "Asociațiunii". Răspândirea acestei biblioteci depinde foarte mult și de cărturarii de la sate, mai ales de preoți și învățători, care sunt datori să explice poporului scopurile "Asociațiunii" și să-l îndemne să plătească taxa de membru ajutător în sumă de 2 coroane pe an, în schimbul căreia fiecare membru primește 10 broșuri și un calendar pe an. Experiența anilor trecuți ne-a arătat că expediția broșurilor la adresa fiecărui membru ajutător nu e practică, deoarece din vina poștelor și a primăriilor, foarte multe dintre broșuri nu ajung la destinație, așa că țărani încep să-și piardă încrederea și să fie nemulțumiți. De aceea comitetul central a hotărât ca în viitor toate broșurile pentru membrii ajutători dintr-o comună să le trimeată la o singură adresă și anume la președintele agenturii "Asociațiunii", sau unde nu sunt agenturi, la adresa preotului sau învățătorului. De aceea rugăm pe toți cei ce se vor înscrie de membrii ajutători pe anul 1913 să arate la ce adresă să se trimită broșurile dintr-o comună. Ca să se poată trimite însă broșurile la o singură adresă într-o comună, trebuie să fie cel puțin treizeci de abonați la "*Biblioteca populară*", altfel cheltuielile de poștă sunt așa de scumpe încât "Asociațiunea" nu le poate suporta.

Acum, după ce am reușit să înscriem atâția țărani ca membri ajutători ai "Asociațiunii", trebuie să mergem cu un pas mai departe și anume să-i organizăm. Aceasta o vom putea face înființând în fiecare comună în care se află cel puțin 4 membri de orice categorie (fundatori, pe viață, ordinari sau ajutători) câte o agentură a "Asociațiunii" și câte o bibliotecă populară. Invităm deci pe cărturarii din comune să

înceapă îndată după primirea acestui apel, înființarea de agenturi ale „Asociațiunii”. Statutele „Asociațiunii” în § 46 dispun următoarele: “În fiecare comună în care se află patru membri cel puțin, de orice categorie, ai «Asociațiunii», se poate înființa o agentură în scopul de a servi drept organ al «Asociațiunii», în nemijlocită atingere cu populațiunea respectivei comune. Agentura se constituie, alegându-și un președinte, un cassier și un notar, pe timp nedeterminat”. Înființarea agenturii se aduce și la cunoștința comitetului cercual al despărțământului din care face parte comuna respectivă. Activitatea unei agenturi are să fie următoarea:

1. să aranjeze în fiecare Duminecă și în sărbători șezători culturale, în care preoții și învățătorii să țină prelegeri poporului, să le cetească bucăți potrivite; apoi să cânte cu corul școlarilor sau al adulților, să le facă declamații și reprezentații teatrale;
2. să țină în cursul iernii cursuri de analfabeți; pe preoții și învățătorii cei mai harnici „Asociațiunea” îi premiază; tuturora le trimite la cerere, gratuit, *Abecedarul* de I. Bota;
3. să înființeze biblioteci satești;
4. să înscrie membri la „Asociațiune” și să încasseze taxele, și
5. despre întreaga activitate să facă în fiecare an un raport comitetului cercual al despărțământului de care ține agentura.

O deosebită atenție trebuie să deie înființării bibliotecilor satești. Îndată după înființarea agenturii, președintele să adreseze comitetului central o cerere, în urma căreia va primi gratuit cărți pentru înființarea unei biblioteci. Ca aceste biblioteci satești să poată primi gratuit și în fiecare an cărți noi, comitetul central s-a gândit să înființeze un fond al bibliotecilor satești, din venitul căruia să cumpere cărți și să le împartă gratuit. La acest fond trebuie să contribuie și țărani, adică membrii ajutători ai „Asociațiunii”, căci bibliotecile satești pentru ei se fac.

Invităm deci pe onorații colectori să atragă atențiunea membrilor ajutători, ca deodată cu taxa de 2 coroane, să contribuie cu cel puțin 10 fileri pentru fondul bibliotecilor satești.

Invităm totodată și despărțămintele ca să cedeze fondului bibliotecilor satești cele 20% din taxele membrilor ajutători.

O năzuință de căpetenie a agenturii trebuie să fie înscrierea de membrii ajutători la „Asociațiune”.

Fiecare membru ajutător, care plătește înainte taxa de 2 coroane pe 1913 va primi următoarele broșuri din „Biblioteca poporală a Asociațiunii”:

În ianuarie: nr. 23. *Vieața unei mame credincioase* (cu 1 chip) de dr. Ion Lupaș,

În februarie: nr. 24. *Leonard și Gertruda*, cartea I (cu 1 chip), de Pestalozzi, tălmăcită de V. Gr. Borgovanu,

În martie: nr. 25. *Isprăvile lui Păcală*, partea a II-a, de P. Dulfu,

În aprilie: nr. 26. *Cum să trăim? Povește doctorești*, partea a II-a, de dr. A. Dobrescu, medic,

În maiu: nr. 27. *Leonard și Gertruda*, cartea a II-a, de Pestalozzi, tălmăcită de V. Gr. Borgovanu,

În iunie: nr. 28. *Cântece din bătrâni*, cartea a II-a, de V. Alecsandri,

În septembrie: nr. 29. *Povestiri din vieața țăranilor*, cartea a II-a, de Ion Pop Reteganul,

În octombrie: nr. 30. *Îngrășarea sau gunoirea pământului* de Aurel Cosciuc, conferențiarul agronomic al „Asociațiunii”,

În noiembrie: nr. 31. *Arghir și Elena* de I. Barac,

În decembrie: nr. 32. *Carte de rugăciuni*, și

nr. 33. *Calendarul Asociațiunii pe 1914*, întocmit de Octavian C.

Tăslăuanu.

Acestea sunt broșurile pe care le vor primi membrii ajutători ai "Asociațiunii" în anul 1913 pentru taxa de 2 coroane.

Alăturăm la acest apel o listă pentru înscrierea membrilor ajutători și rugăm pe toți cărturarii și pe toți sprijinatorii culturii noastre să-și deie toată silința ca să înscrie cât mai mulți membri ajutători ai "Asociațiunii".

Listele pentru înscrierea membrilor, împreună cu sumele încasate să se trimită la adresa: <Biroul Asociațiunii>, Sibiiu (Nagyszeben), str. Șaguna nr. 6.

Sibiiu, 3 Noemvrie 1912

Andrei Bârseanu m.p.
prezident

Oct. C. Tăslăuanu m.p.
secretar

Anexa 2. Cărți recomandate elevilor

a. de la 6-9 ani

1. *Copiii de la țară*, poveste veselă, Editura C. Sfetea, București (pentru copiii de la orașe)
2. I. Bănățanu, *A fost odată*
3. *Povestiri alese*, Editura C. Sfetea, București (pentru copiii de la orașe)
4. Collodi, *Pășaniile lui Tândărică*, povestea unei păpuși de lemn, traducere de Al. Buzescu, București, 1911 (pentru copiii de la orașe)
5. *Copiii pădurei*, istorioară
6. Frații Grimm, *Povești*, traducere de Lia Hârsu, București
7. I. Creangă, *Capra cu trei iezi*
8. *Animale de casă*
9. *Grădina zoologică*
10. *Cele mai frumoase povești din lume*, București, Editura Sfetea
11. I. Brătescu-Voinești, *Puiul*, Biblioteca tineretului
12. I. C. Fundescu, *Fata bătrână și fata leneșă*
13. J. Dariu, *Patru frați*
14. Nistor V. A. *Ureche, Zănele din Valea Corbului*, București, 1904
15. Nistor V. A. *Ureche, Multe de toate* (pentru copiii de la orașe sub 6 ani)

21. P. Vancu, *Ioniță*

22. D. Dogariu, *Angheluș ficior de împărat*

23. N. Boiu, *Îndreptarea școlarului stricat*

24. M. Pompiliu, *Marcu și turcu*

25. V. Alecsandri, *Sentinela română*

26. *Povești de Crăciun*, Biblioteca pentru toți

27. I. C. Fundeanu, *Basme*

28. Tudor Pamfilie, *Preumblările prin lume. Europa*

29. Tudor Pamfilie, *Americile și Oceania*

d. clasele V-VI

1. V. Alecsandri, *Teatru, basme și poezii*
2. *Robinson*, Biblioteca pentru toți
3. I. P. Mera, *Ce n-a fost și nu va fi*
4. *Cenușoara*
5. *Delatissima*, *Povești morale pentru copii*
6. Fr. Hofmann, *Loango. povestire prelucrată de T. V. Stefanelli*, Suceava, 1886
7. Fl. Mărian, *Povești din Bucovina*, Suceava, 1897
8. *Basme pentru copii*, Editura Sfetea

16. Nistor V. A. Ureche, *Cele zece pisicuțe*
17. W. Kraft, *Moșia*
18. W. Kraft, *Cartea celor doi zbârliți*
19. W. Kraft, *Trei copii drăgălași*
20. W. Kraft, *Fetița cu bonică roșie*
21. W. Kraft, *Celea 6 lebede*
9. *Povestea lui Robinson*, Editura Sfetea (pentru copiii de la oraș)
10. *Declamări*, Blaj, 1906
11. I. Onu, *Versuri pentru copii*

e. pentru elevii și elevele din școala de repetiție

- b. de la 9-12 ani**
1. Dulfu, *Legenda țișanilor*
2. Dulfu, *Princesa fermecată*
3. M. Eminescu, *Făt Frumos din lacrimă*
4. P. Kirileanu, *Povești populare*
5. Sima a lui Iuon, *Povești din bătrâni*
6. M. Sadoveanu, *Vestitorii*
7. C. Negruzzi, *Meșterul orb Lumânărică*
8. I. Popovici Bănățanul, *Lui Christos*
9. I. Agârbiceanu, *Doi bătrâni*
10. I. Agârbiceanu, *Tușa Dana*
11. P. Ispirescu, *Bălaurul cu șapte capete*
12. Sandu-Aldea, *Doi călărași*
13. Nicodim Băcșoanul, *Cum se întorc rândunelele acasă*
14. Silvestru Moldovan, *Lunca proștilor*
15. Fiica
16. *Povești*
17. *Un împărat și fetele lui*
18. *Nichita Balica*
- c. pentru elevii din clasa a VI-a**
1. *Movila lui Burcel*
2. *Pintea Viteazul*
3. Doamna Colomb, *Istorie de Stăncescu*
4. Constanța de Dunca, *Schiau la Alma*, povești pentru copii (de la orașe)
5. Ana Codreanu, *Sufletele de copii*
6. Ioan Dragoslav, *Flori și povești*
7. Z. Pauțu, *Trei legănași*
8. V. Alecsandri, *Peneș Curcanul*
9. Fl. Mărian, *Tolpa și Ștefan*
10. I. Pop-Reteganul, *Stan Bolovan*
11. V. Alecsandri, *Povestea unei păsăruici*
12. V. Alecsandri, *Oprișanul*
1. N. Petra-Petrescu, *Povestiri*
2. N. Petra-Petrescu, *Din putere proprie*
3. I. Cujba, *Florin*
4. *Cei trei frați gheboși*
5. Tolstoi, *Cu ce trăiesc oamenii?*
6. Eufrosina Ion-Adam, *Teatru școlar*, Biblioteca Socec
7. Andersen, *Scăpărătoarea*
8. Andersen, *Povești alese*, traducerea de Stăncescu
9. Huxley, *Universul și minunile lui*, Biblioteca pentru toți
10. M. Pompiliu, *Codreana Sânziana din cosiță floare-i cântă, nouă împărați ascultă*
11. doamna Alinag, *Buna cuviință*, Editura L. Alkalay, București
12. Fr. Hofmann, *Iubiți și pe dușmanii voștri*, traducerea de Ș. Danilescu, Brașov, Editura Ciurcu
13. Jules Verne, *Cinci săptămâni în balon*, Biblioteca pentru toți (pentru copiii de la oraș)
14. B. Henițean, *O călătorie în țara albinelor*
15. Gr. Sima a lui Ion, *Teiu legănat*
16. Gr. Sima a lui Ion, *Vlad și Cătrina*
17. Ioan Dragoslav, *Povestiri alese*
18. *Genoveva de Brabant*, Editura Sfetea
19. *Povestiri morale* (pentru copiii de la oraș)
20. Iulia Hașdeu, *Sandală* (pentru fetele)
21. *Din lumea poveștilor*, Biblioteca Foi Poporului
22. *Mintea și norocul*
23. Fl. Mărian, *Bărnășca*
24. I. Creangă, *Ioan Turbincă*
25. I. Creangă, *Arap Alb*

13. P. Ispirescu, *Ariciul și Vulpea*
14. D. Lăpădat, *Copilul cerșetor*
15. D. Lăpădat, *Costea ciobanul și mama lui*
16. V. Rebreanu, *Armeanul neguțator*
17. I. Pop-Reteganul, *Norocul și mintea*
18. I. Dariu, *Doi frați și două surori*
19. *Picături de apă*
20. A. Pann, *Urmările limbușiei*
26. Wieldenbruch, *Doi trandafiri*
27. *Capela pădurii*, traducere de T. B.
28. G. Todică, *Vulcanismul*
29. Nicodim Băcăoanu, *Crășma trează*
30. Nicodim Băcăoanu, *Argatul lui Moș Procopie*
31. Sienkiewicz, *Bartek învingătorul*
32. Sienkiewicz, *Icoane din popor*
33. T. Mera, *Din lumea basmelor*
34. I. Bora Kiew, *Cuviință*, traducerea de Aminipodist Dascovici, Suceava, 1899
35. Sehma Langerlöf, *Legendele lui Isus*, traducerea de D. Ciotori
36. *Vălanii de munte*

Anexa 3. Cărți recomandate tinerimii școlare și învățătorilor

a. Pentru despărțământul tinereții școlare

1. Brătescu Voinești, *Puiul*, Biblioteca Tinereții a Asociațiunei
2. Creangă Ion, *Capra cu trei iezi*, Ciercu Brașov
3. Dariu I., *Patru frați. Dialog*, Biblioteca cooperației
4. Farago Elena, *Pentru copii*, Craiova, 1912
5. Fundescu I. C., *Fata bătrână și fata leneșă*, Biblioteca cooperației
6. Agârbiceanu Ion, *Doi bătrâni*, Biblioteca Tinereții a Asociațiunei
7. Agârbiceanu Ion, *Tușa Oana*, Biblioteca Tinereții a Asociațiunei
8. Alecsandri Vasile, *Movila lui Burcel*, Biblioteca cooperației, Brașov
9. Alecsandri Vasile, *Peneș Curcanul*, Biblioteca cooperației, Brașov
10. Alecsandri Vasile, *Povestea unei potârnicii*, Biblioteca cooperației, Brașov
11. Alecsandri Vasile, *Oprișanul*, Biblioteca cooperației, Brașov
12. Alecsandri Vasile, *Sentinela română*, Biblioteca școlară, Sibiu
13. Alecsandri Vasile, *Balade populare*, Biblioteca școlară, Sibiu
29. Marian I. Florea, *Legende*, Biblioteca școlară
30. Mera I. T., *Ce n-a fost și nu va fi*, Biblioteca populară a Tribunei
31. Mera I. T., *Cenușotca*, Biblioteca școlară, Sibiu
32. Moldovan S., *Lumea proștilor*, Biblioteca Tribunei
33. Negruzzi C., *Meșterul orb. Lumânărica*, Biblioteca Tinereții a Asociațiunei
34. Pann A., *Urmările limbușiei*, Biblioteca cooperației
35. *Picătura de apă*, Biblioteca cooperației
36. Pop Reteganul, *Stan Bolovan*, Biblioteca cooperației
37. Pop Reteganul, *Norocul și mintea*, Biblioteca cooperației
38. *Prihorul*, Biblioteca școlară, Sibiu
39. *Robinson Crusoe*, Biblioteca pentru toți
40. Sadoveanu Mihail, *Vestitorii*, Biblioteca Tinereții a Asociațiunei
41. Sandu Aldea, *Doi călărași*, Biblioteca Tinereții a Asociațiunei
42. *Alecsandria sau Istoria marelui împărat Alecsandru Macedon*,

14. Bacavanul Nicodim, *Cum se întorc rândunelele acasă*, Biblioteca Tinerimei a Asociațiunei
15. Boiu, *Îndreptarea școlarului stricat*, Biblioteca cooperăției
16. Darius I., *Doi frați și două surori*, Biblioteca cooperăției
17. *Din lumea paserilor*, Biblioteca școlară, Sibiu
18. Dogariu D., *Angheluș fecior de împărat*, Biblioteca cooperăției
19. Dragoslav I., *Flori și povești*, Biblioteca Steaua
20. Dulfu, *Legenda ȝiganilor*, Biblioteca pentru toți
21. Eminescu Mihai, *Făt Frumos din lacrimă*, Ciurcu, Brașov
22. *În noaptea sfântă*, Biblioteca școlară
23. Iosif Ștefan Octavian, *A fost odată*, Biblioteca română Socea
24. Ispirescu, *Balaurul cu șapte capete*, Biblioteca Tinerimei a Asociațiunei
25. Ispirescu, *Ariciul și vulpea*, Biblioteca cooperăției
26. Lăpădat D., *Copilul cerșitor*, Biblioteca cooperăției
27. Lăpădat D., *Costea ciobanul*, Biblioteca cooperăției
28. Marian I. Florea, *Tolna și Ștefan Vodă*, Biblioteca cooperăției
- Biblioteca pentru popor, Casa Școalelor
43. Andersen, *Scăpărătoarea*, Biblioteca populară a Tribunei
44. Coșbuc G., *Blestem de mamă*, Biblioteca populară a Tribunei
45. Coșbuc G., *Fata craiului de cetini*, Biblioteca populară a Tribunei
46. Coșbuc G., *Fulger*, Biblioteca populară a Tribunei
47. Creangă I., *Ivan Turbincă*, Biblioteca populară a Tribunei
48. Marian I., *Bărnusca*, Biblioteca cooperăției
49. Pop Reteganul, *Isteață și pace*, Biblioteca cooperăției
50. Marian I., *Părerile noastre și legendele lor*, Biblioteca cooperăției
- b. pentru despărțământul învățătorului:
 1. C. Herbart, *Compășire*, Arad, sau V. Damianoviciu, *Educațiune prin instrucțiune*, București, 1910
 2. De Amicis E., *Inimă de copil*, București, Biblioteca pentru toți
 3. Dr. V. Bein, *Pedagogia*, traducere de Gheorghe Strugurescu, Peatra Neamțului
 4. I. Popea, *Casa pârintească crescătoare a indivizilor și a popoarelor*, Sibiu
 5. Ionel, *Principii morale de educație*, Sibiu, 1904
 6. Herbart, *Schițare de prelegeri pedagogice*, traducere de Ana Florea, Blaj

Anexa 4.

INVENTARUL BIBLIOTECII DIN BEIUȘ²⁶⁰

1. <i>Activitatea lui Șaguna de Tulbure</i> ,	9. <i>Căsătoria a doua a preotului</i> de Dr. Iacob,	18. <i>Meșterul orb</i> de C. Negruzzi,
2. <i>Anuare gimnasiale</i> ,	10. <i>Colecțiune de cântări bisericești</i> de A. Lipovan,	19. <i>Politica română din Ungaria</i> de D. A.,
3. <i>Articolul de Lege XXVII din 1907</i> ,	11. <i>Cuvent la actul festiv <Șaguna></i> de Dr. Darcian,	20. <i>Purtarea socoșilor</i> de Dr. Barbu,
4. <i>Cântările Liturgiei</i> de T.		

²⁶⁰ AN-DJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 287, f. 151.

Popovici,	12. <i>Date și documente de</i>	21. regulamente pentru
5. <i>Carte de cetire</i> de I.	Nicolae Firu,	parochii: disciplinar,
Popea,	13. <i>Despre testament</i> de D.	matrimonial, alegerea de
6. câteva piese teatrale de	Moldovan,	protopop, alegerea de
Ant. Pop și M	14. <i>Dicționar universal</i> de	deputați sinodali și
(indescifrabil – n. n.),	Săineanu,	congresuali, plan de
7. câteva protocoale	15. <i>Dietetica pastorală</i> de	învățământ,
sinodale și congresuale	S. Stoica	22. scriere comemorativă
8. <i>Cărțile funduare</i> de D.	16. <i>Grădina de legume</i> de	despre metropolitul Șaguna
Moldovan	Negruzzi,	de Lupaș,
	17. mai multe opuri de la	23. <i>Sfaturi bune</i> de
	asociațiune	Ungureanu,
		24. <i>Statutul organic</i> ,
		25. <i>Vestitorii</i> de Mihail
		Sadoveanu

Rumänische Schulbibliothek in Biharer Gespanschaft (19.Jhd.-Anfang des 20ten Jhts)

Zusammenfassung

Eine grosse Bedeutung für die Schulerziehung der rumänischen Jungen hatte der Buchsverkehr im schülerischen Milieu. Zuerst lässt sich es bemerken, dass der Buchsverkehr ziemlich beschränkt war, besonders in der dörflichen Umgebung. Die zwei rumänischen Kirchen (bzw. orthodoxe und griechisch-katholische) suchten durch alle Mitteln auf, kirchliche Bücher vorwiegend ihren Gemeindemitgliedern zu verbreiten. Sowohl die wirtschaftlichen Schwierigkeiten als auch die hohe Analphabetismus-Quote unter Rumänen bewogen nur eine Minderheit der Geistlichkeit und des Lehrkörpers die von der kirchlichen Hierarchie beharrlich empfohlenen Bücher zu bestellen. Deswegen suchten die zwei rumänischen Bistümer andere Mitteln für das Buchsdiffusion auf, insbesondere dasjenige in der rumänischen Sprache, das als ein kulturelles Fortschrittsmittel betrachtet wurde, wenn sich das ungarische Nationalismus immer erbitterter manifestiert hat. Derart tritt ins Dasein die Idee manch parochialer und schulerischer Bibliothek.

Die ersten Statuten der Organisation der parochialen und schulerischen Bibliothek sind in 1882 abgefasst worden. Bis zum Ende des 19ten Jahrhunderts wurden Bibliothek in der Mehrheit der orthodoxen und griechisch-katholischen Pfarrgemeinden begründet. Der Buchsbestand dieser Bibliothek hat trotz der wirtschaftlichen Schwierigkeiten und der politischen Begrenzungen konstant zugenommen. Die Anzahl und die Vielfältigkeit der von diesen Bibliotheken besessenen Bücher waren ein entscheidender Faktor zur kulturelle Emanzipierung des rumänischen Volks.

Biografia lui Fiodor Evfimievici Melnikov prin prisma unor cercetări recente

Leonte Ivanov

Keywords: Russian Emigration; Orthodox Old-Rite Church; Persecution; *Securitate*; Pursuit File; National-Christian Defense League

Emigrația rusă a secolului al XX-lea nu a dat nume mari pe teren românesc: valurile succesive de refugiați de după lovitura de palat din octombrie 1917 au preferat, sub amenințarea expansiunii bolșevismului, țări mai sigure și, cu siguranță, mai prospere, precum Franța, Germania, Italia ori Spania. De aceea, cazurile de ruși stabiliți în România au fost mai curând accidentale și nesemnificative ca număr, România însemnând, de cele mai multe ori, o etapă de tranzit în drumul lor către Vest. Oricum, o țară încă marcată de consecințele primului război mondial și cu o economie firavă nu ar fi putut să absoarbă mase întregi de transfugi și să le asigure condițiile necesare unei ipotetice integrări. Pe de altă parte, dacă ne referim la reprezentanții *intelligenției*, aceștia nu ar fi găsit, în orașele din România, aceleași posibilități de afirmare ca în Apus, ca să nu mai pomenim de bariera limbii sau de ostilitatea aproape nemască a autorităților de aici față de intelectualii ruși (printre aceștia, destui evrei), bănuți că ar putea să propage germenii bolșevismului.

În vara lui 1931, când a trecut clandestin granița în România, Fiodor Evfimievici Melnikov, remarcabil teolog, polemist și istoric al Bisericii, nu era la primul contact cu realitățile de la gurile Dunării: în tinerețe, din dorința de a edita un ziar “întru apărarea ortodocșilor de rit vechi”, el a poposit pentru o scurtă perioadă (1897-1898) la Brăila, unde a scos câteva numere din *Slovo pravdi* [*Cuvântul adevărului*]. La presiunea autorităților din Rusia, gazeta și-a încetat apariția, iar vremelnicul ei redactor s-a întors în patrie. Poate că nu este întâmplătoare alegerea acestui spațiu ca loc de refugiu, ținând cont de vecinătatea cu patria părăsită, de existența unor tipografii accesibile și de legătura pe care Melnikov trebuie să o fi păstrat cu ortodocșii de rit vechi din provinciile dunărene; în mod cert, traversarea Nistrului, pe timp de noapte, “prin sectorul comunei Varnița, județul Tighina”, a fost posibilă cu concursul staroverilor din Basarabia. Până de curând, informațiile cu privire la cele aproape trei decenii trăite de Fiodor Melnikov pe teren românesc erau sumare și, în absența unor documente care să le probeze, destul de incerte. Biografia scriitorului din respectivii ani a putut fi reconstituită doar pe seama lucrărilor publicate de el la Chișinău, Paris¹, Bălți sau Bârlad, a mărturiei bătrânilor și a călugărilor de la Mănăstirea cu hramul Sf. Nicolae din Manolea², locul în care și-a

¹ La Editura Ymca Press.

² În rusă, *Мануиловка*. Localitate din județul Suceava, centru spiritual al ortodocșilor de rit vechi din România.

petrecut ultimii ani de viață, a unor scrisori și pagini de însemnări păstrate, precum și a manuscrisului celei mai importante cărți pe care a redactat-o în România, *Краткая история древлеправославной (старообрядческой) Церкви* [*Scurtă istorie a Bisericii ortodoxe de Rit Vechi*]³. În cronologia evenimentelor trăite de Melnikov pe teren românesc, rămăneau numeroase locuri albe și neclarități, cauzate îndeosebi de mutarea în 1940 a Mitropoliei de Rit Vechi de la Fântâna Albă la Brăila⁴, de dispariția arhivei personale a autorului, de închiderea mănăstirii din Manolea în chiar anul săvârșirii scriitorului din viață (1960) și, firește, de neorânduiala care domnește și astăzi printre hârtiile locașurilor noastre de cult. Iată însă că, în toamna anului trecut, am avut acces la o serie de documente inedite, privitoare la Fiodor Melnikov, aflate în arhiva CNSAS⁵, mai exact la dosarul său de urmărit de la Arhiva operativă. Pentru că, din cele ce urmează, se va vedea că prigoana la care a fost supus în Rusia și în Uniunea Sovietică nu a încetat odată cu trecerea Nistrului, ci s-a prelungit și pe teren românesc, atât pe vremea regelui, cât și a guvernelor generalului Antonescu sau a regimului comunist. Măsurile de precauție pe care și le lua scriitorul, schimbarea frecventă de domiciliu, traiul izolat prin mănăstiri nu au reușit să înfrângă cerbicia celor puși să îl supravegheze pas cu pas. Mai mult, odată cu abdicarea regelui, în România se instaurează același regim care îl condamnase pe Melnikov la moarte în contumacie și de care a trebuit să se ascundă în schiturile risipite prin taigaua siberiană ori prin stanițele de cazaci din Caucaz.

Dosar de urmărit

Bănuiala că la arhiva fostei Securități ar putea să existe un dosar pe numele lui F. E. Melnikov o avem de mai mult timp, de pe vremea cercetărilor efectuate prin anii 1990 la Manolea și Viișoara⁶, când mai mulți dintre cei care l-au cunoscut personal relatau despre vizitele pe care i le făceau la mănăstire agenții Securității⁷ sau de drumurile pe care trebuia să le bată el singur la centrul de regiune sau la Fălticeni, spre a fi anchetat ori ca dovadă că nu a părăsit localitatea de reședință. Și într-adevăr, în arhiva CNSAS există un dosar pe numele “Melnicov Teodor”, conținând 112 file, cu documente din perioada 1931-1950, în cea mai mare parte note informative, rapoarte și telegrame ale organelor de securitate, de miliție sau de poliție, dar și cereri, memorii, reclamații semnate de cel urmărit, precum și traducerea în română a lucrării acestuia, *Безбожники тоже верующие, хотя и безсознательно* [*Ateiștii cred și ei în Dumnezeu, chiar dacă în mod înconștient*]⁸, apărută în limba rusă la Chișinău, în 1931. Pe baza acestor documente, ne putem forma o imagine destul de exactă asupra destinului său în România, un destin aparte, marcat de persecuții, interogatorii, domiciliu forțat, toate acestea din simplul motiv că “susnumitul este un

³ A se vedea, în acest sens, articolul nostru, *Ultimul apologet al Creștinismului*, publicat în “Kitej-grad”, 5/1999, iar în versiune rusă, *Последний апологет Христианства*, “Analele Universității «Al. I. Cuza» Iași. Limbi și literaturi străine” 10 (2007).

⁴ Catedra mitropolitană din noua locație începe să funcționeze din august 1940.

⁵ CNSAS, ds. I 262 397.

⁶ Localități învecinate, aflate în comuna Forăști, jud. Suceava.

⁷ Cel mai probabil, ai Serviciului Județean de Securitate Baia.

⁸ Exemplar dactilografiat, conținând 12 file.

intelectual”, dar și de împlinirea unui mai vechi vis al autorului, acela de a-și vedea, în sfârșit, manuscrisele tipărite. Se lămuresc, în bună măsură, circumstanțele arestării sale la Orhei, în 1934, sau cele ale internării scriitorului în lagărul de la Târgu-Jiu, aflăm detalii despre perioada sa transnistreană, despre activitatea la Odessa, despre unele persoane care l-au sprijinit și despre anul stabilirii acestuia la Mănăstirea Sf. Nicolae din Manolea. Cu siguranță, sub aspectul conținutului, dosarul nu este unul excepțional, nu conține manuscrise inedite ori scrisori particulare, lipsesc informații cu privire la perioada petrecută la Ismail, la motivele care l-au determinat să intre în Liga Apărării Național Creștine (LANC)⁹, partid înființat de profesorul A. C. Cuza din Iași, lipsesc chiar și fotografiile despre care se menționează, în mai multe rânduri, că însoțeau unele note informative și rapoarte. Documentele care s-au păstrat sunt redactate în limba țării de adopție: dintr-o fișă personală a lui Melnikov, rezultă că acesta mai cunoștea, în afară de rusă, franceza, și că româna o vorbea puțin. De aceea, la interogatorii, se făcea apel la un translator, iar cererile și memoriile celui urmărit, păstrate în arhiva CNSAS, nu sunt autografe, ci, în mare parte, traduceri din rusă, cu semnătura originală a petiționarului.

O singură dată, din câte se pare, Melnikov a scăpat de sub supravegherea organelor de urmărire, iar agitația care s-a produs la Direcția Generală a Securității Poporului din București, ordinele care încep să curgă dinspre centru către Direcțiunile Regionale¹⁰, mulțimea de agenți trimiși pe teren spre a-l identifica și a oferi superiorilor din Capitală date despre transfug vorbesc despre importanța acestei persoane pentru diriguitorii serviciului în cauză. Lucrurile se petreceau în anii 1949-1950, în contextul schimbării regimului politic în România și al cristalizării noilor structuri de conducere și administrative după model sovietic. Prevăzător, Melnikov se refugiase în izolata comunitate monahală din Manolea, unde va fi reperat, în cele din urmă, în martie 1950, după numeroase raportări negative, venite din mai toate direcțiunile teritoriale. În urma interogatoriilor de la Serviciul Județean de Securitate Baia, i se alcătuieste “Fișa personală”, iar în adresele trimise la București se consemnează detalii prețioase pentru noi, cu privire la scriitor și la activitatea sa pe teren românesc. Dosarul nu conține documente ulterioare anului 1950, poate și din pricină că, “bolnav, abia mișcându-se dintr-un loc în altul”, Melnikov nu a mai părăsit, după acest an, mănăstirea în care își găsisese adăpost. Cine știe, poate că tot bătrânețea sau, de ce nu?, faptul că provenea din Rusia, l-au salvat de închisoare în

⁹ Partidul a luat ființă în 1923 și a funcționat până în 1935, când a fuzionat cu Partidul Național Agrar al lui Octavian Goga, dând naștere Partidului Național Creștin. Din LANC se va desprinde, în 1927, Legiunea Arhanghelului Mihail, ce îl avea drept lider pe Corneliu Zelea Codreanu. În 1938, se instaurează dictatura regală, iar Partidul Național Creștin este scos în afara legii.

¹⁰ Ordinul trimis în teritoriu pe 3 martie 1950 suna astfel: “Identificați și înaintați în 10 zile date și fotografia lui MELNIKOV TEODOR, fiul lui Efrim, rus, născut în 1862 în URSS. În 1942 pe când locuia în Tiraspol a fost internat de autoritățile românești într-un lagăr, unde a stat până în 1943, iar după eliberare a lucrat la Misiunea Ortodoxă Română din Odessa. În 1944 a venit în România și a locuit la București”. Există, după cum se poate vedea, câteva inexactități în dispoziția emisă de la centru, cu privire la anul nașterii, la numele tatălui și la locul său de reședință de după revenirea din Basarabia.

“obsedantul deceniu”. “Cazul” se va închide un deceniu mai târziu, odată cu trecerea în neființă a persoanei urmărite.

Destine paralele

Cu totul inedită și, în același timp, surprinzătoare apare informația cum că Melnikov, “student la Facultatea de Teologie din Chișinău și domiciliat în Orhei”, “a fost înscris în partidul Ligii Apărării Național Creștine” și că în 1934 a fost arestat și i s-a intentat proces, pentru că, aflat în sala Prefecturii din orașul de domiciliu, “purta la cravată insigna [cu] crucea încârligată”. Cravata cu insigna în cauză era un element vestimentar distinctiv al celor din LANC, iar svastica, simbol al cuziștilor¹¹, reprezenta, în opinia liderului grupării, “legătura nației românești cu trecutul ei cel mai îndepărtat”, făcându-se, desigur, trimitere la traci și la apartenența acestora la rasa ariană. Dacă, în privința purtării acestei mărci distinctive, lucrurile sunt clare, din documentele păstrate la CNSAS nu rezultă circumstanțele ori motivul pentru care scriitorul rus, de altminteri un apatrid, a aderat la partidul lui A. C. Cuza. Se pot face doar presupuneri asupra influenței pe care ar fi putut-o avea asupra lui Melnikov mitropolitul Visarion Puiu, simpatizant al grupării cuziste și “unul din cei mai culti clerici ortodocși interbelici” (N. Iorga), ori profesorul Constantin Tomescu de la Facultatea de Teologie din Chișinău, prieten și sfetnic al înaltului prelat. Există elemente care ne îndreptățesc să credem că autorul *Scurtei istorii a Bisericii Ortodoxe de Rit Vechi* i-a cunoscut pe cei doi și că, în unele privințe, destinele lor s-au intersectat.

Mitropolitului Visarion Puiu nu îi erau străine comunitățile starovere din Basarabia ori din România. Să nu uităm că, pe 10 august 1937, în calitate sa de mitropolit al Bucovinei, înaltul prelat a descins la Fântâna Albă, “împreună cu preoții și diaconii săi, în trei automobile”, ca răspuns la vizita pe care i-o făcuse, cu un an înainte, omologul său din scaunul mitropolitan al Bisericii Ortodoxe de Rit Vechi, vlădica Pafnutie¹². Chiar dacă, la data vizitei, Melnikov se afla, după cum rezultă din documente, la Ismail, evenimentul este descris pe larg în partea a II-a a *Scurtei sale istorii*¹³. Numit, doi ani mai târziu, secretar al Mitropoliei de la Fântâna Albă, autorul lucrării s-a putut folosi, în consemnarea vizitei, de mărturiile călugărilor martori și de scrisorile oficiale existente pe atunci în arhiva respectivului locaș¹⁴. Destul de sărace în detalii, actele cuprinse în dosarul de urmărit menționează doar faptul că “în timpul războiului antonescian, [Melnikov] a fost utilizat de Visarion Puiu ca propagandist religios și antisovietic în regiunea Odesei” sau că “la Odessa [Fiodor Evfimievici] a

¹¹ Membrii LANC erau obligați să poarte la vedere acest simbol, la fel cum, după introducerea sufragiului universal, fiecare partid trebuia să se înscrie pe listele electorale cu un anume semn distinctiv, pe care să îl recunoască în special neștiutorii de carte. Pe listele electorale, Liga avea drept semn o linie dreaptă, ceea ce semnifica mersul înainte, “alegerea drumului drept”. A se vedea, în acest sens, lucrarea lui Sorin Radu, *Semnele electorale ale partidelor politice în perioada interbelică* (1919-1937), p. 583-584 (<http://www.mnua.ro/docs/apulum/articole/sorin%20radu.pdf>).

¹² Fost episcop de Brăila, Pafnutie (Fedoseev) a stat pe scaunul mitropolitan între 9 iulie 1928 și 8 aprilie 1939.

¹³ Ф. Е. Мельников, *Краткая история древлеправославной (старообрядческой) Церкви*, Барнаул 1999, p. 308-309.

¹⁴ “Această vizită a lăsat la mânăstire amintiri plăcute”, menționează Melnikov în cartea sa și redă conținutul unei gramote, pe care i-a înmănat-o mitropolitului Pafnutie oaspetele său.

stat timp de 6 luni”, ca “propagandist antisovietic din partea criminalului de război VISARION PUIU¹⁵”, “după care a revenit în România, stabilindu-se în com. Otopeni, jud. Ilfov”¹⁶. Activitatea lui Melnikov la Odessa a început, cel mai devreme, în septembrie 1943, când teologul rus a fost invitat de înaltul prelat să lucreze în cadrul Misiunii Ortodoxe Române din Transnistria (MOR)¹⁷, și s-a încheiat în primăvara anului următor, sub spectrul ocupării Odessei de către trupele sovietice. În toamna lui 1943, Melnikov l-a putut, așadar, cunoaște personal pe mitropolit și lucra în subordinea acestuia. De altminteri, o serie de coincidențe biografice îi apropie pe cei doi slujitori ai lui Dumnezeu: ambii erudiți, mânuind cu pricepere condeiul, au cunoscut deopotrivă “zbuciumul înstrăinării”, și unul, și celălalt au fost condamnați la moarte (în contumacie) de câte un “tribunal al poporului”, amândoi și-au petrecut ultimii ani de viață în sărăcie și demnitate, în tihna unei mănăstiri, sfârșindu-și zilele pe pământ străin. Există o singură scrisoare, din decembrie 1942, pe care Melnikov o adresează unei înalte fețe bisericești¹⁸, în urma arestului suferit la Tiraspol, prin care solicită restituirea lucrurilor personale confiscate și “restabilirea onoarei și a demnității”. Destinatarul acesteia nu putea fi decât patriarhul de atunci al României, Nicodim Munteanu, sau, și mai probabil, mitropolitul Transnistriei, Visarion Puiu.

În ceea ce privește cealaltă influență, cea a lui Constantin Tomescu, simpatizant și el al grupării LANC și al Partidului Național Creștin, lucrurile par mai simple: dacă Melnikov a urmat cursurile Facultății de Teologie din Chișinău¹⁹, după cum rezultă din mai multe note informative, l-a avut pe acesta profesor, după cum l-a putut cunoaște în calitate de secretar al Arhiepiscopiei Chișinăului (1919-1942) sau de redactor al revistei *Luminatorul*, la care știm că autorul *Scurtei istorii* a colaborat.

Melnikov în România: cronologie pe marginea dosarului de la Arhiva operativă

1897

- prima descindere a lui Melnikov în România, la Brăila, unde va scoate câteva numere din ziarul *Slovo pravdi* [Cuvîntul adevărului];

1931

- Vine în România în acest an, după cum rezultă din nota informativă, datată 27 iunie 1931, trimisă directorului general al Poliției și Siguranței Generale București.

¹⁵ Ministerul Justiției nu a anulat nici în prezent condamnarea la moarte a mitropolitului Visarion Puiu.

¹⁶ Din adresa nr. 118/7467, emisă pe 22 martie 1950, de către Direcțiunea Regională de Securitate Suceava.

¹⁷ Printr-un ordin din 16 noiembrie 1942, mareșalul Ion Antonescu îl numește pe Visarion Puiu șef al Misiunii Bisericești Române pentru Transnistria. Mitropolitul își va îndeplini însărcinarea până pe 14 decembrie 1943, când, “bănuț de rusofilie”, va fi eliberat din funcție. În locul său va fi numit arhimandritul Antim (Nica), care va activa în fruntea Misiunii până la intrarea trupelor sovietice în Odessa, pe 10 aprilie 1944.

¹⁸ A se vedea Anexa I.

¹⁹ Facultatea a fost înființată în 1926 și ținea de Universitatea din Iași. În cadrul acesteia, Constantin Tomescu a fost ales prodecan și era titularul cursului de Istorie a Bisericii Române. Facultatea își va închide porțile pe 28 iunie 1940, când Chișinăul este ocupat de trupele sovietice.

Trecerea “frauduloasă” a frontierei s-a petrecut “prin sectorul comunei Varnița, județul Tighina”. Fiodor Melnikov, “de ani 55, originar din com. Novozâbkov (Ucraina), fost profesor la seminarul de Credință Veche din Moscova și redactor la ziarul religios «Biserica»”, era însoțit de Alla Costin, “de ani 42, originară din com. Zlânca”²⁰, Ucraina, fostă stăriță a Mănăstirii de maici «Scala», Ucraina²¹. Susnușiții s-au refugiat din cauza mizeriilor îndurate sub regimul comunist”. Va sta o vreme, după cum rezultă din Fișa personală, la Mănăstirea Cernica.

- I se solicită, de către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale, să dea o declarație cu privire la “situația din Rusia Sovietică”; traducerea acestei declarații în română (9 pagini dactilografiate) este anexată la dosar.

1931-1936

- Locuiește la Chișinău, va funcționa ca secretar la parohia lipovenească din oraș.

- În 1931 îi apare prima lucrare din seria “Dezmintirea ateismului”, *Безбожники – сами верующие, хотя и безсознательно* [Ateștii cred ei înșiși în Dumnezeu, chiar dacă înconștient]. O versiune în limba română a acesteia figurează printre documentele inserate în dosarul de urmărit al lui Melnikov.

- Primește autorizația de a ține “conferințe cu caracter antibolșevic” pe teritoriul dintre Prut și Nistru, la Chișinău, Tiraspol și Orhei.

- 10 februarie 1934: “în sala Prefecturii județului Orhei, a fost arestat studentul Melnikov Teodor, de la Facultatea de Teologie Chișinău, membru în organizația LANC, pentru faptul că purta insigna [cu] svastică, care este interzisă”.

- Tribunalul din Orhei îl achită, în ședința publică din 9 mai 1934, “de orice penalitate” pe studentul Melnikov Teodor. Procesul s-a judecat în lipsa inculpatului.

1936-1939

- Locuiește la Ismail.

1939-1940

- Pleacă pentru un an la Fântâna Albă;

1940

- Stă la Brăila, în satul Pisc.

1941

- Publică lucrarea *De unde a provenit credința în Dumnezeu*.

- Revista *Luminatorul* îi tipărește lucrarea *Oare știința neagă credința în Dumnezeu?*

1942

- Pe 27 august se stabilește la Tiraspol. Demersurile în acest sens începuseră în toamna anului precedent.

²⁰ Localitatea *Zlinka* (ucr. *Злинка*) din regiunea Kirovogradsk.

²¹ Nu se dau alte detalii cu privire la această persoană.

- Înaintează o cerere către Misiunea Ortodoxă din Tiraspol pentru “ținerea conferințelor religioase pentru combaterea ateismului și comunismului în orașele transnistrene”, unde cei 24 de ani de guvernare sovietică “au lăsat urme adânci”. Propune, de asemenea, Misiunii să îi fie publicată o serie de lucrări de combatere a ateismului.

- Pe 20 octombrie, este chemat la Chestura orașului Tiraspol și arestat. I se confiscă actele, mașina de scris, lucrarea *De unde a provenit credința în Dumnezeu*. Va rămâne închis timp de zece ore, după care, pe timp de noapte, va fi mutat la Parcani. “Istovit și flămînd, am tremurat tot drumul de frig și de frică. Dar, cu mila lui Dumnezeu, nu mi s-a întîmplat nimic. În comuna Parcani, am fost închis într-o încăpere murdară, împreună cu țigani și prizonieri bolșevici”, mărturisește prizonierul. A doua zi dimineața, a fost trimis sub escortă la Tighina, iar de acolo în comuna Pisc, Brăila, unde a fost lăsat “în voia soartei, fără nici un mijloc de existență, fără haine și fără nici un fel de sprijin”.

- Pentru a afla cauzele arestării și pentru “restabilirea onoarei și a demnității”, Melnikov se adresează în scris Patriarhului României și mareșalului Ion Antonescu. “Până la nenorocirea aceasta”, menționează petiționarul, “eu mă consolam cu speranța că Guvernul Român, ortodox, ca recompensă pentru munca mea, pe tărâmul literar și cultural, în apărarea creștinismului, și pentru chinurile îndurate îmi va acorda la bătrînețe vreo pensie. Iar în realitate, eu ajungând la vîrsta de 68 ani, sunt nevoit a muri de foame, înjosit, umilit, fără nici un sprijin moral și material”.

1943

- Domiciliu forțat în com. Pisc, jud Brăila.

- Printr-o hotărâre a Ministerului de Interne din 30 aprilie 1943, va fi închis, pentru 60 de zile²², în Lagărul de Internați Politic Târgu-Jiu. Motivul: “propagandă stilistă”. Dintr-o notă de pe adresa cu nr. 2.009 din 20 mai 1943, se menționează: “Stilist, internat în lagăr pe 60 de zile, cere eliberarea, pretinzând că a combătut calendarul catolic, nu cel ortodox”²³. Cererea sa de eliberare, adresată comandantului lagărului, col. S. Leoveanu, este trimisă mai departe, Ministerului Afacerilor Interne, de unde primește următoarea rezoluție: “Rămâne unde e până expiră pedeapsa..., apoi se va vedea cum se va comporta”.

- Cumnatul lui F. E. Melnikov, Vasili I. Vavilin²⁴, domiciliat în comuna Otopeni, jud. Ilfov, adresează o cerere ministrului de Interne, solicitând ca, după eliberarea din lagăr a celui dintâi, să i se permită fostului deținut să își aleagă drept domiciliu gospodăria petiționarului, dată fiind “greaua situație materială în care se găsește astăzi de pe urma prigonirii bolșevicilor”. Vavilin se angaja să îi asigure pe viitor întreținerea. Lui Melnikov i se va permite să locuiască în comuna Otopeni.

²² Începînd cu data de 13 mai 1943.

²³ A se vedea Anexa 2.

²⁴ Nu dispunem de date suplimentare cu privire la această persoană, de profesie, din cîte se pare, medic. Știm doar că Maria Vavilin este autoarea unei prime versiuni în limba română a cărții lui Melnikov, *Scurtă istorie a Bisericii Ortodoxe de Rit Vechi*. Traducerea a fost finalizată pe 24 iulie 1942. Ce s-a întîmplat însă cu această versiune, nu avem informații.

1943-1944

- Timp de șase luni, lucrează, în calitate de propagandist antisovietic, la Odessa, în cadrul Misiunii Ortodoxe Române din Transnistria.
- “În prezent șade toată ziua în chilia sa și scrie”. “Are legături cu anumite persoane din America și Franța, cu care corespundează”.

1946

- Cere mutarea domiciliului, din comuna Otopeni, în comuna Găneasa, jud. Ilfov. Va rămâne aici până în 1947.

1947

- Pe 7 august 1947, se stabilește la Mănăstirea Ortodoxă de Rit Vechi cu hramul Sf. Nicolae din Manolea, comuna Uidești, jud. Baia. “Cu oricine stă de vorbă, spune că el a trebuit să fugă din Rusia pe motiv că acolo s-a desființat credința și nu a mai putut suferi regimul de acolo”.

1949-1950

- Pe fondul schimbării regimului politic din România, lui Melnikov i se pierde urma. Alertată, Direcțiunea Generală a Securității Poporului București trimite mai multe ordine, în mai 1949 și martie 1950, către direcțiunile regionale, de identificare și localizare a celui urmărit.
- Din scrisoarea informativă a lt. col. de securitate I. Popic de la Direcțiunea Regională de Securitate Baia, datată 22 martie 1950, aflăm că persoana căutată se află, din 1947, la mănăstirea lipovenească din Manolea, “că are atitudini dușmănoase față de URSS” și că, în prezent, “este bătrân, bolnav, abia mișcându-se dintr-un loc în altul”. Fotografia lui Melnikov, care însoțea scrisoarea informativă, lipsește din dosarul CNSAS.

Anexa 1. [F. E. Melnikov către I.P.S. Patriarhul României (?), [Pisc-Brăila, decembrie 1942]²⁵, copie

Înalt Prea Sfințite Părinte,

Subsemnatul Melnicov Teodor, domiciliat în c[o]m. Pisc, jud. Brăila, am onoare a vă supune următoarele:

Subsemnatul sunt refugiat din Rusia, în timpul revoluției, în anul 1917, ocupam postul de director al Institutului de Teologie din Moscova, creștin. al Ortodoxiei [de rit] vechi și teolog, am întreprins o luptă aprigă [împotriva] ateismului bolșevic, pentru care fapt am fost condamnat de guvernul Sovietic la moarte.

Mult timp mă ascundeam în pădurile siberiene și în munții Caucazului, până când, în sfârșit, am reușit în anul 1931, spre fericirea mea, să vii în România liberă, unde am continuat aceeași luptă contra ateismului și bolșevismului, ținând prin orașele Basarabiei conferințe religioase și publicând mai multe cărți și reviste pentru combaterea sectelor și contra ateismului.

²⁵ O scrisoare în aceeași termeni a fost adresată și mareșalului Ion Antonescu. Epistola poartă data de 16 decembrie 1942.

Unele din ele au fost traduse și publicate în limba română și alte limbi străine, ca de exemplu "De unde a provenit [credința în] Dumnezeu", publicată în limba engleză la New York. În privința aceasta, pot să spun că am un merit foarte mare în fața Creștinismului, ceea ce a și fost remarcat și de presa română, și [de cea] străină. Când armata roșie a răpit Basarabia și Bucovina, subsemnatul m-am refugiat în Vechiul Regat, stabilindu-mă în com. Pisc, jud. Brăila, și aici am continuat aceeași luptă contra ateismului. Astfel, am publicat în anul 1941 lucrarea mea "De unde a provenit credința în Dumnezeu", iar în revista bucureșteană "Luminătorul", în același an, am publicat "Oare știința neagă credința în Dumnezeu [?]".

Când însă armata română glorioasă a izgonit bolșevicii din Basarabia, Bucovina, Transnistria, Crimeea, gonindu-i dincolo de Don și Volga, subsemnatul am început a face demersuri pe lângă guvernul român pentru a mi se aproba trecerea în Transnistria, ceea ce am și reușit.

Obținând această aprobare de la guvernul din Basarabia, am plecat în luna August a. c. la Tiraspol, unde m-am stabilit. Tot atunci am făcut o cerere către Misiunea Ortodoxă din Tiraspol-Transnistria, pentru a-mi aproba ținerea conferințelor religioase pentru combaterea ateismului și comunismului în orașele transnistrene, ce la timp eu am făcut în Basarabia, dar mai ales în Transnistria, unde aceasta era necesar, căci guvernarea sovietică timp de 24 de ani a lăsat urme adânci de ateism. Am propus Misiunii de a publica anumite lucrări de ale mele pentru combaterea ateismului, mai ales în locurile unde se simțea mare nevoie de izgonirea bolșevicilor. În acest scop, am început și lucrări noi, utilizând nou material.

Dar, în dimineața de 20 oct. a. c.²⁶, subsemnatul am fost chemat fără veste la chestura orașului Tiraspol și arestat fără nici un motiv și fără nici o explicație și depus la închisoare, socotindu-mă, probabil, cel mai periculos criminal.

Tot atunci, chestura mi-a reținut următoarele acte:

1. Adeverința cu viza de plecare în Transnistria, făcută de prefectura Radu Negru, de care ține com. Pisc și de Circ. III poliție Tiraspol.
2. Autorizația Guvernământului din Basarabia, prin care mi se aprobă trecerea definitivă în Tiraspol-Transnistria.
3. Buletin de înscriere.
4. Carnet de identitate.
5. Certificat de bună purtare.
6. Adeverința Consiliului Eparhial al Episcopiei Chișinău, din care se constată că subsemnatul am ținut conferințe religioase contra bolșevicilor și contra comuniștilor.
7. Adeverința Consiliului Eparhial al Episcopiei Cetatea Albă că am ținut conferințe la Ismail în același sens.
8. Lucrarea mea "De unde a provenit credința în Dumnezeu" cu note biografice făcute de trei profesori ai Facultății de Teologie Române.

În închisoarea chesturei am fost ținut flămând zece ore, iar târziu noaptea am fost expedit cu jandarmii în com. Parcani, pe Nistru, fără a-mi da vreo explicație.

Istovit și flămând tot drumul, am tremurat de frig și de frică. Dar, cu mila lui Dumnezeu, nu mi s-a întâmplat nimic. În com. Parcani, am fost închis într-o încăpere murdară, împreună cu țigani și prizonieri bolșevici, pentru ca apoi, în dimineața lui 21

²⁶ 1942.

oct., să fiu trimis la Tighina și de acolo la Brăila, în com. Pisc, lăsându-mă astfel în voia soartei, fără nici un mijloc de existență, fără haine și fără nici un sprijin.

Când am fugit de bolșevici din Rusia în Basarabia și apoi în Vechiul Regat, creștinii noștri m-au primit cu compătimire și dragoste, pentru că am suferit pentru Hristos, din care cauză îmi dădeau tot sprijinul, atât moral, cât și material. Iar acum când am fost expulzat ca cel mai mare criminal, ai noștri nu numai că nu mă ajută, dar se feresc și de mine, ca de un individ periculos pentru Stat. Tot așa de suspect mă privesc și autoritățile locale, iar ateistii se bucură că adversarul lor a fost atât de crunt lovit și aruncat în mizerie chiar de creștinii ortodocși.

Înainte, până la nenorocirea aceasta, eu mă consolam cu speranța că Guvernul român Ortodox, ca recompensă pentru munca mea pe terenul literar și cultural în[tru] apărarea Creștinismului și pentru chinurile îndurate, îmi va acorda la bătrânețe vreo pensie. Iar în realitate, ajungând la vârsta de 68 de ani, sunt nevoit a muri de foame, înjosit, umilit, fără nici un sprijin moral și material. Situația e îngrozitoare. Ea mă nevoiește de a vă ruga cu lacrimi, Prea Sfințite, să binevoiți a dispune să se facă cea mai severă anchetă, pentru ce am fost arestat, pentru care crimă așa neomenos s-a[u] purtat cu mine, și eu sunt aruncat la pieire sigură, la moarte adevărată.

Toată viața mea au am servit lui Dumnezeu cu cinste, fără prihană și cu sfințenie, dorind a muri în aceeași demnitate.

Vă implor, Prea Sfințite, de a-mi restabili onoarea mea și demnitatea pentru meritele mele înaintea Creștinismului și cinstea mea de ani îndelungați.

Sper în mila lui Dumnezeu și în triumful dreptății prin bunăvoința și înțelepciunea Prea Sfinției Voastre.

Cu adânc devotament

ss. Teodor Melnicov.

Pisc-Brăila.

p[entru] conf[ormitate]

Apostolescu

Anexa 2. [F. E. Melnikov către Ministrul de Interne²⁷]

Domnule Ministru,

Subsemnatul Melnicov Teodor, teolog-misionar, de ani 68, domiciliat în com. Piscu, jud. Brăila, actualmente internat în Lagărul de internați politici Târgu-Jiu, grupa III-a, respectuos Vă rog să luați în cunoștință următoarele:

Pe baza hotărârii Ministerului de Interne din 30 aprilie 1943 sub N 5574 sunt internat pentru 60 de zile în susarătutul lagăr, fiind acuzat că aș fi creat în com. Piscu, jud. Brăila atmosferă împotriva calendarului, după cum este menționat și în fișa mea (N matricol 5576). Nu este arătat însă împotriva cărui anume calendar, celui catolic sau celui papist sau împotriva celui arătat de Biserica română.

Eu n-am ascuns niciodată credințele și convingerile mele și într-adevăr am spus și spun că stilul calendaristic papist a fost condamnat și blestemat ca eretic de un șir întreg de soboruri ale Sf. Biserici Orientale, cele mai cunoscute din anii 1583 și 1756; la fel l-a condamnat și vechea biserică rusească în soborurile și cărțile sale polemice. Reprezentanții savanți ai bisericei românești, spre exemplu prof. Cristescu ("Calendarul

²⁷ Generalul Dumitru I. Popescu.

nu e schimbat, ci numai modificat”, București, 1925) și arhimandritul Iuliu Scriban (“Calendarul nou sau vechi”, Odessa, 1942) lămuresc de asemenea că, în ceea ce privește calendarul papist, el este în contradicție cu Soborurile mondiale, cu Apostolii și cu însăși Evanghelia. Tocmai această atmosferă, creată de biserica veche și teologii români este aceea pe care am respirat-o și o respect.

În ceea ce privește însă stilul bisericesc adaptat și aplicat de Biserica Română el este, după cum noi o știm, pe jumătate nou și pe jumătate vechi. Nașterea Domnului, Botezul Domnului, Întâmpinarea Domnului, Buna Vestire și alte sărbători mai puțin însemnate se țin după stilul nou, iar cele mai importante: Sf. Paști, Înălțarea Domnului, Rusaliile, Ziua Sf. Duh se țin după stilul vechi, spre deosebire de pașiști, protestanți și întreaga Europă și America.

Noi nu cunoaștem nici bazele, nici scopurile unui astfel de stil. Noi nu știm de asemenea dacă în Biserica Românească există o Pascalie calculată după acest stil. De aceea, eu am propus enoriașilor Bisericii Vechi, înainte de a primi acest stil, să formuleze o rugămintă către Guvern, sau către Sf. Sinod al Bisericii Românești, de a i se permite să convoace un sobor la care să discute și să ia o hotărâre în problema stilului, după ce vor lua cunoștința de noua Pascalie și de toate materialele în legătură cu acest stil.

Nu poate să existe o credință forțată. Forțat poate să existe doar ipocrizie, înșelăciune, falsitate. Dar asta este ceea ce cere de la noi guvernul român?

Întreaga vina mea constă doar în aceste propuneri. Dar, în esență, aceasta nu constituie nici o crimă, nici contra bisericii, nici contra statului: este doar franchețe și sinceritatea cinstită, absolut necesare în toate chestiunile ce privesc credința și biserica.

Pe baza celor înșirate mai sus, respectuos vă rog să binevoiți a dispune suspendarea internării și eliberarea mea.

Cu profund respect,

Feodor Melnicov

18 Mai 1943

D^{sale}

D^{lui} Ministru al Internelor

București

Anexa 3. [Scrisoarea lui V. I. Vavilin către Ministrul de Interne]

Domnule Ministru,

În calitatea mea de cumnat al dlui Teodor E. Melnicov, intelectual, refugiat din Rusia Sovietică, care actualmente se găsește internat în lagărul de la Țîrgul Jiu pentru motive pe cari eu nu le cunosc, Vă rog respectuos să binevoiți a dispune, dacă nu se poate ierta de restul osândei lui, să i se admită ca, după expirarea pedepsei, să-și aleagă domiciliul la gospodăria subsemnatului din comuna Otopeni, jud. Ilfov. Aceasta o solicit din motivul că eu, găsindu-mă la vîrsta de 82 ani, aproape tot trecutul meu este strâns legat de viața acestui om care mi-a făcut mult bine, vreau să-i fiu de ajutor în greaua situație materială în care se găsește astăzi de pe urma prigonirii bolșevicilor.

În așteptarea unui rezultat favorabil, primiți Domnule Ministru asigurarea stimei ce vă păstrez.

V. I. Vavilin

Com. Otopeni, Jud. Ilfov

Domniei Sale,

Domnului Ministru al Internelor
București

**The Biography of Fiodor Evfimievici Melnikov According to Some Recent
Researches
(abstract)**

Relying upon the study of the pursuit file of the writer and missionary theologian Fiodor Evfimievici Melnikov and on the documents in Romania referring to him, the paper intends to reconstitute his life's last three decades, under the unfavorable circumstances of the Second World War, of the changings of the political regime in Romania and of the setting up of the Communist regime.

Liga contra Prejudecăților în vizorul Siguranței. Scurtă istorie a unui „ONG” interbelic

Mihai Burcea
Marius Stan

Keywords: *The League Against Prejudices; Surveillance; Repression; Communism; Interwar Romania*

În perioada ilegalității, partidul comunist și-a exercitat influența și puterea inclusiv prin intermediul mai multor organizații politice și asociații civice/de masă legale care militau în favoarea unor drepturi și libertăți pentru femei, muncitori, deținuți politici etc. Potrivit istoriografiei antedecembriste, în perioada ilegalității au activat circa 60 de organizații similare¹. Amintim aici: Liga Drepturilor Omului condusă de celebrul activist pentru drepturile omului, C. Costa-Foru (asociația a fost înființată în 1923 pentru a semnală abuzurile autorităților comise împotriva contestatarilor regimului și a deținuților politici), însă influența acesteia a scăzut după anul 1928, atunci când PCdR a înființat Comitetul pentru Amnistie; Blocul Muncitoresc-Țărănesc (organizație politică camuflată a PCdR înființată în 1925 și desființată în 1933 ca urmare a instituirii stării de asediu; în alegerile generale și locale din 1931, BMȚ a reușit să obțină cinci mandate de deputați în Parlament și mai multe mandate de consilieri locali); Liga Muncii (a fost creată în noiembrie 1933 pe structura fostului BMȚ, fiind desființată printr-o ordonanță a Corpului II Armată din 25 noiembrie 1934); Blocul Democratic (asociație înființată de PCdR în mai 1935, care a continuat activitatea Ligii Muncii și care milita împotriva fascismului și pentru unirea tuturor forțelor de stânga într-un Front Popular după modelul francez și spaniol; în noiembrie-decembrie 1935, Blocul Democratic a încheiat mai multe acorduri comune de luptă antifascistă cu Partidul Socialist-Popovici, Frontul Plugarilor, MADOSZ, Frontul Studențesc Democrat, precum și cu unele organizații ale PSD și PNT; Blocul Democratic a fost dizolvat printr-o ordonanță a Corpului II Armată, la 26 aprilie 1936); Frontul Plugarilor (organizație politică cu aderentă în rândul țăranimii, constituită la Deva pe 8 ianuarie 1933 și care a colaborat îndeaproape cu PCdR-ul); Asociația “Amicii URSS” (constituită în toamna anului 1934 pentru de a cultiva legături de “prietenie și bună vecinătate” între locuitorii României și cei ai URSS)²; Uniunea Patrioților (organizație înființată de comuniști în primăvara anului 1942 cu scopul de a duce muncă de propagandă împotriva naziștilor și a participării României la războiul contra Națiunilor Unite), ș. a. m. d.

¹ Fl. Dragne, *Cu privire la organizațiile de masă create, conduse sau îndrumate de PCR*, “Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR” 6/1964, p. 115-133.

² Pentru detalii despre constituirea, membrii fondatori și obiectivele acestei asociații cultural-științifice, vezi ANIC, fond *Asociația Amicii URSS*, ds. 1 și ds. 18.

Bineînțeles, nu toate asociațiile/organizațiile de stânga legale care militau pentru o serie de drepturi și libertăți erau controlate de comuniști, însă mai toate fuseseră infiltrate cu membri sau simpatizanți ai PCdR. Acest lucru reiese și dintr-un raport al Secretariatului CC al PCdR întocmit pentru perioada octombrie 1934-februarie 1935, unde, la capitolul “munca de masă”, autorii documentului se arătau dezamăgiți de faptul că partidul nu s-a aflat întotdeauna la comanda organizațiilor de masă legale:

“Este tocmai partea slabă a muncii ns. [noastre-n. n.] de masă că Partidul n-a putut să fie suficient elementul direct (organizat) dirigitor al acestor acțiuni. Despre aceasta am mai vorbit. Nu e mai puțin adevărat că tocmai comuniștii din org. de masă în bună parte cuprinși în fracțiuni (deși nu totdeauna conduse de org. de Partid respective) au fost elementul motor al mai tuturor acțiunilor. Dar sute și sute de activiști revoluționari și antifasciști au jucat și joacă un rol plin de inițiativă și tocmai în această trezire la activitate a elementelor până acum necuprinse organizatoric ori complet la o parte de mișcarea revoluționară este plusul pe care trebuie să-l constatăm cu toate slăbiciunile semnalate încă pentru perioada dinainte și din timpul dizolvărilor.”³

În opinia noastră, unele dintre asociațiile democratice antifasciste și progresiste înființate de comuniști prin care aceștia și-au exercitat puterea de influență asupra opiniei publice nu trebuie privite strict ca anexe ale PCdR. Aceste asociații au pus în dezbateră publică și o serie de teme avangardiste care, într-o societate patriarhală și tradițională (precum cea românească a anilor '30), păreau anacronice, fiind considerate de către multe dintre elitele și autoritățile vremii drept subversive și antinaționale: femeia în societatea românească, avortul (interzis de Codul Penal), regimul deținuților politici, rasismul, bătaia ca formă de educație, violența domestică etc.

Din această categorie amintim aici Liga Drepturilor Omului, condusă de avocatul militant C. Gh. Costa-Foru, și Liga Contra Prejudecăților. Vom vedea în cele ce urmează dacă într-adevăr Liga Contra Prejudecăților a propagat exclusiv ideologia comunistă, așa cum sunt prezentate în istoriografia post-decembristă multe dintre asociațiile și organizațiile “manipulate” din umbră de comuniști, sau dacă ideile/principiile emanate de la *leadership*-ul Ligii puneau în discuție probleme reale ale societății românești tradiționale.

În acest studiu vom încerca să facem o analiză a celei de-a doua asociații menționate mai sus prin prisma unor documente întocmite de Corpul Detectivilor din Direcția Generală a Poliției, a unor studii publicate înainte de 1990, precum și pe baza oficiosului asociației – *Orizont* (suspendat de autorități pe 5 mai 1935) și a unor materiale de propagandă elaborate de Ligă.

³ “Raportul Secretariatului CC al PCdR pe perioada octombrie 1934-februarie 1935. Februarie 1935”, ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, ds. 201/1934, f. 51-52.

Corpul Detectivilor

Una dintre principalele structuri de informații care s-au "ocupat" îndeaproape de supravegherea celor două extreme politice din perioada interbelică (Mișcarea Legionară și PCdR) a fost Corpul Detectivilor. Datorită informatorilor infiltrați chiar în forurile de conducere ale mișcării comuniste ilegale, centrale și locale, agenții secreteți încadrați aici au beneficiat de-a lungul timpului de informații prețioase privind modul de organizare și componența PCdR. În majoritatea dosarelor personale întocmite de autorități pe numele comuniștilor, suspecților de comunism, socialiștilor sau sindicaliştilor vremii, se regăsesc documente elaborate de Corpul Detectivilor din care rezultă atenta supraveghere și urmărirea pas cu pas a acestora, ceea ce denotă gradul masiv de implicare a Corpului Detectivilor în acțiuni de poliție politică desfășurate împotriva celor bănușiți că acționează pentru răsturnarea "ordinii sociale și de stat".

Pe toată durata existenței sale (1931-1947), Corpul Detectivilor a fost condus de către funcționari publici de rang superior încadrați în conformitate cu Statutul Funcționarilor Publici și regulamentul de ordine interioară al structurii⁴.

Corpul Detectivilor a fost înființat pe 10 aprilie 1931, atunci când au fost abrogate unele articole din Legea pentru organizarea Poliției Generale a Statului. Astfel, art. 12 din acest act normativ stipula desființarea Brigăzilor Centrale de Siguranță (la acea dată funcționau patru asemenea brigăzi, care erau coordonate de la centru de către un Inspectorat) și înlocuirea lor cu un Corp al Detectivilor⁵.

Noua structură era împărțită în patru 4 Grupe, având o schemă de organizare ce cuprindea 328 de funcționari:

1. **Grupa I** – partide politice și mișcări sociale de dreapta, se subîmpărțea în 3 echipe: a.) Echipa 1 Filaj; b.) Echipa 2 Filaj-Supraveghere; c.) Echipa 3 Cercetări-Percheziții.
2. **Grupa a II-a** – mișcări subversive și diferite asociații de stânga, se subîmpărțea în 4 echipe: a.) Echipa 1 Informații; b.) Echipa Supraveghere pe teren; c.) Echipa 3 Control și Supraveghere fabrici; 4.) Echipa 4 Cercetări – Percheziții.
3. **Grupa a III-a** – grupuri etnice, acțiunea străinilor, legații, se subîmpărțea în 3 echipe: a.) Echipa 1 Informații: țări amice, țări nesigure și țări inamice; b.) Echipa 2 Filaj; c.) Echipa 3 Cercetări.
4. **Grupa a IV-a** – paza și protecția demnitarilor, informații de la autorități și instituții publice.

În anii '30, pe lângă grupe, organigrama Corpului Detectivilor mai cuprindea secții, echipe, birouri și un Secretariat⁶.

Potrivit istoricului Alin Spănu, atribuțiile Corpului Detectivilor erau de a căuta, de a culege și analiza informațiile obținute cu ajutorul informatorilor, precum

⁴ Printre șefii Corpului Detectivilor îi amintim aici pe inspectorii Vintilă Ionescu (?-13 aug. 1938), Niki Ștefănescu (13 aug. 1938-iul. 1940), Paul C. Dobrescu (4 aug. 1940), Gheorghe Rauzescu (iul. 1941-1 apr. 1943), Grigore Petrovici și Alexandru Nicolschi (dec. 1945-iun. 1947).

⁵ Alin Spănu, *Istoria serviciilor de informații/contrainformații românești în perioada 1919-1945*, Iași 2010, p. 194-195.

⁶ Pavel Moraru, *Serviciile secrete și Basarabia (1918-1991). Dicționar*, București 2008, p. 69-70.

și de a preveni, a urmări și a finaliza informativ cazurile de încălcare a legilor în domeniul ordinii publice și siguranței statului.

Corpul Detectivilor a funcționat în subordinea Direcției Poliției de Siguranță până la 1 aprilie 1937, atunci când directorul general al Poliției, Constantin Cernat, a ordonat trecerea în coordonarea/subordonarea directă a șefului Direcției Generale a Poliției⁷.

Înființarea Ligii și monitorizarea ei de către organele represive

Pe 17 februarie 1935, un Comitet de inițiativă a lansat în presa de stânga un apel privind constituirea Ligii Contra Prejudecăților (apelul era semnat de către profesorul Rion Predescu și a apărut în mai multe gazete centrale și locale, precum *Jurnalul* din Craiova, *Ecoul* din Galați, *Biruința* din Călărași, *Viața Nouă* din Ploiești etc.)⁸.

În aceeași zi, la scara B a etajului 1 din Pasajul Imobiliara din Capitală⁹ a avut loc ședința de constituire a Ligii Contra Prejudecăților, în cadrul căreia a fost ales Comitetul provizoriu de inițiativă care a trasat liniile directoare: editarea unei gazete, înființarea unor filiale locale, organizarea unor simpozioane în vederea contrarării prejudecăților de orice fel, constituirea Biroului de conducere ș. a. m. d.¹⁰ În cadrul ședinței – prezidată de profesorul Rion Predescu – au luat cuvântul și

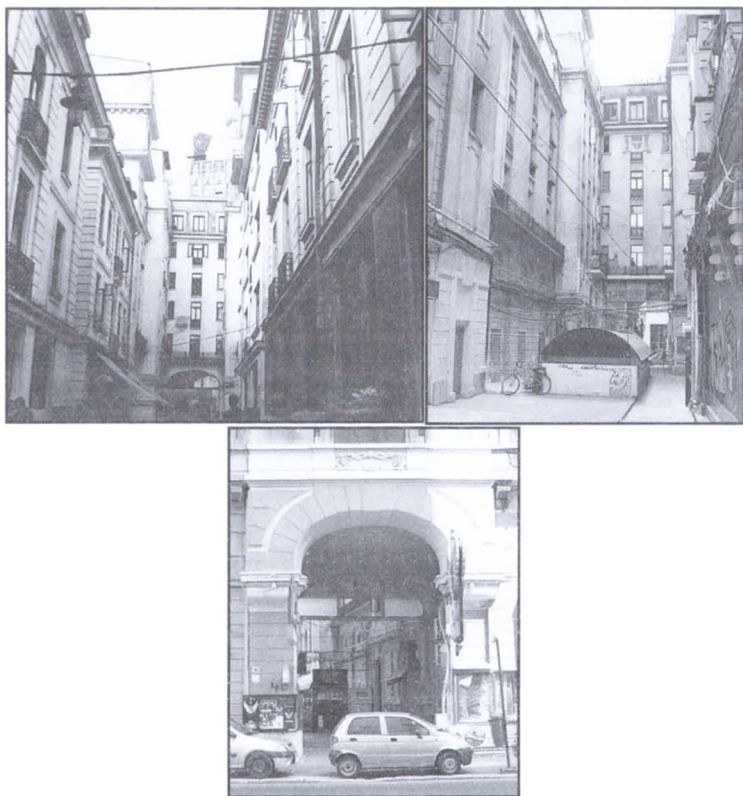
⁷ A. Spănu, *op. cit.*, p. 195-196.

⁸ Textul apelului a apărut și în oficiosul asociației, *Orizont*, nr. 3 din 31 martie 1935. De asemenea, apelul a fost reprodus și de către istoricul Gheorghe Ioniță în 1963, fiind redat conform unor documente existente în Arhiva CC al PMR: “De ce în timpurile noastre, când medicina a atins culmi nebănuite încă acum trei decenii, mii de țărani români mor de pe urma leacurilor băbești? De ce Ioan al Saftei continuă a lucra pământul așa cum a învățat de la părinții săi, și nu după sfaturile agronomului? De ce munca manuală este încă desconsiderată? De ce femeia este încă privită ca o mașină de făcut copii și se permite ca o instituție retrogradă (religia) să se amestece în chestiunea avortului? De ce îndemnurile la ură sunt atât de frecvente și cei ce vorbesc în public o limbă străină sau cei de altă culoare a pielii riscă să fie bătuți, dacă nu uciși? De ce popoarele, utilizându-se cele mai moderne descoperiri și invențiuni ale științei, găsire spre binele lor, sunt îndemnate să se arunce unele asupra altora, la primul sunet de goarnă, ca niște mulțimi orbite? De ce marea majoritate a oamenilor este atât de nenorocită? Pentru că, în ciuda progreselor imense, majoritatea oamenilor e ținută în condiții materiale primitive și în ignoranță. Pentru că, în pofta schimbărilor ce se desfășoară vertiginos, se răspândesc idei perimate, moștenite de la timpuri apuse pe vecie. Pentru că, în loc a ne îndrepta ochii spre viitor, ne cufundăm într-o stupidă adorație a trecutului, care nu ne poate învăța altceva decât că trebuie să rupem cu el. Pentru că, în loc de a asculta glasul rațiunii, care spune că omenirea e una, urmăm inconstient zbieretele interesatilor, care și-au ales ca deviză nemărturisită: «divide et impera», dezbină și stăpânește. Liga contra prejudecăților voiește să pună în drepturile ei rațiunea umană. Liga contra prejudecăților își ia ca misiune să contribuie la stărpirea ignoranței în chestiunile cele mai vitale. Liga contra prejudecăților va demasca forțele oculte, care împiedică libertatea și progresul omenirii. Liga contra prejudecăților, în consecință, va spune întotdeauna răspicat cuvântul bazat pe adevărul pozitiv. Ajuțați-ne în această grea, dar nobilă operă, înscriindu-vă ca membru activ. Semnați declarația de adeziune. Liga contra prejudecăților”, Gheorghe Ioniță, *Liga contra prejudecăților. organizație de masă legală condusă de PCR*, “Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR”, nr. 2/1963, p. 110-111.

⁹ Gh. I. Ioniță, *Pentru Front Popular Antifascist în România. Organizații democratice legale create, conduse sau aflate sub influența PCR (1935-1938)*, București 1971, p. 79.

¹⁰ Fl. Dragne, *op. cit.*, p. 132.

câțiva dintre membrii fondatori ai asociației, printre care îi amintim pe Mircea Bălănescu, Emil Samuilă, Gh. Iliescu, Emanuilo Vineanu, J. Schechner, Ion Drăgășăneanu alias “Gheorghe Râpă”, Alexandra Mezincescu, Lilly Negrea și Maria Triboianu (viitoarea soție a lui Ion Popescu-Puțuri). Mulți dintre comuniștii care fuseseră trimiși de către conducerea PCdR să activeze în Ligă (de ex., Mircea Bălănescu sau Maria Triboianu) făcuseră parte anterior și din alte organizații legale care fuseseră mai apoi interzise prin ordine militare¹¹. După adoptarea platformei program (în care se prevedea “combaterea obscurantismului și a prejudecăților de ordin social ca rasismul și avortul”), participanții au hotărât în unanimitate ca cei care aderaseră până la acea dată, în mod verbal sau scris, să fie considerați fondatori ai Ligii¹².

Pasajul Imobiliara/Pasajul Victoria situat pe Calea Victoriei în anii '70 și în 2012 (vedere din interior și dinspre Palatul Telefoanelor). Imobilul este considerat monument istoric, fiind construit în 1913 după planurile arhitectului Paul Smărăndescu (stil academic francez cu elemente stilistice *Art Nouveau*).

¹¹ În ziua de 25 noiembrie 1934, în conformitate cu prevederile legii prin care se instituisese starea de asediu, Corpul II Armată a emis o ordonanță prin care a interzis 34 organizații legale: Blocul Muncitoresc Țărănesc, Liga Muncii, Comitetul Național Antifascist, Asociația “Amicii URSS” etc.

¹² *Constituirea Ligii. Comunicat*, “Orizont”, 1, 24 februarie 1935.

Fostul militant comunist Ilie Zaharia¹³ își amintește în memoriile sale despre participarea sa, din umbră, la înființarea Ligii Contra Prejudecăților. După îndeplinirea serviciului militar (toamna anului 1934) a sosit la București, unde a reluat legătura cu partidul prin intermediul lui Petre Năvodaru, născut Fischer. Acesta i-a fixat o întâlnire cu secretarul organizației PCdR a Capitalei, Ion Popescu-Puțuri alias “Pârvan”, care i-a trasat sarcina de a coordona constituirea Ligii, alături de studentul Ion Drăgășăneanu. Potrivit spuselor lui Zaharia, asociația urma să facă parte din “rețeaua de organizații legale antifasciste ale partidului”:

“Aici am căutat să antrenăm oameni din intelectualitate, din mica burghezie și mi aduc aminte că am fost odată la prof. Reiner la Facultatea de medicină, academician, mare savant pe care am căutat să-l anterenez să țină o conferință în legătură cu probleme rasiale, prejudecată rasială; am reușit să întrunesc pe prof. Reiner [probabil se referă la savantul Arthur Kreindler, n. n.], pe prof. Lupu, academicianul Victor Eftimiu, pe V. V. Stanciu, actualmente la Paris, jurist cunoscut, în casă la prof. acad. Rădulescu-Motru. În mai 1935, căutam să conving, să scoatem o publicație de prestigiu, mare și să antrenăm toată intelectualitatea în Liga contra prejudecăților; nu am reușit să facem lucrul ăsta. La această ligă eram secretar și am scos o publicație, o revistă, cu numele «Orizont», care a apărut doar câteva numere, după aceea a fost interzisă de autorități. Am organizat în sala Dalles un simpozion cu mare succes cu tema «dacă este femeia inferioară bărbatului» – cu asta am vrut să începem ca, după aceea să venim cu prejudecăți mai politice, mai ascuțite, mai actuale. La acest simpozion, în afară de Predescu Rion, îmi aduc aminte că a vorbit profesorul și avocatul Eugen Herovanu și ca femeie, căci era interesul femeii, a vorbit Alexandra Mezincescu, sora lui Eduard Mezincescu [ziarist de stânga în anii '30 și viitor ministru adjunct al Afacerilor Externe în perioada 1958-1966, n. n.].”¹⁴

Câteva zile mai târziu, conform programului adoptat în cadrul ședinței de constituire a Ligii (într-o duminică de 24 februarie 1935), a apărut primul număr al bilunarului *Orizont*, organ al Ligii contra prejudecăților care își avea sediul în strada

¹³ Zaharia Solomon Ilie, născut Grünberg Iosif-Iuju (n. 2 mart. 1912, mun. Bacău, jud. Bacău), membru în Comitetul Asociației Studenților Evrei din România (dec. 1931-?). În 1932 a intrat în UTCdR prin intermediul lui Eugen Bendel, viitor Mircea Bălănescu (1932), iar în PCdR un an mai târziu; stagiul militar TR la Regimentul 27 Infanterie din Bacău (1933-1934); instructor în CC al Ajutorului Roșu, unde a lucrat îndeaproape cu B. Berea, M. Roller și Barbu Zaharescu (1937-?). În anii '30, Zaharia a lucrat și ca ziarist în presa legală (*Cuvântul liber*, *Reporter*, *Lumea românească*, *Azi*, *Zorile*) și ilegală de stânga (*Scânteia*); redactor la oficiosul Uniunii Patrioților – *Tribuna Poporului* (sept.-dec. 1944); redactor la *Scânteia* (dec. 1944-1946); activist la Secția economică a CC al PCR (1946-?); secretar general al Ministerului Industriei și Comerțului (1948); profesor la catedra de economie politică a Academiei Comerciale din București (1949); vicepreședinte al Comitetului pentru Prețuri de pe lângă Consiliul de Miniștri (1963). În 1963, Zaharia locuia în București, pe strada Vasile Conta nr. 3, et. 7, sc. B.

¹⁴ Amintirile lui Ilie Zaharia – Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR. (octombrie 1972), ANIC, fond 60, ds. 682, f. 8-9.

Mexic nr. 3 (publicația era condusă de către redactorii “Gheorghe Râpă” și Alexandra Mezincescu).

Articolul de fond al primului număr, semnat *Orizont*, constituia o expunere de motive și implicit o profesiune de credință a celor care au luat inițiativa înființării unei asociații care să lupte împotriva ideilor preconcepute ce dominau societatea românească interbelică:

“O serie nesfârșită de false judecăți ne-au fost infiltrate în minte în cursul vremurilor și noi le-am primit fără să le controlăm, fără să ne închipuim că am putea să le controlăm. Așa ni s-au dat, așa le conservăm ca adevăruri indiscutabile. Iar dacă cineva – «un nebun desigur» – ar încerca să le discute și-ar atrage toată hula, toată pornirea oarbă a unei întregi omeniri. L-am sfâșia ca niște fiare, căci furia oamenilor n-are frâu când apară prejudecățile din cauza cărora se chinuiesc de veacuri.”¹⁵

Columniștii *Orizontului* ofereau și câteva exemple de clișee împământenite în societatea românească: “nu se poate turmă fără păstor”, “femeia e ca și calul, trebuie să o stăpânești” sau “bătaia e ruptă din raie”¹⁶.

În primul număr al gazetei, ale cărei ultime două pagini erau alocate publicării adeziunilor sosite din toată țara pe adresa redacției¹⁷, au mai publicat articole: “ctitorul” Ligii, profesorul dr. Rion Predescu, D. V. Barnoschi, Vasile Hagi-Antonescu, Em. Samoilă, Emil Haraga, E. Marghita. Toți aceștia își exprimau entuziasmul pentru cei care au avut această lăudabilă inițiativă de creare a unei asociații progresiste care să militeze pentru combaterea prejudecăților și obscurantismului.

După numai câteva zile de la apariția primului număr al *Orizontului*, Corpul Detectivilor, prin Secțiunea a 4-a, s-a autosesizat și, în ziua de 28 februarie 1935, a întocmit un raport în care semnala organelor ierarhic superioare apariția gazetei, indicând sediul acesteia, egida sub care apărea, programul asociației, precum și conducerea ei. Polițiștii îl nominalizau ca șef al gazetei pe studentul Ion Drăgușanu/Drăgășăneanu din strada Mogoș nr. 4, care își publica articolele sub criptonimul literar Gheorghe Râpă¹⁸.

Totodată, raportul menționa că organizația a luat naștere din inițiativa profesorului Rion Predescu din strada Frumoasă nr. 5. Autorii documentului menționau că deocamdată nu puteau preciza dacă revista avea o “tendință de stânga”, dar semnalau că, încă din primul număr, s-a pus în dezbatere publică ideea legiferării avortului. La acea dată în Parlamentul României aveau loc dezbateri aprinse asupra

¹⁵ *Răspundeți!*, “Orizont”, 1, 24 februarie 1935.

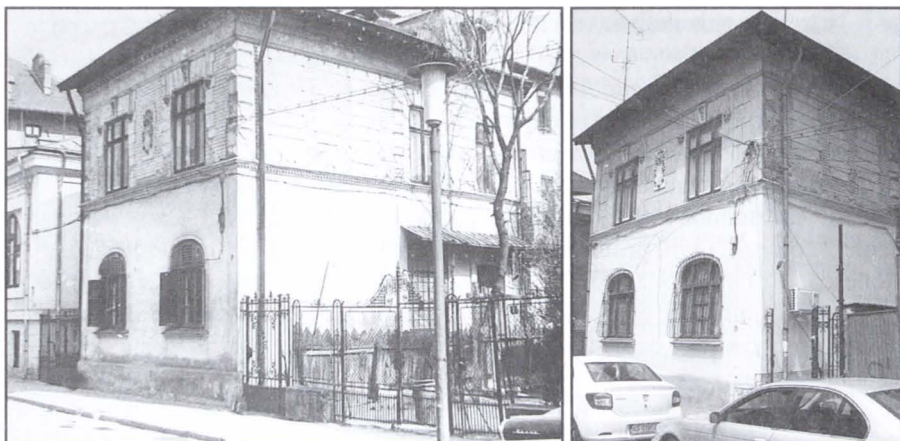
¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Printre entuziaștii care au trimis adeziuni Ligii s-a numărat și savantul Gheorghe Marinescu. De asemenea, adeziuni au fost primite la sediul redacției din partea mai multor medici, studenți sau profesori, răspunzând astfel apelului Ligii publicat în presă în ziua de 17 februarie 1935.

¹⁸ Raport din 28 februarie 1935 al Secției a 4-a din Corpul Detectivilor: *Orizont, nou organ de publicitate bilunară a început să apară în Capitală*. Documentul este semnat “T”, ANIC, fond 50, ds. 1183, f. 4-6.

proiectului noului Cod Penal (adoptat în cele din urmă în 1936) care interzicea întreruperea sarcinii. Practic, majoritatea informațiilor raportului erau culese din primul număr al revistei *Orizont*. În cele din urmă, documentul conchidea:

“Faptul că această publicațiune, precum și organizațiunea Liga contra prejudecăților ar avea un caracter de stânga pe viitor, se constată din însăși articolul scris sub titlul «Aderăți la Liga contra prejudecăților» de către comunistul Nicolae Alexe, președintele Ligii Muncii, organizație camuflată a partidului comunist ce a fost dizolvată recent prin ordonanța Comandamentului Corpului 2 Armată pentru caracterul ei revoluționar comunist. S-au luat măsurile cuvenite pentru urmărirea mai departe a activității organizațiunei menționată mai sus, precum și a scrierilor ce vor mai apare în numerele viitoare.”¹⁹,

Anii '60 și 2013. Imobilul profesorului Rion Predescu din strada Frumoasă nr. 5, în care au avut loc numeroase ședințe ale conducerii Ligii Contra Prejudecăților (1935). Tot pe strada Frumoasă, însă la nr. 39, a locuit în anii '40 și unul dintre intelectualii invitați de conducerea Ligii să susțină conferințe, scriitorul N. D. Cocea (n. 1880-d. 1949).

Raportul agenților din Corpul Detectivilor este primul dintr-o serie de note și rapoarte care vor avea ca temă principală activitatea Ligii și a membrilor săi marcanți. Urmărirea asociației se înscrie în linia obișnuită a organelor represive/de forță ale statului anilor '30 care monitorizau îndeaproape orice formă de asociere a persoanelor care puneau în dezbatere publică atât idei ce contraveneau regimului aflat la putere, cât și teze contradictorii cu privire la morala societății românești interbelice.

La doar câteva zile, pe 1 martie 1935, aceeași structură polițienească ce se ocupa cu urmărirea comuniștilor – Secțiunea a 4-a – a întocmit un nou raport prin care înștiința conducerea Corpului Detectivilor de faptul că Liga Contra Prejudecăților era o organizație deghizată comunistă. Liga ar fi fost înființată cu

¹⁹ *Ibidem*, f. 4-6.

scopul de a înlocui fostul Comitet Național Antifascist (organizație comunistă dizolvată de autorități la sfârșitul anului 1934), întrucât din programul Ligii reieșea că aceasta își propunea combaterea rasismului și a hitlerismului (linii directe care se regăseau și în platforma program a Comitetului Național Antifascist).

În continuarea raportului, agenții secreți își exprimau compasiunea pentru intelectualii care aderaseră din naivitate la ideile Ligii, necunoscând adevăratele scopuri ale liderilor organizației și anume folosirea/manipularea lor ca paravan legal pentru activități comuniste clandestine. Deși în primul număr al gazetei *Orizont* nu a fost publicat niciun articol care să fi făcut apologia comunismului sau a Uniunii Sovietice, polițiștii afirmă că gazeta:

“conține o mulțime de articole neutre, pe lângă altele unde sub pretextul luptei contra prejudecăților se face deghizat propagandă comunistă.”²⁰

În finalul raportului, autorii reproduc un fragment dintr-un articol semnat de Emil Haraga, apărut în primul număr al gazetei și care era interpretat tendențios, atribuindu-i acestuia răspândirea unor teorii comuniste:

“ORIZONT este deci o publicațiune deghizată comunistă întrucât a apărut și azeziunile comuniștilor Nicolae Alexe președintele Ligii Muncii, organizație dizolvată pentru caracterul său revoluționar și Maria Triboianu.”²¹

Inițial, programul Ligii se referea strict la combaterea prejudecăților și a obscurantismului. Odată cu trecerea timpului însă, dar și datorită presiunii exercitate de comuniștii care făceau parte din asociație, aria activităților Ligii s-a extins și la implicarea ei în viața social-politică, conducerea Ligii luând atitudine într-o serie de probleme majore precum combaterea fascismului, rasismului și a militarismului.²²

Săptămânal, la sediul Ligii din pasajul Imobiliara se țineau simpozioane/dezbateri pe diverse teme – “Despre convenționalism”, “Nu toate ale doftorului”, “Este femeia inferioară bărbatului?” (25 martie 1935), “Rasism” (26 aprilie 1935), “Prejudecata în pedagogie” (12 mai și 9 iunie 1935), “Vegetarism” (15 iunie 1935), “Presa și pericolul de război” (28 iulie 1935) – ele fiind întotdeauna atent monitorizate de agenții Siguranței. În cadrul acestor colocvii au luat cuvântul mulți dintre intelectualii de stânga ai vremii: C. I. Parhon, Mihail Ralea, N. D. Cocea, Mihail Cruceanu etc.²³

Cooptarea unor personalități intelectuale din spectrul stângii politice (dar nu numai) era salutăată de conducerea partidului comunist, așa cum reiese din Raportul Secretariatului CC al PCdR la care am făcut referire mai sus:

²⁰ Raport din 1 martie 1935 al Secției a 4-a din Corpul Detectivilor: *Activitatea organizației “Liga contra prejudecăților” din București*, ANIC, fond 50, ds. 1183, f. 7-9.

²¹ *Ibidem*, ds. 1183, f. 7-9. Articolul lui Emil Haraga intitulat *Contra prejudecăților* combatea “moravurile dogmatice” ale societății românești și definea acele timpuri ca fiind “epoca mediocrității”, “Orizont”, I, 24 februarie 1935.

²² Gh. Ioniță, *Liga contra prejudecăților* cit., p. 109.

²³ *Ibidem*, p. 114.

“Liga contra prejudecăților, cuprinzând între unele lupta contra rasismului și a obscurantismului medieval, a prejudecăților și nedreptăților sociale a avut un imens ecou de la început în pătri largi intelectuale și mic-burgeze mai ales (lucrurile sunt la început). De semnalat pericolul că în caz de insuficientă activitate și atențiune a elementelor antifasciste org. aceasta să alunece în mâini reacționare.”²⁴

Istoricul Gheorghe Ioniță afirma într-un studiu publicat în 1963 că Liga a avut în vedere și o serie de teme trasate de către conducerea partidului comunist. Astfel, în ceea ce privește lupta de emancipare a femeilor s-ar fi înscris pe linia adoptată de către CC al PCdR într-o rezoluție din aprilie 1934. Aceasta prevedea că:

“Femeile muncitoare, care au arătat adesea un deosebit eroism și o înaltă conștiință de clasă, trebuie antrenate cu încredere în viața politică, economică și socială a țării.”²⁵

În acest sens, Liga a demarat o campanie de conștientizare a opiniei publice asupra prejudecății care privea inegalitatea femeii în raport cu bărbatul, organizând la Sala Dalles simpozionul *Este femeia inferioară bărbatului?* (25 martie 1935, ora 21:00). Manifestarea urma să aibă loc în contextul Săptămânii internaționale a femeii muncitoare și, în cadrul ei, pe lângă unii membri marcanți ai Ligii precum Rion Predescu, Eugen Herovanu, Alexandra Mezincescu, V. Barnovski, urma să susțină o alocuțiune și activistul comunist, Mihail Cruceanu (aceasta era prima manifestare publică organizată de Ligă). Organele de ordine prezente la fața locului i-au interzis să ia cuvântul, motivându-și decizia prin faptul că ar fi vorba de un “agitator comunist înflăcărat”²⁶. În ciuda acestei șicane/intimidări, restul vorbitorilor și-au continuat prelegerile programate despre rolul femeii în societatea românească, pronunțându-se în unanimitate pentru creșterea ponderii femeilor în toate sectoarele de activitate ale vieții social-economice.

N. D. Cocea, Alexandra Mezincescu și profesorul universitar Eugen Herovanu

²⁴ *Raportul Secretariatului CC al PCdR pe perioada octombrie 1934-februarie 1935. Februarie 1935*, ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, ds. 201/1934, f. 54.

²⁵ Gh. Ioniță, *op. cit.*, p. 117.

²⁶ *Ibidem*.

Dar cum anume ajungeau agenții secrete să se infiltreze în rândul “oengiștilor” interbelici sau la adunările/simpozioanele organizate de către aceștia?

Relevant pentru devoalarea “metodelor specifice” prin care poliția politică interbelică penetra aceste medii este un raport al Secției a 4-a din Corpul Detectivilor din 22 martie 1935²⁷, întocmit cu 3 zile înainte de organizarea simpozionului tematic menționat mai sus.

Chiar din titlul raportului se preciza că la Sala Dalles va avea loc “o întrunire comunistă deghizată” cu scopul de a duce mai departe activitățile fostului Comitet Național Antifascist. Potrivit autorilor documentului, PCdR ar fi trasat sarcini precise privind transformarea acestei întruniri într-o “manifestare antifascistă și antirăzboinică”.

Organele polițienești au dedus că simpozionul – care în aparență urma să se desfășoare sub o titulatură total “inofensivă” – era plasat din punct de vedere calendaristic în perioada în care Internaționala a III-a comunistă organiza anual *Săptămâna internațională a femeii muncitoare*. Totodată, autorii documentului coroborau organizarea simpozionului cu un număr de 4 articole apărute în numărul din 7 martie al revistei germane *Rundschau*, care tratau problema luptei antifasciste în rândul femeilor. Prezentăm în continuare un fragment din acest raport și care în esență încearcă să prezinte ca fiind extrem de periculoase două teme ce pot fi de fapt actuale în orice epocă sau spațiu geografic – antifascismul și lupta împotriva războiului:

“Comitetul mondial comunist al femeilor a dat instrucțiuni tuturor formațiunilor din țările respective pentru a transforma luna Martie într-o manifestație grandioasă de unitate a tuturor femeilor contra fascismului și războiului, prin organizare de întruniri publice, sub diferite forme deghizate, cum este cazul în speță cu symposionul anunțat de Liga contra prejudecăților în sala Dalles. Symposionul organizat pe tema situației femeii se încadrează desigur în această campanie mondială anunțată de Internaționala Comunistă în întreaga lume. Suntem informați în același timp, că tot în concordanță cu instrucțiunile comitetului comunist mondial al femeilor, symposionul acesta va fi folosit pentru inaugurarea unei campanii de strângere de iscălituri ale femeilor muncitoare și intelectuale pentru o petiție de masă contra războiului și fascismului, campanie care și ea se duce actualmente pe scară mondială.”²⁸

În final, raportul agenților secrete arăta că toți vorbitorii care urmau să susțină discursuri în cadrul simpozionului și pe care i-am enumerat mai sus erau cunoscuți ca fiind simpatizanți ai ideilor de stânga și ai unor organizații dizolvate pentru activități politice interzise. Mai mult decât atât, documentul preciza că, pe baza informațiilor culese, simpozionul ar fi fost dirijat din umbră de către intelectualii comuniști din Capitală, fără a-i nominaliza însă, și că la manifestare

²⁷ *Întrunire comunistă deghizată va avea loc în sala Fundației Dalles din București*, ANIC, fond 50, ds. 1183, f. 10-13.

²⁸ *Ibidem*.

urmau să participe numeroși “studenți revoluționari comuniști, antifasciști și amicii URSS-ului”, care în finalul simpozionului ar fi căutat să organizeze un miting *ad-hoc* în cadrul căruia să solicite eliberarea deținuților politici comuniști și să strige lozinci antifasciste și antirăzboinice:

“În acest scop deși comuniștii au cuvântul de ordine să participe în număr cât mai mare, atât bărbați cât și femei totuși comitetul Ligei contra prejudecăților, spre a face să apară ca o organizație de interes general, a tipărit și distribuit și bilete de intrare după modelul celor anexate. Prefectura Poliției Municipiului a fost avizată în vederea măsurilor de pază și siguranță”²⁹.

Biletul de intrare la simpozionul organizat de Liga contra prejudecăților în ziua de 25 martie 1935. “Corpul delict” se găsește în “dosarul de obiectiv” referitor la activitatea Ligii întocmit de Corpul Detectivilor

Nimic însă din acțiunile antistatale, care în opinia agenților Corpului Detectivilor ar fi urmat să fie săvârșite de către participanții la simpozion, nu s-a produs. Dimpotrivă, așa cum am menționat mai sus, organele Prefecturii Poliției Capitalei au intervenit în mod brutal în momentul în care de la tribună a încercat să țină un discurs profesorul Mihail Cruceanu. Câteva zile mai târziu, ziarul popular *Tempo* (29 martie 1935) a publicat un protest al conducerii Ligii vizavi de intervenția brutală a organelor de ordine³⁰.

Cu două zile înaintea simpozionului de la Dalles, Secția a 4-a din Corpul Detectivilor elaborează un alt raport care semnală apariția numărului 2 al oficiosului Ligii – *Orizont*. Agenții atrăgeau din nou atenția asupra caracterului “confuz” pe care această gazetă îl avea. Deși textele apărute în *Orizont* erau atent studiate, agenții nu

²⁹ *Ibidem*. Documentul este redactat de către Secția a 4-a din Corpul Detectivilor la data de 22 martie 1935.

³⁰ Iată protestul Ligii publicat în *Tempo* din 29 martie 1935: “Comitetul Central al Ligii contra prejudecăților protestează cu energie împotriva măsurii luate de autorități prin care s-a interzis distinsului scriitor prof. Mihail Cruceanu să ia cuvântul în cadrul symposionului ce a avut loc Luni 25 Martie la Dalles, cu tema «Este femeia inferioară bărbatului?»”.

erau totuși convinși de faptul că Liga se află totalmente în mâinile PCdR, întrucât unele articole nu aveau nicio conotație politică de stânga. Confuzia, suspiciunile și alegațiile acestei structuri polițienești se regăsesc în rândurile de mai jos:

“Adică nici de data aceasta nu se precizează clar propaganda comunistă, deși mișcarea în cauză este preconizată de partidul comunist. Nevoit să apeleze la o serie întreagă de intelectuali cu totul străini de mișcarea comunistă, oameni cu vază, care să asigure mișcării legalitatea, partidul comunist se vede acum în situațiunea neplăcută de a nu avea în mână conducerea efectivă a organizației înființată de el, adică Liga contra prejudecăților, deoarece intelectualii cari au aderat își expun în gazetă părerile lor necomuniste. Astfel se face că găsind în numărul apărut acum un articol pe două coloane, tratând despre prejudecata în alimentație, articol pur științific, altele ca de pildă cel intitulat «Neoprimitivismul», în care se scrie textual: «vina tuturor relelor societății o poartă sistemul capitalist» [s. n.]. În altă parte a ziarului și anume în pagina 3-a iarăși se scrie: «Deschizând acțiunea împotriva teroarei întunericului, împotriva cultivării ideilor false mușcăte și deopotrivă de înrădăcinate în mintile oamenilor, liga noastră s-a angajat într-o misiune înaltă și liberatoare» [s. n.].”³¹

Anunț apărut în publicația *Orizont* din 14 aprilie 1935. Conferința nu a mai avut loc din cauza interzicerii publicației și a dizolvării Ligii

Comentarii similare ale agenților Secției a 4-a se regăsesc și într-un raport întocmit pe 1 aprilie cu ocazia apariției numărului 3 al *Orizontului*.

În plus, polițiștii se arătau revoltați de faptul că Liga avea un mesaj identic cu cel al tezelor cominterniste în privința fascismului și a războiului (membrii și

³¹ Apariția numărului 2 al ziarului *Orizont*, organul Ligii contra prejudecăților din România. Documentul este redactat de către Secția a 4-a din Corpul Detectivilor la data de 23 martie 1935, ANIC, fond 50, ds. 1183, f. 14v.

simpatizanții Ligii considerau că cele două noțiuni se întrepătrund³²). Ceea ce era adevărat, numai că istoria a demonstrat că dacă guvernele țărilor europene democratice ar fi adoptat poziții mai ferme împotriva Germaniei naziste și Italiei fasciste, nu s-ar fi ajuns, poate, la cel de-Al Doilea Război Mondial. Inclusiv România carlistă, în a doua jumătate a anilor '30, de teama "pericolului roșu" de la Răsărit, a tolerat și încurajat cu bună știință politici și legi rasiale, organizații naționaliste antisemite, publicații care promovau *hate-speech*-ul și homofobia (vezi, de exemplu, cotidianul pro-regim *Universul* care avea cel mai mare tiraj în epocă).

Alte rapoarte ale Corpului Detectivilor menționau că la sfârșitul lunii martie 1935, Comitetul de inițiativă al Ligii a lansat prin unele cartiere muncitorești din Capitală manifeste care conțineau un apel adresat muncitorilor în vederea atragerii de noi membri. Totodată, din aceleași rapoarte reieșea îngrijorarea structurilor secrete ale poliției față de acțiunile promovate de Ligă și prin care aceasta ar fi urmărit "atragerea elementului intelectual în mișcarea de stângă"³³. Amintim aici un raport din 3 mai 1935 al aceleiași Secții a 4-a, în care aceasta semnală atragerea în rândul membrilor Ligii a "cunoscutului scriitor Ioachim Botez"³⁴.

O altă conferință atent monitorizată de către agenții secretei a avut loc în seara zilei de 4 mai 1935, atunci când la sediul Ligii din Pasajul Imobiliara, dr. Brânză a susținut prelegerea *Soartă și noroc*, la care au luat parte circa 35 de persoane (în marea lor majoritate intelectuali, doi ofițeri din Armata Regală, precum și câțiva muncitori; unul dintre ofițeri a fost identificat ulterior de polițiști în persoana sublocotenentului Puiu Irimescu din Regimentul vânători călare din Dumbrăveni). Agenții care au asistat la simpozion s-au arătat surprinși de afirmațiile conferențiarului care a susținut că nu există Dumnezeu – aceștia au tras concluzia că expunerea ar avea un "caracter antireligios". Astfel, libertatea de conștiință a vorbitorului îl plasa pe acesta în categoria celor vinovați de "crimă-gândire":

"Dr. Brânză, dezvoltând conferința cu subiectul susarătat a insistat mai mult asupra obiectivului că nu există Dumnezeu, conferința având deci un caracter antireligios. În cuvântarea sa a arătat că datoria intelectualilor este de a intensifica propaganda în rândurile muncitorimei din fabrici de la orașe și țăranimei de la sate, care trăiește în întuneric – spune oratorul – că religia este făcută de burghezime, cu scopul de a fi răspândită în rândurile masselor populare, ca înainte de a avea frică de autorități, să aibă frică de Dumnezeu care în fapt nu există. În sensul acesta – spune oratorul, că burghezimea a știut să-și pregătească terenul pentru a putea specula și exploata masele mai întâi sub teama de Dumnezeu și

³² Apariția numărului 3 din publicațiunea *Orizont*, organul Ligii *Contra Prejudecăților*. Documentul este redactat de către Secția a 4-a din Corpul Detectivilor la data de 1 aprilie 1935, ANIC, fond 50, ds. 1183, f. 21.

³³ Referat din 1 aprilie 1935 cu privire la activitatea și existența noiei organizațiuni ce a luat ființă de curând în Capitală. Documentul Secției a 4-a din Corpul Detectivilor poartă mențiunea "secret", ANIC, fond 50, ds. 1183, f. 17-20.

³⁴ Scriitorul Ioachim Botez simpatizează cu mișcarea comunistă. Document redactat de Secția a 4-a din Corpul Detectivilor la data de 3 mai 1935, ANIC, fond 50, ds. 1183, f. 27.

apoi frica de autorități, care pedepsesc. Se urmărește mai departe acțiunea acestei organizațiuni.”³⁵

Combaterea analfabetismului și lipsa asistenței medicale pentru păturile sociale defavorizate au fost alte subiecte/campanii pe care Liga contra prejudecăților, la sugestia PCdR, le-a inițiat. În contrapartidă cu modelul românesc de alfabetizare a maselor era expus modelul sovietic, acolo unde această stare de lucruri fusese rezolvată cu mulți ani în urmă. Desigur, în acest caz avem de-a face cu o propagandă deșănțată a comuniștilor din Ligă.

Interzicerea asociației și activitatea ei clandestină

Printr-un ordin al ministrului de Interne (nr. 505 din 5 mai 1935), publicația Ligii – *Orizont* – a fost interzisă (ultimul număr a apărut pe 28 aprilie 1935), iar în luna următoare asociația a fost scoasă în afara legii.

Inițial, Rion Predescu a publicat în cotidianul de stânga *Dimineața* un protest adresat ministrului de Interne de la acea vreme și în care se arăta surprins de decizia autorităților de a suspenda gazeta. Ulterior, după ce asociația a fost interzisă, iar sediul acesteia a fost închis, același profesor s-a prezentat în fruntea unei delegații de foști membri ai Ligii la sediul gazetelor *Dimineața*, *Tempo* și *Facla*, unde a depus memorii de protest contra autorităților statului, recte Prefectura Poliției Capitalei.

Liderii asociației nu s-au mărginit doar la scrierea unor memorii contestatoare, ci au lansat un apel de protest cu titlul *Liga contra prejudecăților luptă contra războiului*, care a fost afișat pe mai multe clădiri și garduri din centrul Capitalei.

Interzicerea Ligii a fost făcută pe considerentul că aceasta ar fi fost în fapt o organizație “camuflată comunistă”, intrând astfel sub incidența Ordonanței Corpului 2 Armată referitoare la “dizolvarea și interzicerea funcționării unor asemenea organizațiuni comuniste”³⁶.

Pentru o scurtă vreme, conducerea Ligii a activat în clandestinitate, reușind ca în august 1935 să scoată și o broșură – *Apărarea culturii* –, prin care populariza rezoluțiile adoptate la Congresul scriitorilor antifasciști de la Paris din iunie 1935. Broșura mai conținea apelul Ligii și fotografiile unor scriitori comuniști antifasciști participanți la Congresul sus-menționat (André Gide, André Malraux, Maxim Gorki, Petre Constantinescu-Iași). Ea fusese tipărită la tipografia Țăranul & Co. S. A. în 2.000 de exemplare fără aprobarea cenzurii, din inițiativa fostului secretar al Ligii (studentul la Drept, Ion Drăgușanu/Drăgășăneanu, care, potrivit documentelor Corpului Detectivilor, ar fi lucrat ca redactor și la cotidianul *Adevărul*, unde publica

³⁵ Conferința “Ligii contra prejudecăților”, organizație camuflată comunistă din Capitală. Documentul este redactat de Secția a 4-a din Corpul Detectivilor la data de 6 mai 1935, ANIC, fond 50, ds. 1183, f. 29v.

³⁶ Protestul LIGII CONTRA PREJUDECĂȚILOR împotriva măsurilor luate pentru dizolvarea organizației și închiderea sediilor. Documentul este întocmit de Secția a 4-a din Corpul Detectivilor la data de 2 iulie 1935. ANIC, fond 50, ds. 1183, f. 37.

sub pseudonimul “Gheorghe Râpă”), cu sprijinul ziariștilor Emil Samoilă și Alexandru Sahia.

Marea parte a celor 2.000 de exemplare a fost distribuită contra cost (2 lei bucata), cu ocazia unei conferințe susținută de către Dem. Dobrescu în sala “Tomis” din București (1 septembrie 1935).

Broșura *Apărarea culturii*, editată sub egida Ligii Contra Prejudecăților (1935). Acest exemplar a fost confiscat de Siguranță din locuința avocatului comunist Radu Olteanu cu ocazia unei percheziții domiciliare care a avut loc în noiembrie 1936, ANIC, fond 151, ds. 4.

O altă broșură a Ligii tipărită în câteva mii de exemplare a fost «*Minunea de la Maglavit*»³⁷ (coordonată de C. I. Parhon, dr. Dem. Paulian, dr. Șt. Irimescu și Ilie Cristea), în care erau redată în rezumat diverse aprecieri ale unor intelectuali de stânga ai vremii referitoare la prejudecățile existente în societatea românească, având ca punct de pornire/studiu de caz fenomenul de la Maglavit.

Agenții Corpului Detectivilor s-au oprit asupra articolului scris de comunistul Ilie Cristea, în care acesta combătea fenomenul de la Maglavit și “minunile” ciobanului Petrache Lupu:

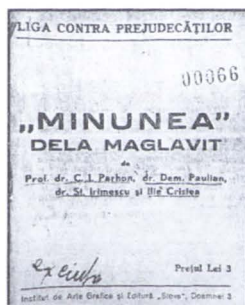
“În articolul intitulat «Maglavitul revelator», Ilie Cristea, cunoscut comunist, se ridiculizează însă religia creștină ortodoxă în forma ei de stat, prin aceia că autorul scrie: În anul 1935 o presă fără scrupule, în solda capitalismului muribund, încearcă să ne convingă că pământul acestei țări a născut în sfârșit un sfânt în persoana umilului cioban de la Maglavit; că sunt infirmi spirituali care găsesc în misticism un toiaș pentru slăbăniea lor și mai este numeroasa categorie a celor exasperați de criză și mizerie, care văzând ineficacitatea tuturor

³⁷ “*Minunea de la Maglavit*” (coord. C. I. Parhon, dr. Dem. Paulian, dr. Șt. Irimescu și Ilie Cristea), București 1935, ANIC, fond 151, ds. 6.

măsurilor guvernamentale se agață cu ultima disperare de minune și că acest misticism are un avantaj înșelător, că scutește pe om de marile eforturi; că de cele mai multe ori revoluționarii au fost tratați mai rău decât criminalii de rând; societatea de astăzi se zbate cumplit fiindcă nu vrea să se schimbe. Mai departe în pagina 29 se scrie un articol intitulat «Jos minunea», în care se arată că știința repugnă minunea căci minunea oprește evoluția și munca [*Jos minunea* nu era un articol al broșurii, ci titlul unui scurt capitol din articolul *Nebuniile colective* semnat de către dr. Dem. Em. Paulian, n. n.].»³⁸

Din respectivul document al agenților secreți ai Corpului Detectivilor reiese că aceștia nu monitorizau doar cetățenii cu opinii politice diferite de ale partidului de guvernământ, ci și ideile care contraveneau “moralei creștine”. “Poliția gândirii” sesiza/raporta cu zel orice acțiune care ar fi putut dăuna imaginii Bisericii Ortodoxe Române.

În fapt, această broșură nu aducea în niciun fel vreo ofensă religiei și moralei creștine, ci doar trăgea un semnal de alarmă asupra implicării instituțiilor statului (de exemplu, Căile Ferate sau Societatea de Radiodifuziune) într-un fenomen mistic și obscurantist, dacă nu chiar într-o escrocherie de proporție națională. În opinia autorilor broșurii, autoritățile au încurajat acest “bălci” care a rotunjit veniturile multor profitori/speculanți (comerț cu apă sfințită, explozia de bodegi în zona Maglavitului, creșterea tirajelor publicațiilor naționaliste care au popularizat “minunile” și “miracolele” săvârșite de tânărul cioban – Petrache Lupu și, nu în ultimul rând, capitalul de imagine dobândit de Biserică în urma certificării “mesajelor divine” pe care ciobanul le primea din Ceruri) și toate acestea pe fondul lipsei de educație și a credulității populare.

1935. Broșura «*Minunea*» de la Maglavit, tipărită de Liga Contra Prejudecăților. Redăm un scurt fragment din articolul *Maglavitul revelator*, semnat de către profesorul Ilie Cristea, care este edificator asupra textelor cuprinse în interiorul tipăriturii: “Partea cea mai reacționară a societății noastre repudiază rațiunea și știința, fiindcă acestea conchid la necesitatea prefacerilor și se cufundă cu frenezie în irațional și obscurantism.

³⁸ Apariția broșurei *MINUNEA DE LA MAGLAVIT* editată de *Liga contra Prejudecăților*, în scop de propagandă antireligioasă. Documentul este întocmit de Secția a 4-a din Corpul Detectivilor la data de 21 octombrie 1935, ANIC, fond 50, ds. 1183, f. 44v.

În Germania, ea face să renască cultul păgân, iar în România umple drumurile Maglavitului”, ANIC, fond 151, ds. 6.

O nouă manifestare clandestină a membrilor Ligii consemnată în rapoartele Corpului Detectivilor a fost cea în care aceștia au lipit prin București mai multe afișe antifasciste (noiembrie 1935). Afișele propagandistice reprezentau o alegorie a morții (“Doamna cu coasa” care secera Germania nazistă), având și un comentariu scurt: “Prejudecata rasistă duce la război”³⁹.

Afișul răspândit pe străzile Capitalei în noiembrie 1935 care conținea și Apelul Ligii contra prejudecăților (publicat și în revista *Orizont*, 3, 31 martie 1935), ANIC, fond 151, ds. 3.

Pe parcursul lunilor noiembrie și decembrie, Liga a continuat să distribuie prin uzine și centrul Capitalei apeluri și afișe antifasciste, însoțite de liste prin care cetățenii erau rugați să semneze proteste contra războiului și înarmării. Întregul material de propagandă antifascistă și antirăzboinică se tipărea la tipografia Țăranul & Co. S. A. din strada Șelimberg nr. 3. De regulă, majoritatea materialelor erau confiscate de agenții Prefecturii Poliției Capitalei.

Concluzii:

Activitatea efemerei Ligi contra prejudecăților s-a încheiat la sfârșitul anului 1935, însă multe dintre problemele puse în dezbaterea publică la acea vreme își

³⁹ *Imprimate de propagandă contra războiului ale Ligii contra prejudecăților*. Documentul este întocmit de Secția a 4-a din Corpul Detectivilor la data de 11 noiembrie 1935, ANIC, fond 50, ds. 1183, f. 45.

găsesc corespondentul și în prezent. Teme precum egalitatea dintre sexe, violența conjugală, drepturile omului, combaterea naționalismului extremist ș. a. m. d.

Acest studiu nu și-a propus să facă apologia PCdR, o formațiune politică extremistă care avea ca prim obiectiv instaurarea unui stat totalitar de inspirație sovietică, ci să prezinte temele puse în discuție de către o asociație avangardistă/progresistă, chiar dacă aceasta se afla sub influența partidului sus-menționat.

Totodată, am vrut să vedem cum se poziționa statul față de astfel de organizații și membrii lor și care era toleranța autorităților vizavi de propagarea în public a unor subiecte cu conținut “subversiv”. Menționăm că, la nivelul anului 1935, România “beneficia” de o bogată legislație penală represivă și o puternică cenzură a presei care practic anihilau orice încercare de constituire a unei asociații cetățenești independentă de partidele politice sau organizațiile aflate pe orbita regimului.

În același timp, trebuie menționat faptul că nașterea Ligii a avut loc la doar 8 luni de la reluarea legăturilor diplomatice cu URSS (iunie 1934) și că, la fel ca în cazul Asociației “Amicii URSS”, această asociație culturală a cuprins un număr semnificativ de intelectuali cu afinități politice de stânga⁴⁰. De asemenea, odată cu numirea în fruntea Cominternului a lui Gheorghe Dimitrov (aprilie 1934), abordarea politică a comuniștilor față de social-democrați și intelighenția moderată de stânga s-a schimbat radical. Aceștia nu mai erau priviți ca dușmani, dimpotrivă, atacurile la adresa lor s-au oprit brusc, iar ulterior a fost declanșată o campanie de cooptare a lor în vederea creării unor blocuri/fronturi antifasciste.

Dacă în perioada interbelică structurile informative ale statului se constituiau inclusiv în gardieni ai moralei publice și în apărarea unor instituții sacrosancte precum Biserica Ortodoxă Română sau Monarhia, în perioada 1945-1989, aceleași structuri au vegheat ca nimeni să nu poată contesta realizările partidului unic și statului socialist.

Ar fi interesant ca peste ani să aflăm cum s-au raportat serviciile speciale de informații înființate după 1989 la organizațiile non-guvernamentale care militează pentru drepturile femeilor, drepturile omului, drepturile minorităților etnice și sexuale, libertatea de conștiință etc.

⁴⁰ Reluarea relațiilor externe cu URSS nu a însemnat însă și legalizarea partidului comunist, stoparea proceselor politice îndreptate împotriva acestei formațiuni politice sau adoptarea unei legi de amnistiere a condamnaților pentru activități politice comuniste. Represiunea autorităților statului împotriva adepților acestei cauze a continuat la fel ca și până atunci, iar odată cu trecerea anilor ea s-a intensificat.

Anexe.

9 noiembrie 1932. Studentul medicinist **Eugen Bendel** (viitor Mircea Bălănescu) în arestul Chesturii de Poliție Botoșani, unde fusese reținut pentru cercetări de către Biroul Poliției de Siguranță al chesturii sus-amintite, pentru “delict contra siguranței statului” (după 1945 își va schimba numele cu pseudonimul literar cu care semna în presa interbelică: Mircea Bălănescu). Bendel fusese arestat de Siguranța bucureșteană și trimis la Botoșani după ce la domiciliul său din Bd. Schitu Măgureanu nr. 49, ca urmare a unei percheziții, au fost descoperite mai multe materiale de propagandă comunistă. Bendel a publicat articole în presa legală și ilegală de stânga inclusiv în publicația Ligii, *Orizont*.

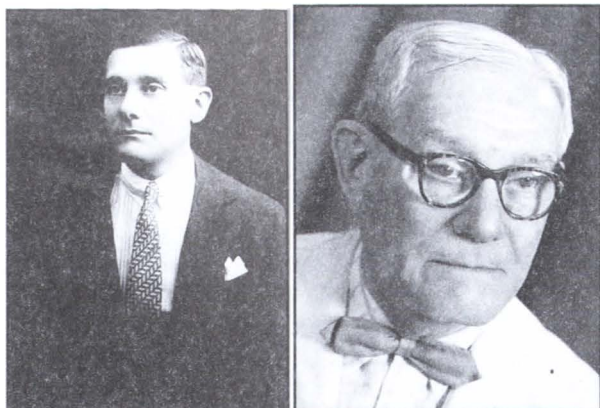
Profesorul **Ilie Cristea** (n. 16 iul. 1892, com. Leheceni, jud. Bihor-d. 10 aug. 1958, București), membru al Sfatului național din Brașov la unirea Transilvaniei cu România (1918). În 1931, după ce a părăsit PNȚ, a intrat în legătură cu mișcarea comunistă clandestină, fiind cooptat în rândurile acestui partid 9 ani mai târziu. În 1932 a fost un membru marcant al Comitetului antirăzboinic alături de intelectuali de stânga ai vremii precum C. I. Parhon, Radu Cernătescu, Alexandru Sahia sau Panait Mușoiu. După

dizolvarea de către autorități a Comitetului (februarie 1933), a întemeiat, alături de unii dintre membrii acestuia, Comitetul Național Antifascist. În cadrul Ligii contra prejudecăților a susținut și a contribuit la organizarea mai multor simpozioane. În plan profesional, în anii '20, a predat la Liceul "Andrei Șaguna" din Brașov, însă în anul 1931 autoritățile i-au intentat un proces politic (la acea dată era director al revistei *Spre stânga*), în urma căruia va fi mutat "disciplinar" la o școală din Aiud. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial a fost internat în Lagărul de internați politici de la Târgu-Jiu (după 6 martie 1945, a îndeplinit mai multe funcții la Ministerul Învățământului, continuându-și totodată și activitatea publicistică în presa comunistă). A desfășurat o intensă activitate publicistică, publicând numeroase articole în *Glasul Ardealului*, *Gazeta Transilvaniei*, *Societatea de mâine*, *Adevărul*, *Bluze albastre*, *Clopotul*, *Cuvântul nou* etc. N. Petrovici, *Ilie Cristea (1892-1958)*, "Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR", 4/1967, p. 147-150.

Maria Popescu Puțuri, născută **Triboianu** (n. 7 apr. 1914, com. Ciorăști, jud. Lăpușna, Republica Moldova) a fost soția ziaristului comunist Ion Popescu-Puțuri, cu care s-a căsătorit în mai 1942. De profesie textilistă, absolventă a 4 clase primare, Maria Puțuri a început să activeze în mișcarea comunistă începând cu anul 1935. Potrivit dosarului întocmit de Siguranță, după ocuparea Basarabiei de către URSS (iun. 1940), Maria Triboianu s-a stabilit în nou înființata RSS Moldovenească, unde și-a continuat activitatea politică, motiv pentru care statul român i-ar fi retras cetățenia. După eliberarea Basarabiei de către trupele române, a revenit în țară stabilindu-se în comuna natală a soțului său. În septembrie 1941 a fost arestată de către jandarmii din comuna Puțuri pentru că ar fi difuzat știri tendențioase la adresa armatei române (a afirmat că armata română nu va reuși să cucerească orașul Odessa, iar trupele româno-germane vor fi în cele din urmă înfrânte). A fost judecată și condamnată la 15 zile închisoare, pentru defetism, de Curtea Marțială a Corpului I Armată din Craiova. Ulterior, după executarea pedepsei, s-a stabilit în București (șos. Vitan nr. 36), unde a muncit ca țesătoare zilieră la o fabrică particulară de textile situată pe str. Mărășești. La sfârșitul lunii decembrie 1942, a părăsit Bucureștiul cu destinația Târgu-Jiu, pentru a-și vizita soțul internat în lagărul din localitate (acesta era deținut în lagăr din 1940). De asemenea, cu același prilej a efectuat o vizită socrilor săi

din comuna Puțuri, jud. Dolj, pentru a se aproviziona cu alimente. Cele două deplasări în provincie au fost aduse la cunoștința conducerii Serviciului de Siguranță al Prefecturii Poliției Capitalei de către Legiunea de Jandarmi Dolj, care a semnalat faptul că informatorii Legiunii i-au înștiințat de “știrile alarmiste” pe care sus-numita le-ar fi propagat în decursul vizitei în comuna Puțuri. Pe 24 decembrie 1942, a fost arestată de jandarmii postului comunal Puțuri, care la data de 1 ianuarie 1943 au predat-o sub stare de arest Siguranței din Prefectura Poliției Capitalei. Siguranța bucureșteană a propus-o conducerii MAI pentru internarea în lagăr sub acuzația că ar provoca “panică în rândul populației sătești”. În primăvara anului 1943 i s-a fixat domiciliu obligatoriu în Lagărul de internați politici de la Târgu-Jiu (unde se găsea și soțul ei), pe motiv că la începutul anului 1943 a colportat “știri tendențioase și alarmiste” în comuna doljeană, iar în Capitală a desfășurat propagandă comunistă printre muncitori. Va fi eliberată după 23 august 1944. După întoarcerea armelor, Maria a activat în cadrul Comitetului județean Romaniști al Apărării Patriotice (cu sediul la Craiova) și la Secția țărănească a ARLUS din București (sept. 1944-1945). În 1951 o regăsim în funcția de șefă a Sectorului evidența cadrelor din cadrul Comitetului raional “Gheorghe Gheorghiu-Dej” al PMR, iar în 1954, în cea de activistă a aparatului Comitetului raional “I. V. Stalin” al PMR (s-a pensionat în a doua jumătate a anilor '50). În perioada 1945-1947, familia Ion Popescu-Puțuri a locuit pe str. Sandu Aldea nr. 10, iar din 1947 pe str. Lirei nr. 5 (în perioada 1937-septembrie 1944 superba vilă situată pe str. Lirei nr. 5 i-a aparținut fostului șef al Serviciului Special de Informații din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Eugen Cristescu, care a locuit aici împreună cu numeroasa-i familie; în Decretul Prezidențial nr. 227 din 25 august 1977, privind aprobarea renunțării la cetățenia română unui număr de 800 persoane, la poziția nr. 685 și nr. 718 figurează Liza Solomon Ralescu, născută Naumescu (n. 1 iun. 1915, București-d. 13 ian. 2007, Bronx County, New York, SUA), respectiv fiul acesteia, Ștefan-Sergiu Ralescu (n. 27 mart. 1952, București), ambii având ultimul domiciliu în București, sectorul 3, pe str. Lirei nr. 5 și cărora, prin acest decret, li s-a aprobat renunțarea la cetățenia română; este foarte probabil ca cei doi să fi emigrat în SUA în 1977, acolo unde Ștefan Ralescu a devenit un faimos profesor de matematici și statistică la Colegiul Queens, Universitatea din New York; nu cunoaștem cine i-a luat locul familiei Ralescu în acest imobil după părăsirea țării). În a doua jumătate a anilor '50, soții Puțuri s-au mutat într-un imobil situat pe Bd. Generalissimul Stalin nr. 57 (azi, Bd. Aviatorilor). Aici au locuit până în prima jumătate a anilor '90. În 1988, Maria Popescu-Puțuri beneficia de o pensie din bugetul asigurărilor sociale de stat de 3.135 lei. La acea vreme avea vechimea în partid stabilită la nivelul anului 1934 și carnetul de membru PCR cu nr. 160 (totodată, soțul său, director al Institutului de Istorie a Partidului, deținea carnetul de membru PCR cu nr. 9, iar vechimea în partid fixată la nivelul anului 1927), ANIC, fond 95, ds. 363/55, ds. 363/3349, ds. 363/3054, ds. 363/129 și ds. 122/348, f. 72v. ANIC, fond CC al PCR-Secția cadre, ds. P/1010 (Popescu Ion-Puțuri). ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică, ds. 10/1988. ANIC, fond *Decrete Prezidențiale*, ds. 227/1977, f. 28-29.

Mihail Cruceanu (n. 13 dec. 1887, Iași-d. 7 iul. 1988) a fost fiul medicului militar maior Mihail Cruceanu, decedat în luptele din timpul Primului Război Mondial (1917). Cruceanu a fost absolvent de Litere și Drept, profesând ca profesor de limba română la licee din Alexandria, Craiova și București. A publicat mai multe volume de poezie și proză, colaborând și la mai multe reviste literare de specialitate, precum și la gazete "camuflete" ale PCdR (*Frontul unic, Socialismul, Gânduri noi, Dezrobirea* etc). În 1919 a devenit membru al Partidului Socialist, iar în mai 1921, la înființarea PCdR, s-a înscris în acest partid, fiind arestat alături de ceilalți congresiști care participaseră la forumul de constituire. A stat câteva luni de zile în arest preventiv la Închisoarea Văcărești. După eliberarea din penitenciar va susține mai multe conferințe pe probleme sindicale, presă și de legislația muncii prin diverse orașe ale țării (Craiova, Constanța, Galați, Cetatea Albă, Tighina etc.). A avut legături de partid cu o serie de intelectuali comuniști ai vremii: Constantin Ivănuș, Lucrețiu Pătrășcanu, Mihai Macavei. Până la scoaterea mișcării comuniste în afara legii a fost casierul/trezorierul partidului. La următorul Congres al partidului va fi ales în Comitetul Central, încredințându-i-se totodată și conducerea ziarului *Socialismul* (în anii '20-'30 a pledat ca avocat în procesele politice ale unor lideri comuniști, precum cel al lui Boris Ștefanov din 1924). Într-un raport din 15 decembrie 1922 trimis de la Sofia către Comitetul executiv al Federației Comuniste Balcanice, reprezentantul PCdR pe lângă această structură a Cominternului (Gelbert Moscovici alias "Alexandru Bădulescu") îi făcea lui Cruceanu o caracterizare sumară: "avocat, profesor, poet; este de puțină vreme în mișcare. Arivist; neinstruit din punct de vedere marxist". Dosarul său de la Siguranță – compus din 4 volume – conține documente datând încă din anul 1919 pe când lucra ca profesor la Liceul "Carol" din Craiova (în 1919-1920 era urmărit pe motiv că în timpul liber ar fi susținut conferințe pe teme muncitorești, fiind catalogat ca "un înfocat socialist și propagandist al ideilor socialiste revoluționare"; în perioada 1920-1923, Cruceanu l-a avut ca elev la Liceul "Carol" pe Ion Popescu-Puțuri). Din documente reiese monitorizarea atentă realizată de organele de informații, perchezițiile domiciliare efectuate, procesele în care a pledat, facsimile din presa vremii, corespondența interceptată etc. În ziua de 9 iunie 1925, Consiliul de Război al Corpului II Armată Craiova l-a achitat pe avocatul Cruceanu într-un proces în care fusese acuzat de "crimă contra siguranței statului" alături de Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Marcel Pauker etc. În anii '30, Cruceanu a fost totodată membru al efemerei Ligi contra prejudecăților (1935), președinte al filialei Craiova a Asociației Profesorilor Secundari din România și fondator al Comitetului Național Antirăzboinic și Antifascist din Craiova

(1933). Pentru activitățile sale politice interzise, în dimineața zilei de 10 iulie 1940, Mihail Cruceanu, profesor secundar la Liceul comercial de băieți “Nicolae Bălcescu” din București, a fost arestat și internat administrativ în Lagărul de internați de la Miercurea-Ciuc, de unde, după Dictatul de la Viena, a fost transferat în Lagărul de internare de la Caracal. În lagărele prin care a trecut, Cruceanu și-a continuat activitatea politică clandestină activând în celula de partid a lagărului alături de Petre Constantinescu-Iași, Grigore Preoteasa, Athanase Joja ș. a. m. d. În urma repetatelor memorii pe care soția sa i le-a trimis ministrului de Interne și președintelui Consiliului de Miniștri, la data de 13 septembrie 1940 a fost eliberat din lagăr (la ieșirea din lagăr, Cruceanu a dat o declarație prin care își lua angajamentul că nu va mai activa împotriva “ordinei și siguranței statului”). Pe 28 mai 1941, organele Prefecturii Poliției Capitalei l-au rearestat și internat în grupa a VII-a (comuniști) a Lagărului de internați politici de la Târgu-Jiu. După câteva luni de zile a fost eliberat, fixându-i-se domiciliu obligatoriu în București. Va fi urmărit îndeaproape de organele siguranței statului ca “suspect și conspirator comunist”. După 1945 va fi încadrat ca inspector general la Ministerul Învățământului, devenind ulterior (1949) și profesor universitar la Facultatea de Limbă și literatură română din cadrul Universității din București, unde va lucra până la pensionarea sa din anii '70. De asemenea, până în 1952, Cruceanu a activat în zona sindicală ca vicepreședinte al Comisiei Provizorii pentru organizarea în sindicate a muncitorilor din învățământ și prim cenzor în Comitetul Central al Uniunii. În anii '50, Cruceanu a deținut funcția de președinte al Filialei București a Societății de științe istorice și filologice. Ca urmare a procesului de verificare a membrilor de partid (1948-1950), Comisia Centrală de Verificare, prezidată de Constantin Părvulescu, a refuzat să îi confirme adevărata vechime în partid, stabilindu-i stagiul în partid începând cu data de 23 august 1944. Cruceanu a contestat această decizie nedreaptă prin mai multe memorii și note adresate Comisiei Controlului de Partid, condusă de același Constantin Părvulescu. Apelurile sale au rămas însă fără ecou. După 1965, odată cu accederea lui Nicolae Ceaușescu la putere, Cruceanu a fost reabilitat, recunoscându-i-se vechimea în partid din mai 1921, atunci când, în calitate de delegat al socialiștilor craioveni a citit în cadrul Congresului raportul de afiliere la Internaționala a III-a comunistă (în 1988, Cruceanu avea carnetul de membru PCR cu numărul 7; renumerotarea carnetelor membrilor a avut loc după 1965). La alegerile pentru Marea Adunare Națională din februarie 1957, Cruceanu a fost ales deputat în circumscripția electorală Balș din Regiunea Craiova (a deținut această demnitate doar pe timpul legislaturii 1957-1961, perioadă în care a ocupat funcția de președinte al Comisiei pentru afaceri externe a MAN). Pe toată durata regimului comunist a publicat numeroase articole în presa vremii și a susținut mai multe conferințe pe teme politice și științifice. În 1926 s-a căsătorit cu Adela Cruceanu (fostă Gheorghiu), cu care a avut un fiu, și care în anii '30 a lucrat ca profesoară la Școala normală de fete din Predeal și Liceul industrial “Gheorghe Chișu” din București. Sora lui Mihail Cruceanu a fost Elena Andronescu, actriță la Teatrul Național din București (anii '30). Prin Decretul nr. 64 din 8 martie 1971, președintele Consiliului de Stat – Nicolae Ceaușescu – a majorat pensia tovarășului Mihail Cruceanu de la 3.500 lei la 4.800 lei lunar, precum și pe cea a soției acestuia, Adela Cruceanu, de la 873 lei la 1.500 lei lunar. La acea dată, soții Cruceanu locuiau în municipiul București, str. Frumoasă nr. 50, etaj 5, apartament nr. 12 (în anii '50-'60 familia Cruceanu a locuit pe str. Rondă nr. 46). ANIC, fond 95, ds. 11, ds. 11/8338, ds. 11/1001, ds. 11/9466. ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, ds. 209/1956, f. 29-37. ANIC, fond CC al PCR-Colegiul Central de Partid,

Litera C, ds. C/547. ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică, ds. 10/1988. *Decretul nr. 64 din 8 martie 1971 privind majorarea unor pensii*, ANIC, fond Consiliul de Stat-Decrete, ds. 70/1971, f. 1. Costin Feneșan, *Sub steag străin. Comuniștii și Partidul Comunist din România în arhiva Kominternului (1919-1924)*, București 2011, p. 542.

Emanoil Vineanu, născut **Emanoil Weinstein** (n. 17 iul. 1905, Piatra Neamț, jud. Neamț-d. 8 apr. 1969, București), provine dintr-o familie de evrei moldoveni, având încă două surori și un frate. În anul 1912 părinții l-au înscris la o școală de ucenici cu profil în industria forestieră din localitatea Mănăstirea Cașin, jud. Bacău, însă nu a reușit să termine decât primele 4 clase primare (1912-1916). În urma izbucnirii războiului, familia sa a fost evacuată – în 1916 – în lagărul de la Fălcui, întrucât membrii ei au fost etichetați drept cetățeni străini (tatăl a fost mobilizat pe front, unde a fost luat prizonier). Într-o autobiografie dată pe 18 aprilie 1954, Vineanu declara: “Cultura mi-am făcut-o mai târziu, cetind și învățând ca auto didact”. Ca urmare a traiului mizer din lagăr, în 1917 a fugit în Basarabia, de unde, după încheierea marii conflagrații, a plecat la Cernăuți (în timpul războiului a lucrat ca spălător la o bucătărie). În Capitala Bucovinei s-a înscris la cursurile secundare ale unui liceu, însă a fost nevoit să și le întrerupă din cauza lipsei de posibilități materiale. În 1918-1919 a lucrat ca ucenic într-un atelier de fierărie din Cernăuți. După întoarcerea tatălui din prizonierat, s-a angajat alături de acesta ca ucenic la Societatea “Foresta Italo-Română” S. A. din localitatea Mănăstirea Cașin, jud. Bacău. Din 1921 s-a mutat cu serviciul în localitatea Ghimeș, jud. Bacău, unde a lucrat ca “funcționar socotitor” la aceeași societate din industria lemnului. Va continua să lucreze ca funcționar la filialele societății din București și Galați până în 1927 (în 1927-1928, Vineanu a satisfăcut serviciul militar obligatoriu la Regimentele 10 și 8 Călărași). În prima jumătate a anilor '20 a luat contact cu “mișcarea muncitorească”, odată cu participarea sa la o serie de manifestări (conferințe sau discuții politice în diverse cercuri de tineri cu orientări politice de stânga). În 1921 a participat la greva muncitorilor din Gheorgheni, localitatea unde fusese trimis temporar pentru specializare. În acest oraș s-a înscris și în Sindicatul funcționarilor particulari, acolo unde se va ocupa cu tradusul unor broșuri “progresiste” și cu documentarea problemelor cu care se confruntau sindicatele vremii. După lăsarea la vatră, Vineanu a plecat la Brașov și s-a angajat la Fabrica de cauciuc (nov. 1928-mai 1931). Odată cu angajarea la această fabrică, participarea lui Vineanu la diverse acțiuni muncitorești se întetește. Alături de câțiva colegi de sindicat a fondat filiala brașoveană a Sindicatului funcționarilor particulari și în al cărui consiliu de conducere a

fost cooptat. În 1930 s-a înscris în Partidul Social-Democrat, făcând parte din conducerea locală a filialei Brașov (în 1934 va fi exclus din PSD din cauza divergențelor pe care le-a avut cu cei din conducerea partidului; Vinea era adeptul apropierei PSD-ului de comuniști, linie politică pe care liderii PSD nu au agreeat-o). În mai 1931 a părăsit Brașovul, fiind urmărit de Siguranță și concediat pe motive politice. O altă cauză pentru care a plecat din Brașov a fost procesul intentat de autorități pentru că a bătut un agent de poliție. A fost nevoit să plece la Galați, unde a rămas pentru câteva luni de zile, după care s-a stabilit la Iași, localitate în care a continuat să activeze în organizația locală a PSD (la Iași l-a cunoscut pe fruntașul comunist Ilie Pintilie). În preajma grevelor din februarie 1933, Vinea a fost arestat pentru că la sediul PSD Iași a susținut o conferință despre primul plan cincinal din URSS. La ancheta demarată de Siguranța ieșeană a negat acuzația că ar fi avut legături cu PCdR, spunând că este membru al PSD cu ai cărui lideri se afla în conflict (a fost eliberat după câteva săptămâni de arest preventiv). Va reveni în București un an mai târziu, unde se va angaja ca secretar al Sindicatului funcționarilor particulari AFIPIA (iun. 1934-dec. 1938), intrând totodată în contacte strânse și cu PCdR (al cărui membru devine din 1935). Într-un chestionar întocmit de partid în 1949, la rubrica “ce l-a îndemnat să intre în Partid”, Vinea declara că a fost atras de faptul că “am luptat și contra exploatării capitaliste m-a adus în sindicat, unde m-am apropiat de ideologia Partidului (am activat înainte de a fi atras în opoziția roșie sindicală)”. Începând cu anul 1936, Partidul îi va încredința diferite funcții – membru al Comitetului de partid al Sectorului II Negru și membru în Comitetul de partid al Județului Ilfov (1936-1938) – calități în care îi vor fi delegate diferite responsabilități, precum responsabil pe “linie sindicală” și responsabil în “munca evreiască”. În mai 1939, pentru o perioadă de 3 luni, va fi scos din “muncile de răspundere” încredințate, în urma unui conflict pe care l-a avut cu Vasile Luca. Se pare că Vinea nu ar fi dorit să ia cuvântul la o întrunire organizată de Frontul Renașterii Naționale cu ocazia zilei de 1 mai 1939, ceea ce i-a atras mânia conducerii de partid care l-a catalogat drept “oportunist”. În 1937, Vinea s-a căsătorit cu ilegalista PCdR, Ofelia Manole (care anterior îi fusese “tovarășă de viață” militantului comunist Manole H. Manole). Potrivit spuselor sale, în anii ‘30 a participat la “diferite acțiuni muncitorești la Brașov și București, la demonstrații și revendicări”. După “eliberarea” Basarabiei, cei doi soți au primit sarcina de partid de a se stabili cu domiciliul în noua RSS Moldovenească. Soții Vinea au contestat această hotărâre care în cele din urmă a fost retrasă (în cazul lor). Câteva săptămâni mai târziu (9 iulie 1940), asemenea comunistului Mihail Cruceanu, soții Vinea au fost arestați în contextul unui val de arestări întreprinse de autorități în rândul comuniștilor, fiind internați în Lagărul de la Miercurea-Ciuc. Până la 23 august 1944, Vinea a trecut prin lagărele de la Caracal, Târgu-Jiu, Vapniarka și Grosulovo. La data arestării, Vinea lucra ca funcționar la Societatea forestieră “Britano-Română” din București, unde se angajase în decembrie 1938. Comisia Centrală de Verificare a membrilor de partid a stabilit în 1949 că în timpul luptelor fracționiste din interiorul conducerii celulei PCdR din lagărele de la Caracal și Târgu-Jiu, Vinea s-a plasat în tabăra “fracționiștilor”, adică cei care îi contestau pe Ion Popescu-Puțuri și Gheorghe Apostol, respectiv Alexandru Iliescu, Ovidiu Șandru, Constantin Trandafirescu și Athanase Joja. Anterior, într-o autobiografie dată pe 5 mai 1948, Vinea declara contrariul, că în perioada detenției din lagăr i-a combătut pe liderii celulei de partid din lagăr, Șandru și Iliescu (aceștia au fost “debarcați” din fruntea comuniștilor lagăriști după venirea lui Dej în lagăr – 1943). Este foarte probabil ca afirmația lui Vinea să fi fost adevărată, însă cu siguranță opoziția lui Vinea față de aceștia

s-a manifestat după ce "fracționiștii" și-au pierdut pozițiile de conducere. Cu toate acestea, după întoarcerea armelor, Vinea s-a reabilitat prin muncă, fiind numit secretar general al Uniunii Funcționarilor Particulari, după care, în 1946, a fost încadrat în aparatul de stat unde a îndeplinit funcțiile de: consilier și secretar general al Subsecretariatului de Stat al Aprovizionării (1946), secretar general la Ministerul Industriei și Comerțului (1947) și al Ministerului Comerțului (mai 1948), adjunct al ministrului Comerțului și Alimentației (oct. 1948) și al ministrului Industriei Alimentare (7 dec. 1949), director general adjunct al Direcției Generale a Treburilor Consiliului de Miniștri (12 mart. 1951-mart. 1952). După "debarcarea" lui Vasile Luca din conducerea Ministerului Finanțelor, Vinea a fost desemnat vicepreședinte al Băncii de Stat a RPR (mart.-sept. 1952) și apoi ministru adjunct al Finanțelor (sept. 1952-?). În decembrie 1949, Vinea locuia în București pe str. Sandu Aldea nr. 10. La acea dată avea un băiat adoptat în vârstă de 3 ani și jumătate pe nume Constantin Vinea (potrivit dosarului personal de partid, soții Vinea ar mai fi avut un copil care s-ar fi născut în anii '50; este posibil ca și acesta să fi fost adoptat). A fost incinerat la Crematoriul "Cenușa" din Capitală (în februarie 1969, Ofelia Manole s-a adresat conducerii PCR pentru a i se aproba internarea soțului ei în Sanatoriul nr. 12 Otopeni – unitate medicală a partidului inaugurată în aprilie 1952; deși la acea dată Emanoil Vinea nu mai făcea parte din nomenclatura partidului, Nicolae Ceaușescu a aprobat rugămintea vechii sale tovarășe din ilegalitate, din cauza stării grave de sănătate în care se afla acesta, dar și datorită trecutului său din perioada ilegalității PCR), ANIC, fond 53, ds. V/87 – Vinea Emanoil. ANIC, fond CC al PCR-Secția economică, ds. 36/1952, f. 160-163. ANIC, fond CC al PCR-Secția gospodăria de partid, ds. 2/1969, f. 1-2.

Bilunarul Ligii contra prejudecăților a avut cinci apariții în decursul anului 1935. Primul număr a apărut pe 24 februarie, iar ultimul la data de 28 aprilie 1935.

Murdăria oprită sub bătaie

Așa stă scris cu litere mari pe pereții multor case din oraș. Poate că pe alți trecători aceste cuvinte bătaioase îi lasă nepăsători, nu-l mișcă de loc cum ar fi spre pilda pe un domn în fuga automobilului care poate fi chiar patronul fabricii mele sau un proprietăruș prin mahala care își bate nevasta ori de câte ori este dumnealui supărat.

Desigur că sunt împotriva murdăriei și pentru curățenie nu numai a zidurilor dar și a străzilor, a mahalalelor unde zac destui câini, pisici și găini moarte.

Da, e bine să se desființeze murdăria, însă nu prin bătaie. Pentru lupta contra murdăriei există alte mijloace. De ce mai e nevoie de bătaie?

Cum de nuse iau măsură?

De altfel, ce fel de vorbă e asta, cum de nu se iau măsuri. Măsurile se iau de obicei de autorități; ori când se vorbește de măsurile autorităților cetățeanul știe că e vorba de bătaie. Ca să prindă pe criminalii doamnei Șerbănescu autoritățile au luat măsurile necesare, pentru ca Bidigă și Caisă să măturisească cele ce au măturat. Măsurile necesare adică bătai, înțelegeți dumneavoastră.

Ca să fie prinși lugarii din Craiova s'au luat măsurile în urma cărora șoferul Voicu a rămas înfirm, cu brațele paralizate, după cum spune el în gazeta „Dimineața” de Joi.

Și gândind la toate astea, ajungi la ideea că bătaia este stăpână în țara noastră și domnește peste noi. În sat bărbatul dă în nevastă și în copii ca în rogojină. Învățătorul deși este cel mai luminat, învață copii cu ajutorul lui „Sfântul Nicolae”, cu care le face capul cucur și corpul vânător. În oraș cuvântul bătaie, croială, schinguiture se întrebuințează mai des decât cuvântul păine.

De aceea bătaia, aceasta buruiamă venenoasă răspândită în țara noastră, noi, care a pornit din pivnițele nefuminoase și și-a întins coajocul până pe zidurile caselor, trebuie să fie smulsă din rădăcină.

Afară cu bătaia dela noi din țară căci ne face de rușine, acesta este strigătul pe care trebuie să-l scoată toți oamenii fără prejudecăți.

MARIA TRIBOIANU

LĂMURIRI

Să-mi fie iertată îndrăzneala de a-mi începe articolul cu un proverb românesc: „Un nebun aruncă o piatră și zice: înțelepți se muncesc s'o găsească”.

Și înrâși să-mi fie iertat că-l voi răsturna zicând „un înțelepț aruncă o piatră și zice: nebuni se muncesc s'o găsească”. E un proverb popular și ca toate celelalte vorbire din vechi și nealterată înțelepciune românească își găsește aplicația în viața de toate zilele.

Mi-a fost dat să-l verific:

Un înțelepț — că să-l numim așa — un om cu minte luminată, poate un idealist, în tot cazul un individ eșit din comun prin felul de gândire și manifestare, înspăimântat de ignoranță, de virusism, de antisemitism, de antisocialism, care domeniul marea majoritate a oamenilor care alchesează această „*duce țară românească*”, s'o gândă la constituirea unei Ligi care să lupte contra prejudecăților.

Vi se pare ceva curios, suspect?

Mie nu.

Această ligă ar avea menirea — și noi care ne-am strâns în jurul lui am înțeles-o — să combată pe toate căile posibile analfabetismul, prejudecata pe care o are țărânul de a nu apela în cazuri grave la doctor, prejudecata pe care o are statul de a nu trimite medici la țară, ura de rasă, această barbară și neînțeleasă instituție care a fost și este de foarte mare actualitate, războiul, și într'un cuvânt toate marile prejudecăți sociale, toate superstițiile neînțelese și nefolositoare care stau în calea progresului.

Este în aceasta ceva rău, subversiv?

Eu nu cred.

Am venit mai mulți să ajutăm P-dul Predescu Rion în lupta aceasta.

Suntem din foarte diverse clase sociale, dar ne apropiem, ne înfrățim această luptă.

Suntem oameni de diverse credințe, de nații diverse, căci în această mare luptă nu putem face deosebiri de rasă și religie. Ar fi o prejudecată.

Unii dintre noi au diferite convingeri politice. Sunt înserși într'un partid sau altul, dar în momentul pășirii în această ligă, atât timp cât vom lupta prin ea și pentru ea, nu le propagăm nici și atunci nebuni au început să se agite, (vorbesc de nebuni din proverbe) să urle în însemni să ne scutim această țară mai diversă și nu mai puțin bogată.

Zilele trecute un conștient îmi

spunea că suntem afiliați Gărzii de fier, apoi un altul că facem politică averescă, unui mi-am spus discret și fricos că se spune că am fi comuniști.

M'am amuzat la început, oarecum m'am făcut că mă unflu în pene. Eu care crezusem că mișcarea noastră e încă în fașe, vedeam că mă înșelase, mi se dădea importanță, mi se recunoștea existența.

Era oarecum frumos.

Ca un fel de apoteoză.

Dar aceste mici cievetrii, aceste și fie ricem, diversități, au început să ia proporții și atunci mă văd obligată să protestez în numele Ligi și al mea.

Ei bine domnule, vă înșelați, cumplit vă înșelați.

Suntem o grupare *apolitică*.

O spun și și tare ca să se audă prețutindem: nu suntem nici gortști, nici euziști, nici țărăniști, nici averesci și nici comuniști.

Cu aceste paride nu avem nimic comun și sper că nu vom avea nicodată.

Nu facem și nu vom face nicodată politici.

Nu avem nimic subversiv, nu cauzăm nimic.

Știm la dispoziția tuturor celor care ar voi să se convină.

Modelate noastre arhive sunt deschise, n'aveam case de fier, nici saft-uri, nu ne ascundem după deget și nici prin locuri domoie. Liga și ziarul nostru își au sediul în unul din centrele cele mai frecventate ale Bucureștilor, Calea Victoriei.

Lucrui știți și de aderenții și de cititorii noștri.

N'aveam nimic de ascuns, nici scopuri ascunse, nu suntem subvenționați de nimeni, fiecare din noi contribuie din umilele lui mijloace la editura acestui ziar.

Aceste lucruri le spunem odată pentru folosul de a să nu fim rău interpretat.

Publicitatea ce ni se face ne amuză.

Ni se pun piedici în cale, vom găsi să le învingem, prin însăși activitatea noastră.

Căci este posibil oare ca un grup de oameni bine intenționați să fie împiedicați să se manifeste pe simple presupuneri, cievetrii și impresii de calfeana?

Credeam că nu.

Și pentru încheierea acestui articol mi s'o servi, cu și în începutul lui o vechi și nu mai puțin înțeleasă adevărată înțelepciune.

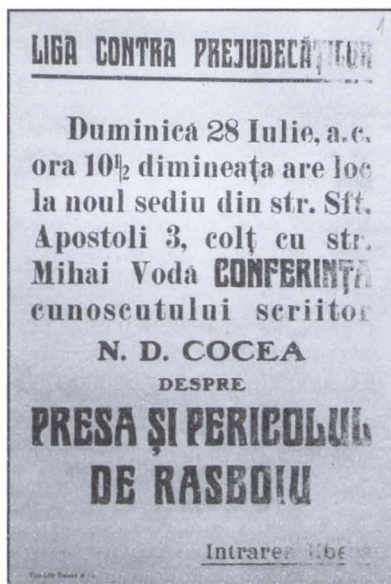
Vântul bate, cântă lătra.

Alexandra Mezincescu

1. Articol semnat de Maria Triboianu, publicat în *Orizont*, 2, 10 martie 1935.
2. Articol semnat de Alexandra Mezincescu, publicat în *Orizont*, 3, 31 martie 1935.

Articol semnat de Emil Samuilă sub acronim, apărut în *Orizont*, 3, 31 martie 1935 (Samuilă era în paralel și ziarist la cotidianul *Dimineața*). În conținutul articolului, autorul combătea argumentele conservatorilor din societatea românească care se opuneau introducerii în Codul Penal (aflat în dezbatere la acea vreme și care va fi adoptat în 1936) a unor prevederi referitoare la dezincriminarea avortului pe criterii eugenice.

Afiș care anunța conferința *Presa și pericolul de război*, susținută de scriitorul N. D. Cocea (28 iulie 1935), ANIC, fond 151, ds. 2.

**The League against Prejudices under the State Security's Surveillance.
A Short History of an Inter-War "NGO"**
(abstract)

The study explores the fate of a cultural association in interwar Romania, namely The League Against Prejudices (*Liga Contra Prejudecăților*). The organization functioned under the aegis of the illegal Communist Party only in 1935 and its role was to disseminate several avant-garde topics such as gender equality and the secular state. Furthermore, it was envisaged as a place where reputed intellectuals of the time would give voice to the association's main objectives. The League was under constant surveillance by the Romanian authorities due to its political affiliation and a bad reputation caused by its progressive approach in a society marked by traditionalism and agrarianism.

„Tot înainte!”

Sloganuri și lozinci în presa comunistă pentru copii (1948-1989)

Simona Preda

Keywords: *Communism; Slogans; Propaganda; New Man; the Periodic Publications*

Sloganurile și lozincile – o diagnoză a unei societăți

Sloganurile și lozincile folosite de-a lungul timpului reprezintă pe scurt o istorie a ideilor politice, o diagnoză a unei societăți. Ambii termeni reprezintă formule concise și clare ale unor idei menite a reține atenția, cu scopuri declarat propagandistice, cu diferențele de nuanță conform cărora sloganul este direcționat subtil către oralitate, repetabilitate, incantație a mulțimii, iar lozinca este trasată către o formulare mai complexă, putând fi inscripționată pe un afiș sau pe un panou servind mai mult scriptic propaganda și idealurile politice. Altfel spus, atât sloganul cât și lozinca încearcă să exprime esența doctrinei, individualitatea și originalitatea ei.

În cazul comunismului românesc, sloganurile au fost elaborate la nivelul Aparatului Central, au fost verificate în permanență de Securitate și difuzate de la centru către teritoriu prin intermediul Secției de Agitație și Propagandă. Sloganurile și lozincile politice se adresează maselor – care, de cele mai multe ori nu pot pătrunde cu ușurință înțelesurile platformelor program ale doctrinelor ideologice, ale revendicărilor politice, mobilizarea la anumite acțiuni sau justetea unor măsuri. Date fiind aceste scopuri intrinseci, sonoritatea și ritmicitatea sunt caracteristicile cele mai însemnate ale sloganurilor și lozincilor. În felul acesta ele vor putea fi scandate și reținute de mase, iar propaganda și implicit regimul politic își vor putea consolida puterea și impune dezideratele. Regimul comunist din România s-a servit la rândul său de ambele variante ale acestei chintesențe ale discursului politic, atât sloganul cât și lozinca au putut fi identificate chiar și la nivelul presei pentru copii, un veritabil instrument propagandistic de formare a omului nou.

Presa pentru copii – instrument al propagandei

Ca aspect general, presa comunistă a comportat forma unui jurnalism angajat, „revoluționar”, iar acest militantism al ei deriva tocmai din obiectivul ei fundamental, acela de a explica în mod eficace și favorabil politica partidului, care nu era niciodată pusă în discuție sau criticată.

Alături de manuale și lecturi literare, publicistica pentru copii a fost un instrument eficace în cadrul sistemului educațional propus. Ca și alte publicații, și periodicele destinate copiilor au comportat o serie de modificări și omisiuni începând cu instaurarea comunismului și până în ultimii ani ai regimului. În anul 1948, din considerente ce țineau de sfera politico-propagandistică, publicații ca *Universul*

Copiilor, *Ziarul Copiilor*, *Curentul pentru copii și tineret* și *Covorul Fermecat* au fost desființate, urmând ca în locul lor să apară alte reviste, editate de stat.

La rândul lor, periodicele destinate copiilor – ale căror apariții și politici editoriale au fost reglementate prin hotărâri ale secretariatului CC al PCR – *Ziarul copiilor*, *Tânărul Leninist* (1951-1974), *Pionierul* (1949), *Instructorul de pionieri* (1951-1958), *Pogonici* (1949) cu suplimentul *Arici Pogonici* (1956-1979), revista *Luminița*, *Scânteia Pionierului* (1953-1967), *Licurici* (1947), *Cravata Roșie* (1953-1967), *Cutezătorii* (1968-1989), *Șoimii patriei* (1980-1989) au reprezentat modele în paginile cărora tinerii puteau învăța ce înseamnă să fii un om nou.

Publicațiile amintite se adresau elevilor, în special celor din clasele primare și gimnaziu, cu vârste cuprinse între 6 și 14 ani, însă unele dintre ele aveau ca public țintă și preșcolarii. Aparițiile lor au fost reglementate prin hotărâri ale secretariatului CC al PCR și revizuite la sfârșitul anilor '60 de către secția de Agitație și Propagandă:

“- «Scânteia pionierului» – revistă destinată pionierilor și școlarilor din clasele III-VII, cu apariție săptămânală, într-un tiraj mediu de 570.000 de exemplare.

- «Cravata Roșie» – revistă care se adresează școlarilor din clasele V-VIII, editată lunar cu un tiraj mediu de 34.000 de exemplare.

- «Luminița» – revistă destinată cititorilor din clasele I- IV, publicație lunară, cu un tiraj mediu de 114.000 de exemplare, cu un bogat material ilustrativ, cu un mesaj accesibil cititorilor, cu un număr de 20 de pagini și format 21,5x30,5 în culori.

- «Arici Pogonici» – revistă destinată preșcolarilor, cu apariție lunară, într-un tiraj mediu de 85.000 de exemplare, cu profil de album ilustrat, viu colorat, cu scurte texte explicative, conținând 16 pagini în format 17,5x25.”¹

Dat fiind că unele dintre aceste publicații (după cum se observă din notele de arhivă, editate în număr foarte mare) au conținut în cuprinsul lor mai multe lecturi cu subiect istoric, se cuvine a le menționa pe cele mai reprezentative, respectiv *Scânteia Pionierului* și *Cravata Roșie* – ce acopereau primele două etape ale comunismului românesc (faza internaționalistă și tendința de glisare către liberalizare din anii '60), precum și revista *Cutezătorii*, ilustrativă mai ales pentru ultimii ani ai regimului (exacerbările naționaliste din timpul lui Ceaușescu).

Revista *Cravata Roșie*, publicație a pionierilor și școlarilor, editată de Comitetul Central al UTM începând cu 1947 (dar care a debutat cu numele de *Licurici*, menținut până în 1953), a fost o publicație bilunară până în 1953 și lunară până în 1967, anul ultimei apariții. Adresată copiilor cu vârste cuprinse între 6 și 14 ani, revista a reprezentat o publicație cu un puternic rol propagandistic și profund ideologizată, având ca scop formarea tinerilor în acord cu tezele regimului. Educația în paginile revistei se făcea pentru colectivitate, ilustrând valorile și valențele omului nou comunist. La început, publicația a apărut însoțită pe prima pagină de sloganul “În luptă pentru cauza lui Lenin și Stalin înainte!” Încă de la primele apariții în

¹ ANIC, fond C.C. al P.C.R., secția Agitație și Propagandă, ds. 10/1967, f. 23.

paginile revistei au fost prezente chipurile liderilor comuniști, în special cei sovietici, precum și numeroase articole ce propuneau familiarizarea cititorilor cu faptele mărețe ale acestora. Lenin și Stalin (până la moartea sa survenită în 1953), liderii reprezentanți care au făcut obiectul cultului personalității, au constituit subiectul unui număr impresionant de articole din paginile revistei. Prin comparație, prezența lui Gheorghiu-Dej în cuprinsul revistei a fost extrem de rară, și doar ocazional în cadrul unor articole mai ample, fără a fi subiect principal.

În paginile ei primau eroii sovietici și nici nu avea cum să fie altfel, întrucât România însăși avea o poziție subordonată Moscovei. Debutând sub semnul internaționalismului proletar, publicația a urmărit fidel ideologia oficială și a familiarizat publicul cu eroi de tipul pionierilor Pavlic Morozov, Volodia Dubinin, Valentin Kotik, Timur, Alexandr Matrosov, precum și cu eroii Tinerei Gârzi, cu Zoia Kosmodemianskaia, cu Nikolai Gastello și Zaslonov Konstantin. Prin urmare,

“Revista pentru pionieri și școlari a adus o contribuție importantă educării comuniste a pionierilor și școlarilor, și a ajutat la îmbogățirea literaturii [...]. Cititorii, copiii, au găsit în paginile revistei Cravata Roșie, răspunsuri la mai multe dintre întrebările pe care ei și le pun privind cunoașterea naturii, frumusețile patriei, viața nouă care se făurește pe cuprinsul țării, viața școlilor din alte țări.”²

La zece ani de la apariție, în numărul aniversar din anul 1957 revista *Cravata Roșie* a fost premiată pentru felul în care s-a ocupat de educația tinerei generații: “Reflectând tot mai multilateral problemele vieții pionierești și ale școlii, oglindind mai amplu transformările societății din țara noastră, educând copiii în spiritul devotamentului pentru partid și patrie, al prieteniei între popoare, pentru cauza socialismului și pentru apărarea păcii” – conferindu-i-se, din partea Prezidiului Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române, “Ordinul muncii”, clasa a II-a pentru “merite de seamă în opera de educare a pionierilor și școlarilor.”³

Publicația *Scânteia Pionierului*, difuzată între 1953 și 1967 (apărută din 2 iunie 1949 sub titlul de *Pionierul*), organ al CC al UTC, avea ca slogan pe prima pagină textul “Proletari din toate țările, uniți-vă! La luptă pentru cauza Partidului Comunist Român, fii gata!”. Publicație cu fotografii alb-negru, se adresa elevilor și în special pionierilor și avea rubrici standard formulate după modelul ziarului *Scânteia*. Dintre acestea, prezente în fiecare ediție erau cele intitulate “Să cunoaștem lupta înflăcărată a comuniștilor” (articol postat de obicei pe pagina a doua), “De la frații noștri mai mari, utemiștii”, “Totul pentru front, totul pentru victorie!”, “Chipuri ale clasei muncitoare” (articol nelipsit din pagina a patra a ziarului, în care se prezentau aspecte din viața și activitatea ilegalistilor Ilie Pintilie, Bela Brainer, Filimon Sârbu, Vasile Roaită etc), “De vorbă cu noii corespondenți” etc. Până în anii '60 a existat și o rubrică dedicată prieteniei cu poporul sovietic intitulată “Casa

² *La a zecea aniversare a revistei Cravata Roșie*, “Cravata Roșie”, 5/ 1957, p. 3.

³ *La zece ani de la apariție*, “Cravata Roșie”, 3/1957, martie, p. 1.

prieteniei româno-ruse”, însă aceasta a dispărut cu timpul, fiind înlocuită de articole de genul “Popas la Putna”, “Voronețul”, “Cozia”, “Curtea de Argeș” etc.

Începând cu 1965, pe prima pagină au început să apară informații legate de sesiunile Marii Adunări Naționale și cuvântările lui Nicolae Ceaușescu. La zece ani de la prima apariție, într-un număr al “gazetei”, cum este definită publicația, autorii menționează contribuția pe care aceasta a avut-o în formarea noii generații. În conformitate cu mențiunile autorilor, pionierii au fost informați despre “munca și lupta părinților și fraților mai mari pentru construirea socialismului, pentru apărarea păcii”, au fost ajutați să cunoască mai bine “viața din ce în ce mai fericită a pionierilor sovietici și a copiilor din celelalte țări de democrație populară”, fiindu-le adus totodată și “cuvântul partidului, chemările și îndemnurile sale.”⁴

Tot o publicație longevivă raportat la perioada comunistă, ce s-a întins pe mai bine de două decenii (1968-1989) a fost și revista *Cutezătorii*, o revistă ce a urmărit îndeaproape, de această dată, ascensiunea și cultul lui Ceaușescu. Principalele momente cheie ale perioadei (de tipul minirevoluției culturale și a ceremonialului fastuos de după 1971, de cultivare a cultului personalității, de apariție a unui similar și pentru soția sa începând din 1979 – moment în care încep să fie publicate și fotografii de tinerețe ale acesteia, ea însăși în ipostaza revoluționarei, de înregistrare a vizitelor de lucru, de manifestare a manii pacifiste și protocroniste ale “luptătorului energic și neobosit”, ale descendentului din ce avea țara mai nobil și mai glorios, ale “Eroului dintre eroi” etc) au fost puternic marcate în cuprinsul paginilor.

Articole specifice de genul “Un mare prieten și îndrumător al tinerei generații” (rubrică eșalon ce a apărut în a doua pagină la sfârșitul anului 1971 și care s-a menținut sub aceeași denumire până la căderea regimului) în care se povesteau detaliat aspecte din tinerețea revoluționară a lui Ceaușescu, “O carte de aur a istoriei” – un articol-ghid prin Muzeul de istorie al RSR, cu accent pe istoria contemporană, “De la comuniști învățăm cutezanța” și “Cutezătorii printre noi. Virtuți ostășești”, articole ce presupuneau un dialog cu eroi și modele pentru pionieri, “Calendar eroic” – în cuprinsul căruia se celebrau, omagiau, sărbătoreau, comemorau diverse date și personalități din istoria românilor, “Cadran politic” – un barometru al vizitelor de lucru ale președintelui, “Dicționar politic” – o rubrică debutând din 1977 ce explica pionierilor o serie de termeni printre care clasele sociale, patrie, patriotism, partid politic, revoluție socială, au făcut cariera de-a lungul timpului în paginile revistei, ilustrând în contextul lor simptomele regimului.

Dintre personalitățile trecutului reînviată în paginile revistei s-au regăsit Decebal, Dimitrie Cantemir, în ipostaza sa de om de cultură și mai puțin în cea de prieten al țarului, Mihai Viteazul (voievod care începând cu jumătatea anilor '70 câștigă teren în fața altor personalități din trecut), Avram Iancu, Nicolae Bălcescu și Al. I. Cuza. După anii '80 o pondere deosebită o aveau articolele referitoare la Burebista și al său “stat unitar și centralizat” (“Suntem nepoți de daci și de romani”, “Incursiune în epoca Burebista”) și, bineînțeles, cele referitoare la cel considerat a fi erou ultim al istoriei, Nicolae Ceaușescu (“Cadran politic”, “Tinerețe și dăruire

⁴ “Scînteia Pionierului” 10 (1959), 24 (706), joi, 11 iunie, p. 1.

revoluționară sub drapelul patriei”, “Pagină eroică din lupta clasei muncitoare”, “Arc de triumf peste decenii. Tinerețe înflăcărată,”etc.).

Dintre autorii ce semnav articolele cu subiecte istorice s-au evidențiat Ion Grecea, Ovidiu Zotta (ambii cu schițe și povestiri referitoare la cel de-al doilea război mondial), Alexandru Mitru (cu lucrări referitoare la epoca medievală) și Dumitru Almaș, autor prolific ce a atins subiecte din aproape toate perioadele istorice.

Pentru copiii cu vârste mai mici, în 1956 a apărut suplimentul *Arici Pogonici*, o revistă periodică cu caracter de album ilustrat, editată tot de către Consiliul Național al Organizației Pionierilor. Mai puțin violent ideologizată decât alte publicații pentru copii, revista conținea totuși în fiecare ediție un număr de texte închinat partidului, prieteniei dintre popoarele comuniste, vieții înfloritoare de zi cu zi. Căntecele, poeziile despre pionieri și mândria de a purta cravata roșie, despre partid și comunism erau grupate într-o rubrică intitulată sugestiv “Farmecul pionieriei.” Prefacerile României socialiste, precum și schimbările survenite la orașe și sate datorită comunismului beneficiau de spațiul unei pagini întregi intitulată “Țara mea frumoasă”. Modelele de vitejie și curaj din cadrul trecutului românesc erau subiectul unui articol de pe a treia pagină, numit “Cu ei vreau să semăn”. Până la ultimul număr al revistei, cel din 1979, a continuat să informeze și să educe micii cititori în spiritul formării “omului nou”. Începând cu 1974 s-a remarcat o accentuare a politizării, în sensul apariției în pagini a fotografiilor cu Nicolae și Elena Ceaușescu, a medalioanelor de tipul “Nicolae Ceaușescu – momente din viața și activitatea sa revoluționară”, a rezumatelor, rapoartelor și hotărârilor din urma celui de-al XI-lea Congres.

Imediat după încetarea apariției, locul îi este luat începând cu 1980 de către noua revistă *Șoimii patriei*, (adresată tot preșcolarilor și școlarilor mici), o publicație tot de format mic, însă inferioară din punct de vedere al conținutului și mai ales al ilustrațiilor. Revista, de această dată puternic politizată, fiind considerată publicația organizației omonime, prevedea încă de la primele apariții o serie de obligații pe care micii cititori erau datori să le îndeplinească printre care: “Cunoașterea de către copii a tradițiilor luptei poporului nostru, a clasei muncitoare și a PCR, prețuirea de către copii a realizărilor istorice obținute în construcția socialismului [...], serbări și spectacole prilejuite de aniversarea unor evenimente din istoria patriei și a partidului.”⁵

Rubrici de genul “Republică, țara mea de dor” și “Copilărie, ani de bucurie” se încadrau în tematica anilor '80, ce conținea subiecte referitoare, pe de o parte, la puternica legătură cu strămoșii, cu eroii ce au apărut glia strămoșească prevestindu-l parcă pe un ultim și inegalabil ca măreție, iar pe de altă parte la nemărginita fericire și recunoștință pe care tânără generație o manifesta față de partid și al său conducător. Ani de bucurie și lumină, anii Epocii de Aur, epoca păcii și fericirii erau sintagme ce se regăseau din plin în paginile revistei *Șoimii patriei*, de altfel înțesată cu fotografii ale lui Ceaușescu alături de șoimi sau primind flori și îmbrățișându-i. Era mai degrabă o publicație a istoriei trăite, a celei contemporane, unde cu greu își

⁵ *Educația comunistă, patriotică, revoluționară a șoimilor patriei* (volum editat de O.N.C.P.), 1985, p. 6.

mai făceau loc subiecte referitoare la eroi din trecut. Singurul erou și cel din urmă, cel căruia i se închinau ode și recitative, era chiar în mijlocul șoimilor și pionierilor și le veghea copilăria fericită. Se revendica din trecutul glorios și prefigura viitorul de aur, prin urmare, revista *Șoimii patriei* îi concesionase la nivel imaginar tot spațiul referitor la istorie.

În paralel cu aceasta, tot pentru publicul apropiat ca vârstă se edita și revista *Luminița*. De format mai mare și cu pagini mai multe, publicația conținea rubrici de genul “Sub faldurile steagului roșu” sau “Poezii și scenete pentru brigăzile artistice pionierești”, care veneau în întâmpinarea educației comunist-patriotice a tinerei generații cu un număr impresionant de poezii, dar și cu povestiri din momentele glorioase din istoria PCR și din tinerețea revoluționară a lui Nicolae Ceaușescu. Istoria și subiectele referitoare la trecut se conjugau și în această publicație la un trecut mai puțin îndepărtat, dar cu siguranță cel mai semnificativ și mai glorios.

Publicațiile periodice conțineau pe lângă texte ilustrative pentru genul numit literatură istorică și o întreagă gamă de articole, îndemnuri, concursuri și acțiuni de masă ce aveau legătură cu istoria, cu discursul istoric. Altfel spus, prezentul subcapitol pune în evidență impactul, forța mobilizatoare, formarea trăirilor și a afectelor pe care regimul îl urmărea prin intermediul lecturilor cu subiect istoric.

Titlul lucrării este inspirat dintr-o activitate pionierească ce avea ca scop, printre altele, și promovarea conceptului de eroism din galeria eroilor naționali și, prin tranzitivitate, glorificarea lui Nicolae Ceaușescu, dar personal recunoaștem că sintagma din titlu ne-a plăcut, face legătura cu istoria – câmpul nostru de cercetare – și am folosit-o fără cea mai vagă tentă peiorativă. Se cuvine a menționa că eu însămi, în calitatea mea de pionieră, eram o înflăcărată apărătoare a trecutului glorios și nu concepeam pentru că, nu-i așa?, propaganda își făcuse bine treaba, ca istoria românilor să comporte măcar o filă blamabilă sau reprobabilă. Totul vis-a vis de discursul istoric se declina în termeni de impecabil și ireproșabil.

Fenomenul, nu neapărat specific comunismului românesc, a stat sub semnul considerării discursului istoric în genere ca fiind determinant și motivant în formarea conștiințelor, în îndemnul la luptă sau la comemorare. Acțiunea presupunea ruperea de cadrele tradiționale (săli de clasă, biblioteci etc.) și deplasarea către istoria trăită sau re trăită, la monumentele eroilor, pe câmpurile de bătălie, în muzee sau la casele comemorative. Toate aceste acțiuni mobilizatoare erau însă îndeaproape coordonate atât de diriginiți, profesori, dascăli, cât și de o serie de publicații cu caracter specific ce aveau rubrici anume rezervate acțiunilor de masă cu tematică istorică: publicațiile periodice.

Activitățile organizației de pionieri erau atent supravegheate de către Secția Organizatorică din cadrul Învățământului, regimul punând un accent major pe educația tinerei generații:

“Activitățile pionierești sunt orientate tot mai mult pe stimularea preocupării școlarilor pentru învățatură, întărirea disciplinei în școală, dezvoltarea dragostei față de popor, patrie și partid.”⁶

⁶ ANIC, fond CC al PCR, secția Agitație și Propagandă, ds. 10/1967, f. 43.

O bună parte dintre aceste activități și-au găsit ecoul și terenul de dezvoltare și amplificare în contextul presei pentru copii.

În toate publicațiile periodice pentru copii, fie că era vorba de pionieri și mai târziu de șoimi, colectivele redacționale aveau grijă ca anumite date calendaristice să aibă o rezonanță anume pentru cititori. Scânteia Pionierului și *Cravata Roșie* – semnificative ca periodice ce au ilustrat politica regimului până la aproximativ jumătatea anilor '60, propuneau spre celebrare o serie de zile importante pentru istoria și politica regimului. Astfel, date ca 7 noiembrie (instaurarea comunismului în Rusia la 7 noiembrie 1917, data la care se sărbătorea cu fast Marea Revoluție Socialistă din Octombrie), 6 martie (1945 momentul instaurării guvernului comunist din România condus de Petru Groza), 1 Mai (Ziua Internațională a Muncii), 23 august (Ziua Națională a României), sau 8 mai (1921 – momentul fondării PCR). Aceste date calendaristice pline de conținut pentru ideologia internaționalistă aveau să fie ocultate cu timpul. Mai târziu, în timpul comunismului ceaușist, semnificative au devenit datele de: 24 ianuarie (1859, Ziua Unirii), 26 ianuarie (1918, ziua de naștere a secretarului general), 23 august 1944 (Ziua Națională), 1 decembrie (1918, Unirea).

Este interesant de urmărit, din această perspectivă, cum o serie de zile ce în primii ani ai regimului erau prilej de sărbătoare, spre exemplu data de 7 noiembrie – momentul Revoluției bolșevice, devin ne semnificative în ultimii. În același timp, momente de unire ale românilor capătă conotații gigantice după anii '60, în raport cu anii sovietizării în care nici măcar nu erau amintite. Chiar de la instaurarea regimului, printr-o serie de directive a fost organizat și planificat și timpul liber al școlărilor, chiar perioada de vacanță a acestora în așa manieră încât în decursul zilelor în care nu se duceau la orele de clasă să aibă activități cu conținut istorico-ideologic. De exemplu, în anul 1967, în timpul vacanței de iarnă, pionierii au fost chemați să ia parte la sărbătorirea Republicii și la “spectacolul festiv pe tema *Slăvit să fii pământ al patriei iubit*, cu prilejul aniversării a 20 de ani de la proclamarea Republicii, precum și la Republica Socialistă România, țara mea dragă, țară-nfloritoare”.

În toate publicațiile periodice pentru copii, colectivele redacționale aveau grijă ca paginile să conțină, pe lângă texte ilustrative pentru propagandă, și o întreagă gamă de îndemnuri, concursuri și acțiuni de masă, comemorări, depășiri de planuri – toate cu caracter mobilizator, jalonate de sloganuri și lozinci ușor de reținut și cu un puternic impact asupra tinerei generații. Dat fiind caracterul lor de apariții săptămânale sau lunare, legătura dintre echipele redacționale și cititori se putea cimenta mai ușor, anunțurile și diversele tipuri de mobilizări generale se puteau face în timp util, iar pe de altă parte exista un *feedback* rapid, precum și posibilitatea unui control mai mare din partea redacțiilor asupra cititorilor. Acțiunile și festivitățile erau atent selectate și organizate în așa măsură încât să reprezinte momente emoționante din trecut, un fel de comuniune cu strămoșii și chiar revelatoare de mari adevăruri.

⁷ Informare cu privire la măsurile luate pentru organizarea vacanței de iarnă a pionierilor și elevilor din învățământ, ANIC, fond CC al PCR, secția Agitație și Propagandă, ds. 20/1967, f. 59.

Concluzionând, se poate afirma că publicistica din timpul regimului comunist dedicată copiilor a surprins și a conținut în paginile publicațiilor numeroase subiecte legate de trecut, și în egală măsură de istoria contemporană, de prefacerile de zi cu zi ale țării sub conducerea partidului. Eroii, modelele, exemplele întâlnite au avut ca principal scop educarea în acord cu principiile regimului. De la primele publicații în care se vorbea de măreția “Generallisimului Stalin”, de înființarea organizației pionierilor și despre eroismul copiilor sovietici, și până la cele din ultimul deceniu al regimului în care se construia cu consecvență cultul personal al lui Ceaușescu, întreaga publicistică pentru copii și-a adus aportul la consolidarea sistemului și la formarea mult aclamatului “om nou”, martor al unei “noi lumi”.

În același timp însă, prezentul servea ca termen de comparație și avea o conotație infinit superlativă, de timp al realizărilor, al desăvârșirii tuturor acțiunilor trecute. Totodată, partea de istorie contemporană, de istorie trăită, ce îi transforma pe micii cititori în martori cheie ai marilor schimbări ale prezentului, ocupa cea mai mare parte a materialului. Epocile apuse contau mai puțin față de transformările și beneficiile ce le propunea epopeea comunistă. În consecință, presa pentru copii a constituit câmpul ideal pentru lansarea unor conținuturi de tipul sloganurilor și al lozincilor. De la lozinci agitatorice și militante de tipul: “În luptă pentru cauza lui Lenin și Stalin fii gata! Gata oricând!” și până la “Ceaușescu-Pace!”, – a existat o întreagă istorie sintetizată și scandată în câteva cuvinte, un întreg parcurs al schimbărilor ideologice reliefat și în presa pentru copii.

Mimetismul față de modelul sovietic.

“În luptă pentru cauza lui Lenin și Stalin înainte!” (1948-1964)

Sovietizarea a urmărit distrugerea completă a societății civile, precum și înregimentarea vieții intelectuale și a culturii, prin anihilarea oricărei forme de creativitate autentică. În consecință, literatura, istoria, arta și filosofia trebuia să se subordoneze ideologic sferei politicii, ba chiar întreaga tradiție culturală a fost reinterpretată pentru a se conforma noilor dogme. Principalele personalități din cultura română au fost eliminate din publicațiile oficiale, iar cenzura a fost aplicată drastic pentru a elimina orice aducea a “naționalism”, “cosmopolitism”, “obiectivism” sau alte forme de “decadență burgheză”.

Prin natura sa de regim totalitar, comunismul a ignorat însă complet tradițiile culturale existente, importând la modul cel mai servil o viziune străină ce a afectat puternic reperele identitare românești. Vechile dileme și dispute intelectuale reprezentate de apropierea de Orient sau Occident, precum și valorile identității naționale au fost eludate cu repeziciune, impunându-se o nouă manieră de a vedea și a gândi literatura, filosofia și istoria sub tutela Uniunii Sovietice. În cazul României, mimetismul față de modelul sovietic a atins cote nemaîntânite, comparativ cu alte țări de sub nimbul comunist. Pentru a-și definitiva structura aparatului central, o delegație românească a plecat la Moscova pentru studiu. Structura organizatorică a CC al PMR prezenta o asemănare izbitoare cu cea a CC al PCUS în ceea ce privea

denumirile secțiilor, sectoarele Comitetului Central, până la atribuțiile ce le reveneau⁸.

Dimensiunea semantică a lozincilor din perioada sovietizării s-a concentrat pe omagiul adus lui Stalin, URSS, Armatei Roșii eliberatoare, dar și a clasei muncitoare, a victoriei proletariatului. Ideea conducătoare a discursului politic a fost reprezentată de lupta de clasă ca motor al istoriei. Întrucât în viziunea lui Lenin principala sarcină a tinerilor era învățarea comunismului, a bazelor acestuia și a beneficiilor pe care le presupunea, s-a trecut la îndoctrinarea și implicarea masivă a acestora încă din timpul școlii în diverse activități sociale și ideologice. Ulterior, prescripții asemănătoare s-au identificat și la Stalin, pentru care Comsomolul era resursa de rezerve tinere pentru partid. Conform acestuia, tineretul era dator să se implice în construirea societății comuniste și să își apere patria împotriva dușmanilor din afară și din interior. Din această perspectivă, în România anilor '50 era întreținută o imaginară mobilizare generală în rândul pionierilor, suficient de agresivă și militantă, menită a-i marca psihologic și a le induce o permanentă stare de alertă, pentru că, după cum afirmau toate discursurile oficiale, dușmanul de clasă nu dormea. O afirmau obsesiv o serie de motto-uri agitatorice și militante de tipul: "În luptă pentru cauza lui Lenin și Stalin, fii gata! Gata oricând!" În această epocă, majoritatea sloganurilor erau de import, vizibile de altfel în întregul bloc sovietic, iar cuvintele cheie erau reprezentate de "clasa muncitoare", "proletariatul", "lupta de clasă", "chiaburii", "Stalin" – toate chintesență a ideii de subordonare, a dependenței regimului comunist român de cel sovietic. Mobilizările se făceau invocându-se de fiecare dată parteneriatul ideologic cu pionierii din Uniunea Sovietică, alături de care cei români îi glorificau la unison pe Lenin, pe Stalin sau pe victorioasa Armată: "Spre socialism, pe-un drum fără ocol, Vom sparge stavili, vom învinge piedici!"

În paginile revistei *Cravata Roșie* primau eroii sovietici și în special liderii lumii sovietice, Lenin și Stalin. Și nici nu avea cum să fie altfel, întrucât România însăși avea o poziție subordonată Moscovei. "De la comuniști învățăm cutezanța!" se sublinia în mod repetat și grație acestui slogan întreaga activitate pionierească a stat sub semnul "cutezanței", al "îndrăzelii", al "năzuinței", al întrecerii stahanoviste, al internaționalismului.

Publicația *Scânteia Pionierului* avea ca slogan pe prima pagină textul "Proletari din toate țările, uniți-vă! La luptă pentru cauza Partidului Comunist Român, fii gata!". Periodicul citat presupunea chiar rubrici-standard, prezente în fiecare ediție și intitulate sub forma lozincilor: "Să cunoaștem lupta înflăcărată a comuniștilor", "De la frații noștri mai mari, utemiștii", "Totul pentru front, totul pentru victorie!", "Chipuri ale clasei muncitoare", "De vorbă cu noii corespondenți" etc.

Relaxarea ideologică. "Partidul, Ceaușescu, România!" (1964-1971)

Pilduitoare și didactică, morala socialistă avea rolul de a le insufla elevilor marile categorii pozitive ale gândirii ceaușiste: munca, omenia, cinstea, dreptatea, egalitatea, democrația. În calitatea lor incontestabilă de "călăuze pentru întregul

⁸ ANIC, fond CC al PCR. Secția Propagandă și Agitație, ds. 60/1949, f. 46.

popor”, cuvântările lui Ceaușescu și ulterior tezele Programului PCR au devenit modelul național de probitate morală, ilustrat în presa pentru copii prin lozinci și sloganuri ca: “Partid iubit, iubit Conducător”, “Mulțumim din inimă Partidului!”, “Patrie Română, țară de eroi!”, “Un mare prieten și îndrumător al tinerei generații – Nicolae Ceaușescu”, “Slăvit să fii pământ al patriei iubit”. Au fost anii coalizării în jurul Partidului, când accentul cădea, atât în conținutul discursului politic, cât și în lozinci, pe conducerea partidului și mai puțin pe liderul acestuia.

La nivelul literaturii, scriitorii din această perioadă erau invitați în mare măsură să își aleagă subiectele și din dezvăluirile pe care partidul le opera uneori în legătură cu greșelile trecutului dejist. Aceasta cu atât mai mult cu cât trebuia distrus cu orice preț cultul predecesorului lui Ceaușescu și transformat la nivel mental într-un termen negativ al comparației.

Data fiind noua conjunctură, cel puțin în primii ani ai noii conduceri, tema eroului conducător, a partidului și a cuceririlor socialismului nu mai figurau ca teme obligatorii și exclusive, ci supraviețuiau mai degrabă în rangul inferior al tematicii. Totodată, s-a observat o adevărată obsesie a restabilirii prin literatură a adevărilor istoriei îndepărtate sau recente, ascunse sau falsificate în perioada precedentă, însă în limitele îngăduite sau prin diferite procedee de escamotare a cenzurii. Față de obsedantul deceniu, la nivelul literaturii au avut loc schimbări de esență. Contextul a fost favorabil recunoașterii și valorificării moștenirii literare ce fusese interzisă sau mistificată, precum și recuperării profesionalismului scriitorului.

În repertoriul de teme figura și istoria, atât în varianta oficială, dar și cu trimitere la tema puterii, la mecanismele ei (ilustrată în romanele socotite politice semnate de Marin Preda sau Augustin Buzura), însă în același timp figurau și teme ale ideologiei oficiale: egalitate, cultul ostentativ al patriotismului, glorificarea unor momente ale istoriei naționale, elogiul eticii colectiviste și inhibarea individualității. În stenograma ședinței de lucru cu conducerea Uniunii Scriitorilor din 6 aprilie 1970 erau menționate principalele așteptări pe care secretarul general al partidului le avea de la oamenii de litere:

“Tov. Nicolae Breban: Politica partidului nostru în ultimii ani este profund pozitivă, profund patriotică în adevăratul sens marxist-leninist, și scriitorii sunt mai atașați ca niciodată partidului astăzi. Ei, scriitorii cer acest drept, ca ei înșiși să contribuie la aplicarea unor directive de partid în viața culturală⁹.

[...]

Tov. Nicolae Ceaușescu: Vrem literatură comunistă, și asta trebuie să fie clar, și asta cerem Uniunii Scriitorilor, și numai în măsura în care Uniunea asigură îndrumarea literaturii române spre o literatură comunistă, numai atunci se va bucura de sprijinul nostru și va fi admisă.”¹⁰ [...] Nu putem concepe o literatură care să nu oglindească realitățile lumii socialiste.”¹¹

⁹ ANIC, fond CC al PCR, secția Agitație și Propagandă, ds. 23/1970, f. 12.

¹⁰ *Ibidem*, f. 86.

¹¹ *Ibidem*, f. 89.

Începând cu anul 1968 (și în urma unor cumuli de factori de sorginte politică și socială) la nivel literar s-a impus un nou subiect și anume **mitul patriei primejduite (al cetății asediate)**. Ideea centrală a așa-numitului mit se cristalizează în afirmațiile conform cărora înconjurați din toate părțile de dușmani, românii au reușit singuri, găsind resurse doar în propria ființă. Deși nu au manifestat niciodată gânduri de cucerire, atitudinea ofensivă a vecinilor i-a obligat de-a lungul timpului să lupte. Operabil ca și arhetip imaginar, acest mit, la care și-au dat concursul atât antisovietismul populației și amintirea abuzurilor din faza internaționalistă, cât și rădăcinile naționaliste resuscitate, avea să conducă ușor mai departe către imaginea **liderului salvatorist**. În această imagine a salvatorului, se va încarna perfect și pentru o perioadă îndelungată Nicolae Ceaușescu, dublată însă de un deplasat cult al liderului.

Sloganul simbol a acestei perioade, regăsit chiar și în refrenul unui cântec pionieresc a fost “Partidul, Ceaușescu, România!”. Semantica acestei perioade surprindea idei legate de omagiul țării și ideea unității în jurul partidului, mai ales după momentul Praga, de patriotism, de întoarcerea la valorile naționale și ruptura față de internaționalismul socialist, de relaxare ideologică.

Comunismul în faza naționalistă.

“Stima noastră și mândria: Ceaușescu, România !” (1971-1989)

Național comunismul a exaltat rolul și figura conducătorului, catalogându-l ca vizionar, înțelept, părinte al națiunii, chintesență a celor mai de seamă însușiri umane. Conducătorul se coboară în mijlocul maselor, are contact direct cu poporul, iar poporul scandează sloganuri și la rândul său îi aduce slavă.

Presa pentru copii a înregistrat aceste schimbări de discurs și începând cu anul 1977 a fost declanșată în paginile revistei *Cutezători* o nouă și originală acțiune de masă, sub sloganul “Tot înainte!”, la care erau datori să participe toți pionierii și șoimii patriei. La nivelul fiecărei unități de pionieri trebuia să fie întocmit un Program de activități, care trebuia să cuprindă și „evocarea unor evenimente importante din istoria patriei și a PCR”. Tot atunci a avut loc și al VI-lea Forum Național al Tineretului, intitulat grandios sub forma unei lozinci “Spre comunism pășim cutezători!”, ce a cuprins o serie de acțiuni referitoare la “educația patriotică pentru cunoașterea tradițiilor de luptă ale poporului sub PCR.”¹² În luna mai a aceluiași an a avut loc centenarul Independenței de Stat, ocazie cu care a fost lansat sloganul, dar și concursul interjudețean “Drum de glorie: 1877-1977”, ce a invitat pionierii la evocări istorice în jurul momentului istoric al independenței ca punte peste timp a descrierii anilor glorioși pe care ei îi trăiau acum. Un an mai târziu, în 1978 a avut loc al VII-lea Forum Național al Tineretului, care a lansat lozinca “Învățăm, muncim și trăim în chip comunist”, iar începând cu 1980 a debutat în publicații și în viața culturală a regimului momentul Burebista (constituirea primului stat centralizat dac), sub sloganul “Suntem nepoți de daci și de romani”. În anul 1986 a debutat o nouă acțiune-concurs în *Cutezători*, sub lozinca “Patrie română, țară de eroi”, destinată pionierilor și având ca scop ultim omagierea și glorificarea ultimului

¹² *Spre comunism pășim cutezători!*, “Cutezători” 11 (1977), 22 (505), 2 iunie, p. 5.

și celui mai important dintre eroii țării, Nicolae Ceaușescu. Apogeul mobilizărilor l-a constituit însă Congresul al XIV-lea al PCR (și ultimul) din 1989, moment în care pionierii și șoimii patriei au organizat o serie de acțiuni de masă și au fost lansate lozinci în presa pentru copii, printre care “Mulțumim partidului pentru copilăria noastră fericită”, “Eroismul zilelor noastre”, “Omagiul țării, conducătorului iubit”, “Tinerețea revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu”, “Arc de triumf peste decenii. Tinerețe înflăcărată”, iar după anii '80, când a început să se manifeste din ce în ce mai accentuat idealul ceaușist al dezarmării globale, “Ceaușescu-Pace”, “Epoca de Aur, drag Conducător” etc.

Activitățile pionierești care făceau subiectul articolelor din reviste aveau nume cu semnificații istorico-politice, cu rezonanță de lozincă. Spre exemplificare, festivalul folcloric se numea “De la străbuni până la noi”, cel dramatic purta numele “Sub steagul partidului te slăvim, Românie socialistă”, festivalul cinecluburilor se numea “Noi creștem odată cu țara”, festivalul național era denumit “Cântarea României”, iar multe activități sportiv-turistice purtau nume ca “Asaltul Carpaților”, “Cupa independenței”, “Gata pentru apărarea patriei”.

Preocupările referitoare la legitimarea și istoria partidului nu s-au mai constituit în subiecte fierbinți ale momentului, cu atât mai mult cu cât mitul partidului începea să fie treptat surclasat de cel al conducătorului. În cadrul unei ședințe a Secretariatului General al partidului au fost stabilite clar, în vederea întocmirii unui calendar pentru anul 1974, “evenimentele din istoria poporului român, a clasei muncitoare și a PCR, evenimente cu caracter cultural care figurează în calendar cu caracter permanent”¹³.

În Stenograma întâlnirii tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al PCR, cu Uniunea Scriitorilor din ziua de 26 august 1980, se reliefează faptul că rolul educației comuniste prin intermediul școlii și implicit prin intermediul materiilor umaniste ca limba română și istoria avea să înregistreze o accentuare constantă:

“Tov. Pompiliu Marcea: Este cazul și este momentul ca Ministerul Educației și Învățământului să țină mai mult seama de indicațiile și directivele partidului și să acorde o mai mare importanță limbii române. Să primeze educația umanistă și patriotică și, în colaborare cu specialiștii, cu dascălii de română, să analizeze deschis această situație.”¹⁴

Mai mult decât atât, se observă că, în cadrul ședințelor cu Uniunea Scriitorilor, se tranșau mai multe subiecte, nu neapărat legate de activitatea scriitoricească (fonduri, pensii, premii, cenzură, tematică etc), ci și legate de contextul educației, al formării tinerei generații.

Partidul, dar mai ales conducătorul vegheau dezvoltarea armonioasă a tinerei generații. Din această perspectivă o notă de arhivă din 1974 menționa atenția pe care publicațiile pentru copii trebuia să o manifeste față de rolul oficialităților cu ocazia

¹³ Conform hotărârii secretariatului CC al PCR nr. 4710/4637 din 6 noiembrie 1973 (vezi ANIC, fond CC al PCR, *Agitație și Propagandă*, ds. 98/1974, f. 47.)

¹⁴ *Ibidem*, ds. 22/1980, f. 44.

diferitelor evenimente. De exemplu în cadrul unor *Propuneri privind sărbătorirea zilei de 2 mai, Ziua tineretului din Republica Socialistă România*, la alin. 5 se specificau următoarele:

“Publicațiile pentru copii și tineret să difuzeze într-o măsură sporită în perioada următoare materiale din viața și activitatea tineretului, reflectând grija și atenția pe care partidul și conducătorul le acordă tinerei generații.”¹⁵

Conducătorul începea să își edifice treptat cultul propriei personalități, profitând de toate aniversările și festivitățile ce figurau în catedrale pentru a-și lega într-un fel numele de reușita populară și de victoria comunismului. De pildă, la data de 1 iunie 1975, cu ocazia “împlinirii a 25 de ani de la declararea zilei de 1 iunie ca zi internațională pentru apărarea copilului” într-o notă de arhivă se specificau următoarele:

“un accent deosebit se va pune pe educarea în spirit revoluționar a copiilor, pe formarea și dezvoltarea sentimentelor lor de dragoste și recunoștință față de partid și față de cel mai iubit fiu al poporului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu.”¹⁶

Altfel spus, Ceaușescu monopolizase sărbătorile, concesionase tot imaginarul festiv al românilor, iar acest lucru era vizibil chiar și la “întâmpinarea celei de-a XXXI-a aniversări a eliberării României de sub dominația fascistă”, când, în cadrul anexelor măsurilor de organizare, se specificau textele de lozinci ce aveau să fie scandate pe stadioane și în piețe: “Trăiască unitatea de nezduncinat a întregului nostru popor în jurul PCR și a secretarului său general tovarășul Nicolae Ceaușescu”, precum și “Ceaușescu și poporul!”¹⁷

În decurs de numai câțiva ani imaginea partidului suferise un declin ideologic, fiind surclasat cu succes de conducătorul iubit și ambițios care începea să strângă rândurile în jurul său. “Ceaușescu și poporul!” avea să devină un monolit propagandistic al cultului personalității, o lozincă prezentă de acum înainte la defilări și festivități până la finele regimului (chiar și la ultimul miting din 21 decembrie 1989 se pot citi aceste lozinci: “Ceaușescu și poporul!”, precum și “Trăiască unitatea de nezduncinat a întregului nostru popor în jurul Partidului Comunist Român, al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu!”, alături de altele cu sensuri xenofobe, “antiimperialiste” și cu referințe la pacea mondială, care însă au apărut în cronologia propagandei după anii '80).

Concluzionând, putem afirma că de la primele periodice în care se vorbea de măreția “Generallisimului Stalin” și despre eroismul copiilor sovietici, și până la cele din ultimul deceniu al regimului în care se construia cu consecvență cultul personal al lui Ceaușescu, sloganurile și lozincile din publicistica pentru copii și-a adus

¹⁵ ANIC, fond CC al PCR, secția Cancelarie, ds. 156/1974, f. 29.

¹⁶ Idem, secția Agitație și Propagandă, ds. 20/1975, f. 77.

¹⁷ Ibidem, Anexa 1, f. 77.

aportul la consolidarea sistemului și la formarea mult aclamatului “om nou” al comunismului. Prin impactul pe care l-au avut asupra maselor, sloganurile și lozincile emise de propagandă au consolidat proiectul politic al comunismului. Din această perspectivă, presa pentru copii nu a făcut excepție, ea constituindu-se într-un veritabil promotor al dezideratelor regimului. Astfel, pionierii și șoimii patriei, cititorii publicațiilor, deveneau părtași ai noii lumi comuniste.

“Keep forward!”
Slogans in the Communist Press for Children
(1948-1989)
(abstract)

The slogans used over short time are a history of political ideas, a diagnosis of a society. The terms are a concise and clear formulation of some ideas designed to retain attention with a clear propagandistic purpose. The slogan is directed by subtle orality, repeatability, chanting crowd and it is drawn to a more complex forms, can be printed on a poster or a billboard serving more scripted propaganda and political ideals. In other words, the slogan makes an attempt to express the essence of the doctrine of their individuality and originality. The slogans of periodicals for children have contributed to the strengthening of the training system and the acclaimed “new man” of Communism. Through the impact on the masses, the slogans strengthened the political project of communism. From this perspective, media for children (the periodic publications) was no exception and represented itself into a genuine promoter of desiderata regime.

Ideologie, represiune și pedeapsa cu moartea în deceniul dinaintea adoptării Codului penal din 1969*

Radu Stancu

Keywords: *Death Penalty; Capital Punishment; Communism; Romania*

Introducere

Credem cu tărie că există lecții care pot fi învățate din experiența pedepsei capitale în statele comuniste. Urmând îndemnul¹ lui Michel Foucault de a conexeza abolirea pedepsei capitale cu o dezbatere serioasă și având în vedere suportul popular pentru pedeapsa cu moartea, este extrem de important ca istoria acesteia să fie cunoscută atât de specialiști cât și de către publicul larg. În plus, unele dintre statele care încă mai aplică pedeapsa capitală sunt state comuniste, precum China, unde numărul execuțiilor îl depășește pe cel însumat din restul lumii. Sperăm că putem astfel înțelege mai ușor mecanismele pedepsei capitale într-un regim în care cifrele referitoare la execuții sunt secrete, cu ajutorul cunoștințelor despre pedeapsa cu moartea în foste regimuri comuniste.

Istoria pedepsei capitale în România comunistă este în cea mai mare parte necunoscută și plină de ambiguități. Este dificil de estimat câți oameni au fost executați și practic imposibil să facem același lucru pentru cei condamnați dar care nu au fost executați. Ignoranța și mistificarea caracterizează percepția publică, iar greșelile abundă în cele câteva lucrări academice, lăsând sub semnul incertitudinii ceea ce știm despre pedeapsa capitală astăzi.

De obicei se pledează în favoarea sau împotriva pedepsei capitale pe baza unei perspective morale sau utilitariste diferite. Este adevărat că uneori acestea se intercalează: cineva poate fi retenționist chiar dacă pentru sine eficiența pedepsei capitale nu este dovedită, în vreme ce altcineva poate fi aboliționist chiar dacă pedeapsa cu moartea s-ar dovedi eficace². Este dincolo de scopul acestui studiu să intrăm în detalii sau să pledăm pentru una sau alta dintre poziții. Cu toate acestea, considerăm că este o chestiune de onestitate academică în studiul pedepsei capitale a declara încă de la început faptul că ne situăm pe poziții aboliționiste. Aceasta deoarece nu cunoaștem nicio situație statistică doveditoare a relației directe dintre pedeapsa cu moartea și nivelul criminalității, deoarece pedeapsa capitală tinde să fie

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului "Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate", cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

¹ Michel Foucault, *Against Replacement Penalties*, în *Essential Works of Foucault. 1954-1984*, 3: *Power* (ed. Paul Rabinow), New York 2000, p. 459-461.

² Stanislaw Frankowski, *Post Communist Europe*, în *Capital Punishment. Global Issues and Prospects* (ed. Peter Hodgkinson & Andrew Rutherford), Winchester 1996, p. 215-243.

arbitrar aplicată pe criterii de rasă, etnie, clasă etc., iar erori judiciare pot interveni³. Mai mult, așa cum această cercetare va arăta, circumstanțele politice influențează adeseori codificarea juridică și punerea sa în aplicare.

Acest studiu nu oferă o perspectivă maniheistă care să conexeze comunismul cu pedeapsa cu moartea iar abolirea sa cu inamicul liberal. Această dihotomie este o modalitate simplistă și învechită de a privi istoria pedepsei capitale, așa cum au dovedit-o evenimente specifice precum abolirea pedepsei cu moartea în R.D.G. în 1987 și aplicarea ei frecventă în S.U.A. până în zilele noastre. Pedeapsa cu moartea este imună la asemenea distincții⁴. Prin urmare, deosebirea sa constă în caracteristici care se ascund mai adânc în istoria pedepsei capitale. Dacă pentru Europa occidentală această istorie este mai mult sau mai puțin cunoscută, nu la fel este cazul pentru U.R.S.S. și fostele state membre ale blocului socialist, unde pedeapsa capitală ca o realitate istorică este prea puțin explorată.

Istoria pedepsei capitale în România înainte de cel de-al doilea război mondial nu este spectaculoasă. Folosită intermitent în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a urmat o cale neobișnuită, comparativ cu alte țări în această perioadă. A fost abolită în 1864 în nou născutul stat român, cu excepția unor infracțiuni militare stipulate de Codul Militar. Înaintea celui de-al doilea război mondial, mai multe lucrări au fost publicate despre acest subiect. Una dintre ele condamna practica „împușcării osândiților și arestaților fugari”⁵. O altă lucrare susținea aboliționismul făcând un scurt istoric al pedepsei capitale în România secolului al XIX-lea, autorul său fiind el însuși supraviețuitorul unui atentat politic⁶. Cu câțiva ani înainte ca prestigiosul jurist Vespasian V. Pella să se situeze pe poziții aboliționiste în contextul adoptării unei noi Constituții în 1923, o voce importantă precum cea a profesorului Ion Târnoviceanu, fondatorul criminologiei românești, se exprima în favoarea pedepsei capitale⁷. Toate aceste contribuții, cele mai multe dintre ele ale unor specialiști în drept, arată că reținerea sau abolirea pedepsei cu moartea era deschisă unei dezbateri intelectuale.

Un aspect interesant este legat de o lege din 1924, Legea Mârzescu, ce a interzis activitatea Partidului Comunist. Un autor occidental, Stanislaw Frankowski⁸, nu este singurul care în mod eronat înregistrează acest moment drept cel în care pedeapsa capitală a fost instituită împotriva agitatorilor comuniști. Legea nu includea o asemenea prevedere și probabil istoriografia comunistă și propaganda au fost cele care au inoculat această mistificare. Un astfel de exemplu, prin intermediul unei afirmații voit ambiguë, îl putem găsi la Iulian Poenaru:

“Dar legile penale burheze ulterioare [...] au fost din ce în ce mai represive, prevăzând ilegalizarea în 1924 a Partidului Comunist, *reprimarea unor*

³ Richard Evans, *Rituals of Retribution: Capital Punishment in Germany, 1600-1987*, Oxford 1996, p. 907-908.

⁴ *The Cultural Lives of Capital Punishment. Comparative Perspectives* (ed. Christian Boulanger & Austin Sarat), Stanford 2005, p. 31.

⁵ Constantin Filiti, *Despre Împușcarea Osândiților și Arestaților Fugari*, București, 1882.

⁶ Constantin C. Angelescu, *Pedeapsa cu Moarte la Români în Veacul al XIX-lea*, București 1927.

⁷ Vespasian V. Pella, *Pedeapsa cu Moarte în Legătură cu Proiectul Constituției*, București 1923.

⁸ St. Frankowski, *op. cit.*, p. 217.

infrafracțiuni contra liniștii publice prin legea Mârzescu din același an, modificată în 1927 și 1933 când a devenit legea *Mârzescu-Mironescu*, prin care au fost justificate *omourile scuzabile* săvârșite de guvernanți în timpul grevelor muncitorești din Valea Jiului din 1929 și de la Grivița din 1933.”⁹

Un al doilea nivel al discuției metodologice reia o altă întrebare, pe care am ridicat-o anterior, ce merge dincolo de discurs și este mult mai ancorată în realitate decât discuția ideologică. Cum a fost pedeapsa capitală folosită ca instrument politic? Pentru a răspunde, ne vom referi la dezbaterea care a definit istoriografia comunismului, și anume cea dintre școala totalitară, respectiv cea revizionistă din cadrul sovietologiei americane¹⁰. În accepțiunea primilor, statul atotputernic guvernează fiecare parte a vieții politice și sociale prin coerciție și teroare. Această perspectivă este negată de revizionisti, care atrag atenția că anumite aspecte ale vieții erau mai independente, sau, am spune, negociate cu statul, ceea ce converge cu teoria foucauldiană a mecanismelor disciplinare. O să arătăm cum folosirea pedepsei capitale demonstrează frecvente iregularități și o politică incoerentă a reprezentanților unui regim care nu pare întotdeauna convins de scopurile sale sau de modalitățile de a le atinge, și care și-a transformat propria perpetuare într-una din finalitățile sale de bază, mai ales când a fost cel mai slab, adică la începutul și aproape de finalul existenței sale. Rezultatul a fost folosirea pedepsei capitale într-o manieră dictată de „nevoi” imediate și reacții la evenimente specifice, mai degrabă decât de o politică penală coerentă și a fost în ultimă instanță mai puțin influențat de ideologie decât ne-am putea aștepta. Cu toate acestea, regulile jocului erau stabilite de stat prin prevederi legale stricte, așadar considerăm o perspectivă ponderată, oferită de ambele școli, ca fiind cea mai potrivită.

Decretul nr. 318/1958, înăsprirea Codului penal și urmările

Referitor la pedeapsa cu moartea, prima jumătate a perioadei comuniste a fost foarte dinamică. Debutul său a fost dominat de chestiunea criminalilor de război, care adeseori a luat aspectul unei răzbunări, o formă deghizată de a-i pedepsi pe fasciști, foștii rivali politici ai comuniștilor. Lipsa surselor nu ne permite să avem o imagine completă a acestui fenomen, în vreme ce o comparație cu alte state comuniste est-europene confirmă inexactitatea datelor. În 1949, prevederile legale referitoare la pedeapsa capitală au fost extinse, cuprinzând numeroase infracțiuni economice și politice, cu intenția de a intimida o mare parte a populației. Exploatarea propagandistică era axată pe publicitatea prevederilor legale și nu pe cazuri particulare, cu excepția cazului jafului asupra mașinii băncii de stat, ce a fost prezentat unei audiențe limitate. Contând în primul rând pe efectul preventiv specific al execuțiilor, regimul a folosit pedeapsa cu moartea mai ales pentru eliminarea fasciștilor, sabotorilor, trădătorilor ori a membrilor grupurilor de rezistență etc. Sentințele trebuiau să ofere aparența de legalitate necesară îmbunătățirii imaginii

⁹ Iulian Poenaru, *Contribuții la Studiul Pedepsei Capitale*, București 1974, p. 74.

¹⁰ Sheila Fitzpatrick, *Revisionism in Soviet History*, “History and Theory” 46 (December 2007), p. 77-91.

regimului și, de asemenea, aveau un rol preventiv. Deși juriști de prim rang au dezbătut problema pedepsei capitale și au încercat să o abolească în 1956, prevederile legislative și aplicarea lor s-au înăsprit în 1958, când liderul stalinist Gheorghe Gheorghiu-Dej și-a simțit poziția amenințată.

În 1957 a fost trimis în teritoriu un proiect al Codului penal, iar magistraților și avocaților le-a fost solicitat să își exprime punctul de vedere. Privind articolul 44, cel care făcea referire la pedeapsa cu moartea, marea lor majoritate și-a exprimat îngrijorarea, mai întâi vis-a-vis de definirea vagă a infracțiunilor pedepsite cu moartea, spre exemplu în cazul **delapidării cu caracter deosebit de grav**, cerând o delimitare precisă a caracterului **deosebit de grav**, eventual stabilindu-se un prag¹¹. În al doilea rând, se critica pedeapsa în sine. Dintr-un punct de vedere ideologic și juridic, avocatul Adolf Reneti din Sfântu Gheorghe critica definirea vagă a pedepselor în general: "Noțiunea de pedeapsă este confundată cu scopul pedepsei (reeducarea). La infracțiunile unde pedeapsa este condamnarea la moarte reeducarea nu are nici un sens."¹² Avocatul Ioan Dumitrescu din Giurgiu este chiar și mai explicit: "Suntem împotriva acestei măsuri, pentru că ea este în contradicție cu principiile marxist-leniniste care consideră pe infractor educabil, iar în pedeapsă un mijloc de reeducare și de readucere în societate a inculpatului."¹³ A. Hilsenrad nu înțelege de ce, "din momentul în care această pedeapsă există [...] ar trebui strecurată în mod discret în cod ca o măsură vremelnică [...] trebuie să fie în fruntea pedepselor din lista prevăzută în art. 43."¹⁴ "Multiplicitatea faptelor pedepsite cu moartea însă demonstrează că sancțiunea nu este excepțională" susține avocatul Dan Victor, iar "dacă, într-adevăr, pe de altă parte, măsura este considerată vremelnică, ea nu trebuie să apară în textul Codului penal."¹⁵

Aceste critici de fond asupra Codului penal au fost însoțite de dificultăți procedurale în interpretarea prevederilor legale în timpul actului de justiție. Dar aceste dificultăți au fost mai puțin importante, de vreme ce legea era o unealtă în serviciul țelurilor pe care regimul trebuia să le atingă. Înainte de modificarea Codului penal, un raport secret al Ministerului de Interne critica dur Ministerul Justiției pentru conținutul prea permisiv a ceea ce probabil era un proiect al codului. Nu toate infracțiunile fuseseră incluse, definițiile nu erau suficient de cuprinzătoare și

"au fost neglijate interesele apărării securității statului nostru [...]. La întocmirea proiectului nu s-a ținut cont de faptul că în condițiile țării noastre există încă o bază socială generatoare de infracțiuni contrarevoluționare, formată dintr-o pătură numeroasă de chiaburi, moșieri, fabricanți și mari negustori deposezați, legionari, exponenți ai partidelor burgheze, foști SSI-ști și polițiști și alte

¹¹ Arhiva Ministerului Justiției [în continuare, AMJ], fond neinventariat, ds. *Observații și Propuneri la Codul Penal, Vol. II, 1957*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

elemente antipopulare, care duc o luptă împotriva puterii populare când fățiș, când ascuns, însă cu forme din ce în ce mai variate și subtile.”¹⁶

Autoritățile au decis între timp adoptarea acestor prevederi cât mai repede cu putință. Un nou cod penal nu a fost adoptat decât în 1969, însă numeroase legi l-au modificat pe cel vechi în tot acest interval. Utilizarea pedepsei cu moartea a fost extinsă și pentru infracțiunea de omor deosebit de grav prin decretul nr. 469 din 20 septembrie 1957 și, în același an, cel puțin o persoană a fost executată pentru această infracțiune¹⁷. Articolul 464¹ prevedea că “Omorul săvârșit cu premeditare, dacă datorită acesteia fapta prezintă un caracter deosebit de grav, sau omorul săvârșit prin cruzimi sau torturi, se pedepsește cu moartea. Cu aceeași pedeapsă se sancționează omorul a două sau mai multe persoane deodată sau prin acțiuni diferite”¹⁸. Este foarte important să menționăm că aceasta este pentru prima dată când infracțiunea de omor deosebit de grav este pedepsită cu moartea după 1944. În tot acest interval, autoritățile au considerat infracțiunile politice și economice mai condamnabile decât o crimă. Același decret prevedea pedeapsa cu moartea pentru *delapidare cu caracter deosebit de grav* (art. 236, alin. 2); *caracterul deosebit de grav* fiind explicat după cum urmează: “aplicarea maximului pedepsei prevăzute de lege pentru forma simplă a infracțiunii nu ar fi îndestulătoare.”¹⁹

Un an mai târziu, Codul penal a fost modificat substanțial prin decretul nr. 318 din 17 iulie 1958. Decretul sintetizează prevederile mai multor decrete din perioada 1949-1958, dar include de asemenea și multe infracțiuni capitale noi, în cazul celor mai multe dintre ele, pedeapsa cu moartea fiind singura disponibilă. Expunerea de motive ce însoțește decretul argumentează pe de o parte că legea 16/1949 modificată prin decretul 199/1950 și Codul penal coexistau, ceea ce crea dificultăți instanțelor în aplicarea uniformă a legii. “Pe de altă parte, intensificarea unor acțiuni criminale ale dușmanilor regimului nostru impun aplicarea pedepsei cu moartea și pentru alte infracțiuni deosebit de grave ca: răzvrătirea, crima de rebeliune și alte câteva infracțiuni asemănătoare.”²⁰

Articolele 184-192 descriu trădarea în diverse forme, cum ar fi divulgarea de secrete de stat privind capacitatea de apărare, orice act împotriva unui stat aliat etc.:

“7. Art. 184. Cetățeanul român care săvârșește vreo faptă de natură a supune teritoriul statului sau o parte din el suveranității unui stat străin sau de a suprima ori știrbi independența statului, comite crima de trădare de patrie și se pedepsește cu moartea.

¹⁶ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității [în continuare, ACNSAS], fond *Documentar*, ds. 10172/19, f. 389-390.

¹⁷ Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor [în continuare, AANP], fond *Fișe Matricole Penale*.

¹⁸ *Decretul nr. 469 pentru Modificarea Codului Penal*, “Buletinul Oficial”, 30 septembrie 1957, p. 230.

¹⁹ *Ibidem*, p. 229.

²⁰ ANIC, fond *Consiliul de Stat. Decrete*, decret nr. 318/1958, f. 27.

Cu aceeași pedeapsă se pedepsește și săvârșirea unui fapt de natură a submina unitatea statului.

8. Art. 185. Cetățeanul român care poartă arme contra patriei sale sau se înrolează în armata unui stat aflat în război cu statul român, comite crima de trădare de patrie și se pedepsește cu moartea.

9. Articolul 186 alin. 1 va avea următorul cuprins:

Art. 186 alin. 1 – Cetățeanul român care uneltește sau care se pune în înțelegere cu guvernele străine sau cu agenții lor ori cu partide, asociații sau grupări străine cu caracter politic, spre a provoca război contra statului român, spre a înlesni ori aduce ocupația străină comite crima de trădare de patrie și se pedepsește cu moartea.

10. Articolul 187 alin. 1 și pct. 1 vor avea următorul cuprins:

Art. 187 alin. 1 – Dacă relațiile întreținute de cetățeanul român cu supușii puterii străine aveau ca obiect unul dintre următoarele fapte, pedeapsa este moartea:

1. Îndeplinirea unor acte care ar putea să angajeze statul român la declararea neutralității sau la declarația de război.”²¹

Art. 188 prevedea infracțiunile capitale în caz de război, în vreme ce art. 190-192 descriau cazurile trădării de patrie prin necredință atât în cazul funcționarilor publici cât și al altor persoane.

Art. 194 face referire la cazurile de spionaj, însă pedeapsa cu moartea era prevăzută numai în cazul străinilor care comiteau majoritatea infracțiunilor descrise în articolele anterioare.

Un alt set de infracțiuni capitale au fost cele referitoare la securitatea internă a statului. Articolul 207, unul dintre cele mai folosite în reprimarea opozițiilor politici, privea actele de teroare:

“Art. 207 - Actele de teroare, săvârșite individual sau în grup prin orice mijloace, precum și răspândirea de microbi sau substanțe otrăvitoare, care au ca urmare moartea sau vătămarea gravă a integrității corporale, precum și constituirea în bande în scop terorist sau de sabotaj, se pedepsesc cu moartea și confiscarea averii.”²²

Art. 209 descria în detaliu cazurile de subminare a economiei naționale, unele deja pedepsite cu moartea prin decretul nr. 202/1953, aceasta fiind prevăzută în cazurile deosebit de grave. Majoritatea acestor infracțiuni fuseseră stipulate anterior în Codul penal, însă nu ca infracțiuni capitale. Aplicarea pentru delapidare era restrânsă la cazurile de peste 100.000 lei, sau sub acest prag dacă acțiunea reprezenta o amenințare socială gravă ori era comisă în mod repetat, conform articolului 236. Foarte important, tentativa de comitere era de asemenea pedepsită cu moartea, iar în cazul delapidării, toată averea celui executat trebuia confiscată, sub forma unei pedepse complementare, cu efecte evidente asupra familiei condamnatului.

²¹ *Decretul nr. 318 pentru Modificarea Codului Penal și a Codului de Procedură Penală*, “Buletinul Oficial”, 21 iulie 1958, p. 202, 203.

²² *Ibidem*.

Art. 210 prevedea în anumite cazuri moartea pentru răzvrătire, în vreme ce art. 211 și 212 stabileau aceeași pedeapsă pentru crimele de insurecție și uzurpare militară. Art. 262 descria rebeliunea față de Adunarea Legiuitoare iar pedeapsa era moartea în situația în care acțiunile se soldau cu moartea unei persoane. Art. 320 prevedea că pentru actele comise în țară de membrii unei bande constituite în străinătate se pronunță de asemenea sentința capitală, “dacă s-a încercat sau s-a săvârșit tâlhărie sau omor”²³.

Art. 505²⁰ specifica faptul că amânarea pronunțării sentinței în cazul în care legea putea prevede pedeapsa capitală nu se putea face decât o singură dată și pentru cel mult 3 zile. De asemenea, recursul trebuia declarat în 24 de ore și judecat în termen de 3 zile iar cererea de grațiere trebuia redactată în termen de 24 de ore de la hotărârea definitivă.

Art. 184 sintetiza conținutul decretului printr-un paragraf foarte cuprinzător: “Cu aceeași pedeapsă se pedepsește și săvârșirea unui fapt de natură a submina unitatea statului”²⁴. Toate prevederile decretului 318 puteau fi aplicate și pentru faptele comise anterior intrării sale în vigoare (art. III).

Ulterior, decretul nr. 1 din 3 ianuarie 1959 avea să facă din tentativa de comitere a actelor de teroare, răzvrătire, insurecție și uzurpare militară, de asemenea, o infracțiune capitală. Articolul 209 făcea referire acum la crima de uneltire contra ordinii sociale, pedepsită cu moartea în cazurile deosebit de grave:

“[...] faptul de a iniția sau constitui, în țară sau în străinătate, organizații sau asociații care au drept scop schimbarea ordinii sociale existente în stat sau a formei de guvernământ democratice, ori de a activa în cadrul unei asemenea organizații sau asociații, ori de a adera la acestea. Când fapta prezintă un caracter deosebit de grav, pedeapsa este moartea.”²⁵

Pentru toate infracțiunile, dacă se stabileau circumstanțe atenuante, pedeapsa cu moartea putea fi transformată atât în pedeapsa cu munca silnică pe viață cât și în alte pedepse, spre deosebire de decretul 318/1958, unde această prevedere se aplica doar infracțiunilor contra avutului obștesc.

Ce a putut determina această atitudine și această înăsprire a politicii penale? Considerăm că evenimentele din U.R.S.S. de după moartea lui Stalin și condamnarea crimelor sale, revolta din Ungaria²⁶ din 1956 și retragerea trupelor sovietice din România, în 1958²⁷, au fost percepute ca o amenințare de către liderul stalinist Gheorghe Gheorghiu-Dej și aceasta a dus la o represiune continuă de-a lungul întregii perioade. Pe de altă parte, unii autori au identificat două valuri de represiune, între 1949-1953 și 1958-1960, o altă interpretare putând fi aceea că moartea lui Stalin și dorința României de a fi primită la ONU au determinat o relaxare în intervalul

²³ *Ibidem*, p. 206.

²⁴ *Ibidem*, p. 202.

²⁵ *Decretul nr. 1 pentru modificarea codului penal*, “Buletinul Oficial”, 3 ianuarie 1959, p. 2.

²⁶ ACNSAS, fond *Documentar*, ds. 10172/19, f. 390.

²⁷ Evenimente similare au avut același efect și în R.D.G. A se vedea R. Evans, *op. cit.*, p. 845, 867.

1953-1958²⁸. O relaxare poate fi cu adevărat observată în 1955, când interesele României de a fi acceptată la ONU determină această atitudine²⁹, cu un deznodământ favorabil în luna decembrie. În 1956 însă, pe fondul evenimentelor din Ungaria aceasta se încheie rapid. Ulterior, ca urmare a atitudinii loiale din timpul evenimentelor din Ungaria în 1956, trupele sovietice au fost retrase în 1958, însă tot acum autoritățile române au ținut să demonstreze că aceasta nu presupune o destindere a politicilor penale. Astfel, din raportul Securității privitor la proiectul de cod penal, menționat anterior, putem afla că:

“Evenimentele din Ungaria și încordarea situației internaționale din ultimul timp, a confirmat pe deplin încăodată că această bază socială antipopulară – sprijinită de reacțiunea imperialistă – desfășoară o luptă de clasă sub formele cele mai variate, mergând până la acțiuni înarmate, în speranța de a înlătura puterea populară și de a reinstaura orânduirea capitalistă.”³⁰

În același timp, situația infracțională în domeniul economic era o altă chestiune stringentă și a fost subiect de dezbatere al Plenarei Comitetului Central al P.M.R. din 9-13 iunie 1958. Un raport prealabil a fost prezentat de Emil Bodnăraș, relevând pagube în dauna avutului obștesc aduse prin infracțiuni, în valoare de totală de 664 de milioane lei în perioada 1955-1957. Numai în anul 1957 fuseseră condamnați la diverse pedepse 14.812 gestionari și casieri, 412 directori, 139 directori adjuncți și 803 contabili șefi³¹. Cu toate acestea, autoritățile centrale de partid erau total nesatisfăcute de amploarea pe care fenomenul o avea, fiind aspru criticate numeroase structuri ministeriale, dar în special cele judiciare. În primul rând erau vizați judecătorii:

“Toate acestea se datoresc faptului că în organele justiției mai există încă elemente necorespunzătoare, care în judecarea unor procese punându-se la adăpostul concepției burgheze despre așa zisa «independență» a justiției și a judecării după «intima convingere», dau hotărâri contrare intereselor statului nostru democrat-popular, caută să se sustragă controlului de partid, ignorând caracterul de clasă al justiției populare.”³²

Aceste lucruri pot părea surprinzătoare pentru un sistem democratic în care separația puterilor este un principiu consacrat, însă viziunea doctrinară de la nivelul partidului muncitoresc este explicată de același Bodnăraș:

²⁸ Cosmin Budeancă, *Represiunea politică în România comunistă. “Garda Albă” – organizație subversivă inventată de Securitatea hunedoareană*, Cluj Napoca 2010, p. 20.

²⁹ Amnesty International, *Prison Condition in Rumania. Conditions for Political Prisoners*, Londra 1965, p. 2-3.

³⁰ ACNSAS, fond *Documentar*, ds. 10172/19, f. 389-390.

³¹ ANIC, fond *CC al PCR. Cancelarie*, ds. 16/1958, f. 260.

³² *Ibidem*, f. 265.

“Burghezia avea alte norme și concepții în atacarea avutului obștesc și toate normele de drept au izvorât din această concepție și necesitate de clasă. [...] Concepția proprietății în statul socialist e cu totul alta. Ea nu se poate împăca cu formele juridice care erau destinate ocrotirii proprietății capitaliste sub nici o formă.”³³

În același timp, Tribunalul Suprem era acuzat de “pasivitate și lipsă de simț de răspundere”, iar avocații sunt practic somați să funcționeze mai degrabă ca niște acuzatori decât ca apărători, totul în numele apărării intereselor statului democrat-popular. Alexandru Voitinovici, președintele Tribunalului Suprem face referire la ceea ce fusese o întrebare retorică a lui Dej, dar care a ghidat practic discuțiile și a determinat concluziile dezbaterilor, anume dacă există o bază contrarevoluționară infracțiunile împotriva interesului obștesc, și mai ales dacă “există posibilitatea în cadrul legilor existente de trecere a unor cazuri de drept comun la contrarevoluționari?”³⁴

Desigur, Voitinovici ca și ceilalți se supune logicii liderului de partid și își face autocritica. Atitudinea lui Gheorghe Gheorghiu Dej devine pe alocuri ridicolă, pe alocuri macabră:

“Tov. Dej: Am putea să facem în așa fel ca: dacă pierde cineva ceva să nu se atingă nimeni de acel obiect?”

Tov. Staicu Stelian: Dacă va da concursul toate organele din economie, eu am convingerea că vom ajunge la acest lucru.

Tov. Dej: Trebuie măsuri ca pe timpul lui Vlad Țepeș?”³⁵

[...]

Tov. Dej: Să nu-i crezi, chiar și atunci când sunt morți, nici atunci să nu-i crezi, chiar când pui capacul, îi pui în groapă și nici atunci să nu crezi că și atunci iese de acolo.”³⁶

În cele din urmă raportul propunea, printre altele, organizarea de:

“[...] adunări ale oamenilor muncii unde să fie aduși hoții și delapidatorii, după ce au fost anchetați de organele competente și s-a stabilit vinovăția lor, demascând în fața maselor faptele săvârșite de aceștia în unitățile respective, precum și metodele folosite de ei pentru păgubirea avutului obștesc. Aceste adunări trebuie să fie astfel organizate ca masele să ceară pedeapsa exemplară a infractorilor. La aceste adunări să fie chemați și judecătorii, procurorii și asesorii populari.”³⁷

³³ *Ibidem*, f. 395.

³⁴ *Ibidem*, f. 382.

³⁵ *Ibidem*, f. 368.

³⁶ *Ibidem*, f. 371.

³⁷ *Ibidem*, f. 278.

Pe lângă măsurile punitive pregătite, și în cele din urmă, așa cum am văzut, materializate prin decretul nr. 318/1958, se avea în vedere îmbunătățirea compoziției de clasă în cadrul învățământului în domeniul juridic, aceasta presupunând un număr mai mare de studenți cu origine muncitorească la facultățile de drept, unde în 1958 80% dintre studenții din anul I aparțineau acestei categorii, destituirea judecătorilor ne-cooperanți, o mai intensă activitate a procurorilor și campanii de presă.

Ulterior emiterii decretului 318, Nicolae Ceaușescu își exprima și el, în cadrul unei consfătuiri cu președinții tribunalelor, susținerea față de înăsprirea Codului penal în pedepsirea infracțiunilor contra avutului obștesc³⁸.

Campanii asemănătoare au avut loc și în alte state socialiste. Surprinzător însă, modelul nu l-a constituit URSS, unde lupta contra criminalității economice, puternic legată de realitățile politice, a fost declanșată abia în 1961, când pedeapsa capitală este introdusă pentru delapidare. Unul dintre primele cazuri a fost în legătură cu un scandal din agricultură, când a ieșit la iveală că, dorind să țină pasul în cursa lansată de Hrușciiov de a depăși producția de lapte și carne a SUA, multe unități economice au trimis raportări exagerate. Imediat după, o versiune uluitoare este că ginerele lui Hrușciiov, Alexei Adzhubei, redactor Izvestiia, a avut un rol crucial în a-și convinge socrul să introducă pedeapsa cu moartea pentru infracțiuni împotriva proprietății statului. Acesta a publicat informații despre viața luxoasă a inculpaților și a orchestrat o campanie de scrisori către redacție prin care cetățenii cereau înăsprirea pedepselor³⁹.

Alături de delapidare, aceeași pedeapsă este introdusă treptat pentru falsificare de bani și primire de mită. Deși ultima dintre aceste infracțiuni viza în mod deosebit membrii eșaloanelor superioare ale partidului, fiind inițiată chiar de către Nikita Hrușciiov, aplicarea sa a fost inefficientă, membrii nomenclaturii apărându-se reciproc⁴⁰. După căderea lui Hrușciiov, un studiu din 1965 asupra eficacității pedepsei cu moartea al Institutului pentru Studiul și Prevenirea Criminalității a propus abolirea pedepsei pentru infracțiunile economice, dar propunerea a fost respinsă⁴¹. Numărul execuțiilor a scăzut însă semnificativ în epoca Brejnev.

În Bulgaria, unde prevederile legale erau asemănătoare celor din România, condamnarea la moarte a lui Georgi Marinoff, din Sofia, pentru delapidarea sumei de 126.568 de leva este comutată în 1959 la 20 de ani închisoare, deși pragul sentințelor capitale era același, de 100.000 (leva, în acest caz). Pare a fi o luare în considerare a prevederii după care pedeapsa capitală se aplică numai în cazurile excepțional de grave⁴², conform *Radio Europa Liberă*, sau poate o dovadă a aplicării discreționare a pedepsei.

³⁸ ANIC, fond CC al PCR. Secția Administrativ-Politică, ds. 26/1958, f. 8.

³⁹ Konstantin Simis, *USSR: the corrupt society: the secret world of Soviet capitalism*, New York 1982, p. 29-30.

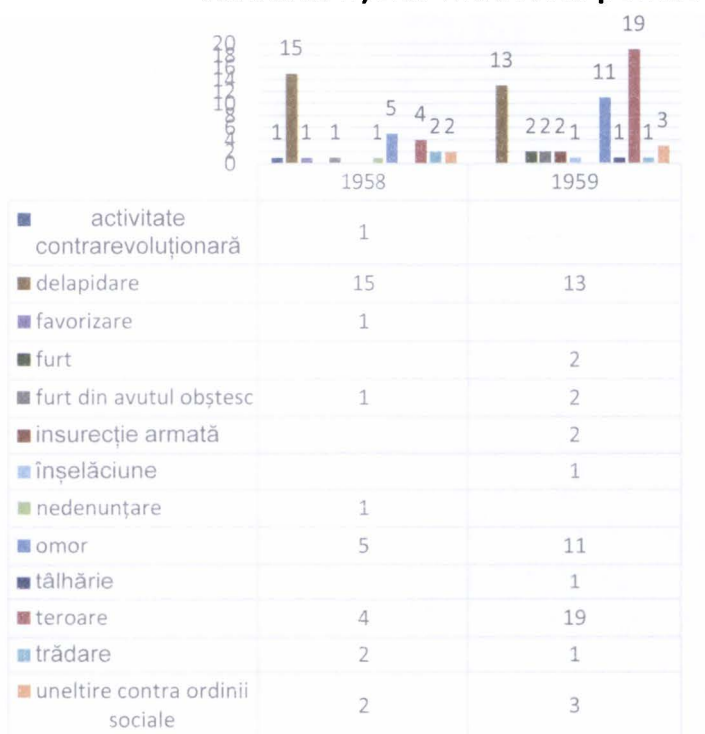
⁴⁰ *Ibidem*, p. 25.

⁴¹ Ger P. Van der Berg, *The Soviet Union and the death penalty*, "Soviet Studies", 35 (1983), 2 (Apr.), p. 163.

⁴² *Capital Punishment for Embezzlement in Bulgaria: To Be Applied only in Exceptional Cases?*, 29 June 1959. HU OSA 300-8-3-499; Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research

În România, rezultatele au fost pe măsura așteptărilor. În 1958 și 1959 folosirea pedepsei cu moartea a atins punctul maxim: 32 de execuții în 1958 și alte 55 în 1959 înregistrate de fișele matricole penale. Dintre acestea, 28 de persoane au fost executate numai pentru delapidare, iar 24 pentru acte de teroare. Execuția a 16 condamnați pentru omor deosebit de grav, urmată de alte 8 cazuri asemănătoare în 1960 ne arată incoerența politicii regimului vis-a-vis de această infracțiune, de vreme ce toate execuțiile pentru omor din următorii 5 ani (1961-1965) au fost în număr de 8⁴³. De asemenea, campania este dublată și de o politică de grațieri la fel de amplă, nu mai puțin de 21 de comutări având loc în 1958, 46 de comutări în 1959, urmate de alte 28 în 1960, în vreme ce în 1961, spre exemplu, are loc un singur act de clemență, numărul cazurilor revenind în limite normale⁴⁴.

Execuții în perioada 1958-1959, conform fișelor matricole penale

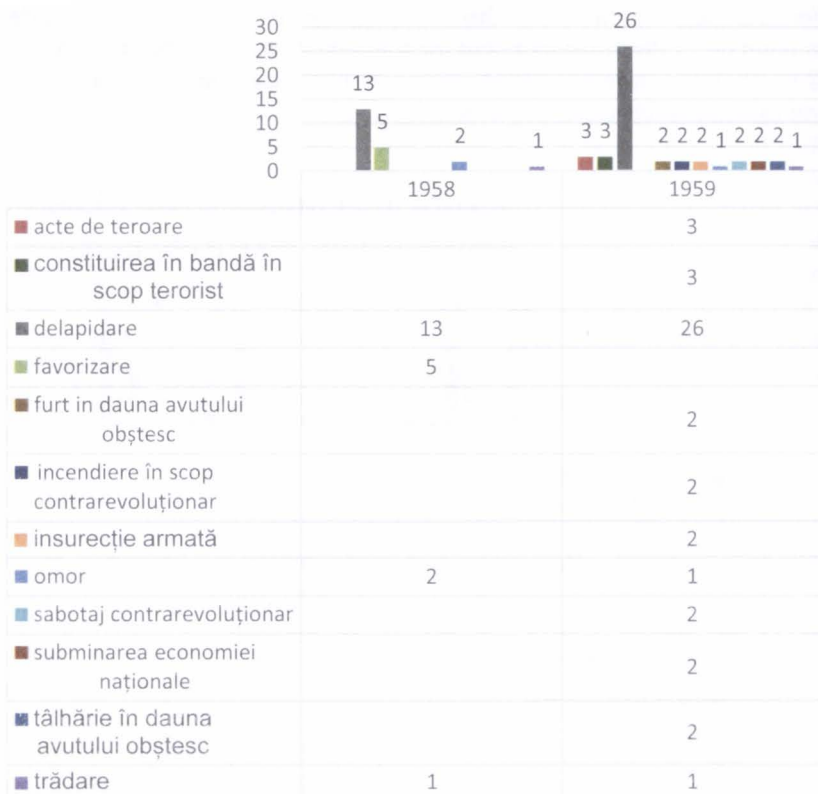

Institute: Publications Department: Background Reports; Open Society Archives at Central European University, Budapest.

⁴³ AANP, fond *Fișe Matricole Penale*, date prelucrate de către autor.

⁴⁴ ANIC, fond *Consiliul de Stat – Decrete*, decretele nr. 9, 82, 192, 258, 365, 442/1959 și 67, 162, 341/1960.

Comutări de sentințe capitale în perioada 1958-1959, conform decretelor Consiliului de Stat

Un referat din 20 octombrie 1958 pentru modificarea decretului 318 a luat în discuție printre altele introducerea pedepsei capitale pentru infracțiunea de uneltire contra ordinii sociale în cazurile grave. Pe de altă parte, se cerea ca în cazul în care instanța constată circumstanțe atenuante, să poată comuta pedeapsa capitală nu doar în muncă silnică pe viață, ci și în alte pedepse mai mici⁴⁵.

Câteva cazuri pot lesne demonstra caracterul politizat al modului în care legea era aplicată, de altfel exprimat direct de prevederile legale în sine. Popescu Lorin de 19 ani, respins la examenul de admitere la facultate din cauza originii sociale, scrie două poezii împotriva regimului și a URSS în 1957. Ulterior

⁴⁵ ANIC, fond CC al PCR. Cămară, ds. 29/1958, f. 146-147.

organizează o **bandă teroristă** împreună cu un alt tânăr, Bibul Dumitru, de 20 de ani și comit câteva jafuri și un asasinat cu scopul de a strânge provizii și arme pentru a se retrage în munți. Povestea reprezintă versiunea oficială iar șansele de a afla cât de adevărată este aceasta sunt aproape nule. Cert este că cei doi sunt prinși la 21 aprilie 1958, iar cererile de comutare le sunt respinse de către Prezidiul Marii Adunări Naționale la 22 septembrie 1958⁴⁶.

Gavrilescu Traian constituia un alt tip de amenințare la adresa regimului, după ce evadase dintr-o colonie de muncă unde își ispășea pedeapsa de 18 ani muncă silnică pentru furt din avutul obștesc. Comite iarăși o serie de furturi, dintre care unul este descris într-un document din care aflăm că cererea sa de comutare a sentinței este respinsă:

“În ziua de 5 mai 1958 s-a dus la Banca de Stat din Reșița și văzând la o masă trei persoane care numărau banii primiți pentru plata salariilor muncitorilor de la o întreprindere, a pus servieta lui pe servieta cu bani, din care a sustras 30000 lei. Apoi a plecat la Baia Mare unde făcând chefuri și petreceri a fost descoperit de organele de miliție.”⁴⁷

Paradoxal, împotriva argumentației din spatele înăsprii politicii penale, în același an, decretul 315 din 19 august 1959 prevedea posibilitatea unor grațieri ca urmare a faptului că “în cei 15 ani care au trecut de la eliberarea patriei noastre, orânduirea democrat populară s-a consolidat, realizându-se noi și mărețe succese în construirea socialismului.”⁴⁸ Erau excluși însă cei condamnați pentru infracțiuni contra statului, inclusiv cele de natură economică, omor etc.

Lupta împotriva fascismului a fost o constantă a regimului comunist din România. După procesele ce au urmat războiului, legionarii au revenit în centrul atenției. În 1958-1959 unii dintre aceștia sunt arestați și au loc procese pentru comploturi imaginare. Zece persoane au fost arestate și condamnate la moarte prin sentințele nr. 62 și nr. 83 ale Tribunalului Militar București din 1959. Toți fuseseră membri ai Gărzii de Fier și majoritatea executaseră deja pedepse în închisori sau lagăre de muncă. Acuzațiile nu au constat în crime de război sau alte crime legate de perioada războiului, așa cum ne-am putea aștepta. Un raport oficial nu a fost identificat, însă din cererile de grațiere⁴⁹ ale acestora rezultă că au fost acuzați de plănuirea unei insurecții armate împotriva ordinii sociale. În acest sens, au fost acuzați de a fi strâns armament și de a fi pus la punct o organizație teroristă, încercând să reorganizeze Mișcarea Legionară. După spusele lui Cristofor Dâncu, membru al clerului și unul dintre cei zece, acuzațiile erau false și de fapt arestările s-au făcut pentru mecanismul de strângere de fonduri creat în scopul ajutorării

⁴⁶ ANIC, fond *Consiliul de Stat. Decrete*, ds. 399/1958, f. 6.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 5-6.

⁴⁸ *Decretul nr. 315 privind grațierea unor pedepse și încetarea procesului penal pentru unele infracțiuni*, “Buletinul Oficial”, 19 august 1959, p. 1.

⁴⁹ ANIC, fond *Comitetul Central al PCR Secția Administrativ-Politică*, ds. 17/1959, f. 1-42.

legionarilor nevoiași. Unii dintre ei aveau de asemenea planuri de a părăsi țara, temându-se de persecuții însă toate acestea avuseseră loc la finele anilor 1940.

Roman Uriciuc, primul arestat, povestește în cererea sa de grațiere despre modul în care cercetările au avut loc și cum dovezi false au fost inserate în dosare, despre cum declarații forțate au fost luate sub chinurile torturii. Totul a început de la muniția găsită în propria casă. A fost torturat și i s-a cerut să declare că plănuiau reorganizarea Mișcării Legionare și ocuparea unor instituții de stat în caz de rebeliune. „Mi-a spus că dacă nu spun așa cum mi se cere mă împușcă, mă agață de gard și face proces-verbal că am vrut să evadez.”⁵⁰ Se pare că nici unul dintre cei zece nu a fost executat. Au fost eliberați în 1962-1964, o dată cu cei mai mulți dintre deținuții politici⁵¹. Dar atitudinea liderilor comuniști este sintetizată de către adnotările lui Gheorghiu-Dej pe cererea de grațiere a lui Constantin Atanasiu: “Deși vinovat... (Dej: Deși vinovat...atunci?); Nu am mai fost condamnat niciodată (Dej: Dar ce? Poate ai fi vrut să fii cond. de câteva ori înainte de a te fi cond. la m.?).”⁵²

Un alt membru al grupului de mai sus a fost poetul Radu Gyr, care menționează în cererea sa: “Am fost poet și naiv, toată viața mea, și vă solicit din întregul meu suflet, comutarea pedepsei mele. Vă cere grațierea un poet, un biet poet naiv și sărac, bolnav și bătrân și nu un fost terorist sau aventurier politic.”⁵³ Dar poetul naiv fusese unul dintre cei mai proeminenți poeți ai Gărzii de Fier și, deși acuzat și el de insurecție armată, motivul real al sentinței sale capitale au fost poemele sale⁵⁴. Fusese deja închis pentru acestea de două ori. La 2 iunie 1945 a făcut parte din cei 13 acuzați din **procesul jurnaliștilor**.

Prin decretul 217/1960 se adoptă măsura pedepsirii cu moartea pentru deținerea, vinderea sau procurarea de arme și armament de către foștii membri ai grupărilor legionare sau altor formațiuni **reacționare**, menținându-se cruzimea inerentă Codului penal al RPR, conform comentatorilor *Radio Europa Liberă*, care se întreabă totodată dacă este vorba de “luptă de clasă sau frică morbidă?”⁵⁵

Uneori, condamnații la moarte erau ținuti în închisoare în scopul folosirii lor ca informatori în alte procese similare, în ceea ce pare a fi o forma de șantaj. Deși acest fapt nu poate fi documentat, *Radio Europa liberă* semnală acest fenomen în Polonia, în 1952, acești deținuți purtând denumirea de *little fish (rybka)*⁵⁶. Condamnarea prin două sentințe succesive a lotului descris anterior precum și

⁵⁰ *Ibidem*, f. 37.

⁵¹ Idem, fond *Consiliul de Stat. Decrete*, ds. 411/1964.

⁵² Idem, fond *Comitetul Central al PCR. Secția Administrativ-Politică*, ds. 17/1959, f. 1.

⁵³ *Ibidem*, f. 42.

⁵⁴ Cea mai celebră poezie a lui Radu Gyr, *Ridică-te Gheorghe, Ridică-te Ioane!* a fost considerată o instigare la fascism.

⁵⁵ *Death Penalty in Romania for Some Unauthorized Holders of Fire Arms and ammunition*, 25 January 1961. HU OSA 300-8-3-5493; Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute: Publications Department: Background Reports; Open Society Archives at Central European University, Budapest.

⁵⁶ *Condemned to Death Penalty Used as Witnesses*, 5 March 1952. HU OSA 300-1-2-16515; Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute: General Records: Information Items; Open Society Archives at Central European University, Budapest.

detaliile oferite de către condamnați în cererile de grațiere ne îndreptătesc să presupunem că avem de-a face cu un asemenea caz.

Pedeapsa cu moartea era singura pedeapsă posibilă pentru liderii partizanilor anticomuniști, precum cei din munții Banatului, cinci dintre ei (Spiru Blănaru, Petre Domoșneanu, Ion Tănase, Petre Pușchiță și Romulus Marinescu) condamnați la moarte și executați la 16 iulie 1949 iar alți șapte executați ulterior fără sentință⁵⁷. Liderii grupului Capotă-Dejeu, vinovați de răspândirea unor manifeste, sunt încadrați la infrafrăcțiunile de nedenunțare, respectiv acte de teroare⁵⁸. În cadrul unui proces spectacol organizat la Cluj la 8 iulie 1958 cei doi primesc sentințe capitale, acestea fiind puse în aplicare la 2 septembrie 1958⁵⁹. Grupul intitulat Garda Albă a fost inventat de către Securitatea hunedoreană conform unor autori, “singura lor vină fiind aceea că avea o poziție ostilă regimului comunist (manifestată verbal în cele mai multe cazuri), că se opuneau colectivizării agriculturii, sau că mai fuseseră condamnați politic în trecut”⁶⁰. La 16 ianuarie 1959 trei dintre membrii săi sunt executați: Ioan Nistor, Miron Roman și Gheorghe Voina⁶¹. În cazul grupului mult mai bine organizat din munții Făgăraș, aceștia sunt acuzați de acte de teroare, frații Toma și Petre Arnăuțoiu fiind executați alături de alți 14 condamnați (Titu Jubleanu, Constantin Popescu, Ioan Sândoiu, Nicolae Andreescu, Ion Constantinescu, Nicolae Ticu, Nicolae Bășoiu, Gheorghe Tomeci, Alexandru Moldoveanu, Ion Drăgoi, Ion Mica, Gheorghe Popescu, Nicolae Nițu și Benone Milea) la 18 iulie 1959, în vreme ce colonelul Gheorghe Arsenescu a fost capturat abia în 1960 și executat în 1962⁶². În cazul celor dintâi, Richard Wurmbrand, prizonier la Jilava în aceeași perioadă afirma că execuțiile nu erau executate de către un pluton: “Călăul era un țigan pe nume Niță, care primea o gratificație de 500 de lei pentru fiecare execuție. Era cel mai cuviincios dintre gardieni: I se spunea Îngerul Negru de la Jilava.”⁶³

Furia regimului a mers însă și peste granițele României, așa cum ne arată un caz din 1959. De fapt evenimentele au avut loc în 1955, când un grup armat a atacat ambasada română de la Berna, Elveția, cu intenția declarată de a atrage atenția asupra abuzurilor regimului comunist român și de a demasca activitățile sale de spionaj. În câteva zile ostaticii reținuți au fost eliberați, iar atacatorii arestați și încarcerați în Elveția. Considerând evenimentele drept un episod regizat de agenți ai serviciilor secrete occidentale și de guvernul elvețian, autoritățile române s-au răzbunat în 1957, când Oliviu Beldeanu, liderul grupului, ce fusese eliberat, a fost răpit în Berlinul

⁵⁷ Vladimir Tismăneanu et. alii, *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Raport Final*, București 2007, p. 213.

⁵⁸ AANP, fond *Fișe Matricole Penale*, fișele lui Iosif Capotă și Alexandru Dejeu.

⁵⁹ C. Budeancă, *Represiunea politică în România comunistă. Grupul Capotă-Dejeu*, Cluj Napoca 2006, p. 30.

⁶⁰ Idem, *Represiunea politică în România comunistă. “Garda Albă” cit.*, Cluj Napoca 2010, p. 78.

⁶¹ AANP, fond *Fișe Matricole Penale*.

⁶² *Ibidem*, fișa lui Gheorghe Arsenescu.

⁶³ Apud Dorin Dobrințu, *The Anti-Communist Armed Resistance on the Southern Slope of the Făgăraș Mountains and the Iezer Mountains. The Groups Led by Colonel Gheorghe Arsenescu and Lieutenant Toma Arnăuțoiu (1948-1960) (III)*, “Revista Arhivelor. Archives Review” 85 (2008), 2, p. 165.

occidental de către agenți Stasi și ai Securității⁶⁴. După aducerea în România, Beldeanu a fost condamnat la moarte pentru trădare la 31 octombrie 1959 și executat la 2 februarie 1960⁶⁵. O răpire similară are loc la Viena, de unde în anul 1958 este adus la București Traian Puiu, fost primar legionar al Constanței și membru al grupării din exil condusă de Horia Sima. Este condamnat la moarte pentru trădare de patrie, instigare la crima de trădare de patrie și uneltire contra ordinii sociale la 5 septembrie 1960⁶⁶, fiind acuzat că a fost:

“secretar de stat în cadrul așa zisului *guvern național* constituit de Horia Sima împreună cu alți trădători de patrie. Ca membru în guvern, Puiu Traian a desfășurat o intensă activitate printre fugarii români. De asemenea el a avut un rol însemnat în legătură cu formarea școlilor de spionaj trimițând în țară fugari legionari, parașutați în spatele frontului sovieto-român. În perioada anilor 1945-1956, Puiu Traian, în strânsă colaborare cu Horia Sima și alți trădători a desfășurat o intensă activitate de spionaj și de uneltire împotriva RP Române. În anul 1954 Horia Sima îl investește pe Puiu Traian cu funcția de secretar general al organizației legionare din care a condus activitatea garnizoanelor legionare din Austria, Franța, Italia, Spania, Germania Occidentală, Brazilia și Argentina.”⁶⁷

Beneficiază de comutarea sentinței la data de 19 iunie 1963, fără a se publica decretul de comutare în *Buletinul Oficial* și este eliberat un an mai târziu prin decretul nr. 411/1964⁶⁸.

Într-un alt context are loc comutarea sentinței unui alt membru al grupării conduse de Horia Sima, Pamfil Șeicaru, ce fusese unul dintre condamnații la moarte în lotul jurnaliștilor din 1945, acuzat de dezastrul țării și crime de război prin activitatea publicistică și care nu beneficiase de niciuna dintre legile ulterioare de comutare a pedepsei. Deși în 1966 legislația internă prevedea prescrierea faptelor, normele internaționale nu cuprindeau asemenea prevederi, iar autoritățile române se izbesc de acest impediment în demersul lor, găsind în cele din urmă un artificiu juridic. Motivul era, bineînțeles, colaborarea lui Șeicaru cu regimul de la București, sau, după cum aflăm din expunerea de motive a Ministerului Afacerilor Interne, “Pamfil Șeicaru, ca emigrant, are o atitudine corespunzătoare și desfășoară în străinătate, prin scris, o activitate utilă țării noastre.”⁶⁹ Contextul nu era deloc favorabil unor asemenea decizii de prescriere, în condițiile în care în URSS-ul anului 1962 legislația prescriptivă este suspendată temporar pentru a permite condamnarea la moarte a unui grup de criminali de război sovietici în cadrul unui proces secret ce a avut loc la Kiev, girat de chiar Leonid Brejnev, pe atunci președinte al Prezidiului

⁶⁴ Stejărel Olaru, *Cei Cinci Care au Speriat Estul*, Iași 2003.

⁶⁵ AANP, fond *Fișe Matricole Penale*, fișa lui Oliviu Beldeanu.

⁶⁶ ANIC, fond *Consiliul de Stat. Decrete*, decret nr. 321/1963, f. 1.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 5-6.

⁶⁸ *Ibidem*, decret nr. 411/1964.

⁶⁹ *Ibidem*, decret nr. 977/1966, f. 4.

Sovietului Suprem⁷⁰. Condamnările pentru crime de război sau împotriva umanității sunt clasificate drept imprescriptibile în dreptul internațional doi ani mai târziu, la 26 noiembrie 1968 prin *Convenția Națiunilor Unite privind non-aplicabilitatea imprescribilității asupra crimelor de război și crimelor împotriva umanității*”, ratificată de România în septembrie 1969⁷¹.

Totuși, un alt caz din 1959, reconstituit într-un film documentar⁷² în 2004, a pus autoritățile într-o situație și mai puțin obișnuită. Cinci bărbați și o femeie, Alexandru și Paul Ioanid, Haralambie Obedeianu, Sașa Mușat, Igor și Monica Seviianu, cu toții evrei și membrii ai nomenclaturii, au fost acuzați de jefuirea unui vehicul al Băncii de Stat, furând o sumă uriașă de bani într-o țară unde nu o puteau folosi. Acuzația nu a fost cea de jaf, ci uneltire împotriva ordinii socialiste⁷³. În documentarul regizat de Alexandru Solomon, acesta avansează mai multe ipoteze: act de sfidare a unui grup de membri de partid de prim rang nemulțumiți de turnura pe care regimul o luase, victime ale epurărilor antisemite pe care partidul le opera în acei ani etc. Coroborate cu mărturiile unora dintre participanți, toate aceste ipoteze par plauzibile. După capturare, jefuitorilor le-a fost cerut să joace într-un film de propagandă despre propriile lor fapte, numit *Reconstituirea*⁷⁴. Partea finală a filmului nu a fost însă o reconstituire, ci chiar procesul real în urma căruia cei cinci bărbați au fost condamnați la moarte și executați. *Reconstituirea* a fost folosit în proiecții destinate exclusiv unui auditoriu format din membri de partid; cu siguranță a constituit un caz delicat pentru propagandă. Acceptul de a își juca propriile roluri au constituit probabil o încercare disperată a protagoniștilor de a-și salva viața, eveniment unic în istoria pedepsei capitale, egalat prin grotesc poate numai de emisiunile televiziunilor chineze contemporane avându-i în prim plan pe condamnați înaintea execuției. Nu a fost singura încercare de a se slava, după cum putem afla din filmul lui Alexandru Solomon. Anchetatorul cazului, Gheorghe Enoiu povestește că Paul Ioanid, fost reprezentant al României la programul spațial al URSS i-a cerut în cadrul unei întrevederi posibilitatea de a fi trimis în spațiu⁷⁵.

Abia în 1960, pentru prima dată, art. 24 al Codului penal modificat prin decretul nr. 212 din 17 iunie menționează moartea ca o pedeapsă – nu în lista generală a pedepselor, ci într-un articol separat:

⁷⁰ Lev Simkin, *Death sentence despite the law: A Secret 1962 Crimes-against-Humanity Trial in Kiev*, “Holocaust and Genocide Studies” 27 (2013), 2 (Fall), p. 299-312.

⁷¹ *Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity*, 26 noiembrie 1968, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?mtidsg_no=IV-6&chapter=4&lang=en (accesat la 15 iunie 2013).

⁷² *Marele Jaf Comunist* (regizor Alexandru Solomon, producția BBC et. alii), Franța-România-Germania-UK, 2004, 70 min.

⁷³ AANP, fond *Fișe Matricole Penale*, fișele lui Alexandru Ioanid, Paul Ioanid, Haralambie Obedeianu, Sașa Mușat, Igor Seviianu și Monica Seviianu.

⁷⁴ Alexandru Solomon, *The Experiences of a Filmmaker. Reconstructing Reality from Documents in Communist Archives*, în *Past for the Eyes: East European Representations of Communism in Cinema and Museums after 1989* (ed. Oksana Sarkisova & Péter Apor), Budapesta 2008, p. 57-79.

⁷⁵ *Marele Jaf Comunist*, 1:09:40.

“Ca măsură excepțională pentru pedepsirea celor mai grave infracțiuni îndreptate împotriva orânduirii sociale sau de stat a Republicii Populare Române ori a ordinii sale de drept, se aplică, în cazurile și condițiile anume prevăzute în lege, pedeapsa cu moartea.

Pedeapsa cu moartea nu se aplică infractorului care nu împlinise 18 ani la data săvârșirii infracțiunii și nici femeii gravide sau care un copil în vârstă de până la 3 ani.

De asemenea, pedeapsa cu moartea nu poate fi executată dacă cel condamnat este o femeie gravidă sau care are copil în vârstă de până la 3 ani.

În cazurile arătate la alin. 2 și 3, pedeapsa cu moartea se înlocuiește cu maximul muncii silnice pe timp mărginit.”⁷⁶

Totodată, infracțiunile contra statului aveau să fie în continuare judecate de către tribunalele militare. Măsura, introdusă prin legea 16/1949, mai fusese confirmată și în 1956 prin articolul 16 al decretului 90⁷⁷.

Jurnaliștii *Radio Europa Liberă* semnalau că decretul de fapt abolise pedeapsa capitală pentru un mare număr de infracțiuni⁷⁸. Ei enumeră numai trei serii de infracțiuni rămase capitale: cele contra ordinii sociale, genocidul și omorul cu premeditare așadar prevederile care pedepseau criminalitatea economică nu mai includ pedeapsa cu moartea.

Un nou titlu este deschis în cadrul Codului penal, intitulat *Infracțiuni contra păcii și omenirii*. Genocidul (art. 231²) face parte din acest tip de infracțiuni, ca și alte crime de război ce sunt mult mai bine definite acum, probabil în urma acordului încheiat la Geneva în 1955 în contextul războiului rece. De asemenea, supunerea la tratamente neomenoase rezultând în uciderea, mutilarea sau exterminarea unor persoane era pedepsită similar (art. 231⁴). Cei definiți prin acest articol erau: “bolnavii, membrii personalului civil sanitar sau al Crucii Roșii, naufragiații, prizonierii de război și în general a orice alte persoane căzute sub puterea adversarului, ori supunerea lor la experiențe medicale sau științifice care nu sunt justificate de un tratament medical în interesul lor.”⁷⁹ Prevederile referitoare la delapidare au fost modificate prin același decret până în 1969, nici unul dintre alineatele articolului 236 ne mai prevăzând pedeapsa cu moartea. Sentințele condamnaților aflați în așteptarea execuției pentru această infracțiune sunt comutate în 25 de ani muncă silnică (art. III).

Cu referire la modul în care execuțiile aveau loc, regulamentul din 1958⁸⁰ reflectă câteva modificări comparativ cu cel care deja era în uz din 1942, introduse

⁷⁶ Decret nr. 212 privind modificarea Codului Penal, “Buletinul Oficial”, 14 iunie 1960, p. 47.

⁷⁷ ANIC, fond *Consiliul de Stat. Decrete*, decret 90/1956, p. 144.

⁷⁸ *Death Penalty in Romania for Some Unauthorized Holders of Fire Arms and ammunition*, 25 January 1961. HU OSA 300-8-3-5493; Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute; Publications Department; Background Reports; Open Society Archives at Central European University, Budapest.

⁷⁹ Decret nr. 212 privind modificarea Codului Penal, “Buletinul Oficial”, 14 iunie 1960, 50.

⁸⁰ ACNSAS, fond *Documentar*, ds. 13209, vol. 3, f. 269-281.

probabil imediat după război⁸¹. Cererea de grațiere trebuia să fie adresată în termen de 24 și nu 48 de ore după respingerea apelului. În regulamentul din 1942 vizita unui preot și a rudelor, posibilitatea de a lăsa un testament ori oferirea unui pahar de alcool erau permise, însă în 1958 toate acestea sunt interzise de către autorități. Numai anumiți reprezentanți ai autorităților și un medic aveau permisiunea de a fi prezenți pentru a superviza execuția. În ambele regulamente, execuția avea loc prin împușcare, de către un pluton de execuție, condamnatul trebuind să fie legat la ochi. Noul regulament stabilea că dacă o femeie însărcinată era condamnată la moarte, ea nu urma să fie executată imediat după naștere, ci după încă 9 luni. Oricum, nu am identificat niciun caz în care o femeie să fie executată, deși exemple de sentințe capitale există: în mai 1948 sentința Aureliei Cosma din martie 1944 pentru înaltă trădare era comutată⁸²; Popovici Lucia a beneficiat de asemenea de o comutare în muncă silnică pe viață a sentinței capitale pentru crimă cu premeditare și cruzimi în 1959, la fel ca și Hornoiu Maria în 1960, în vreme ce pentru Spănu Sabina din Pogoria, sentința pentru crimă este comutată în 20 ani muncă silnică în 1965⁸³.

Decretul 215/1960 modifică articolul 16 din *Regulamentul privind executarea hotărârilor judecătorești prin care s-a pronunțat pedeapsa cu moartea* și prevede înlocuirea pedepsei capitale cu maximum muncii silnice pe timp mărginit în cazul femeilor gravide sau cu un copil sub vârsta de 3 ani⁸⁴. Inutil de menționat că drepturi fundamentale precum menținerea contactului cu familia, prevăzut de altfel într-un document din 1955 al Națiunilor Unite (*“Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners”*), nu erau respectate⁸⁵. Aspecte mai grave precum aducerea la cunoștință a datei execuției erau ignorate deliberat de către autorități, precum am putut observa într-un caz raportat de colonelul Doicaru. De asemenea, înștiințarea familiei asupra datei execuției cel mai probabil nu avea loc în această perioadă, de cele mai multe ori fiind comunicat doar decesul, la o dată ulterioară.

Apogeul execuțiilor din 1958-1959 cunoaște un declin în 1960, când sunt înregistrate 17 execuții, 8 dintre acestea pentru omor și 5 pentru uneltire împotriva ordinii de stat. În anii ce au urmat până la reforma penală din 1969, numărul celor executați a scăzut, având loc numai o singură execuție pentru rebeliune în 1962, una pentru acte de teroare în același an, una pentru tâlhărie cu omor în 1967 și 11 pentru crimă înregistrate în întregul interval. Fișele matricole penale oferă informații despre 8 execuții între 1965 și 1968⁸⁶, în vreme ce o situație statistică a Ministerului Justiției menționează 11 sentințe capitale⁸⁷. Deși pare o proporție credibilă, iar documentele se confirmă reciproc, cifrele trebuie considerate ca fiind relative.

⁸¹ *Regulamentul Asupra Normelor de Urmărit la Executarea Pedepsei cu Moartea*, “Buletinul Oficial”, aprilie 1942.

⁸² ANIC, fond *Ministerul Justiției. Direcția Judiciară*, ds. 518/1948, f. 9.

⁸³ ANIC, fond *Consiliul de Stat. Decrete*, decret 35/1967, f. 1.

⁸⁴ *Ibidem*.

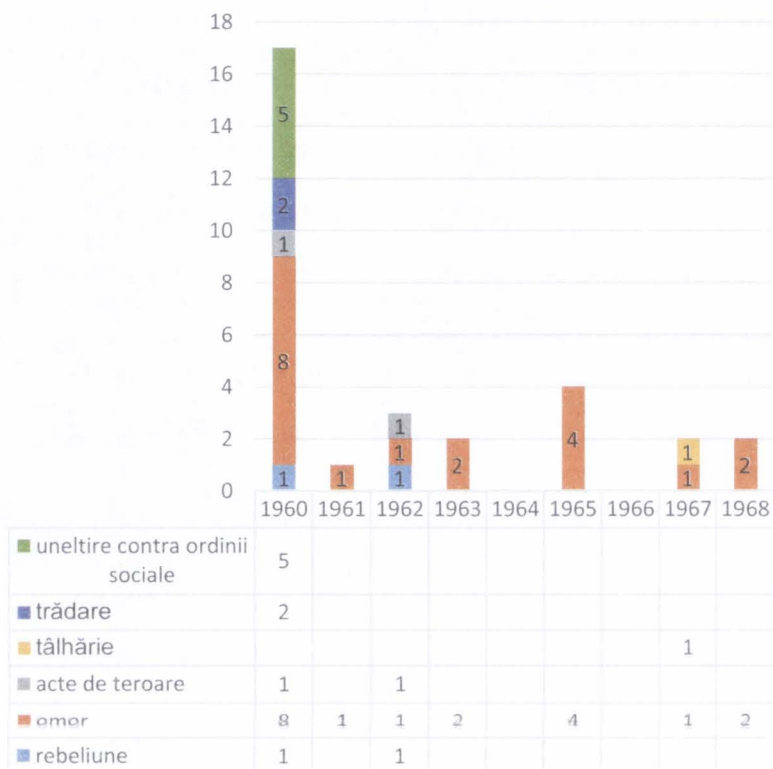
⁸⁵ Peter Hodgkinson, *The Greater Stigma? Family Visits to the Condemned*, in *Capital Punishment. New Perspectives* (ed. Peter Hodgkinson), Farnham 2013, p. 136.

⁸⁶ AANP, fond *Fișe Matricole Penale*, date prelucrate de către autor.

⁸⁷ AMJ, fond *Secretariatul General*, ds. 75, vol. 6, f. 2.

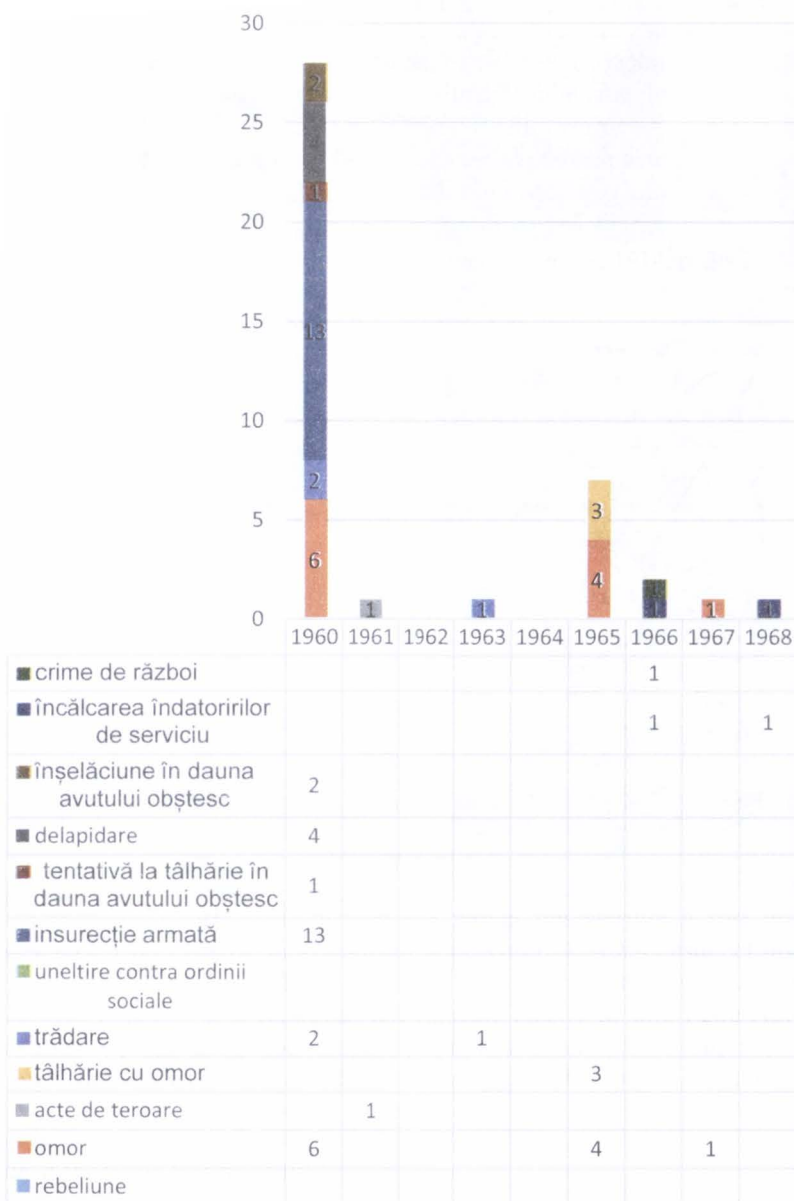
Comutările în această perioadă se caracterizează printr-o revenire la cifrele normale după anul 1960, excepție făcând anul venirii lui Ceaușescu la putere, 1965, când au loc 7 acte de clemență, toate pentru omor sau tâlhărie cu omor, asemenea acte fiind obișnuite în cazul instalării noilor lideri⁸⁸.

Execuții în perioada 1960-1968 conform fișelor matricole penale

⁸⁸ ANIC, fond *Consiliul de Stat. Decrete*.

Comutări de sentințe capitale în perioada 1960-1968, conform decretelor Consiliului de Stat

În 1962-1964 a încetat perioada represiunii directe prin eliberarea celor mai mulți dintre prizonierii politici. Conform decretelor⁸⁹ emise în acest sens, peste 70 de deținuți, ale căror sentințe cu moartea fuseseră între timp comutate, au fost de asemenea eliberați⁹⁰. O nouă politică vis-a-vis de pedeapsa cu moartea, mai subtilă, avea să debuteze după aceste evenimente, după cum vom vedea.

Două cazuri din 1966 și 1968 atrag atenția prin legătura dintre impactul evenimentelor asupra opiniei publice și influența exercitată în emiterea sentinței. Este vorba despre două accidente de cale ferată, condamnații fiind Ciinaru Alexandru⁹¹, acar, pentru producerea unui accident de cale ferată în data de 31 mai 1966 și Petrișor Teodor⁹², impieगत, pentru un accident din 1968, considerați responsabili prin neglijență. În cazul celui dintâi, ministrul justiției face precizarea că acesta “face parte dintr-o familie de țărani cooperatori, care participă activ la muncile agricole”⁹³, în vreme ce procurorul general spune că “inculpatul a manifestat o atitudine nesinceră în răspunsurile sale la interogator”⁹⁴, însă ținând seama de “periculozitatea deosebită a faptelor”, ambii resping cererea de comutare a pedepsei, în vreme ce ministrul de interne este singurul care este de acord cu comutarea⁹⁵.

Petrișor Teodor este condamnat în urma unui proces spectacol ținut în gara Teiuș în fața unui auditoriu, menit să dea un sens instructiv procesului. Sentințele ambilor au fost comutate în cele din urmă de către Consiliul de Stat.

În concluzie, atenția acordată inițial criminalilor de război/inamicilor politici, într-o atmosferă dominată de acapararea puterii, corespunde *Etapei terorii* delimitată de Andrew Scobell în studiul său⁹⁶, în vreme ce o a doua etapă, incluzând *Rutinizarea și codificarea represiunii* s-a tradus în câteva decrete ce modificau Codul penal și introduceau un nou sistem juridic. Așa cum observa Scobell⁹⁷, schimbarea la nivelul conducerii de partid a atras de obicei și o schimbare a politicii vis-a-vis de pedeapsa cu moartea, însoțind o revizuire a Codului penal, numind-o *Reajustare*. Această etapizare poate fi aplicată și în România, unde un nou cod penal a fost adoptat în 1969, prevederile legale fiind mai clar stabilite. Pe de altă parte, această ultimă etapă nu coincide nici cu o perioadă de liberalizare economică, nici cu creșterea criminalității economice, care avuseseră loc mult mai devreme în anii 1958-1959, putând astfel considera că etapa reajustării corespunde mai degrabă acestui ultim interval. Gheorghe Gheorghiu-Dej, liderul stalinist, a decedat în 1965, când

⁸⁹ Între 1962 și 1964 au fost emise mai multe decrete în acest sens, unele dintre ele conținând mii de nume (ex. 310/16 iunie 1964 și 411/24 iulie 1964).

⁹⁰ Un volum de documente cuprinzând aceste decrete editat de către Dorin Dobrinu și Andrei Muraru este în curs de apariție.

⁹¹ ANIC, fond *Consiliul de Stat. Decrete*, ds. 774/1966, f. 1-17.

⁹² *Ibidem*, ds. 1167/1968, f. 1.

⁹³ *Ibidem*, f. 9.

⁹⁴ *Ibidem*, f. 10.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 5.

⁹⁶ Andrew Scobell, *The Death Penalty under Socialism. 1917-1980: China, the Soviet Union, Cuba and the German Democratic Republic*, “Criminal Justice History: An International Annual” 12 (1991), p. 189-234.

⁹⁷ *Ibidem*.

Nicolae Ceaușescu devine noul Secretar General al Partidului Comunist Român. Cel mai important eveniment de după anii 1958-1959 l-a constituit cu siguranță eliberarea deținuților politici, printre ei regăsindu-se și foști condamnați la moarte. Primii ani ai regimului Ceaușescu sunt de asemenea caracterizați printr-o scădere a numărului sentințelor capitale însă, așa cum am văzut în cazul celor două accidente de cale ferată, anumite cazuri sunt exploatate propagandistic.

Ideology, Repression, and the Death Penalty in the decade before the Adoption of the Penal Code in 1969

(abstract)

In terms of the death penalty, the first half of the communist period was very dynamic in Romania. Its start was dominated by the issue of dealing with war criminals, which often took a retributive form, a disguised way of punishing the fascists, former political rivals of the communists. In 1949, the legal provisions concerning capital punishment were extended to several economic and political crimes, intended to frighten a large part of the population. The zenith of this policy were the years 1958-1959, when the highest rates of executions of the whole period of 1944-1990 were registered. The leadership change usually determined a policy change regarding the death penalty, accompanied by a revision of the Penal Code. Gheorghe Gheorghiu-Dej, the Stalinist ruler of Romania died in 1965, when Nicolae Ceaușescu became the new Secretary General of the Romanian Communist Party. This revision of the legal frame also took place in Romania, where a new Penal Code was adopted in 1969, increasing the accuracy of the legal provisions and opening, in Foucauldian terms, a more refined era in the history of capital punishment.

Câteva documente privind Compania Negustorilor Greci din Braşov (1764, 1766)

Elena Muşat

Keywords: *Commercial Privileges; Emperor Joseph II; Transylvanian Institutions*

Înființate în secolele al XVII-lea, companiile grecești din Sibiu și Braşov s-au bucurat de condiții favorabile dezvoltării propriilor afaceri, în acea perioadă fiind singurele asociații de comerț din sud-estul Europei care făceau legătura între Orient și Europa Centrală¹.

Încă de la început au beneficiat de privilegii și libertăți acordate de principii Transilvaniei, reconfirmate și lărgite ulterior de suveranii habsburgi. Prin privilegiul acordat de principele Mihai Apafi la 4 noiembrie 1678, negustorii erau obligați la plata tricesimei, orice dare extraordinară urmând a fi stabilită numai de către Dietă. În schimb, ei obțineau libertatea de a face comerț în Transilvania, de a vinde cu ridicata în târguri, de a-și cumpăra hrană; totodată, li se acorda dreptul la autonomie, libertatea de a se administra și de a-și rezolva litigiile în fața tribunalului Companiei². Astfel, constituirea lor a fost favorizată de interesul manifestat de Curtea de la Viena față de comerțul de tranzit pe care îl practicau și de susținerea administrației din Transilvania, care nu avea decât de câștigat de pe urma activității desfășurate de către cele două Companii.

În 1777 împărăteasa Maria Terezia lărgeste privilegiile mai vechi ale acestora, acordându-le dreptul de a comercializa mărfuri turcești și autohtone, *en gros* și cu amănuntul, de a-și închiria prăvălii la stradă, de a dispune de judecători proprii. În schimbul înlesnirilor, membrii Companiilor trebuia să își probeze originea grecească sau macedoneană și să facă dovada că dețin mijloacele necesare pentru practicarea comerțului, să depună jurământul (*homagium*) față de împărăteasă și să își aducă familiile în Transilvania³.

În ciuda faptului că se statornicise în epocă denumirea de „Companii grecești”, nu toți membrii acestor companii erau de origine greacă. Unii erau greci, de confesiune ortodoxă (de unde și denumirea celor două companii transilvănene), însă, pe lângă aceștia, din companii mai făceau parte negustori proveniți din Imperiul otoman, supuși otomani, buni cunoscători ai rutelor comerciale din Orient și vorbitori ai limbilor din acele părți: aromâni, români macedoneni, albanezi, bulgari, evrei și sârbi cu sentimente grecești⁴.

Compania Negustorilor Greci din Braşov era condusă de un staroste (*proestos*), șase jurați, un căpitan, cu toții aleși în adunarea negustorilor-membri; pe

¹ *Documente economice din Arhiva Casei Comerciale Ioan St. Stamu*, I, București 1983, p. 19.

² Olga Cicanci, *Companiile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636-1746*, București 1981, p. 7.

³ Angelika Schaser, *Reformele iosefine în Transilvania și urmările lor în viața socială. Importanța Edictului de concivilitate pentru orașul Sibiu* (trad. Monica Vlaicu), Sibiu 2000, p. 166.

⁴ Sextil Pușcariu, *Braşovul de altădată*, Cluj-Napoca 1977, p. 170.

lângă aceștia, documentele îi menționează pe ispravnic (supraveghetor), ce desfășura activitatea scrisă în grecește și românește, pe notar și pe ceauș, care avea sarcina de a afla ce mărfuri aduc alți negustori⁵.

Secolul al XVIII-lea aduce schimbări majore în organizarea instituțiilor transilvănene, tot mai strict controlate și subordonate puterii centrale de la Viena, fapt care va influența raporturile dintre autorități și Compania Negustorilor Greci din Brașov. Dieta și celelalte instituții ale Transilvaniei sunt păstrate, însă pierd importante prerogative, guvernarea țării deplasându-se tot mai mult spre capitala Imperiului. Titlul de principe al Transilvaniei revine împăratului, el numind guvernatori care să conducă în numele său provincia cu ajutorul Consiliului Gubernial Regesc (Guberniu). Competențele guvernatorului sunt însă limitate, în condițiile în care Guberniului i se rezervă numai rolul de instituție executivă a puterii centrale de la Viena⁶. Dieta primește competențe și funcții tot mai restrânse, nemaiavănd acum atribuția de a-l alege pe principe – împăratul însuși –, pe guvernator, pe comandantul armatei sau pe tezaurar, aceștia fiind numiți direct de către împărat. Un rol tot mai important în conducerea Transilvaniei primește Cancelaria Aulică, înființată la Viena în anul 1694, a cărei autoritate se ridică deasupra Guvernului, aceasta realizând legătura dintre instituțiile centrale ale Imperiului și autoritățile provinciale din Transilvania⁷.

În plan politic, a doua jumătate a secolului al XVIII-lea stă sub semnul domniilor Mariei Terezia (1740-1780) și a lui Iosif al II-lea (1780-1790), inițiatori ai unui amplu program reformativ ce avea drept scop asigurarea statului centralizat și sporirea autorității Curții de la Viena.

Maria Terezia, deloc pregătită de tatăl său pentru preluarea responsabilităților de împărăteasă, a dorit să îi ofere fiului său condițiile dobândirii unei experiențe încă din timpul vieții ei, implicându-l în procesul de guvernare: din anul 1760 Iosif a început să participe la ședințele Consiliului, pentru ca în 1764 să fie încoronat ca rege roman, ceremonia având loc în data de 27 martie. În anul următor, în condițiile decesului soțului său, Francisc I, Maria Terezia consimte la coregență, din acest moment și până la moartea sa survenită în anul 1780, ea împărțind responsabilitățile guvernării cu Iosif al II-lea⁸.

* * *

Cele patru documente prezentate în anexe constituie note adresate de Guberniul Transilvaniei Companiei Grecești din Brașov și se referă la două momente

⁵ N. Edroiu, *Viața socio-economică a Transilvaniei*, în *Istoria Românilor (Românii între Europa clasică și Europa Luminilor (1711-1821))*, VI (coord. Paul Cernovodeanu & Nicolae Edroiu), București 2002, p. 285.

⁶ Anton E. Dörner, *Instituții centrale și locale*, în *Istoria Transilvaniei (De la 1711 până la 1918)*, III (coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler & Magyari András), Cluj-Napoca 2008, p. 35.

⁷ Keith Hitchins, *Românii. 1774-1866* (trad. George G. Potra & Delia Răzdolescu), București 1996, p. 249.

⁸ Walter Oppenheim, *Europa și despoșii luminați* (trad. Roxana-Aura Duma), București 1998, p. 120-121.

amintite mai sus: încoronarea lui Iosif al II-lea ca rege roman (1764) și depunerea jurământului de credință de către membrii companiei față de acesta (1766).

Potrivit primelor două documente, emise la 24, respectiv 27 ianuarie 1764, în vederea încoronării lui Iosif al II-lea, Principatul Transilvaniei este invitat să participe cu cel puțin o sută de mii de florini pentru a-și dovedi devotamentul față de Curtea de la Viena, iar din această sumă Compania Negustorilor Greci din Brașov trebuie să achite la Casieria Provincială o taxă de 22 de florini renani până la finele lunii februarie. Actele poartă semnătura lui Adolf Buccow, în acel moment guvernator al Principatului Transilvaniei (1762-1764).

Conținutul documentelor relevă ingeniozitatea cu care administrația austriacă găsea de fiecare dată metode pentru a impune o taxă, în așa fel încât, prin formulele de calcul folosite și prin explicațiile riguroase, să pară legitimă și corectă. Pentru stabilirea taxei ce trebuia plătită de către Compania Comercială Grecească din Brașov cu ocazia încoronării lui Iosif al II-lea ca rege roman se face următorul calcul: fiecărui florin plătit ca impozit în anul anterior i se atribuie 11 crăițari⁹, rezultând în acest fel suma de 22 de florini. Taxa trebuia consemnată într-un tabel separat de cel al impozitelor obișnuite, specificare întâlnită în ambele documente, pentru a se evita orice confuzii cu privire la colectarea banilor și destinația lor: “să nu se înscrie în Tabelul de plată a contribuțiilor, ci să se întocmească o listă separată și să se trimită Guberniului Regal” (Anexa II). Chiar dacă se bucura de anumite privilegii, asociația greacă de comerț nu era scutită de participarea financiară la acest eveniment. Eficiența sistemului fiscal austriac se baza, așa cum reiese și din textele prezentate, pe comunicarea coerentă și eficientă a ordinelor și pe un control metodic al îndeplinirii acestora.

Cel de-al treilea document este tot o notă, emisă la 12 august 1766 de către Guberniul Transilvaniei și semnată de Andrei Hadik, guvernator al Transilvaniei (1764-1767), prin care membrii Companiei Grecești din Brașov sunt anunțați că trebuie să depună jurământul de fidelitate față de Iosif al II-lea, devenit coregent. Membrii Companiei sunt invitați să îndeplinească această dispoziție regală, jurându-i credință lui Iosif al II-lea, ceea ce, așa cum afirma guvernatorul Andrei Hadik, “intră în obligațiile lor” (Anexa III).

Ultimul document reprezintă o anexă a celui de-al treilea document și este, în fapt, un model de jurământ, interesant prin conținut, deoarece cuprinde obligațiile supușilor față de monarh: fidelitatea față de “preasfintele Maiestăți”, datoria de a împiedica și deconspira orice uneltire împotriva Casei domnitoare și respectul față de legile țării și privilegiile “celor trei națiuni”.

În cazul primelor trei documente, pe verso sunt înscrise, ca și la scrisorile moderne, adresele destinatarilor.

La redactarea actelor a fost folosit un tip de scriere cursivă, reprezentativ pentru latina secolului al XVIII-lea în Transilvania. La momentul respectiv, corespondența oficială a Casei de Habsburg era încă redactată în limba latină, grafia utilizată fiind însă mult diferită de cea folosită cu un secol înainte. După cum reiese din documentele anexate, se renunță aproape cu desăvârșire la prescurtări. Ele mai apar doar sporadic în titulatura monarhilor (*Caeo Regiae* pentru *Caesareo Regiae*.

⁹ Monedă divizionară a florinului.

Mattis pentru *Majestatis*), în formulele de încheiere a documentelor (*fact altef* pentru *facta altefata*), în cazul verbelor conjugate la diateza pasivă (*comittit* pentru *committitur*, *praestet* pentru *praestetur*) sau în cazul termenilor des uzitați de emitenți (*Dvris* pentru *Dominationis Vestris*, *Tranniae* pentru *Transylvaniae*, *Ppatus* pentru *Principatus*).

În ceea ce privește **forma de redactare** a actelor, se remarcă separarea titlaturii emitentului (titlatura Mariei Terezia) de restul textului, ceea ce aduce un plus de solemnitate actului, evidențiind importanța emitentului. Utilizarea **semnelor de punctuație** – fiind des întâlnite semnul exclamării (*Salutem [...] Caesareo Regiae incrementum!*), virgula (*resolutionem suam, qua mediante, de incept*) sau punctul (*Propensa manet.*) – demonstrează, de asemenea, preocuparea caligrafilor pentru aspectul actelor.

O altă caracteristică este **ortografierea** cu majuscule a unor substantive comune și a adjectivelor care le determină, când se face referire la persoana maiestății sale (*Sacrae Caesareo Regiae et Apostolicae Majestatis*), la decretele sau ordinele imperiale (*Benigno Decreto Aulico*), ori la persoanele destinatarilor (*Strenui Nobis Grati, Dominationis Vestris*), cu scopul de a reliefa respectul emitentului față de aceste persoane sau instituții. De asemenea, grupul vocalic *ii*, atunci când se găsește la sfârșitul cuvintelor, este redat alternativ prin *y* (*Cibiny, february*), dar și prin *ii* (*obsequii, aerarii*). Semnalăm că, în anumite cazuri, se păstrează utilizarea consoanei *j* în locul vocalei *i* (*ejusdem, jam*).

Observăm în documente folosirea conjuncțiilor *aut, vel, necnon, quin* cu valoare copulativă, alături de *et, atque, -que*. La fel, adverbul *sic*, ce apare în formula de încheiere a primelor trei documente, primește valoarea unei conjuncții conclusive.

Utilizarea perifrazelor reprezintă o tendință generală în această epocă, fapt oglindit și în documentele alese, unde se întâlnesc construcții de genul *facere administrari*, sau *volo conservare*.

Stilul documentelor este cel administrativ. Astfel, se face frecvent referire la sume de bani (*Centum mille florenis, rhenani floreni viginti duo*), la taxe și impozite (*Contributionis, taxa capitis, tabeliis tributariis, quotta*), la slujbașii care se ocupau cu strângerea dărilor (*Perceptorem*), la instituții specifice pentru Transilvania secolului al XVIII-lea (*Gubernium Principatus Transylvaniae, Perceptoratus, Cassam provincialem*) sau la alți termeni cu caracter administrativ (verbe: *coficio, -ere, -feci, -fectum*; *administro, -are, -avi, -atum, colligo, -ere, insero, -are, -avi, -atum, instruere*; substantive: *libellus, -i; schema, -ae; subsidium, -ii; repartitio, -is*). Limbajul este elevat, frazele sunt bine structurate și se remarcă unele construcții specifice stilului administrativ: *invitata in subsidium, obvenientem suo perceptoratus sumam, conficiat libellum*. De altfel, o caracteristică a limbii latine utilizate în scrierea documentelor de secolul al XVIII-lea în Transilvania este tocmai această formă extrem de elaborată a frazelor, mai ales în documentele cu un grad crescut de solemnitate, precum cele de față.

În ceea ce privește **formularul diplomatic**, primele trei documente prezintă același tip de protocol inițial și final, fapt ce probează existența unui sistem de formule unitar și interesul acordat de instituțiile emittente aspectului exterior al actelor, documentelor oficiale fiindu-le conferit un grad ridicat de solemnitate.

Fiecare document (vezi anexele I-III) începe cu un **protocol inițial**, care cuprinde **intitulația**¹⁰: *Sacrae Caesareo Regiae et Apostolicae Majestatis Arhi-Dux Austriae, Principis Transylvaniae et Comitum Siculorum, Dominae, Dominae Nostrae Clementissimae nomine*!, urmată de **adresa** nominală: *Strenui nobis grati* sau, după caz, *Strenue nobis grati*, ce face referire la membrii, respectiv la percepătorul Companiei Grecești din Brașov. Documentele continuă cu formula **salutației**: *Salutem et gratia Caesareo Regiae incrementum*, care încheie protocolul inițial.

Urmează apoi **textul** – partea cea mai importantă a actului –, care începe cu o **expoziție** elaborată în cazul primului document¹¹ (vezi anexa I) și mai puțin protocolară în cazul următoarelor două¹² (vezi anexele II și III).

Expoziția prezintă împrejurările și motivele directe care au determinat emiterea actului (încoronarea lui Iosif al II-lea ca rege roman, alegerea acestuia în funcția de coregent) și, totodată, menționează o cerere, o înștiințare (necesitatea ca Principatul Transilvaniei să participe la festivitățile de încoronare cu suma de o sută de mii de florini, obligația de a depune jurământul de credință față de Iosif al II-lea). Dacă cele mai multe formule au un caracter de șablon, expoziția nu se înscrie în această categorie, având o redactare liberă, la fel ca și dispoziția care îi urmează, ambele constituind părțile cele mai prețioase din punct de vedere al informației istorice.

Urmează **dispoziția**¹³, formula diplomatică ce reprezintă însuși obiectul actului și exprimă în general hotărârea, porunca, îndemnul sau cererea emitentului (plata taxei de 22 de florini pentru încoronarea lui Iosif al II-lea, depunerea jurământului față de acesta), fiind concluzia faptelor prezentate în expoziție.

Ultima formulă diplomatică pe care o întâlnim în documentele analizate este **sanctiunea**, în cazul de față ea fiind identică pentru cele trei documente: *Sic facta altefata, Majestas Sacratissima benigne propensa manet*. Remarcăm prezența clauzei injonctive, prin care se impune respectarea dispozițiilor din acte.

Protocolul final începe cu **data**, în cazul documentelor analizate apărând atât elementele topografice, cât și cele cronologice ale acesteia. Astfel, actele sunt emise la Sibiu, *E Regio Principatus Gubernio*, la 24 și 27 ianuarie 1764, respectiv 12 august 1766. Remarcăm faptul că anul este exprimat în funcție de era creștină.

Urmează apoi **subscripția**, documentele fiind semnate de Adolf Buccow, respectiv Andrei Hadik, guvernatori ai Transilvaniei la momentul emiterii actelor. Remarcăm prezența notelor tergaie, contemporane sau ulterioare (unele redactate în greacă, vezi anexele I și III) și a notelor arhivale.

Cel de-al patrulea document prezintă un formular diplomatic diferit. Nefiind vorba despre un document solemn, ci doar de un formular anexat, nu regăsim aici preocuparea emitentului pentru respectarea formulelor diplomatice utilizate în perioada respectivă.

¹⁰ Remarcăm respectarea **regulei de preeminență** – plasarea intitulației înaintea adresei, în cazul în care emitentul este superior destinatarului.

¹¹ Expoziția documentului nr. I: *Divino nutu [...] jam insinuator habetur*.

¹² Expozițiile documentelor nr. II: *Cum Serenissimi Archiducis [...] viginti duo* și nr. III: *Altissimam resolutionem [...] Sua Majestas Sacratissima*.

¹³ Dispozițiile documentelor nr. I: *Ad quem scopum [...] conficiat*, nr. II: *Serio itaque [...] submittat*, și nr. III: *Ut proinde [...] committitur*.

Documentele analizate sunt reprezentative pentru actele oficiale latinești redactate în Transilvania sfârșitului de secol al XVIII-lea. Ele se remarcă printr-o frază elegantă, elaborată și respectă un formular diplomatic strict ce le conferă un plus de solemnitate. Conținutul lor ilustrează subordonarea strictă a Companiei Comerciale Grecești față de Guberniu, ale cărui ordine este datorare să le îndeplinească, precum și angrenarea negustorilor-membri într-un sistem care le oferă privilegii, necesare în derularea activităților comerciale, cerându-le în schimb supunere față de monarh și susținere financiară, prin plata impozitelor obișnuite, dar și a taxelor extraordinare stabilite de Guberniu.

Anexe

I. 1764, ianuarie 24, Sibiu (*Cibinium*). Notă prin care Guberniul Transilvaniei cere Companiei Comerciale Grecești din Brașov (*Corona*) să plătească pentru festivitatea de încoronare a lui Iosif al II-lea ca rege roman o taxă de 22 de florini renani din suma de o sută de mii de florini ce trebuia achitată de Principatul Transilvaniei cu această ocazie.

Original, lb. latină, sigiliu timbrat, 2 file.

Sacrae C<aesa>reo Re<gi>ae et Apostolicae Ma<ies>t<a>tis Archi Ducis Austriae Principis Transylvaniae et Sicularum Comitissae Dominae D<omi>nae n<ost>rae Clementissimae nomine!

Strenui nobis grati! Salutem et gra<ti>ae C<aesa>reo Re<gi>ae incrementum! Divino nutu, Sacratissimarumq<ue> Suarum Ma<ies>t<a>tum benigno non minus consensu, ac providentia feliciter evenit, ut Serenissimus Archi Dux D<omi>nus D<omi>nus Josephus Benedict<us> Ma<ies>t<a>tum suarum dilectissimus Primogenitus in Regem Romanorum debita solemnitate mox eligendus, et coronandus jam vocaret.

Laeta sane initia, quae quemadmodum Augustissimae Domus Gloriosissimae Dominationi iustissimam propagationem palam ostendunt, ita cum populos ejusdem Regno Divinitus concreditos salute, felicitate et secura permansione indissolubili¹⁴ nexu conjuncta sunt.

¹⁴ Corect: *indissolubili*.

Ad hunc adeo solemnem actum quam notabiles expensae requirentur prout colligere prout est, ita facile ad p<rae>terita reflectendo metiri quivis poterit, quod per immensos superioribus annorum belli sumptus exhaustus aerarii status notabile deprecatur subsidium, ad hoc sponte sua reliquae Ditiones et Regna Hereditaria adcurrunt.

Superest ut Tran<sylva>niae quoque P<inci>patus pro sua laudabili omni occasione testata devotione ambabus ut ajunt, ...¹⁵ hanc de Optima Principe, et Serenissimo Ejusdem Herede ad publicam felicitatem bene merendi occasione et in suum aeque bonum oblata ad minus centum mille florenorum summa edat luculentum sui homagialis obsequii documentum id quod per Inclytam Cancellariam Aulicam Gubernio jam intimatum habetur.

Ad quem scopum consequendum inseritur isthic quotta Gremio D<ominationis> V<estr>ae non capitis taxa, verum solum facultatibus imposita¹⁶ obveniens, quam pro nota sua in Principem fide finem usq<ue> february proxime imminenti quo ocys colligi, et ad Cassam Provinciam administrari facere omni zelo, et promptitudine omnes quidem amissuros. Considit Gubernium praeprimis Iudicem eo sua studia conversurum, quo eadem summa ad p<rae>memoratum terminum penitus incassetur, perceptorem vero instruere, ut de impositione hac fine p<rae>misio pro hac vice solum facta distinctum libellum, conficiat. Sic facta Altesata Sua Ma<ies>tas¹⁷ sacratissima benigne propensa manet. E Regio Principatus Tran<sylva>niae Gubernio, Cibinii Die 24-ta January Anno 1764.

Ad<olfus> B<aro> de Buccow m<anu> p<ropria> Alexius Cserey m<anu> p<ropria>

(recto de aceeași mână)

Coll<ata>

Graecis Coronense

(verso de aceeași mână)

Strenuis Iudici, caeterisque Commembris ac Notario Compagniae Grecorum Coronensium, nobis Gratis

Ex off<ici>o

Coronam

(verso)

1764 ιαννουαρι^{ov} 17

Προσταγή διὰ το Κορωνάτζιο τοῦ Πρίντζ Ἰώσεφ νὰ δώσῃται νῦν 22 x¹⁸

N<umero> 22

ANIC, Colecția Documente Istorice, MDCCX/1.

Traducere:

În numele Sfintei Cezaro-Crăiești și Apostolicej Maiestăți, Arhiduce al Austriei, Principe al Transilvaniei, Doamnă, Doamnă a noastră preamiloștivă!

¹⁵ Indescifrabil.

¹⁶ Marginal este adăugat următorul text, scris de aceeași mână: *juxta schema in rh<enanos> f<lorenos> 22.*

¹⁷ Corect: *Majestas.*

¹⁸ Notele tergaie scrise în limba greacă au fost transcrise și traduse de Loredana Dascăl, față de care ne exprimăm gratitudinea.

Vrednicilor dragi nouă! Sănătate și sporirea milostivirii Cezaro-Crăiesti! Prin încuviințare divină și nu mai puțin prin acordul binevoitor și înțelepciunea Sfințelor Lor Maiestăți s-a întâmplat în chip fericit ca Prealuminatul Arhiduce Domnul, Domnul Iosif, binecuvântatul și preaiubitul prim născut al Maiestăților Lor, să fie chemat acum pentru a fi numaidecât ales și încoronat ca Rege al Romanilor.

Desigur, fericitele începuturi, precum arată deschis preaîndreptățita propășire a Augustei Case a Glorioasei Stăpâniri, sunt legate astfel printr-o indisolubilă unire de popoarele încredințate prin voința divină Regatului acestuia spre mântuire, fericire și sigură conviețuire.

După cum este ușor de înțeles, cu atât mai mult în acest moment solemn, în ce măsură se cer cheltuieli considerabile, tot așa, oricine poate cu ușurință judeca reflectând la trecut că, după cheltuielile imense <făcute> pentru războiul din ultimii ani, starea de secătuire a Vistieriei cere în mod deosebit sprijin; la aceasta celelalte stăpâniri și domnii ereditare au răspuns în mod spontan.

Mai rămâne doar ca și Principatul Transilvaniei, pentru a-și dovedi laudabilul său devotament față de cele două <Maiestăți> în orice ocazie, cum se spune, să folosească acest prilej pentru a fi de folos preabunei Principese și Sfântului Moștenitor al acesteia întru fericirea publică și să dea o dovadă luminoasă a supunerii sale preaplecate oferind, spre binele său, suma de cel puțin o sută de mii de florini, ceea ce a fost deja sugerat Guberniului de către Înalta Cancelarie Aulică.

Pentru îndeplinirea cărui scop se introduce aici cota Companiei Domniilor Voastre, <și> nu capitația, <cotă> impusă numai în funcție de venituri, după tabel revenind 22 de florini rhenani, pe care în semn de credință față de principe să o strângeți cu toată sârguința și promptitudinea, cât mai repede, pînă la sfârșitul lunii februarie imediat următoare, și să faceți să fie trimisă la Casieria Provincială. Guberniul este încredințat că toate sumele vor fi trimise <și>, înainte de toate, Judele își va da toată silința ca această sumă să fie încasată fără nici o problemă la termenul stabilit. Perceptorul să fie instruit să întocmească pînă la termenul stabilit un singur tabel separat pentru această taxă impusă numai în această împrejurare. Astfel, îndeplinite cele de mai sus, Maiestatea Sa rămâne binevoitoare.

<Emis> de Guberniul Principatului Transilvania, Sibiu (Cibinium) 24 ianuarie 1764.

Baronul Adolf de Buccow, cu propria mână

Alexius Cserey, cu propria mână

(recto de aceeași mână)

Corectată Grecilor din Brașov (Corona)

(verso de aceeași mână)

Vrednicilor, judeului, notarului și celorlalți membri ai Companiei grecilor din Brașov, dragi nouă!

Din îndatoririle slujbei/Din oficiu

La Brașov

(verso)

1764 ianuarie 17. Poruncă: se dau 22 <florini> nemțești pentru încoronarea Prințului Iosef.

Numărul 22

II. 1764, ianuarie 27, Sibiu (*Cibinium*). Notă prin care Guvernul Transilvaniei cere Companiei Comerciale Grecești din Brașov (*Corona*) să participe la festivitatea încoronării lui Iosif al II-lea ca rege roman cu suma de 22 de florini renani din cei o sută de mii de florini ce trebuiau achitați de Principatul Transilvaniei cu această ocazie.

Original, lb. latină, sigiliu timbrat căzut.

Sacrae C<aesa>reo Re<gi>ae et Apostolicae Ma<ies>t<a>tis Archi Ducis Austriae, Ducis Burgundiae, Prin<ci>pis Tran<sylva>niae et Sicularum Comitatus D<omi>nae D<omi>nae nostrae clementissimae nomine!

Strenue nobis grate! Salutem et gratiae C<aesa>reo Re<gi>ae incrementum! Cum Serenissimi Archi Ducis D<omi>ni D<omi>ni Josephi Benedicti, Sacratissimar<um> Suar<um> M<aies>t<a>tum Dilectissimi primo Geniti, in Regem Romanor<um> coronatio immineat, et ad hujus solemnitatem notabiles sumptus requirantur, in subsidium invitata etiam Tran<ssylva>nia, ex oblati centum mille florenis, instituta repartitione, et cuilibet floreno contribu<ti>onis anni proximi elapsi adjectis undecim cruciferis obvenierunt ad Perceptoratum D<ominationis> Vestrae R<henani> floreni viginti duo serio itaq<ue> Dominationi Vestrae autoritate guberniali p<rae>cipitur, quatenus juxta p<rae>missam modalitatem obvenientem suo Perceptoratus summam, quantocius, et ad summum finem usq<ue> imminentis mensis februarii colligere ac ad Cassam Prov<incia>lem indilate administrare non intermittat. Quam quidem impositionem tabellis tributariis haud inferat, distinctum nihilominus libellum conficiat, Regioque Gubernio submittat. Sic fac<ta> Altefa<ta> Sua Ma<ies>tas¹⁹ S<ereni>ssima benigne propensa manet. E Regio Prin<ci>p<atu>s Tran<sylva>niae Gubernio, Cibinii Die 27 Januarii 1764.

¹⁹ Corect: *Majestas*.

Ad<olfus> B<aro> de Buccow m<anu> p<ropria> Alexius Cserey m<anu> p<ropria>

(recto de aceeași mână)

Coll<ata> Percep<tori> Graecor<um>
Coronense

(verso de aceeași mână)

Strenuo Perceptorii Companiae Graecorum Coronensium nobis Grato
Ex off<ici>o Coronam

(verso)

36/1764 Die 27-a ianuary. Coronatione imminente Serenissimi Archi-Ducis
D<omi>ni Josephi Benedicti in Regem Romanor<um> e Centum Mille flor<enis>
repartiti sunt ad Companiam 22.

N<ume>ro 68

In ianuarii 1764

ANIC, Colecția Documente Istorice, MDCCX/2.

Traducere:

În numele Sfintei și Apostolicei Maiestăți Cesaro-Crăiești, Arhiducesă a Austriei, Ducesă a Burgundiei, Princesă a Transilvaniei și Contesă a Secuilor, Doamnă, Doamnă a noastră preamilostivă!

Vrednicule drag nouă! Sănătate și sporirea milostivirii Cesaro-Crăiești. Cum se apropie încoronarea ca Rege al Romanilor a Prealuminatului Arhiduce Domn Domn Binecuvântat Iosif, preaiubitul prim născut al Sfintelor Lor Maiestăți, și la această sărbătoare se impun cheltuieli însemnate, Transilvania fiind chemată în ajutor cu o contribuție de 100.000 de florini, s-a făcut o repartizare <a acestei sume> și fiecărui florin din contribuția pe anul trecut i-au fost atribuiți 11 crăițari, iar la Perceptoratul Domniei Voastre <revin de plată> 22 de florini rhenani. Așadar, se recomandă Domniei Voastre de către autoritatea gubernială în chip serios ca, în modul arătat mai sus Perceptoratului vostru, să nu se pregete să se strângă suma, cât mai repede, cel mai târziu până la sfârșitul lunii următoare, februarie, și să se predea neîntârziat la Casieria Provincială; în plus, <aceasta sumă> să nu se înscrie în Tabelul de plată a contribuțiilor, ci să se întocmească o listă separată și să se trimită Guberniului Regal. Astfel îndeplinite cele de mai sus, Maiestatea Sa Prealuminată rămâne binevoitoare.

<Emis de>Guberniul Principatului Transilvania, Sibiu (Cibinii) 27 ianuarie 1764

Adolf Baron de Buccow, cu propria
mână

Alexius Cserey, cu propria mână

(recto de aceeași mână)

Corectată

Perceptorului Grecilor din Brașov

(verso de aceeași mână)

Vrednicului preceptor al Companiei Grecilor din Brașov, drag nouă!
Din îndatoririle slujbei/din oficiu La Brașov

(verso)

36/1764 27 ianuarie. Apropiindu-se Încoronarea binecuvîntatului Domn Iosif ca Rege al Romanilor din suma de o sută de mii de florini au fost repartizați la Companie 22.

Numărul 68

În ianuarie 1764

III. 1766, august 12, Sibiu (Cibinium). Notă prin care Guberniul Transilvaniei aduce la cunoștința membrilor Companiei Comerciale Grecești din Brașov (*Corona*) că, în conformitate cu prevederile Decretului Aulic din 2 iulie, trebuie să depună jumămîntul de credință față de Iosif al II-lea, în calitate de coregent <la tronul Imperiului Habsburgic>.

Original, lb. latină, sigiliu timbrat.

Sacrae Cae<sare>o Re<gi>ae et Apostolicae M<ajes>t<a>tis Archi Ducis Austriae, Principis Transylva<niae> et Siculorum Comitatus Dominae D<omi>nae n<ost>rae clementissimae nomine!

Strenui nobis grati! Salutem et gra<ti>ae Cae<sare>o Re<gi>ae incrementum! Altissimam resolutionem suam, qua mediante, ut deinceps Augustissimi etiam Imperatoris, quam corregentis Iosephi secundi personae iuramentum praestet<ur>, dato suo secunda proxime praeteriti Mensis Iulii Benigno Decreto Aulico nobis notificare

dignata est Sua Ma<jes>ttas²⁰ Sac<atissi>rna. Ut proinde Re<gi>am eandem Suae Ma<ies>t<a>tis Sac<atissi>mae ordinationem juxta acclusam Juramenti formulam modo hactenus observato adimplere suae noverint esse homagialis obligationis, hisce iisdem D<ominationis> Vestris committit<ur>. Sic fac<ta> Altes<ata> Ma<jes>ttas Sac<atissi>ma Benigne p<ro>pensa manet. E Regio P<rinci>patus Transylva<niae> Gubernii die 12 Augusti 1766.

Andr<eus> Comes Hadik m<anu> p<ropria>

Antonius Balo m<anu> p<ropria>

(recto de aceeași mână)

Coll<ata>

Graecis Coronen<se>

(verso de aceeași mână)

Strenuis Iudici, Caeterisque Commembris et Notario Compagniae Graecorum

Coronensium nobis gratis

Ex Off<ici>o

Coronae

(verso)

71/1766 πρόσταγι διὰ τὰ ὀρκὸ φεροῦν ὅλῃ κατὰ τὴν προσταγὴν ὁποῖνε μέσα

12-a augusti. Ut Augustissimi Imperatoris Iosepho qua corregentis personae iuramentum p<rae>stetur circulariter publicatu<r>.

Nu<me>ro 101

ANIC, Colecția Documente Istorice, MDCCX/55.

Traducere:

În numele Apostoliceii și Cezaro-Crăieștii Maiestăți, Arhiducesă a Austriei, Principesă a Transilvaniei, Contesă a Secuilor, Doamnă. Doamnă a noastră preamilostivă!

Vrednicilor dragi nouă! Sănătate și sporirea milostivirii Cezaro-Crăiești! Preasfânta Sa Maiestate a binevoit să ne facă cunoscută, prin mijocirea Înaltului Său Decret Aulic, emis în ziua a doua a lunii iulie recent încheiate, Înalta Sa Dispoziție ca de acum încolo să se depună jurământul <de credință> față de persoana Împăratului Iosif al II-lea, în calitate de coregent. După cum <supuși> ar trebui să știe că intră în obligațiile lor, se poruncește acelorași Domnii ale Voastre să îndeplinească această dispoziție regală, în conformitate cu formula de jurământ anexată, în felul arătat până acum. Acestea fiind făcute, Maiestatea Sa rămâne binevoitoare cu milostivire. <Emis de> Guberniul Principatului Transilvania, Sibiu, 12 august 1766.

Andreas Comes Hadik, cu propria mână

Antonius Balo, cu propria mână

(recto de aceeași mână)

²⁰ Corect: *Majestas*.

(verso de aceeaşi mână)

Vrednicilor, judeului, notarului şi celorlalţi membri ai Companiei Grecilor din Braşov, dragi nouă!

Din îndatoririle slujbei/din oficiu

la Braşov

71/1766. Poruncă: să facă jurământ toţi, conform poruncii care este înăuntru.

12 august. Se anunţă prin circulară că se va depune jurământ <de credinţă> faţă de persoana Augustului Împărat Iosif, în calitate de coregent.

Numărul 101

IV. <1766 august 12, Sibiu >. Jurământ de credinţă depus de supuşi faţă de Iosif al II-lea, coregent la tronul Imperiului Habsburgic.

Copie, lb. latină.

Formula iuramenti

Ego, N<omen> N<ostrum>, iuro per Deum vivum et aeternum quod Sacratissimo Principi Domino Domino Josepho Secundo Romanorum Imperatori, Germaniae Hierosolymae Regi Archi Duci Austriae, tanquam Corregenti, et Sacratissimae Caesareae ac Regiae Apostolicae Maiestati, Dominae Dominae Mariae Teresiae Romanor<um> Imperatrici, Hungariae et Bohemiae Reginae Archi Duci Austriae Principi Tran<sylva>niae, et Siculor<um> Comiti, sincerus, rectus et fidelis ero, si quid contra Sacratissimar<um> Suarum Maiestatum Haeredumq<ue> et Successorum Sacras Personas iuraq<ue> et Dominatum quempiam moliri, machinari, et attentare

viderem, audirem, inteligerem, id nullo modo celare, vel occultare, sed tempestive revelare, detegere, omnibusque modis praevenire ac pro viribus meis praepedire tenebor, et volo, omnia etiam lura indulta, Immunitates, et Privilegia trium Nationum Principatus Tran<sylva>niae in Communi aut particulariter indulta, legesque et Constitutiones Receptos et Aprobatas, absque nationum, et Religionum receptorum respectu conservare, annisurus, neq<ue> palam, neq<ue> occulte machinationibus aut Consiliis Statum formamq<ue> reipublicae huius intervenire, immutare, in Consiliis vel Diaetis quid quid pro servitio Principis, aemolumento publici, et Patriae huius tranquillitate postposito cuiusvis privati commodo, utile aut commodum visum fuerit, meo voto viribusq<ue> secundatorus, quin vel unius privati oppressionem precibus, et voto coram Instantiis debita reverentiam respective vero demississimis coram etiam Augustissimi Principis Throno promoturus, omniumque et singulorum Iustis causis pro aequo, et iusto succursurus ero, ita me Deus adinvet.

(recto de aceeași mână)

Coll<ata>

ANIC, *Colecția Documente Istorice*, MDCCX/56.

Traducere:

Jurământ

Eu, Numele Nostru, jur pe Dumnezeu cel viu și veșnic că voi fi cinstit și drept și credincios Sfântului Principe Domn, Domn, Iosif al II-lea, Împărat Roman, Rege al Germaniei și Ierusalimului, arhiduce al Austriei, precum și coregent, și Sfintei și Apostoliceia Maiestăți Cezaro-Crăiești Doamna, Doamna Maria Tereza, Împărăteasă a Romanilor, Regină a Ungariei și Boemiei, Arhiducesă a Austriei, Principesă a Transilvaniei și Contesă a Secuilor. Dacă voi vedea, voi auzi sau voi afla că cineva atentează, nelștește și se ridică cu ceva împotriva persoanelor și drepturilor sacre ale Preasfintelor lor Maiestăți și Moștenitorilor și succesorilor <Lor>, mă oblig să îl împiedic din toate puterile mele și să previn în orice fel, să îndepărtez, să dezvălui imediat și să nu ascund în nici un fel aceste <fapte> și vreau să păstrez toate drepturile acordate, scutirile și privilegiile celor trei Națiuni ale Principatului Transilvania, tuturor sau fiecăreia în parte, și legile și Constituțiile aprobate și recunoscute din considerație față de Națiunile și Religiile acceptate. Mă voi strădui ca, nici pe față, nici pe ascuns, prin uneltiri sau sfaturi, să nu fie stricate rânduiala și forma de guvernământ. Voi întreprinde în comisii și Diete orice s-ar părea util și folositor pentru servirea Principelui, <pentru> sporirea binelui public și <pentru> liniștea acestei țări, lăsând deoparte interesele personale ale fiecăruia. Mă voi strădui, prin voința și prin puterile mele, ca nu cumva să pricinuiesc oprimarea vreunui cetățean, la rugămințile și voința altuia, în fața instanțelor judecătorești inferioare, cu respectul cuvenit, și chiar în fața Tronului Augustului Principe și voi da sprijin, în chip cinstit și corect, numai proceselor drepte ale tuturor și ale fiecăruia în parte. Așa să-mi ajute Dumnezeu.

(recto de aceeași mână)

Corectată

**Inventarierea averii familiei regale române.
Primele măsuri ale noului regim (II)***

Mirela Tîrnă

Keywords: *Romanian Royal House; King Mihai of Romania; Communist Romania*

6. 1948, mai, 27. Decretul Ministerului Justiției nr. 38 pentru intrarea în proprietatea Statului a bunurilor fostului rege Mihai și a membrilor fostei familii regale publicat în *Monitorul Oficial* nr. 121 din 27 mai 1948, p. 4648.

Art. 1. Prin efectul legii nr. 363 din 1947 pentru constituirea Statului Român în Republică Populară Română, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 300 bis din 30 decembrie 1947, Statul Român este de drept reintegrat pe aceeași dată, în deplină proprietate a tuturor bunurilor ce constituiau domeniul Coroanei și a celor ce erau folosite sau administrate sub denumirea de Casa Regală, împreună cu întreg inventarul viu și mort.

Art. 2. Toate bunurile mobile și imobile, care la data de 6 martie 1945, se aflau în proprietatea fostului rege Mihai I, ori a altor membri ai fostei familii regale, trec pe aceeași dată în proprietatea Statului Român.

Orice acte de dispoziție sau de constituiri de drepturi reale asupra acestor bunuri intervenite după data de 6 martie 1945, sunt nule de drept.

Art. 3. Prin decizie a Consiliului de Miniștri se vor lua măsuri pentru administrarea acestor bunuri.

Dat în București la 26 mai 1948.

C. I. Parhon
Marin Florea Ionescu

Ministrul justiției
Avram Bunaciu

7. 1948, iunie, 18. Decizia Consiliului de Miniștri publicată în *Monitorul Oficial* nr. 140 din 19 iunie 1948, p. 5219-5226.

Art. 1. În baza dispozițiilor decretului nr. 38 din 27 mai 1948, referitor la intrarea în proprietatea Statului a bunurilor fostului rege Mihai I și a membrilor fostei familii regale, bunurile enumerate în prezentul articol se trec în administrația și folosința autorităților și instituțiilor arătate în dreptul fiecăruia, după cum urmează:

I. Terenuri agricole

390,03 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, inclusiv următoarele autovehicule: 1 camion Ford, 1 camion Chevrolet, 1 turism Lasalle, situate în

* Vezi "Revista Arhivelor. Archives Review" 89 (2011), 1, p. 251-269.

comunele: Periș, Cocioc, județul Ilfov și Gherghița, județul Prahova, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Agriculturii.

156,55 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, situate în comuna Rușețu, județul Brăila, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Agriculturii.

2.179,89 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, inclusiv 16 iepe și 6 mânji P.S.E.; 20 iepe și 9 mânji Ardenezi; 35 și 27 tineret jumătăți sânge, inclusiv următoarele autovehicule: 1 camion Ford și 1 turism Ford, situate în comuna Segarcea, județul Dolj, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Agriculturii.

377,85 ha (teren agricol, păduri, livezi, vie), cu întreg inventarul necesar exploatării, inclusiv 1 camionetă Fiat și 1 turism Jeep Willys, situate în comuna Sadova, județul Dolj, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Agriculturii.

139,58 ha, (culturi agricole, vie, livadă, fânețe), cu întreg inventarul necesar exploatării, inclusiv școala agricolă, situate în comuna Dobrovăț, județul Vaslui, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Agriculturii.

118,10 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, inclusiv următoarele autovehicule: 1 camionetă Dodge dubă, 1 camionetă Chevrolet (ferma Copăcenii), situate în comuna Copăcenii, județul Ilfov, foste proprietatea Elisabeta, la Ministerul Agriculturii.

98,16 ha, cu întreg inventarul respectiv, inclusiv 1 camionetă Lincoln, situate în comuna Mănești, județul Prahova, foste proprietatea Elisabeta, la Ministerul Agriculturii, în afară de obiectele de artă și mobile de valoare.

772,18 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, inclusiv 36 cai trăpași și următoarele autovehicule: 1 camion Ford, 1 camion Studebaker, 1 camion Lincoln (domeniul Banloc), situate în comuna Banloc, județul Timiș, foste proprietatea Elisabeta, la Ministerul Agriculturii, afară de obiectele de artă și mobilele de valoare.

7.454 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, inclusiv 9 iepe arabe și următoarele autovehicule: 1 camion Ford, 1 camion autocar, 1 șeniletă, 1 turism Jeep Willys, 1 motocicletă, situate în comuna Cocargea, județul Ialomița, foste proprietatea Elisabeta, la Ministerul Agriculturii.

20,70 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, inclusiv 1 camion Fargo, situate în comuna Stupini, județul Brașov, foste proprietatea Ileana, la Ministerul Agriculturii.

15,20 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, (ferma Hălchiu), situate în comuna Hălchiu, județul Brașov, foste proprietatea Ileana, la Ministerul Agriculturii.

50,00 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, inclusiv 1 camion Chevrolet fără caroserie (lotul Raznic), situate în comuna Raznic, județul Dolj, foste proprietatea Ileana, la Ministerul Agriculturii.

28,43 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, inclusiv herghelia cu 28 cai și 8 tineret P.S.E. și 15 iepe P.S.E. și următoarele autovehicule: 1 camion Chevrolet și 1 bicicletă (ferma Băneasa), situate în comuna Băneasa, județul Ilfov, foste proprietatea Carol II, la Ministerul Agriculturii.

3.165,87 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, inclusiv 46 cai lipițani P.S.E. și următoarele autovehicule: 4 camioane autocar (2 defecte), 1 turism Jeep Willys și 1 motocicletă (moșia Mănăstirea), situate în comuna Mănăstirea, județul Ilfov, foste proprietatea Carol II, la Ministerul Agriculturii.

16,38 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, inclusiv 1 camion Ford și 1 bicicletă, situate în comuna Scroviștea, județul Ilfov, foste proprietatea Carol II, la Ministerul Agriculturii.

29,50 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, inclusiv 1 camion Autocar (ferma Snagov, teren arabil, vie și livadă de pomi fructiferi), situate în comuna Snagov, județul Ilfov, foste proprietatea Nicolae, la Ministerul Agriculturii.

137,00 ha, cu întreg inventarul necesar exploatării, (moșia Zorleni), situate în comuna Zorleni, județul Tutova, foste proprietatea casei regale, la Ministerul Agriculturii.

II. Terenuri forestiere

3.146,24 ha, cu întreg inventarul propriu exploatării, situate în comunele: Periș, Cocioc, județul Ilfov și Gherghița, județul Prahova, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Silviculturii.

725,51 ha, cu întreg inventarul propriu exploatării, situate în comuna Rușețu, județul Brăila, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Silviculturii.

2.409,05 ha, (domeniul Bușteni-Azuga-Predeal), cu întreg inventarul propriu exploatării, situate în comunele: Bușteni, Azuga, Predeal, județul Prahova, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Silviculturii.

11.971,15 ha, (domeniul Bușteni-Azuga-Predeal), cu întreg inventarul propriu exploatării, situate în comunele: Bușteni, Azuga, Predeal, județul Prahova, foste proprietatea Mihai, la Ministerul Silviculturii.

2.621,80 ha, cu tot inventarul propriu exploatării, (domeniul Segarcea), situate în comuna Segarcea, județul Dolj, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Silviculturii.

4.418,06 ha, (domeniul Sadova), cu inventarul propriu exploatării, situate în comuna Sadova, județul Dolj, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Silviculturii.

4.741,74 ha, (domeniul Dobrovăț), situate în comuna Dobrovăț, județul Vaslui, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Silviculturii.

11.863,17 ha, cu întreg inventarul propriu exploatării, inclusiv 1 autocamion Autocar (domeniul Bicăz), situate în comuna Bicăz, județul Neamț, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Silviculturii.

21.262,43 ha, cu întreg inventarul propriu exploatării, inclusiv 1 camion Ford, situate în comuna Borca, județul Neamț, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Agriculturii.

22.431,70 ha, cu întreg inventarul propriu exploatării, inclusiv 1 camion Diesel, situate în comuna Mălini, județul Baia, foste domenii ale coroanei, la Ministerul Silviculturii.

4.669,00 ha, împreună cu terenul arabil, cele două case de administrație, moara, clădirile de la fermă și via, cu întreg inventarul propriu exploatării, inclusiv 1 camion Ford și 1 turism Jeep Willys, situate în comuna Săvârșin, județul Arad, foste proprietatea Mihai, la Ministerul Silviculturii.

2.731,46 ha, cu întreg inventarul propriu exploatării, situate în comuna Căpâlnaș, județul Severin, foste proprietatea Mihai, la Ministerul Silviculturii.

536,90 ha, cu întreg inventarul propriu exploatării, situate în comuna Banloc, județul Timiș, foste proprietatea Elisabeta, la Ministerul Silviculturii.

709,00 ha, cu întreg inventarul propriu exploatării, situate în comuna Iersig, județul Caraș, foste proprietatea Elisabeta, la Ministerul Silviculturii.

127,83 ha, cu întreg inventarul propriu exploatării (casa de administrație, tot inventarul viu și mort al exploatării și sera de flori), situate în comuna Bran, județul Brașov, foste proprietatea Ileana, la Ministerul Silviculturii.

2.332,83 ha, cu întreg inventarul propriu exploatării, situate în comuna Poeni, județul Iași, foste proprietatea Ileana, la Ministerul Silviculturii.

596,20 ha, (moșia Mânăstirea), cu întreg inventarul propriu exploatării, situate în comuna Mânăstirea, județul Ilfov, foste proprietatea Carol II, la Ministerul silviculturii.

39,885,38 ha, cu inventarul respectiv, inclusiv următoarele autovehicule: 1 camion Ford și 1 turism Jeep, situate în comuna Broșteni, județul Neamț, foste proprietatea Nicolae, la Ministerul Silviculturii.

50,00 ha, cu inventarul respectiv, situate în Valea Putnei (Poiana Ițcani), județul Câmpulung, foste proprietatea Mihai I, la Ministerul Silviculturii.

Din inventarul acestor unități se va da spre folosință Ministerului Industriei inventarul necesar exploatării și prelucrării lemnului ca de exemplu: căi ferate, locomotive, drumuri, gateri, joagăre, securi, țepine, mașini auto și altele.

III. Palate și Castele

Castelul Curtea de Argeș, compus din 3 corpuri de clădiri, cu un total de 64 camere, inclusiv parcul (10 ha), și livada (3 ha), cu inventarul respectiv (afară de obiectele de artă și mobile de valoare), situat la Curtea de Argeș, județul Argeș, proprietatea Statului, fost în folosința casei regale, la Confederația Generală a Muncii.

Palatul "Cetatea de nisip", compus din 2 corpuri, cu un total de 40 camere, cu inventarul respectiv, situat în comuna Eforia, județul Constanța, proprietatea Statului, fost în folosința casei regale, la Președinția Consiliului de Miniștri.

Castelul Săvârșin, compus din 4 corpuri, cu un total de 26 camere, cu inventarul respectiv, situat în comuna Săvârșin, județul Arad, fost proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

Palatul de la Șoseaua Kiseleff, compus din 1 corp cu un total de 47 camere, cu inventarul respectiv, situat în București, fost proprietatea Elisabeta, la Ministerul Afacerilor Externe.

Castelul Bran, compus din 2 corpuri, cu un total de 57 camere, cu inventarul respectiv, situat în comuna Bran, județul Brașov, fost proprietatea Ileana, la Ministerul Artelor și Informațiilor.

Palatul de la Scroviștea, compus din 4 corpuri, cu un total din 210 camere (palatul și anexele în curs de construcție), precum și toate materialele de construcție, situat în comuna Scroviștea, județul Ilfov, fost proprietatea Carol II, la Ministerul Afacerilor Interne.

Castelul Mediașul Aurit, compus din 1 corp (complet dărmăat), situat în comuna Mediașul Aurit, județul Satu Mare, fost proprietatea Carol II, la Ministerul Afacerilor Interne.

Castelul Peleş (clădirea veche și aripa nou construită), 19 corpuri de clădiri, cu anexele respective (atelieri), cu un total de 559 camere, situate în comuna Sinaia, județul Prahova, cu tot inventarul, inclusiv una autocamionetă Willys Truk, în afară de obiectele de artă și mobilier de valoare, fost proprietatea casei regale, la Președinția Consiliului de Miniștri.

Palatul din Calea Victoriei, București, fost proprietatea casei regale, în afară de sălile de recepție, la Ministerul Artelor și Informațiilor.

Sălile de recepție din Palatul din Calea Victoriei, la Președinția Consiliului de Miniștri.

Cazarma din curtea Palatului din Calea Victoriei, la Ministerul Afacerilor Interne.

Palatul Cotroceni, compus din 5 corpuri cu un total de 150 camere, inclusiv parcul, situat în București, proprietatea Statului, fost în folosința casei regale, la Ministerul Afacerilor Interne

Palatul situat la Snagov, compus din 1 corp cu 25 camere, inclusiv parcul și bazonul din fața castelului, cu inventarul respectiv, fost proprietatea Nicolae, la Ministerul Afacerilor Externe.

Castelul Mănăști, județul Prahova, compus din 1 corp cu 21 camere, cu parcul, conform inventarului, la Ministerul Învățământului Public.

IV. Clădiri urbane

11 vile cu 46 încăperi și dependințele, mobilierul din ele, conform inventarului, inclusiv terenul afectat lor, aflate pe domeniul Bușteni-Azuga-Predeal, fost domeniul coroanei, la Ministerul Afacerilor Interne.

4 corpuri de clădiri cu un total de 17 camere (farmacia Guguianu, clădirea societății Distribuția, cu stația de benzină și locuința personalului, cazarma Jepi, chioșcul din parcul Bușteni), situate în comuna Bușteni, județul Prahova, foste proprietatea domeniilor coroanei, la Ministerul Afacerilor Interne.

3 corpuri clădiri cu 9 camere (biserica, cancelaria parohiei, locuința preotului și dascălului), situate în comuna Bușteni, județul Prahova, foste proprietatea domeniilor coroanei, la Ministerul Afacerilor Interne.

7 corpuri cu un total de 14 camere (restaurantul din parcul orașului, inclusiv dependințele și casa grădinarului din Valea Joitei) și casa Goma (ruinată), situate în comuna Predeal, județul Prahova, foste proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

9 corpuri cu un total de 35 camere (clădirile din Valea Leuca-Predeal, folosite ca tabără de vară de Colegiul Militar Nicolae Filipescu și cabanele fostele Voevodul Mihai, ocupate de Batalionul 4 Vânători de Munte), situate pe domeniul Bușteni-Azuga-Predeal, foste proprietatea Mihai, la Ministerul Apărării Naționale.

2 corpuri cu un total de 26 camere (casa Simalex și casa Severinus), situate în comuna Azuga, județul Prahova, foste proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

Casa Roth, compusă din 3 corpuri cu un total de 8 camere, situată în comuna Bușteni, județul Prahova, fostă proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

Un imobil compus din 17 camere în București, str. Caragiale nr. 32, fost proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

Un imobil compus din 6 camere și dependințe, situat în București, str. Andrei Mureșanu nr. 3, fost proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

Un imobil situat în București, str. Budișteanu nr. 16, compus din 3 corpuri cu un total de 46, fost proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

Un imobil compus din 10 camere, situat în Brașov, str. Averescu nr. 31, fost proprietatea Ileana, la Ministerul Afacerilor Interne.

Un imobil compus din 6 camere, situat în București, str. Dr. Capșa nr. 10, fost proprietatea Ileana, la Ministerul Afacerilor Interne.

Un imobil compus din 12 camere (cu tot inventarul afară de obiectele de artă și mobilele de valoare), situat în București, str. Gr. Mora nr. 42, fost proprietatea Ileana, la Ministerul Afacerilor Interne.

Biserica Palatului Cotroceni (monument istoric), situată în București, fostă proprietatea casei regale, la Ministerul Artelor și Informațiilor.

8 corpuri cu un total de 1100 camere, cu inventarul respectiv (în afară de inventarul proprietatea Ministerului Sănătății), situate în București, str. General Angelescu nr. 140, foste proprietatea casei regale, la Ministerul Învățământului Public.

1 imobil compus din 2 corpuri de casă, parter și etaj, cu un teren de 9.982 mp, situat în Iași, str. Codrescu nr. 2, fost proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne

6 corpuri cu un total de 42 camere (Casa Crivăț), fostă administrație, Casa Golf, fosta cârciumă "La Piatra Arsă", situate în comuna Poiana Țapului, județul Prahova, foste proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

1 corp cu 4 încăperi (casă țărănească) cu terenul în suprafață de 1.283 mp, situat în satul Sudiți, comuna Meri Petchi, jud. Ilfov, fost proprietatea domeniului Coroanei, la Ministerul Afacerilor Interne.

10 corpuri compuse din 11 camere (la Castelul Săvârșin), situate în comuna Săvârșin, jud. Arad, foste proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

3 corpuri cu un total de 43 camere (casa nouă cu toate materialele de construcție de pe șantier), casa de oaspeți cu inventarul respectiv și terenul afectat lor, situate în comuna Bran, jud. Brașov, foste proprietatea Ileana, la Ministrul Afacerilor Interne.

Bisericiuța de lemn, situată în comuna Bran, jud. Brașov, fostă proprietatea Ileana, la Ministerul Afacerilor Interne.

3 corpuri cu un total de 50 camere, cu mobilier și medicamente (spitalul din Bran), situate în comuna Bran, jud. Brașov, foste proprietatea Ileana, la Ministerul Sănătății.

7 corpuri cu un total de 43 camere, cu inventarul respectiv, situate în comuna Scroviște, jud. Ilfov, foste proprietatea Carol II, la Ministerul Învățământului Public.

6 corpuri cu un total de 23 camere (Castelul Lăpușna), situate în comuna Lăpușna, jud. Mureș, foste proprietatea Carol II, la Ministerul Afacerilor Interne.

VI. Case de vânătoare

5 corpuri cu un total de 40 camere, (Castelul de vânătoare din Poiana Ițcani), situate în comuna Valea Putnei, jud. Câmpulung, cu inventarul respectiv, foste proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

1 corp cu un total de 12 camere, inclusiv parcul (4 ha), situat în comuna Lăpușna, jud. Mureș, fost proprietatea Carol II, la Ministerul afacerilor Interne

3 corpuri cu un total de 6 camere, situate în comuna Ucea de Sus, jud. Făgăraș, foste proprietatea Casei regale, la Ministerul Afacerilor Interne.

2 corpuri cu un total de 16 camere, (case de ski de la cota 2.023, cabana Clăbucetul Taurului), cu inventarul respectiv, situate în județul Prahova, foste proprietatea Domeniilor coroanei, la ministerul Învățământului Public, Organizația Sportului Popular.

5 corpuri cu un total de 14 camere, (cabanele din Valea Babei și Stâna regală), cu inventarul respectiv, situate în comuna Sinaia, jud. Prahova, foste proprietatea casei regale, la Ministerul Învățământului Public, Organizația Sportului Popular.

VIII. Terenuri urbane

2,20 ha (teren școala primară Predeal), situate în comuna Predeal, jud. Prahova, foste proprietate Domeniilor coroanei, la Ministerul Afacerilor Interne.

7,94 ha (teren Mănăstirea Predeal), situate în comuna Predeal, jud. Prahova, foste proprietatea Domeniilor coroanei, la Ministerul Afacerilor Interne.

0,17 ha (Cimitirul eroilor din Azuga), situate în comuna Azuga, jud. Prahova, , foste proprietatea domeniului coroanei, la Ministerul Afacerilor Interne.

0,60 ha (Cimitirul comunal Bușteni), situate în comuna Bușteni, jud. Prahova, foste proprietatea Domeniului coroanei, la Ministerul Afacerilor Interne.

2,35 ha, situate în comuna Predeal, (0,26 str. Cercului, 0,65 Casa Roșie, 0,60 str. Susai, 0,06 restaurant CFR, 0,10 Casa grădinei, 0,32 lotul, fost Carol II), foste proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

1,39 ha, situate în comuna Azuga, jud. Prahova, fost proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

0,45 ha, situate în comuna Bușteni, jud. Prahova (0,40 str. Mihăileanu, 0,05 B-dul Ureche), fost proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

0,65 ha (0,40 ha teren pentru școală și 0,25 pentru biserică), situate în comuna Poiana Țapului, jud. Prahova, fost proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

2,66 ha, situate în comuna Mamaia, jud. Constanța, foste proprietatea Carol II, la Ministerul Afacerilor Interne.

0,05 ha (lot parcelarea Blank-Jianu), situate în București, fost proprietatea Carol II, la Ministerul Afacerilor Interne.

0,13 ha (ot parcelarea Blank-Jianu), situate în București, fost proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

0,31 ha (lot Mangalia), situate în comuna Mangalia, jud. Constanța, foste proprietatea Elena, la Ministerul Afacerilor Interne.

2000 mp (teren viran, careul 45 B de la plajă), situat în comuna Mamaia, jud. Constanța, fost proprietatea Nicolae, donat de Primăria Municipiului Constanța, la Ministerul Afacerilor Interne.

8000 mp (teren viran), situat în București, Șos. Kiseleff (lângă vila Minovici), fost proprietatea Nicolae, la Ministerul Afacerilor Interne.

IX. Parcuri, terenuri de sport

12,00 ha (pante de schi de la Predeal), situate în comuna Predeal, jud. Prahova, foste proprietatea Domeniilor coroanei, la Ministerul Învățământului Public, Organizația Sportului Popular.

2,88 ha (parcul din comuna Bușteni), situate în comuna Bușteni, jud. Prahova, foste proprietatea Domeniilor coroanei, la Ministerul Afacerilor Interne.

2,35 ha (parcul din Predeal) cu toate instalațiile și amenajările, situate în comuna Predeal, jud. Prahova, foste proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

1,59 ha, situate în comuna Poiana Țapului, jud. Prahova, fost proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

19,50 ha, situate în comuna Săvârșin, jud. Arad, foste proprietatea Mihai, la Ministerul Afacerilor Interne.

1,51 ha și bazinul de înot, situate în comuna Bran jud. Brașov, foste proprietatea Ileana, la Ministerul Afacerilor Interne.

1,69 ha, situat în comuna Bran, jud. Brașov (parcul din fața Castelului), fost proprietatea Ileana, la Ministerul Afacerilor Interne.

4,00 ha, situate în comuna Scroviștea, jud. Ilfov, foste proprietatea Carol II, la Ministerul Afacerilor Interne.

4,05 ha, situate în comuna Lăpușna, jud. Mureș, foste proprietatea Carol II, la Ministerul Afacerilor Interne.

60.00 ha, situate în comuna Sinaia, jud. Prahova, foste proprietatea Casei regale, la Președinția Consiliului de Miniștri.

X. Întreprinderi industriale și comerciale

Fabrica de salam Azuga (teren, clădiri, instalații), de pe domeniul Bușteni-Azuga-Predeal, jud. Prahova, fostă proprietatea Mihai, la Ministerul Industriei.

Fabrica de sticlărie Azuga (teren, clădiri, instalații), de pe domeniul Bușteni-Azuga-Predeal, jud. Prahova, fostă proprietatea Mihai, la Ministerul Industriei.

Întreprinderile forestiere cu tot utilajul, situate în comuna Găinești și Cornu Luncei (în reparație) din Mălini, jud. Baia, foste proprietatea domeniilor coroanei, la Ministerul Industriei.

Depozitul cu 200 mc cherestea, aflat în comuna Crăcăoani, jud. Neamț, fost proprietatea Ileana, la Ministerul Industriei.

Carierile de piatră, de la Săvârșin și Bușteni-Azuga-Predeal, la Ministerul Minelor și Petrolului.

Magazinul de desfacere din b-dul N. Bălcescu, București, fost domeniul coroanei, la Ministerul Comerțului.

XI. Yachturi, ambarcațiuni

Ambarcațiunile fostei case regale, yachturile “Libertatea”, fost “Taifun” și “Răsăritul” fost “Luceafărul”, aflate în rada portului Galați, cu tot inventarul lor, la Președinția Consiliului de Miniștri.

XII. Material sportiv

62 obiecte de joc din parcul comunei Bușteni, jud. Prahova, foste proprietatea domeniului coroanei, la Ministerul Afacerilor Interne.

Tot materialul sportiv aflat în castelul Pelîșor, conform inventarului, la Ministerul Învățământului Public, Organizația Sportului Popular.

XIII. Inventar fără domeniu

Cartușele de vânătoare aflate la Castelul Săvârșin, jud. Arad și armele de vânătoare colectate de la domeniile foste regale, aflate în depozitul de la Palatul din Calea Victoriei, inclusiv accesoriile respective, conform inventarului, la Ministerul Silviculturii (Direcția Vânătoare).

Diverse bunuri necesare exploatării agricole, conform proceselor verbale încheiate în acest scop (mărfurile, motoarele, sculele și obiectele de inventar agricol), aflate la Palatul din Șoseaua Kiseleff, foste proprietatea Elisabeta, Palatul din Calea Victoriei, Palatul Cotroceni, Castelul Sinaia, Pivnița Budișteanu și locuințele regale din Splaiul Independenței, colț cu str. G-ral Angelescu nr. 140, foste proprietatea casei regale, la Ministerul Agriculturii.

Mobilierul și inventarul ce a aparținut Administrației centrale a domeniilor coroanei, conform inventarului, aflate în imobilul din str. Budișteanu nr. 16, București și de la Administrațiile centrale, la Ministerul Afacerilor Interne.

Aparate cinematografice (4 aparate de proiecție), conform inventarului, aflate în Castelul Peleş, situat în comuna Sinaia, jud. Brașov, fostă proprietatea casei regale și 1 aparat de filmat aflat la Direcția generală a controlului economic, la Ministerul Artelor și Informațiilor.

Ferma de vulpi, sera de flori și inventarul agricol, conform inventarului, de la Castelul Peleş, situat în comuna Sinaia, jud. Prahova, foste proprietatea casei regale, la Președinția consiliului de Miniștri.

Grajdul cu caii de curse (29 cai P.S.E.) de la Hipodromul Băneasa și inventarul aflat în administrația centrală din str. G-ral Angelescu nr. 140 (ad-ția col. Stavăr), fost proprietatea Carol II, la Ministerul Agriculturii.

Caii (2 cai lipițani și 2 anglo-arabi), fost proprietatea Mihai, din grajdurile din str. Virgiliu nr. 44, la Ministerul Agriculturii.

Harnașamente și trăsuri de gală, conform inventarului aflate în fostele grajduri regale din str. Virgiliu nr. 44, București, foste proprietatea casei regale, la Ministerul Artelor și Informațiilor.

Harnașamentele obișnuite și restul, conform inventarului aflate la fostele grajduri regale, situate în str. Virgiliu nr. 44, București, foste proprietatea casei regale, la Ministerul Agriculturii.

Articole de îmbrăcăminte, medicamente și instrumente chirurgicale inventariate la Palatul Cotroceni, la Ministerul Sănătății.

5 avioane cu tot materialul de zbor (escadrila fostă regală de la Aeroportul Băneasa), fostă proprietatea casei regale, la Ministerul Afacerilor Interne.

1 avion tip Y.A.R., aflat în hangarul Giulești al Direcției generale a controlului economic, fost proprietatea casei regale, la Ministerul Apărării Naționale.

Instalația de întreținere a garajului cu stația de benzină, compresoarele, aparatele de verificat, sculele și accesoriile de la Castelul Peleş din Sinaia, jud. Prahova, fostă proprietatea Mihai, la Ministerul Industriei.

Garajul cu instalații și atelierul mecanic auto de la Palatul din Calea Victoriei București, fost al casei regale, la Ministerul Industriei.

Uzina împreună cu locuințele aferente precum și locuințele pentru personalul de serviciu al Palatului din Calea Victoriei, situate în str. Câmpineanu, la Președinția Consiliului de Miniștri.

100 blănuri (vulpi argintii, roșii), aflate la Castelul Peleş Sinaia, la Ministerul Comerțului.

Cantitatea de 11.000 litri benzină de avion aflată la Aeroportul Vărădia de Mureș, jud. Arad, fostă proprietatea Mihai, la Președinția Consiliului de Miniștri.

XIV. Bunuri inventariate și evaluate de

Comisia experților de artă

Obiectele [de] artă, mobilele de valoare și celelalte bunuri inventariate și evaluate de comisia experților de artă din Castelele “Peleş”, “Pelișor” și “Foișor”, conform inventarului din comuna Sinaia, jud. Prahova, la Ministerul Artelor și Informațiilor.

Gravuri, 309 bucăți.

Icoane, 239 bucăți.

Argintărie, alămuri, cositor, 879 bucăți.

Mobilier, 235 bucăți.

Lămpi, ceramică, jaduri, fildeș, 622 bucăți.

Obiecte de vitrină, vitraliuri, 1.470 bucăți.

Covoare, 552 bucăți.

Costume naționale, 525 bucăți.

Arme și armuri vechi, 425 bucăți.

Medalii, 406 bucăți.

Biblioteca, cca 15.000 volume.

Sculptură, 408 bucăți.

Picturi, 2.397 bucăți.

Inclusiv tablourile de mare valoare, și anume:

Smardi Bartolomeo de Bramantini, o bucată.

D. Preziosi, 49 bucăți.

Școala lui Carpaccio, 2 bucăți.

Bronzino Agnolo, 2 bucăți.

Școala lui Durer, o bucată.

Veneziano Domenico, o bucată.

Antonello de Laliba, o bucată.

Zampieri Domenico, o bucată.

Allegrî Antonia Correggio, 2 bucăți.
Școala olandeză, 2 bucăți.
Școala flamandă, 2 bucăți.
Isachic C., o bucată.
David Louis Jacques, 2 bucăți.
Prudhon Pierre, o bucată.
Teniers David, o bucată.
Tonitsa Nicolae, 6 bucăți.
Ispas Teodor, o bucată.
Bunescu Marius, o bucată.
Ghiață Dumitru, 2 bucăți.
Popa Vincenzo, o bucată.
Roberti Ercole, 2 bucăți.
Murillo Bartolomeo, o bucată.
Zoppo Marco, o bucată.
Fontana Lavinia, o bucată.
Anonim sec XVIII, o bucată.
Grigorescu Nicolae, 21 bucăți.
Bardasare Emanoil, o bucată.
Henția Sava, 4 bucăți.
Carol Popp de Satmary, 278 bucăți.
Rafael, o bucată.
Maniu Rodica, o bucată.
Rafaelino del Cole, o bucată.
Ian Van Hermasen, o bucată.
Barbieri Giovanni, 2 bucăți.
Romano Giulio, o bucată.
Boda Francisco, o bucată.
Aeqidius Sageler, o bucată.
Giovani de Dosso-Dossi, 3 bucăți.
Franz Xavier Winterhalter, 3 bucăți.
Antonio Carlo Cavela, 2 bucăți.
Hainerich von Pietri, o bucată.
Laszlo Philip, o bucată.
Lauchert, o bucată.
Antoine, o bucată.
Primitiv din Colonia sec. XV, o bucată.
Școală din Colonia sec. XV, o bucată.
Amberger Cristofer, o bucată.
Tiepolo Giovanni Batista, 3 bucăți.
Școala lui Rafael, o bucată.
Școala Italiană sec XVI, o bucată.
Școala Venețiană, o bucată.
Școala Italiană sec. XV, o bucată.
Veccelino Tiziano, 2 bucăți.

Școala lui Botticelli, o bucată.
Palma Jacobo, o bucată.
Caliari Paolo, o bucată.
Tizio Benvenuto de Garofalo, o bucată.
Beretini Pietro da Cortino, o bucată.
Schonyas Antonio, o bucată.
Paladino Giuseppe, 2 bucăți.
Jean Reynier de Vries, o bucată.
Pretti Calabresse, o bucată.
Beretini Pietro, o bucată.
Jacoppino dela Conte, o bucată.
Școala lui Rubens, o bucată.
Lumini Berdandino, o bucată.
Hauszgain, 2 bucăți.
Anonim Olandez, o bucată.
Anonim, o bucată.
Witzleben, 2 bucăți.
Benczin Gyula, o bucată.
Wauerman Philip, o bucată.
Ary Scheffer, o bucată.
Ykens Pierre, o bucată.
De Mateo Lambertini, o bucată.
Anonim străin, 2 bucăți.
E. Volkers, o bucată.
Simonide Mihail, o bucată.
Anonim sec. XIX, 5 bucăți.
Popescu Ștefan, 8 bucăți.
Dumitrescu Ștefan, o bucată.
Milard Shecs, o bucată.
Luchian Ștefan, 8 bucăți.
Zurbaran Francisco, 2 bucăți.
Schweitzer Cumpăna, o bucată.
Bleuteriade Mihaela, o bucată.
Miracovici Paul, o bucată.
Viconte Juan de Juares, o bucată.
Cano Alonso, o bucată.
Antonio van Dyck, 2 bucăți.
Juan Fernandes, o bucată.
Școala Spaniolă, o bucată.
Velasques Diego, 2 bucăți.
Leal Valdes, o bucată.
Louis de Moreales, o bucată.
Antonio de Terega, o bucată.
Antonio del Ringon, o bucată.
Jose Antolines, o bucată.

Nicolae Poussin, o bucată.
Berchen Nicolas, o bucată.
Iacob van Stry, o bucată.
Dirck Wijntrak, o bucată.
Both Jan Dirkez, 2 bucăți.
Giovani Maria Ghivdarop, o bucată.
Karel Dujardin, o bucată.
Rubens, 2 bucăți.
Teniers, o bucată.
Tancredi, o bucată.
Școala Florentină sec. XIV, o bucată.
Voeneth Simon, o bucată.
Caravaggio, o bucată.
Anonim Flamand sec. XVII, 2 bucăți.
Frantz von Leubach, o bucată.
Ribera Jusepe, o bucată.
Wen Cheng, o bucată.
Tintoreto, 2 bucăți.
Anonim German sec. XVIII, 2 bucăți.
Dolci Carlo, o bucată.
Cornelis de Nael, o bucată.
Jean de Boulogne Valentin, o bucată.
Adam Elshaimer, o bucată.
Johannes – Lingelbach, o bucată.
Cornelis van Poelenbeurgh, o bucată.
Reniguido, o bucată.
Atelierul lui Murillo, o bucată.
Luciani Sebatini, o bucată.
Angelico Giovanni de Fiesole, o bucată.
Zuccaro Frederico, 2 bucăți.
Dolci Agnese, o bucată.
Becker August, o bucată.
Ruyech Rachel, o bucată.
P. Barbarini, o bucată.
Anonim Italian sec. XVI, 4 bucăți.
Granah Lucas, 2 bucăți.
Eckadt Gerbrand, o bucată.
Claude Loraine le Gelle, o bucată.
Atelierul lui Lancret Nicolas, 10 bucăți.
Tischlbein Johann Heinich, o bucată.
Jean Breugel, 2 bucăți.
Școala Franceză sec. XIX, o bucată.
Theodor van Thilden, o bucată.
Eugene Delacroix, o bucată.
El Greco, 3 bucăți.

Anonim Toscan sec. XIV-XV, 2 bucăți.

Anonim Italian sec. XV-XVI, o bucată.

Signorelli Luca, o bucată.

Carboni Giovanni Bernardo, 3 bucăți.

Louis Tristan, o bucată.

Nicolas van Schoor, o bucată.

Rembrandt, o bucată.

Veronese Bonifazzio, o bucată.

Procacini Camilio, o bucată.

Daniela de Voltero, 3 bucăți.

Copie după Raphael, o bucată.

Greuse Jean Baptiste, o bucată.

Guype Albert, o bucată.

Van de Velde, o bucată.

Anonim în maniera Roza, Salatro, 2 bucăți.

G. Petrașcu, o bucată.

Stoenescu Eustațiu.

L. B., o bucată.

Spankowsky, o bucată.

Anonim, 2 bucăți.

Anonim Român, 2 bucăți.

T. Pallade, o bucată.

Isser, o bucată.

Daniel Henry, o bucată.

Obiectele de artă, mobilele de valoare și celelalte bunuri inventariate și evaluate de Comisia experților de artă, din castelul “Bran” din comuna Bran, jud. Brașov, conform inventarului, la Ministerul Artelor și Informațiilor:

Gravuri, 9 bucăți.

Icoane, 68 bucăți.

Argintărie, alămuri, cositor, 90 bucăți.

Mobilier, 92 bucăți.

Ceramică, 116 bucăți.

Covoare, 64 bucăți.

Sculpturi, 26 bucăți.

Picturi, 26 bucăți, inclusiv tablourile de mare valoare și anume :

Anonimi străini, 4 bucăți.

Laszlo Fulop, o bucată.

De asemenea, mai trec la Ministerul Artelor și Informațiilor toate obiectele de artă și mobilele de valoare, conform inventarelor arătate în prezenta decizie care se găsesc la diferite castele, palate, case de vânatoare etc.

XV. Valori mobiliare

Titluri românești, proprietatea fostei familii regale și domeniilor coroanei, la Ministerul Finanțelor:

Fostul rege Mihai I

Industria zahărului (în lichidare), 7.500 acțiuni.

Livezi, S.A.R., 320 acțiuni.

Total 7.820 acțiuni.

Fostul principe Nicolae

Domeniile Broșteni, 670.800 acțiuni.

Serviciul de ajutoare al casei regale

Reșița, 1.359 acțiuni.

Societatea Viticolă și Pomicolă fost Bc. Viticolă a României, 40 acțiuni.

Sospiro, 40 acțiuni.

Total, 1.439 acțiuni.

Fostul rege Carol II

Reșița, 487.559 acțiuni.

Fabrica de hârtie Bușteni, 68.200 acțiuni.

Noua Fabrică postav Azuga, 2.802 acțiuni.

Fabrica de ciment Azuga, 8.825 acțiuni.

Fabrica de bere Azuga, 19.160 acțiuni.

Mica, 117.500 acțiuni.

Letea, 111.000 acțiuni.

Banloc, S.A.R., 150.000 acțiuni.

Titan-Nadrag-Calan, 856 acțiuni.

Industria zahărului (în lichidare), 09.000 [sic!] acțiuni.

Banca Marmorosch Blank, 100.000 acțiuni.

Banca de Credit Român, 318.924 acțiuni.

Banca Românească, 5.356 acțiuni.

Bucovina, industria lemnului, 750 acțiuni.

Întreprinderea Cloșani, 140.000 acțiuni.

Steaua Română, 839 acțiuni.

Pivnițele Rhein Azuga, 760 acțiuni.

Astra Vagoane, 477 acțiuni.

Dacia Română, 1.000 acțiuni.

Astra Română, 592 acțiuni.

S.A.R. Telefoane, 50.250 acțiuni.

S.T.B., 18.700 acțiuni.

Fabrica de ciment Cantacuzino, 5.714 acțiuni.

Banca Danubiana, 7.140 acțiuni.

Banca Generală a Țării, o acțiune.

Total 1.725.505 acțiuni.

Fosta arhiducesă Ileana

Reșița, 1029 acțiuni.

S.R.D., 1.020 acțiuni.

Domeniile Broșteni, 77.625 acțiuni.

Astra Română, 76 acțiuni.

Noua Fabrică postav Azuga, 2.000 acțiuni.

Fabrica de ciment Azuga, 2 acțiuni.

Letea, 16.300 acțiuni.
Titan-Nadrag-Calan, 857 acțiuni.
Concordia, 1.650 acțiuni.
Banca de Credit Român, 2.740 acțiuni.
Pivnițele Rhein Azuga, 500 acțiuni.
Carpatina, 35.516 acțiuni.
Astra Vagoane, 160 acțiuni.
Steaua Română, 417 acțiuni.
Fabrica de bere Azuga, 8.000 acțiuni.
Casa de Credit Agr. Tutova, 2 acțiuni.
Total 150.450 acțiuni.

Fosta principesă Elisabeta

Creditul minier, 500 acțiuni.
Noua fabrică postav Azuga, 2 acțiuni.
Banca Marmorosch Blank, 2 acțiuni.
Banloc, S.A.R., 100 acțiuni.
Industria zahărului (în lichidare), 5000 acțiuni.
Prima Fabrică de sticlă cu Metan, 313.500 acțiuni.
Banca de Credit Român, 874 acțiuni.
S.R.D., 8.066 acțiuni.
Clădirea Românească, 130.000 acțiuni.
Banca Sovieto – Română, 2.058 acțiuni.
Total 1.337.014 acțiuni.

Fosta regină Maria a Iugoslaviei

Reșița, 2.888 acțiuni.
Creditul Minier, 2.750 acțiuni.
Domeniile Broșteni, 77.625 acțiuni.
Astra Română, 30 acțiuni.
Fabrica de Hârtie Bușteni, 4 acțiuni.
Concordia, 1.650 acțiuni.
Banca de Credit Român, 2.940 acțiuni.
Energia, 10 acțiuni.
Generală Petroliferă, 15 acțiuni.
Total 92.308 acțiuni.

De asemenea, mai trec la Ministerul Finanțelor, efectele publice (rente, obligațiuni, împrumuturi etc.), în valoare totală de lei 113.701.575, care au fost depuse la Ad-ția financiară a Sectorului Albastru, conform legii stabilizării monetare.

2. Titlurile străine, proprietatea fostei familii regale, la Ministerul Finanțelor.

a) 150 acțiuni Bank of Roumania, valoarea nominală 900.

90 acțiuni la Soc. Financiere pour France et l etranger, valoarea nominală Fr. Frs. 20.475.

90 acțiuni Minerva Motors Co. (în depozit la Banca de Credit Român ; valoarea nominală necomunicată).

3 acțiuni Royal Dutch, în valoare nominală Fl. Ol. 3.000.

20 acțiuni Este Ungarische Versicherungs A. G. Pgo 2.000.

b) Obligațiuni în valoare nominală de Rm. 3.388,03 și 283 titluri străine, în valoare de Rm. 28.300.

c) 50 părți de fondator rangul II, Andre Citroen.

80 părți fondator Goetz & Co.

Acțiuni care figurează în registrele de acționari ale diverselor societăți pe numele membrilor fostei familii regale ale căror titluri nu s-au găsit, la Ministerul Finanțelor.

Fostul rege Carol II:

S.A.R. Telefoane, 820 acțiuni negășite, cu N-rele: 366, 6.481/90, 6.538/42, 6.558/62, 30.356/63, 31.635/9, 31.660/84, 16.242/45.

Creditul minier, 800 acțiuni negășite, cu N-rele: 3.089.551/750, 6.017.701/900, 6.018.101/200, 6.018.351/450, 6.019.151/250, 1.038.541/590, 456.571/720.

S.T.B., 40 acțiuni negășite, cu N-rele: 770.501/40.

Reșița, 1054 acțiuni negășite, cu N-rele: 5.871.801/2.000, 4.787.571/620, 4.443.985/988, chit. Emis. 7, Nr. 5.864, chit. Nr. 5.827/31, 5.838, 5.879.

Fosta arhiducesă Ileana:

Steaua Română, 100 acțiuni negășite, cu N-rele: 1.125.408/27, 1.126.541, 1.127.411/14, 1.131.308/15, 13.131, 1.140.090/91, 1.140.537/43, 1.141.126/25, 1.155.761/1.162.545, 1.162.621/22, 1.222.442/60, 160.279, 1.613.383, 1.631..725/26, 1.665.901/3, 1.668.711, 1.702.927/8, 1.703.768, 1.703.772/79, 1.706.464/475.

Fabrica de Bere Azuga, 2.946 acțiuni negășite cu N-rele: 76/121, 13.401/890, 20.601/21.010, 41.076/42.150, 62.851/63.775.

Fostul rege Mihai I:

Reșița, 50 acțiuni negășite cu N-rele: 1.101.581/590, 1.102.561/570, 1.102.591/600, 1.104.341/350, 1.105.181/190, 1.102.591/600, 1.104.341/350, 1.105.181/190.

S.R.D., 450 acțiuni negășite cu N-rele: 563.551/750, 565.151/200, 567.301/500.

Clădirea Românească, 200 acțiuni negășite cu N-rele: 322.101 – 200, certificat provizoriu, emis, VIII, Nr. 1.884.

Creanțele reprezentând contravaloarea automobilelor din parcul fostei case regale, repartizate diverselor autorități și instituții după cum se arata mai jos, la Ministerul Finanțelor:

Înaltul Prezidiu, 6 turisme (Cadillac, Lincoln, Lincoln, Zephir, Lasalle, Buick, Ford, Livraison).

M.I.C., 5 turisme (Lasalle, Buick, Ford, Livraison, Willys Jeep, Ford Mercury).

M.I.C. (A.P.A.C.A.), 1 turism (Willys Jeep).

Ministerul de Externe, 4 turisme și 2 camioane (4 Buick și 2 camioane Chevrolet).

Ministerul Lucrărilor Publice, 1 turism (Rolls-Roice).

Ministerul Cooperăției, 1 turism (Buick).

Ministerul Agriculturii, 2 turisme (Cadillac și Plymouth dubă).

Ministerul Învățăământului Public, 1 turism (Lincoln Zephir).

M.I.C., 3 turisme (Ford Livraison, Buick, Dodge).

Ministerul Sănătății, 1 turism (Chevrolet): 2 camioane (2 Chevrolet), 1 ambulanță (Wanderer).

Președinția consiliului de Miniștri, 3 turisme (2 Lasalle și 1 Ford Mercury)

Ministerul Afacerilor Interne, 1 turism (Ford Mercury).

Comisia de redresare economică, 1 turism (Lincoln Zephir).

Următoarele autovehicule trec la Președinția Consiliului de Miniștri :

1 turism Delahaye, 1 turism Lassale, 1 turism Lincoln Zephir defect, 1 Ford Levrezen, aflate la proprietățile din comuna Periș-Cocioc, județul Ilfov și Gherghița, județul Prahova.

1 autocamion Ford, 1 Jeep Willys, aflate la proprietatea din comuna Rușețu, județul Brăila.

1 autobuz Diamond, aflat la proprietatea din comuna Segarcea din județul Dolj.

1 turism Nasch, 1 turism Dodge D. P. 6 – 388.462, aflate la ferma Copăceni, județul Ilfov.

2 autobuze Dodge, 1 autocamion Chevrolet dubă, 1 turism Lincoln defect, 1 turism Dodge D. 11 – 87.810, aflate la proprietatea din comuna Mânbești, județul Prahova.

1 camion Diesel, 1 turism Lincoln Zephir, 1 turism Pakard, aflate la proprietatea Banloc, județul Timiș.

1 camion autocar, 1 turism Dodge 11 – 19.932, aflate la proprietatea din comuna Stupini, județul Brașov.

1 turism Opel, 1 autocar, aflate la ferma Hălchiu, județul Brașov.

1 turism Ford, aflat la lotul Raznic din comuna Raznic, județul Dolj.

1 autovan, 1 turism Ford, aflate la ferma Băneasa, județul Ilfov.

1 turism Dodge, aflat la proprietatea din comuna Scroviștea, județul Ilfov.

2 turisme Dusenberga defecte, 1 turism Steyer defect, 1 turism Ford, 3 turisme Rolls-Royce defecte, aflate la ferma Snagov, județul Ilfov.

1 camion Ford, aflat la proprietatea din comuna Rușețu, județul Brăila

1 turism Lincoln, aflat la proprietatea din comuna Bicaz, județul Neamț.

1 camion Ford dubă, aflat la proprietatea din comuna Broșteni, județul Neamț.

1 turism Lincoln defect, 1 camion Renault, aflate la Palatul Cotroceni din București.

Soldul caselor, precum și activul și pasivul Administrațiilor Centrale foste regale la data publicării prezentei decizii, la Ministerul Finanțelor.

Bijuteriile, foste proprietatea ex. principesei Elisabeta, bijuteriile găsite la domeniul Banloc, precum și bijuteriile foste proprietatea însoțitorilor membrilor fostei familii regale, conform inventarelor, toate depuse în seif la B.N.R., la Ministerul Finanțelor.

Arhiva Administrației centrale a bunurilor foste regale, la Ministerul Finanțelor.

Art. 2. Ministerele și instituțiile cărora li s-au trecut în administrație și folosință bunurile enumerate mai sus, pe data apariției acestei decizii le preiau cu întreg activul și pasivul lor.

Art. 3. Comisiunea înființată prin decizia Comisiunii ministeriale pentru redresarea economică și stabilizare monetară nr. 164, publicată în Monitorul Oficial nr. 5 din 7 ianuarie 1948, se desființează pe data publicării prezentei deciziuni.

Supraveghetorii generali, supraveghetorii speciali, împreună cu custozii lor, numiți de Comisiunea înființată prin decizia nr. 164 din 7 ianuarie 1948, își încetează activitatea după predarea bunurilor.

Art. 4 – Bunurile mai sus enumerate se vor preda și lua în primire în modul următor:

a. Organizarea predării și preluării se va face de către supraveghetorii generali și speciali;

b. Predările și preluările se vor face de către custozii numiți de Comisia înființată prin decizia nr. 164 din 7 ianuarie 1948 și delegați ai ministerelor și instituțiilor ce preiau aceste bunuri.

În cazul când se vor ivi greutăți cu ocazia predării și preluării, va fi sesizată Comisia de arbitri formată din delegați ai Ministerelor: Interne, Agricultură, Silvicultură, Industrie și Justiție, la propunerea ministerelor respective. Delegatul Ministerului de Justiție îndeplinește și calitatea de președinte al acestei comisii care va convoca comisia ori de câte ori va fi necesar;

c. Ministerele și instituțiile care au de preluat bunuri în baza prezentei Deciziuni, vor desemna delegații lor printr-o împuternicire specială Semnată de ministrul respectiv sau șeful instituției;

d. Bunurile de orice fel, clădiri, obiecte etc., se vor preda cu inventar Proces-verbal, semnat de custozii ca predători și delegații autorităților beneficiare ca primitori – arătându-se numărul și data delegației;

e. În inventarul proces-verbal se va indica, pentru fiecare obiect, clădire etc., toate datele unei perfecte identificări cu inventarul inițial stabilit de comisia de inventariere;

f. Procesele-verbale inventare se vor întocmi în 3 exemplare pentru:

Custodele predător,

Delegația primitoare,

Direcția inventarului din Ministerul de Finanțe.

Procesul-verbal inventar destinat Ministerului de Finanțe va fi înaintat pe cale oficială acestui minister de către supraveghetori generali sau ajutori.

Paza predării o formează inventarele inițiale stabilite de Comisia de inventariere, plus actele și procesele-verbale cu care s-au mai primit (respectiv predat), ulterior diverse bunuri, diferențele justificându-se cu acte.

Art. 5. Dl. președinte al consiliului de Miniștri și d-nii miniștri ai: afacerilor externe, afacerilor interne, justiției, agriculturii, silviculturii, apărării naționale, artelor și informațiilor, finanțelor, industriei, învățământului public, comerțului, minelor și petrolului și sănătății sunt însărcinați cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor prezentei deciziuni.

Dr. Petru Groza, Gh. Gheorghiu-Dej, Prof. Tr. Săvulescu, V. Vaida, A. Bunaciu, Ana Pauker, Lotar Rădăceanu, Teohari Georgescu, Gh. Vasilichi, Bucur Schiopu, Stanciu Stoian, I. Vinje, Vasile Luca, Em. Bodnăraș.

8. 1948, aprilie, 1, Sinaia. Referat cu rezultatele Comisiei de expertiză și inventariere a bunurilor artistice ale fostei case regale întocmit de președintele comisiei, prof. George Oprescu, ANR, fond *Ministerul Artelor și Informațiilor. Direcția Arte Plastice*, ds. 147/1948, f. 12-13

COMISIUNEA DE EXPERTIZĂ ȘI INVENTARIERE A BUNURILOR ARTISTICE ALE FOSTEI CASE REGALE

REFERAT

În calitate de președinte al Comisiunii de Expertiză și Inventariere a Bunurilor Artistice ale fostei case regale, subsemnatul, Profesor Universitar, George Oprescu, am onoarea a referi cele ce urmează, privitor la felul în care a decurs activitatea Comisiunii, pe care am avut cinstea să o prezidez, și rezultatele acestei activități depuse pe domeniul Peleş – Sinaia, îngăduindu-mi și unele observații personale:

Rezultatele de astăzi ale muncii noastre constituie împlinirea unui efort inițiat la 19 ianuarie 1948, efort a cărui cristalizare m-am străduit să o oglindesc și în raportul înaintat la 6 Martie 1948., în care puteau fi urmărite fazele finale ale unei activități care în prezent poate fi socotită încheiată și, dacă îmi este îngăduit să o afirm, conștiincios și bine încheiată.

Printre obiectele de artă care au căzut în competența cercetării noastre, o însemnată parte întrunesc valoarea celor ce în mod obișnuit figurează în marile muzee. Le-am examinat cu atenție, confruntându-mi totodată opiniile și datele cu cele formulate de Catalogul Bachelin în ce privește Colecția de tablouri a fostei coroane și cu cele întâlnite în Catalogul lui Busuioceanu, privitor la maeștrii picturii italiene, ale aceleași Colecții. Nu întotdeauna opiniile noastre s-au suprapus, lucru pe care l-am menționat în detalii, ori de câte ori a fost cazul, în fișele respective ale obiectelor cercetate. Astfel, de pildă, subsemnatul înclin să cred că unul din tablourile importante din sala spaniolă a castelului Peleş, aparține mai de grabă școlii lui Van Dyck decât lui Alonso Schez Coello, așa cum îl indică Catalogul lui Bachelin. Tot astfel, am avut satisfacția, împreună cu Dl. Zambaccian, de a stabili cu precizie, atribuția unui tablou de Velasquez, a cărui semnătură și dată existentă, în colțul din dreapta tabloului, nu fusese până în prezent semnalată de nimeni, riscând cu timpul să dispară neobservată.

În ce privește activitatea Secțiunilor noastre, rezultatele și aprecierile lor constituie consecința unei munci de consultare reciprocă obiectivă și judicioasă, consemnările finale întrunind îndeobște un acord unanim. Datele din inventar corespund deci cu un asemenea consens. Îmi îngădui a exprima unele rezerve numai în ceea ce privește stabilirea autenticității câtorva obiecte ale Secției de Ceramică și porțelanuri, socotind că ele au fost uneori subevaluate, alteori supraevaluate, în raport cu realitatea. În prezența unui asemenea dezacord ne-au pus îndeosebi ceramicile din

Delft sau obiecte asemănătoare, pe care subsemnatul le socotesc în bună parte ca datând din epocă și fiind autentice.

Să-mi fie îngăduit să subliniez râvna și devotamentul cu care a lucrat Comisiunea noastră, o bună parte din membrii ei neprecupețindu-și efortul nici nopți întregi de-a rândul. Numai grație unei munci atât de încordate, rezultatele consemnate în raportul pe care îl înaintez alăturat în numele întregii Comisiuni, au putut fi realizate într-un timp scurt, de numai 70 de zile, ținând seama de miile de obiecte care ne-au trecut prin mână. Într-un interval atât de redus, au fost cercetate patru castele importante și o bună parte dintr-un al cincilea: Peleş, Pelișor, Foișor, castelul Bran cu anexele și chiar castelul Săvârșin.

În plus, împreună cu secretarul Comisiunii, eu am mai vizitat spre a-mi da seama de ce cuprind, palatele din Calea Victoriei și Cotroceni, precum și palatul de la Șosea.

Am conștiința că mi-am îndeplinit datoria, și că, în raport cu noutatea obiectului impus atenției noastre și cu timpul de care am dispus, timp pe care îl socotesc mult prea limitat față de sarcina primită, ținând seama și de condițiile destul de anevoioase și neprevăzute în care am lucrat, rezultatele muncii noastre vor corespunde așteptărilor celor ce ne-au numit.

PREȘEDINTELE COMISIUNII DE EXPERTIZĂ ȘI INVENTARIERE
A BUNURILOR ARTISTICE ALE FOSTEI CASE REGALE

PROF. GEORGE OPRESCU
(semnătură)

Sinaia, 1 Aprilie, 1948

REVIEWS, BIBLIOGRAPHICAL NOTES

Liliana Maria Popa & Ioan-Nicolae Popa, Vasile Aaron, 1780-1821. Studiu monografic, Sibiu, InfoArt Media, 2011, 428 p.

Apărută la sfârșitul anului trecut la editura Infoart Media, cu o prefață profesionistă, datorată reputatului istoric al culturii Iacob Mârza, cartea se constituie într-o surpriză, dar și o restituire așteptată a unei personalități românești care și-a desfășurat activitatea în perioada de graniță dintre iluminism și romantism și de europenizare a societății și culturii românești din Transilvania în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Autorul celui dintâi tratat de drept, "poetul și întâiul avocat român din Ardeal", așa cum îl caracteriza Iosif Sterca Șuluțiu, și "arhipoeta românilor", după cum spunea Petru Maior, Vasile Aaron a fost contemporan și apropiat al fruntașilor Școlii ardelenice: Samuel Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Budai Deleanu, dar și al generației lui Vasile Pop, Paul Vasici și Vasile Fabian Bob, cu a căror idei și sentimente s-a identificat.

Autorii acestui studiu monografic de peste 400 de pagini readuc în memoria comunității sibiene și naționale figura lui Vasile Aaron, cel de la care au rămas mostre de scriere și vorbire autentică românească, care a urmărit "procopsirea" generală a românilor ardeleni, dar a și arătat aportul acestora la încetățenirea curentului romantic. Izvorâtă dintr-un studiu temeinic al documentelor de arhivă, cartea celor doi cercetători sibiieni Liliana Maria Popa și Ioan-Nicolae Popa are meritul de a descifra pentru cei de astăzi destinul sinuos și tumultuos al unui personaj trecut pe nedrept în uitare.

Cercetarea asiduă a documentelor din Arhivele Naționale ale României – Serviciile Județene Alba, Cluj și Sibiu, în Arhiva centrală a Bisericii Evanghelice din România, în bibliotecile sibiene și Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, relevă în mod expresiv pe "scriitorul celui dintâi Tratat de drept", dar și pe cel care a tălmăcit pentru cititorii români din Ovidiu și Vergiliu, ca primul poet român care a încercat să dea o haină românească *Metamorfoselor* lui Ovidiu.

Într-un limbaj cursiv și accesibil, cu o stare de suspans permanentă, cartea dezvăluie cititorilor o genealogie temeinică și impresionantă a familiei Aroneștilor, redă reperele biografice ale lui Vasile Aaron în contextul Sibiului aflat la cumpăna secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, în contextul istoric al edictului de toleranță (1781) a reorganizării administrativ-teritoriale, care s-a finalizat cu desființarea autonomiilor teritoriale (1783-1784) și a memoriilor lui Ioan Bob și Gherasim Adamovici (1791-1792), realizând o frescă expresivă a epocii, cu oameni, cărți și evenimente. Vasile Aaron apare cititorilor în evoluția sa începută ca notar al Companiei grecești, avocat al Consistoriului ortodox din Sibiu, dar și avocat independent în acțiuni judiciare de mare anvergură, așa cum a fost procesul grandios al măierenilor sibiieni sau procesul în care Vasile Aaron a fost apărător al descendenților lui Constantin Brâncoveanu. Autorii dezvăluie pe bază de documente mecanismul obținerii dreptului de a pleda în fața instanțelor de judecată săsești (*stallum agendi*), prezintă disertația lui Vasile Aaron redactată în limba latină, referitoare la modul de reglementare a succesiunilor din teritoriile aflate sub jurisdicție săsească, care este prima lucrare de acest gen redactată de un român, care a reușit să obțină *stallum agendi* pe Pământul Crăiesc. Meritul celor doi autori constă și în faptul că

au deslușit pentru publicul larg cele 1.000 de scrisori primite de Vasile Aaron de la diferite persoane și personalități, din fondul *Magistratul Orașului și Scaunului Sibiu. Seria actelor juridice*, documente redactate în limba română cu caractere chirilice și latină-română, în care nu există nici cea mai mică aluzie discriminatorie la vreo apartenență națională sau confesiune (merită amintite între altele copia ultimei pagini din scrisoarea lui Samuil Micu din 19 aprilie 1806, copia după scrisoarea lui George Șincai din 1 iunie 1806 sau scrisoarea lui Petru Maior din 23 mai 1806).

Liliana Maria Popa și Ioan-Nicolae Popa întruhidează în opera lor modelul cercetătorilor onești și temeinici, care și-au dublat munca de documentare extrem de laborioasă cu un aparat critic profesionist redactat și pentru care documentele de arhivă reprezintă baza elaborării unor contribuții originale: dintre cele 218 note, 174 sunt trimiteri la documente. În cercetarea și interpretarea documentelor, cei doi autori amendează afirmațiile unor autori care au abordat subiectul tratat de ei. Afirmații de genul “relațiile sale cu uniții nu sunt rele” (Alexandru Piru), Petru Pavel Aaron, decedat la Blaj, întemeietorul familiei Aroneștilor (Ecaterina Țărălungă) sau Petru Pavel Aaron – primul din seria episcopilor catolici transilvăneni, familia Aaron a fost ortodoxă (Mircea Popa), sunt luate în discuție, comentate și corectate pe bază de documente.

Prezentarea lucrărilor cu caracter juridic, dar și a celor cu caracter literar, aparținând lui Vasile Aaron, concluziile obiective: nu a fost istoric, lingvist, dascăl, teoretician, literar de forță, erudit, la care se adaugă lista Aroneștilor-preoți, după Șematismele din 1900, 1906, 1911, 1923, 1929, 1932 și 1938, glosarul util de termeni, indicele consistent de nume și o bibliografie impresionantă (132 de titluri), fac din cartea Liliane Maria Popa și a lui Ioan-Nicolae Popa, un model de restituire a unei personalități și a unei epoci, pe bază de documente, într-o manieră plăcută și accesibilă publicului cititor, dar deschide totodată și noi orizonturi de cercetare pentru cei care cunosc paleografia latină, română și germană și care doresc să aprofundeze cercetarea referitoare la spațiul transilvănean de la cumpăna secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea.

Alexiu Tatu

***Din Arhivele Cernăuțene. Scrisori către I. Nistor* (ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii, anexe: Doina-Iozefina Iavni, cuvânt înainte: Florin Pintescu), Suceava, Editura Universității “Ștefan cel Mare” Suceava, 2012, 258 p.**

După publicarea lucrării sale de doctorat (*Ion Nistor. Dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, 2000), Doina Alexa (căsătorită Iavni) reține din nou atenția cercetătorilor cu un prețios volum de documente: *Din Arhivele Cernăuțene. Scrisori către I. Nistor*.

Apariția editorială menționată pune la dispoziția istoricilor și filologilor un număr de 137 scrisori, ce au fost adunate între 1992 și 1994 de către editor din Arhivele de Stat ale Regiunii Cernăuți. Din păcate, volumul nu are pretenția de a fi unul exhaustiv, căci Doinei Alexa nu i s-a permis decât executarea unui număr limitat de copii xerox după corespondența păstrată în fondul personal *Ion Iancu Nistor*. Ca atare, restul corespondenței a trebuit descifrat și transcris loco de către editor, așa încât acest efort a rămas, în mod inevitabil, incomplet.

În ciuda acestui aspect, lucrarea de față are meritul de a aduce în circuitul științific românesc fondul personal *Ion Iancu Nistor* din Arhivele de Stat ale Regiunii Cernăuți, pe care arhiviștii ucraineni l-au inventariat ca fondul cu nr. 988 din arhivele amintite. Selecția editorului asupra acestui material documentar a fost operată cu mult profesionalism, deoarece au fost alese doar scrisorile care conțin informații științifice importante, atât pentru cercetătorul avizat, cât și pentru pasionații de istorie.

Astfel, corespondența menționată oferă informații prețioase privitoare la dificultățile integrării Bucovinei în cadrul României Mari, dezbaterile relative la această provincie din timpul Conferinței de Pace de la Paris, constituirea Partidului Democrat al Unirii și – după anul 1923 – a organizațiilor Partidului Național Liberal din Bucovina, eforturile organizării Arhivelor Statului Centrale și Regionale, îndeosebi a Direcției Regionale a Arhivelor Statului din Cernăuți, exodul profesorilor austrieci de la Universitatea din Cernăuți, “românizarea” acestei instituții de învățământ și a aparatului administrativ al Bucovinei sau la activitatea periodicelor *Glasul Bucovinei*, *Junimea Literară* sau *Codrul Cosminului*. De asemenea, lucrarea evidențiază miza și desfășurarea conflictului dintre Iancu Flondor și Ion Nistor referitor la metodele de integrare a Bucovinei în structurile statului român, conflict ce este cunoscut și sub numele de “criza bucovineană”. Apoi, scrisorile surprind emoțiile și speranțele bucovinenilor în cadrul României întregite și oferă o frescă a societății cernăuțene interbelice. Firește, peste toate aceste aspecte, volumul evidențiază rolul primordial al lui Ion Nistor în viața politică și culturală a Bucovinei interbelice, aspect recunoscut chiar de către contemporanii săi (“un domn profesor care taie și spânzură”, p. 32). În același timp, volumul pune în lumină și contribuția istoricului bucovinean în modernizarea statului român în ansamblul său, imediat după Marea Unire: construirea de drumuri, organizarea învățământului românesc în Basarabia, înființarea Bibliotecii Universitare “Regele Ferdinand” din Iași sau implicarea sa directă în adoptarea unei noi legi a Arhivelor.

Lucrarea se deschide cu un *Cuprins*, urmat de un *Cuvânt înainte* alcătuit de Florin Pintescu și de *Studiul introductiv* întocmit de către editor.

În continuare, sunt redată scrisorile pe care Ion Nistor le-a primit de la Academia Română (2), Constantin Angelescu (1), Gheorghe Babeș (1), Teodor Bălan (1), Baroul Avocaților din Bucovina (1), Alexandru Brătescu-Voinești (1), Constantin Brătianu (1), Casa Voluntarilor Români din Siberia (1), Nicolae Cartoian (1), Romulus Cândea (9), Cercul Studenților Bucovineni din București (1), Comitetul Național al Românilor din Austro-Ungaria (1), Consulatul Republicii Cehoslovace (1), Valerian Doboș-Boca (1), Gheorghe Enescu (1), Nicu Flondor (5), Artur Gorovei (1), Vasile Grecu (1), Maximilian Hacman (7), Nicolae Iorga (1), Claudiu Isopescu (1), G. T. Kirileanu (1), Vasile Loichiță (2), Vasile Marcu (2), Dimitrie Marmeliuc (8), Ministerul Instrucțiunii. Direcția Învățământului Superior (1), Vladimir Mironescu (3), Constantin Moisil (2), Aurelian Moldovan (1), Aurel Morariu (3), Leca Moariu (2), Grigore Nandriș (1), ÎPS Nectarie, mitropolitul Bucovinei (1), ÎPS Nicolae, mitropolitul Ardealului (1), Constantin Nistor (1), Virginia Nistor (cu notițe ale fiicei, Oltea) (2), Organizația Partidului Național Liberal din județul Cojocna (1), Vasile Pârvan (1), Generalul Nicolae Petala (3), Petru Popescu (1), Alexie Popovici (8), Sextil Pușcariu (15), Gavril Rotică (4), Societatea Națiunilor (2), Valerian Șesan (4), Aurel Ștefanelli (1), Teodor Ștefanelli (2), George Tofan (6), Iorgu Toma (9), Alexandru Vitencu (4), Markus Venczer (1) și E. A. Zaharia (3). La acestea se adaugă și răspunsurile pe care Ion Nistor le-a trimis la scrișoarea ÎPS Nectarie, mitropolitul Bucovinei.

Fiecărui dintre acești expeditori, dar și unora dintre personalitățile care se regăsesc în cuprinsul scrisorilor, editorul le-a alcătuit, sub formă de note, câte un mic medalion bio-bibliografic, extrem de util cititorilor.

Dat fiind faptul că în Arhivele din Cernăuți scrisorile din fondurile personale sunt ordonate pe emitenți, fiecărui emitent fiindu-i rezervat un dosar separat, editorul a păstrat în cadrul volumului aceeași formă de sistematizare a materialului documentar, mai ales că acesta era ordonat cronologic în cuprinsul dosarelor. Ca atare, scrisorile fiecărui expeditor cuprinse în volum sunt ordonate cronologic, fiind numerotate cu cifre arabe. Pentru a facilita cercetarea volumului, corespondența a fost redată în ordinea alfabetică a expeditorilor.

Volumul se încheie cu o *Bibliografie selectivă*, un *Indice de persoane* și *Anexe*. Demn de menționat este faptul că fotografiile din ultima secțiune a volumului ilustrează viața și activitatea lui Ion Nistor. Acestea sunt, în cea mai mare parte, inedite și provin din colecțiile fotografice ale Arhivelor Naționale Suceava, Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina și Muzeului Bucovinei din Suceava.

Câteva dintre aceste scrisori au mai fost publicate de Doina Alexa în periodicele *Codrul Cosminului*, *Anuarul Muzeului Bucovinei*, *Bucovina Literară*, *Revista Arhivelor* sau *Glasul Bucovinei*, însă reluarea lor în volumul de față este mai mult decât binevenită, întrucât facilitează cercetarea.

Fiecare scrisoare este urmată de aparatul critic aferent unui asemenea demers, în care se menționează cota documentului și, eventual, edițiile sale anterioare. Lipsa rezumatelor de la începutul fiecărei scrisori este suplinită de menționarea autorului care le-a conceput. De asemenea, volumul cuprinde, printre scrisorile editate, și numeroase facsimile după actele originale.

Cuprinzând o parte însemnată din scrisorile diferitelor personalități și instituții din prima jumătate a secolului al XX-lea către istoricul Ion Nistor, volumul de față permite schițarea unei fresce istorice exacte a activității elitelor românilor bucovineni între cele două războaie mondiale, acoperind o lacună de documentare și interpretare a activității uneia dintre cele mai mari personalități politice și culturale a României interbelice. Ca atare, lucrarea Doinei Alexa (căsătorită Iavni) interesează atât istoricii preocupați de viața politică și culturală a Bucovinei, cât și filologii atrași de literatura română din această regiune.

Arcadie M. Bodale

***Magyar Tragédia. 1944-1947* [Schmidt Mária & Halmy Kund (szerk)], Budapest, XX Század Intézet, 2011, 285 p.**

Casa terorii este un muzeu complex, unicat în felul său, deși până în prezent stârnește controverse prin concepția de a trata dictaturile fasciste cu cele comuniste ca făcând parte din aceeași categorie. Este un muzeu al crimei și al suferinței, al crimelor regimului și al suferinței celor mulți și nevinovați. Deși urmărește și soarta maghiarimii de dincolo de granițele țării, în primul rând se concentrează asupra atrocităților comise de regimul Crucilor cu Săgeți (în cârdășie cu "frații lor mai mari", naziștii germani) și de regimul comunist din Ungaria, subordonat liniei politice oficiale a Uniunii Sovietice

probabil în cea mai mare măsură dintre toate regimurile socialiste din Europa Centrală și de Est.

Prezentul volum reprezintă o sumă de studii, bazate pe materialele Casei Terorii. Tot din colecțiile muzeului provin și ilustrațiile cărții, care se găsesc într-un număr mare și care completează în mod fericit textul. Intervalul tratat este relativ scurt: perioada anilor 1944-1947, iar cele cinci studii-capitole au cinci teme separate, elementul comun fiind tragedia unor nevinovați, victime ale ororilor războiului. Două dintre studii se concentrează asupra unor “probleme” interne, anume Holocaustul evreimii maghiare și soarta șvabilor din Ungaria după terminarea războiului. Un alt studiu prezintă destinul celor deportați în Uniunea Sovietică, iar alte două sunt dedicate evoluției nefaste a soartei minorităților maghiare din Cehoslovacia și Iugoslavia de după război. Fiecare capitol, pe lângă titlul “specific”, mai are drept componentă titlul de *Tragedie maghiară*, noțiune ce semnifică coeziunea, faptul că este vorba de tragedia unei părți a națiunii sau a omenirii în general – fie că este vizată o minoritate națională sau o comunitate de dincolo de hotare.

Primul capitol are ca subiect Holocaustul maghiar, pornind de la rădăcinile lui – măsurile juridice luate de Parlamentul maghiar în epoca horthystă – și până la ocupația germană a Ungariei și deportarea unei părți însemnate a evreimii maghiare în lagărele morții de către germani și structurile guvernului *quisling* al lui Sztójay. Relativ puțin spațiu este dedicat crimelor bandelor înarmate ale Crucilor cu Săgeți după preluarea puterii de către aceștia; în schimb, se prezintă mai multe informații despre soarta celor deportați la Auschwitz, prin prisma memoriilor acestora. Un subcapitol separat este dedicat memoriei lui Raoul Wallenberg, diplomatul suedez care a salvat mii de evrei din Budapesta de la deportare și care și-a găsit sfârșitul, cel mai probabil, în Gulagurile sovietice.

Al doilea capitol tratează soarta prizonierilor maghiari – militari și civili – deportați în Uniunea Sovietică la muncă silnică (*malenki robot*) și în lagărele destinate deținuților politici. Un element comun al destinului supraviețuitorilor este faptul că, deși după o vreme au fost eliberați și lăsați să se întoarcă acasă, în Ungaria socialistă au fost obligați la tăcere. În caz contrar, erau închiși pentru denigrarea regimului.

Un alt aspect despre care nu s-a putut vorbi multă vreme se referă la atrocitățile în masă ale partizanilor titoiști în Vojvodina, de după război, comise împotriva civililor de etnie diferită de cea sârbă: maghiari, germani, bosniaci, croați etc. Deși, pentru o vreme, comandamentul armatei de eliberare cerea, în spiritul frăției antifasciste, unitatea tuturor elementelor naționale și sociale pentru eliberarea de sub ocupație nazistă – în perioada 23 noiembrie 1944-30 martie 1945, chiar având în componență o brigadă formată exclusiv din tineri maghiari din Vojvodina, brigada “Petőfi”, în urma victoriei din război o parte a armatei iugoslave și a milițiilor sârbe a dezlănțuit un val de teroare în special împotriva populației maghiare și germane din Vojvodina. A existat printre victime și un număr mai redus de slavi, între care și sârbi. Teroarea s-a exercitat din plin, consemnându-se foarte multe cazuri individuale de sadism dus la extrem. Numărul total de oameni uciși s-a ridicat la 15.000-20.000 de persoane numai din rândurile populației maghiare (cifre exacte neputând fi oferite cu exactitate). Valul de teroare s-a temperat numai după martie 1945, când, în urma consolidării ordinii de stat pe timp de pace, Statul federal iugoslav a pus capăt administrației militare.

Al patrulea capitol are ca subiect soarta minorității germane din Ungaria de după război, în oglinda valului general de represiune îndreptat împotriva germanilor din

întreaga Europă. Capitolul este divizat la rândul său în două subcapitole. *Soartă germană în Europa 1939-1949* se constituie într-un subcapitol având caracter general, sintetic, privind soarta comunităților de etnie germană, atât băștinașe, cât și colonizate de Hitler în primii ani ai războiului, în spiritul conceptului de *Lebensraum* (asemenea colonizări existând în cazul republicilor baltice și Ucrainei). Al doilea subcapitol, intitulat *Soarta șvabilor din Ungaria* prezintă problematica minorității germane din Ungaria, încă din perioada interbelică – mai ales după ascensiunea lui Hitler, în urma căreia o parte a elitei politice și culturale maghiare, atât de stânga, cât și de dreapta, a început să privească cu ochi nu tocmai buni comunitatea cetățenilor maghiari de etnie germană. Aceasta din urmă era socotită o posibilă coloană a cincea a irendentismului nazist. În fața acestei comunități, se ridicau două posibilități: după război, avea să fie deportată în Uniunea Sovietică, confiscându-i-se proprietățile și fiind privată de drepturi sau urma să fie deportată în Germania de după război, teritoriu fără structură statală până în 1949. De remarcat este că din valul de deportați din vara anului 1947 – care viza în special șvabi înstăriți – mai mulți au refuzat plecarea în zona de ocupație sovietică, preferând represiunile autorităților ungurești.

Ultimul capitol se referă la soarta comunității maghiare din Cehoslovacia în perioada 1945-1949, cu o situație diferită de cea iugoslavă. În timp ce în Iugoslavia politica oficială de stat nu se îndrepta împotriva naționalităților și minorităților, valurile de teroare fiind generate de cultura balcanică de război, în Cehoslovacia atrocitățile forțelor de partizani antinaziste existau, dar pe o scară incomparabil mai redusă. S-a făcut însă politică de stat din omogenizarea acestora, prin legalizarea metodelor de cehizare și slovacizare, respectiv a deportărilor și a “schimbului de populație”, prin care maghiarii, în mare număr, au fost forțați să plece în Ungaria. În acest caz, dispunem și de cifre aproximativ exacte, întrucât totul era un proces legal, în baza unor acorduri diplomatice. Aproximativ 30.000 de persoane de origine maghiară expulzate s-au stabilit în teritorii care înainte de primul arbitraj de la Viena au fost cehoslovace. Acesta devenind nul după război, 89.660 de maghiari au fost trimiși în Ungaria în urma schimbului de populație, iar 41.666 de maghiari au fost internați în teritoriile nordice ale Cehoslovaciei, în lagăre de muncă. În schimb, 71.787 de slovaci au fost mutați, în urma schimbului de populație, din Ungaria în Cehoslovacia.

Volumul nu are concluzii scrise. În schimb, o serie de ilustrații se găsesc la finalul acestor studii, fiind vorba de fotografiile unor obiecte și imagini din colecția muzeului.

Boris Vasiliev, *Stalin mi-a furat copilăria* (ed. revăzută și adăugită), Chișinău, Editura Litera AVN, 2012, 464 p.

Boris Vasiliev s-a născut la 25 iulie 1932 în localitatea Molovata, județul Orhei, într-o familie de țărani. Tatăl său, Ilie Dumitru Vasiliev, a fost ales primar al satului în perioada interbelică, motiv pentru care a fost etichetat de sovietici, după ocuparea Basarabiei, drept “omul românilor”. Gospodari cinstiți și respectați în așezarea de pe malul Nistrului, acolo unde autorul și-a petrecut primii ani de viață, părinții lui Boris Vasiliev au fost încadrați, conform ideologiei comuniste, în categoria chiaburilor. Astfel, în iunie 1941, familia Vasiliev a fost deportată în Siberia, de unde va evada șase ani mai târziu (doar mama și copiii, întrucât tatăl va fi executat după doi ani de la înstrăinarea de

baștină). În acest fel, cea mai mare parte a copilăriei viitorului profesor s-a petrecut într-un lagăr siberian, în condiții greu de imaginat. Descrierea acelor ani tulburi a stat la baza cărții *Stalin mi-a furat copilăria*, publicată de octogenarul supraviețuitor în 2010 (prima ediție) și reeditată de curând (2012).

“Am scris această carte – mărturisește Boris Vasiliev – lăcrimând, dezgropând acea mare tragedie, al cărei martor am fost și eu – copil de țăran de pe plaiul orheian – când Basarabia a fost ruptă de la sânul României Mari și răstignită”. După cum se precizează în scurta notiță introductivă, bibliografia referitoare la suferințele și uciderea milioane de oameni în timpul lui Stalin este, astăzi, covârșitoare. În ciuda acestui fapt, “despre tragedia copiilor – arestați, mancurtizați, deportați, omorâți și reeducați, numiți de bolșevici *дети врагов народа*, nu s-a scris aproape nimic. Totul a rămas ascuns în arhivele secrete ale NKGB, NKVD, partidului comunist”. Așadar, Boris Vasiliev și-a propus să scrie despre genocidul copiilor din gulagul comunist (p. 4), plecând de la experiența personală, trăită pe parcursul anilor de lagăr.

Cartea se deschide cu o prefață – “O redută a neuitării” – semnată de Nicolae Dabija, care introduce lectorul în atmosfera sumbră, dezumanizantă a cărții. Absurditatea crimelor înfăptuite de comuniști depășește orice imaginar. De exemplu, în 1938, la Tiraspol, 21 de membri ai Uniunii Scriitorilor au fost împușcați “pentru că scriseseră ode lui Marx în alfabet latin, considerat peste noapte dușmănos”. Scriitori, preoți, oameni politici, gospodari ai satelor au fost deportați, vinovați că s-au născut în această parte a lumii. Oficial, culpele celor maltratați și uciși erau justificate prin faptul că reprezentau o abatere de la ideologia comunistă. Printre învinuiri figurau credința în Dumnezeu, cunoașterea limbii engleze (motiv de a invoca legături cu spionajul britanic), lectura unor cărți, diverse afirmații cu privire la istoria basarabenilor (“moldovenii vorbesc limba română”), ctitorirea unei mănăstiri etc. Copiii celor deportați în Siberia, afirmă Nicolae Dabija, reprezintă astăzi, în marea lor majoritate, conștiința Basarabiei (p. 6).

Volumul *Stalin mi-a furat copilăria* este structurat în nouă părți, fiecare dintre acestea fiind divizată în capitole. Partea întâi reprezintă o introducere în istoria familiei Vasiliev, patronim care, potrivit autorului, ar descinde din “Vasile-Leu” (*Vasile [ca un] leu*), desemnându-l pe tatăl memorialistului, “flăcău înalt, spătos, frumos, voinic, îndrăzneț, cu putere de Hercules” (p. 18). Paginile închinată “bunelului” Galaton Agachi, mobilizat în 1903 și trimis pe front în războiul dintre Rusia și Japonia, reprezintă o creație de mare frumusețe artistică, încărcată de nostalgie. Autorul a petrecut primii ani din viață în România Mare, perioadă numită “dulcea mea copilărie basarabeană”. Deceniul patru al veacului trecut în spațiul dintre Prut și Nistru a favorizat o viață idilică, grație României, care “a adus în Basarabia reformele progresiste” (p. 29). Acei ani sunt plasați în contrast cu perioada trăită în lagăr, în URSS, țară în care s-a auzit mult timp plânsul oamenilor și al copiilor. Or, parafrazează autorul, “un tiran nu va fi înveșnicit dacă în timpul domniei sale a plâns măcar un singur copil”. Sunt rememorate diverse aspecte ale copilăriei, multe dintre ele năstrușnice. Călătoriile la Chișinău, alături de părintele său, au reprezentat pentru micul Boris momente de fascinație și încântare. Nu au lipsit nici evenimentele tragice din viața comunității, precum a fost înecarea țăranului Pahomi, locuitor al Molovatei. Închiul memorialistului va studia la București, ajungând dirijor de cor, motiv pentru care, pe alocuri, plecând de la astfel de realități, discursul naratorului capătă un contur polemic, binevenit: “Zadarnic încearcă azi indivizi de tipul lui Vasile Stati să insinueze că Basarabia era o provincie fără cultură, fără drepturi. Eu știu că, în cei douăzeci și doi de ani (1918-1940) feciorii țăranilor basarabeni puteau să învețe la cele

mai prestigioase instituții din Regat, iar specialiștii de cea mai înaltă calificare au fost trimiși să muncească pe teritoriul Basarabiei” (p. 53).

Începând cu partea a treia a cărții apar “semnele prevestitoare de prăpăd”. Fiind născut pe malul Nistrului, copilul observă situația din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM), creată în 1924. La est de Nistru situația era, (și) în acei ani, sumbră. Mulți oameni traversau ilegal râul pentru a scăpa de “raiul comunist”. În acest fel, trimiterea spre întâmplări și afirmații deloc întâmplătoare, consemnate cu minuțiozitate de memorialist, are valoare documentară. Impresionant este cazul unei femei, care a renunțat la îngroparea propriei mame, folosind sicriul la transportarea celor doi copii peste Nistru. Ajungând în casa primarului din Molovata, sâtenca a afirmat: “Am ajuns vremile din Biblie, când vii se roagă: «Ieșiți voi, morții din morminte, să înțrăm noi!»” (p. 80). Cutremurul din ianuarie 1940 a anticipat, conform naratorului, timpurile apocaliptice care se apropiau. Acestea au început cu nerespectarea de către sovietici a ultimatumului de 48 de ore. După instaurarea noii administrații, frica era sentimentul dominant în rândul populației. Nesiguranța zilei de mâine, disparițiile misterioase ale unor săteni, sovietizarea învățământului sau promovarea bețivilor, tâlharilor și leneșilor în rândul oamenilor de cinste au schimbat, treptat, modul de viață al molovatenilor. Mai mult decât atât, Ilie Dumitru Vasiliev a fost trecut în rândul culacilor (dușmani ai poporului), motiv pentru care familia acestuia a fost deportată “temporar” în Siberia (satul Kapraliha, raionul Armizon), acolo unde capul familiei va fi omorât, la 13 martie 1943. Memorialistul a fost martorul uciderii unor copii basarabeni de către pionierii lui Lenin, momente de derută și spaimă pentru deportatul de doar nouă ani. Acesta a început primele clase în Siberia, unde a văzut tragediile multor familii deportate. Deși foamea și mizeria erau constantele vieții celor din lagăr, tânărul Boris se atașează de prima sa învățătoare, care îi recomandă lecturi și îl protejează de abuzurile colegilor. Condițiile extreme nu își găseau originile însă doar în răutățile și persecuțiile oamenilor, ci în spațiul ostil al Siberiei, unde dificultățile erau generate și de natură. Atacul animalelor sălbatice reprezenta o reală amenințare. Astfel, o femeie a murit sfâșiată de un urs hoinar. Temperaturile foarte scăzute, precum și lipsa hainelor și alimentelor, au transformat copilăria siberiană a lui Boris Vasiliev într-o etapă plină de lipsuri și mizerie. În ciuda acestora, traiul era ușurat de susținerile materiale primite de la americani și englezi, motiv de a genera noi afirmații care vor stimula, fără îndoială, interesul istoricilor: “Azi rușii se fac a uita binele ce li s-a făcut atunci. Eu nu pot să uit, pentru că am văzut cu ochii mei, eram în toiul evenimentelor. Dacă America și Anglia nu i-ar fi sărit în ajutor, Stalin n-ar fi câștigat războiul în vecii vecilor” (p. 185).

În 1946 are loc evadarea din lagăr. Drumul spre Chișinău a fost dificil, realizarea acestuia nefiind posibilă fără ajutorul unor străini. Întorși acasă, au găsit Basarabia înrobită. “După șase ani de rusificarea în Siberia de gheață – mărturisește autorul – vorbeam o limbă ca cea din dicționarul lui Vasile Stati” (p. 222). Casa fostului primar a fost confiscată, iar proprietarii întorși din Siberia (mama cu cei patru copii) au fost nevoiți să găsească adăpost la bunicul Vasile. Vremurile însă erau tulburi. A izbucnit foametea, despre care Boris Vasiliev crede că “a fost provocată de comuniști pentru a-i omorî pe băștinași și a-i înlocui cu canaliile care susțineau regimul” (p. 237). Adolescentul asistă la un caz de canibalism, terifiant numai și prin lectură. Totodată, devine din nou elev al școlii sovietice. În acest fel, își amintește de abecedarele comuniste, în contrast puternic cu cele românești. Mama autorului, precum și sora cea mare – Nadia – au fost (re)arestare, întrucât au evadat din lagărul siberian. “Singur-

singurel, fără mamă, fără tată, fără Patrie Românească”, vânat de autorități, tânărul se înscrie la Școala Pedagogică din Orhei. Ziua de 5 martie 1953 îl găsește în satul Ofatinți, raionul Râbnîța. Intrând în clasă, “absolut toți copii plângeau cu hohote” (p. 313). Se aflase despre moartea supremului conducător. Atmosfera era încordată, întreaga școală deplângând dispariția lui Iosif Visarionovici Stalin. “Mi-au dat până și mie lacrimile – își amintește naratorul – mie, care am suferit atâtea. Mai târziu aveam să conștientizez că acele lacrimi erau lacrimi de bucurie, de bucurie că am scăpat de un tiran, de un criminal” (p. 314).

După absolvirea Școlii Pedagogice din Orhei, Boris Vasiliev, proaspăt căsătorit, a fost repartizat, alături de soție, ca învățător de educație fizică la școala din Sărătenii Vechi, comuna Telenești. Anterior, pentru a scurtă perioadă, a activat la Pogănești, pe malul Prutului, acolo unde se știa despre trecerile ilegale, cauzate de foamete, spre România. Cazul cel mai neobișnuit a fost al copilei lui Guțan, țăran mort de foame. Ea a încercat să treacă Prutul “cu copite de vite întărite la picioare invers direcției mișcării [...]”. Peste vreo lună însă a fost adusă înapoi. Era albă ca varul, speriată, cu mâinile legate. Au dus-o și de atunci nimeni n-a mai văzut-o” (p. 336).

Între 1955 și 1957, Boris Vasiliev a urmat școala militară, primind diploma de absolvire direct de la Mașerov, făcând parte, ulterior, din escadrii secrete a CC al PCUS. Anul 1956 a marcat nu doar “detronarea” lui Stalin, ci și întoarcerea deținuților din lagăre, printre care s-au numărat mama și sora scriitorului (nu însă și copilul acesteia din urmă, mort în Siberia). După căderea URSS-ului, profesorul de educație fizică a făcut călătorii în România și Israel. Trebuie amintit că un membru al familiei sale a devenit cunoscut în întreaga țară. Este vorba despre Ludmila Bălan, fiica lui Boris Vasiliev, cunoscută realizatoare de emisiuni pentru copii. De asemenea, nepotul său, Dan Bălan, a devenit celebru în toată lumea prin muzica sa.

Ultima parte a volumului este intitulată “Dosarul durerii” și cuprinde în facsimil documente din dosarul întocmit părinților (Ilie Dumitru și Maria Vasiliev), surorii (Nadejda Stavinschi), precum și demersul lui Profir Stavinschi, soțul Nadejdei, pentru eliberarea acesteia. Documentele sunt însoțite de comentariile autorului. Ultimul inclus în volum cuprinde “Lista călăilor comuniști care l-au omorât pe tatăl meu, Ilie Vasiliev, au nenorocit-o pe mama mea, Maria Vasiliev, și pe noi, cei patru copii, omorând-l și pe micuțul Ilieș – fiul surorii Nadia și al soldatului Profir Stavinschi” (p. 454-455). Concluzia investigatorului este halucinantă: “În total, la nimicirea unei familii de țărani români-basarabeni au participat în jur de 80 de militari (în afară de pază): 4 mareșali, 6 generali, 13 colonei, 12 maiori, 12 căpitani, 18 locotenenți, restul angajați”.

Epilogul acestei cărți (p. 456-457) este sugestiv intitulat “Greșeala fatală a primului Parlament (1990)”, în cuprinsul căruia memorialistul deplânge reabilitarea ideologiei comuniste la 7 septembrie 1993, de către 91 de deputați, ale căror nume figurează, de asemenea, la finalul opului. Fragmente din recenzii și imaginile de la lansarea cărții *Stalin mi-a furat copilăria* ocupă ultimele pagini ale acestui volum, splendidă narațiune autobiografică.

Trebuie amintit că această carte de memorii este scrisă într-o limbaj plăcut, plin de regionalisme și arhaisme. Din acest punct de vedere, redau în continuare o listă de termeni a căror înțelegere va trebui explicată cititorilor la o nouă ediție a cărții: *ureadnic*, *chindie*, *talaghir*, *a înțoli*, *drumuri priporoase*, *roți înnegrite* cu *dohot*, *gramotă*, *gavanoase* cu untură, *motovelnic de păretare*, *burlui*, *glagorie*, *a porăi*, *mahală*, *sâsâiace*, *lăicere*, *gogineață* cu *porci* (la p. 225 figurează *gojineață*), *talaghir*, *burlui* cu vin,

răptug, zolnic, chișcătură, a (se) gudura, ciubăr, a ruguma, a tumăni, a ghili, cicărâc, horbofica, părâng, țesălat, coboace, probozeală, țuruece, chirău, hrincă, prăjiței întorși, lejancă, născheala, cotruță, cotei, lozniță, brăcace, pripor, veretcă, boaghe, săsăiac, maiera, saltison, prăsad, catorgă, basalic, pomostină, mătincă (probabil o abreviere de la *mă tem că*) etc.

În ciuda numeroaselor arhaisme și regionalisme, cartea se citește ușor, lectorul fiind captat în întregime de drama unui copil, precum și de tragicele întâmplări care au avut loc în spațiul dintre Prut și Nistru după ocuparea acestuia de către armata sovietică. Ajuns la o venerabilă vârstă, Boris Vasiliev a scris o **carte-document**, pentru ca generațiile viitoare să cunoască adevărul. În lipsa monumentelor înălțate în memoria celor uciși pe nedrept (p. 111), precum și a filmelor despre genocidul comunist din Basarabia, autorului nu îi rămâne decât să spună adevărul, prin scris. Este o realizare pentru care merită întreaga noastră grațitudine.

Iulian Marcel Ciubotaru

O călătorie pe culoarele nomenclaturii

Vladimir Tismăneanu, *Lumea secretă a nomenclaturii. Amintiri, dezvăluiri, portrete* (indice de nume alcătuit de Bogdan C. Iacob), București, Editura Humanitas, 2012, 304 p.

Vladimir Tismăneanu este numele care, într-un fel, te scutește de orice introducere, cunoscut fiind de toată lumea (chiar și – poate mai ales – de cei care nu i-au citit cărțile). Simpla sa evocare suscită pasiuni – s-ar putea spune pe măsura obiectului său de studiu predilect: comunismul internațional (și, în speță, cel românesc) – pasiuni, de altfel, invers proporționale cu dimensiunile istoriografiei noastre, autohtone.

Profesor la Maryland, în SUA, este coautor și coordonator al *Raportului final al Comisiei prezidențiale pentru analiza comunismului în România* (2006) și al unui număr impresionant de studii, între care preferatele noastre rămân, alături de foarte docta *Stalinism pentru eternitate* (Polirom, 2005), *Arheologia terorii* (Eminescu, 1992) și *Fantoma lui Gheorghiu-Dej* (Univers, 1995).

O spunem de la bun început: nu vom intra în materia propriu-zisă a lucrării, căci am stărui prea mult și ne-am limita la simple glose, de aceea o vom prezenta în ansamblu pentru a o recomanda ca pe o lucrare de mare interes.

De această dată, autorul ne propune o călătorie în interiorul bazei politice a lumii comuniste (nomenclatura sau “partidul interior”, cum o numea Orwell), mediu pe care, prin naștere, l-a cunoscut în mod intim.

Cartea debutează cu o “plimbare” pe străzile cartierului Primăverii, continuă cu atmosfera familială a autorului și alte două capitole despre formarea sa intelectuală, contextul “epocii Ceaușescu” și plecarea din țară. În fine, acestora li se adaugă o serie (foarte sugestivă) de portrete ale membrilor nomenclaturii pe care Vladimir Tismăneanu i-a cunoscut (direct sau mediat, prin intermediul familiei).

Am spune că este o carte care vine la timp, din cel puțin două motive.

În primul rând, pentru că, istoriografic vorbind, se simțea o lipsă a relatărilor din interiorul acelei lumi. De circa un cincinal, arhivele comunismului sunt, în bună măsură,

accesibile; or, este nevoie ca ele să fie completate cu surse de alt tip, fără de care perspectiva istoricului ar rămâne nu doar fragmentară, ci și, inevitabil, limitată. Există o singură întreprindere similară cu cea a autorului (dar dintr-un alt registru, cel al interviurilor): lucrarea Laviniei Betea, *Povești din Cartierul Primăverii* (Curtea Veche, 2010).

În al doilea rând, pentru că autorul este la vârstă (a se înțelege, desigur, experiența intelectuală) care îi conferă perspectiva a mai bine de o jumătate de secol.

Cartea este scrisă cu talent, într-o frumoasă limbă română, pe care Vladimir Tismăneanu, rezident în SUA, a păstrat-o și cultivat-o mult mai bine decât mare parte dintre noi. Totodată, în ciuda acuității analizei, lectura este departe de a fi dificilă, grație stilului alert și clar.

Cea mai importantă performanță a lucrării ni se pare însă reușita de a integra, fără a rupe unitatea textului, biografia autorului galeriei de portrete ale nomenclaturii.

În fine, de aici se deduce că proiectul de a asocia, în același text, propria biografie biografiilor celor mai odioase ale comunismului românesc (gen Drăghici, Roller) are, în sine, un tâlc: acela că nu depinde de noi în ce familie ne naștem, dar că stă în puterea noastră să rupem cu o tradiție intelectuală și morală care nu ne reprezintă și să aderăm la o alta, care prezervă valorile de adevăr, bine și frumos.

Hulit de cei din mediul social pe care l-a părăsit, cu greu acceptat de mediul anticomunist, autorul ilustrează în cartea sa un parcurs mai dificil decât s-ar părea la prima vedere, și, în egală măsură, un drum pe care prea puțini au pășit.

Mircea Stănescu

“Gropile comune” ale literelor române

Ana Selejan, “Glasul Patriei”. Un “cimitir al elefanților” în comunism, București, Editura Vremea, 2012, 165 p.

Critic și istoric literar, Ana Selejan este, totodată, profesor la Universitatea “Lucian Blaga” din Sibiu și autoarea unor cărți fundamentale despre literatura română în comunism: *România în timpul primului război cultural, 1944-1948*, I-II (1992-1993) și *Literatura în totalitarism*, I-VI (1994-2000).

Autoarea a luat contact cu revista din necesitatea de a verifica, la Biblioteca Academiei, o informație bibliografică. Fericita întâmplare a făcut-o astfel să ia cunoștință de o “realitate paralelă” în presa comunistă, de “subterană” (p. 5, 6) – întrucât nimic din conținutul publicației nu transpărea în presa literară a vremii (gen *Gazeta literară*, *Contemporanul*) – și să prezinte concluziile analizei sale.

Înființată în 1955, în contextul “destinderii” dintre cele două “lagăre” (cel comunist și cel “capitalist”), pentru a folosi “limba de lemn” a vremii, aproape întreg tirajul publicației era trimis în străinătate (Occident), nefiind de găsit în țară. Publicul țintă era Exilul românesc, refugiații din motive politice și de conștiință, foștii cetățeni români care înainte sau după cel de-al Doilea Război Mondial rămăseseră în Apus. În perioada 1955-1965, revista a fost publicată în Berlinul de Est (iar ulterior, până în 1972, la București). Publicație a Ministerului de Interne, ea era totodată organul de presă al unui organism de propagandă externă al regimului comunist din România, intitulat Comitetul

Român pentru Repatriere. Oficial, președinte al Comitetului a fost numit Constantin Agiu, un comunist din vechea gardă a Partidului, iar secretar Nicolae Popescu-Doreanu, “ideolog habotnic” (p. 10), pe linie, care anterior se remarcase prin articole demascatoare publicate în contextul “campaniei anticălinesciene” a Secției de Propagandă a Partidului, care a urmat apariției romanului *Bietul Ioanide*. În fapt, era o publicație a Securității, integrată rețelei sovietice de propagandă.

Ușor de dedus din titlatură, rolul foii era de a cânta cântecul de sirenă pe tonuri naționale și patriotice, cu scopul declarat de a-i determina pe refugiați să se întoarcă în țara natală.

Citind colecția – incompletă – a revistei, autoarea a avut surpriza să constate că era vorba despre “o presă vie, dinamică, ditirambică și virulentă în egală măsură, o presă informată, bine scrisă, deloc monotona” (p. 6). Motiv pentru care a găsit cu cale să o prezinte sub forma unei cărți.

După ce debutează cu o introducere, cartea analizează scopul și strategiile publicistice ale revistei, și reacțiile cititorilor ei (“Discursul publicistic al cititorilor”), continuă cu expunerea prezenței în paginile sale a scriitorilor Tudor Arghezi, George Călinescu, Șerban Cioculescu, Al. I. Teodoreanu (Păstorel), Constantin Noica și Dumitru Stăniloae (“Tablou de grup cu scriitori interbelici”) și se concentrează pe trei studii de caz (care reflectă, cantitativ și calitativ, nivelul contribuțiilor): Ion Vinea, Nichifor Crainic și Radu Gyr.

Exceptându-i pe Arghezi, Călinescu și Cioculescu, personalități culturale “burgheze” “reciclate”, ceilalți fuseseră deținuți politici, arestați – Crainic și Gyr în urma Procesului ziariștilor “criminali de război” și “vinovați de dezastrul țării”, din 1945, restul – în cel de-al doilea mare val de arestări din perioada 1956-1960. Prezența lor în paginile revistei era deci prețul plătit pentru eliberarea din detenție și dovada cerută de regim pentru schimbarea convingerilor anterioare, situație care arată “cinismul fără margini al acestei puteri” (p. 6). Iată alte nume de foști deținuți politici care populează publicația: scriitoarea Henriette Yvonne Stahl, istoricii P. P. Panaitescu și Constantin C. Giurescu, ziariștii Alexandru Hodoș și Romulus Dianu, politicianul Gheorghe Tătărăscu și Radu Budișteanu (figură importantă a Mișcării Legionare).

Autoarea recompune profilul revistei și profilurile colaboratorilor ei de marcă, aducând o informație inedită, inutil de căutat în lucrări de istorie literară gen *Dicționarul general al literaturii române* (2004-2009).

Genurile cultivate de publicație sunt: reportajul de elogiare a binefacerilor regimului (în contrast cu critica realităților anterioare comunismului), polemica împotriva Exilului “de rea-credință” (a se citi: anticomunist) și mărturisirile autocritice, situabile, pentru cei eliberați din închisoare, în prelungirea “autoanalizelor” (“demascărilor”) date în contextul “reeducării” din recluziune¹.

Iată, în continuare, cazurile relatate de autoare:

Cioculescu este vârful de lance al unei campanii anti-cioraniene a publicației, care a început în mai 1959.

Păstorel Teodoreanu apare sporadic în revistă, în 1957 și 1958, apoi frecvent în primele luni ale anului următor, chiar înainte de arestare. Până în 1962 este deținut (din cauza epigramelor sale caustice la adresa regimului, care circulau din gură în gură), iar

¹ Pentru producțiile de acest tip, a se vedea studiul nostru despre cazul Petre Pandrea: <http://mircea-stanescu.blogspot.ro/2007/12/istorie-memorie-i-practic-editorial-n.html>.

după eliberare, până la moarte, în 1964, din nou colaborator al publicației. Participă, prin epigrame, la campania împotriva Exilului “recalcitrant”, cei pe care “îi ia în peniță” fiind scriitorul și istoricul religiilor Mircea Eliade, Vasile Posteuca (unul dintre intelectualii de marcă ai Mișcării Legionare), Virgil Mihăilescu (directorul Bibliotecii Române din Freiburg), Ion V. Emilian (directorul ziarului *Stindardul*, care apărea în Germania Federală, fost agent german în timpul războiului, după, agent american și, ulterior, în “epoca Ceaușescu”, agent al Securității!) și Constantin Vișoianu (șeful Comitetului Național Român de la New York).

La rândul său, Noica este prezent în publicație cu mărturisiri autocritice.

Stăniloae combatte (alături de episcopul Teotist, viitorul patriarh) teza lipsei libertății religioase în regimul comunist. Totodată, denunță hirotonirile și numirile de preoți din Exil, ca în cazul scriitorului Virgil Gheorghiu, autorul reportajelor de război grupate sub titlul *Ard maturile Nistrului* (1941) și al romanului *Ora 25* (1949) – la Paris, și al lui Dumitru E. Popa, fost legionar – la Bad Ems, în Germania Federală (fost, anterior, tot la Paris); la fel, în cazul episcopului Teofil Ionescu și al preotului Vasile Boldeanu, amândoi de la Biserica Română din Paris (de pe str. Jean de Beauvais), cel mai important centru de rezistență anticomunistă al românilor din Occidentul european.

Ne întoarcem acum la cele trei mari figuri literare deja evocate.

Întrucât în perioada interbelică fusese unul dintre ziariștii literari și politici cu autoritate – director la *Facla* și președinte al Uniunii Ziariștilor Profesioniști (1938-1940) –, din 1945 Ion Vinea a fost un autor interzis de regimul comunist. Ca și alți ostracizați, a supraviețuit făcând traduceri. Din septembrie 1960 și până la sfârșitul vieții, survenit în iulie 1964, a avut o bogată colaborare la *Glusul Patriei*. Aici el a fost un asiduu cronicar al realității socialiste, a polemizat din când în când cu Exilul “reacționar” și, rareori, a fost publicist literar. A ilustrat specia “publicisticii demascatoare” (p. 70-88), a genului polemicii împotriva Exilului, cei vizați fiind (același) Ion V. Emilian (într-un articol din 1961) și... scriitorul Petru Dumitriu, care în 1960 rămăsese în “decadentul” Occident (în mai multe articole din 1963). În cazul din urmă, Vinea face tandem cu fosta soție a “dezertorului”, H. Y. Stahl, iar în centrul acuzelor au stat acuzații serioase de plagiat. În ciuda greului preț plătit, autorul a murit înainte de a-și vedea publicată opera poetică și literară.

Nichifor Crainic, condamnat în procesul din 1945 al ziariștilor “criminali de război” și “vinovați de dezastrul țării”, – împreună cu, între alții, Radu Gyr și Romulus Dianu –, apoi deținut politic în perioada 1947-1962, a fost trimis la revistă direct de pe băncile “cluburilor” “reeducării” de la închisoarea Aiud și a fost, vreme de zece ani, colaborator de marcă, ilustrând toate genurile deja indicate. Publicist de o vitalitate și forță covârșitoare, activitatea sa din perioada interbelică rămâne încă prea puțin cunoscută (din pricina blocajelor legate de angajamentul său intelectual situabil în vecinătatea dreptei radicale). Este, credem, o datorie de istorie literară restituirea, *sans parti pris ni préjugé*, a profilului acestui, probabil, “cel mai mare publicist interbelic” (p. 90). Datele biografice indicate sunt importante nu doar luate în sine, ci și pentru a spune că este vorba despre un om al convingerilor ferme, nu al concesiilor oportune.

La *Glusul patriei*, Crainic ia parte la campania împotriva presei și a marilor figuri ale Exilului, prin articole în care marele său talent publicistic se însoțește cu invectiva. O face febril, energic, motivul alinierii la politica regimului fiind, alături de dura detenție și de “reeducare”, patriotismul său, ceea ce ne îndeamnă să subscriem

analizei autoarei, care nu elimină sinceritatea din scrisul său: “Nichifor Crainic a fost un mare patriot, un român adevărat, ceea ce, multora, azi, li se poate părea desuet.” (p. 118)

Radu Gyr a fost și el, asemeni lui Crainic, colaborator al gazetei începând din 1963, de la eliberarea din închisoarea Aiud – via “cluburile de reeducare” – și până în 1972. Și el ilustrează, în articolele publicate, toate genurile revistei. Fost legionar, debutează cu mărturisiri autocritice, practică (rar) “discursul demascator” la adresa figurilor importante ale legionarilor din Exil, pentru a se axa pe reportajul de elogiare a “realizărilor” regimului, gen în care duce greul foii până în 1967. Poezia “militantă și optimistă” (p. 143) publicată aici (nu lipsită de valoare), diferă complet de cea de sertar, care este tristă, meditativă, existențială, pătrunsă de fior metafizic. Spre deosebire de Crainic, care, în ciuda reorientării discursului, reînvie autentic stilul presei interbelice, în cazul lui Gyr dedublarea este frapantă, dată fiind puternica linie de demarcație dintre cele două feluri ale sale de a scrie.

Ce concluzii putem trage din studiul acestor mari nume reunite în paginile foii pentru a modula glasul politicii regimului comunist al anilor '50-'60?

Cert, este vorba despre manipulare, căci nici Gyr, nici Crainic nu au fost publicați în presa culturală oficială, la fel cum nici cărțile nu le-au fost publicate, după cum li se promisese în închisoare și la eliberarea din detenție, pentru a-i face să își schimbe convingerile. Doar Ion Vinea și Romulus Dianu, “salahori cu vechime mai îndelungată în frontul gazetei” (p. 7), au reușit, într-o măsură redusă, să fie acceptați printre autorii genului “realist-socialist” aflat la crepuscul.

Este vorba apoi, mai ales, de presiune asupra conștiințelor, despre represiune și “reeducare”. Foști deținuți politici sau simpli indezirabili, aparținând unei epoci care se dorea revolută, ei au rămas într-un soi de “subumanitate”, de “subcultură”, căreia i-a fost rezervată o singură formă de expiere: aceea de a participa la propria ei distrugere și a lumii din care venea. Sau, în alți termeni, despre adevărate “gropi comune” ale literelor române.

Mircea Stănescu

Cazul Tănase-Goma: ultima ipoteză

Liviu Tofan, *A patra ipoteză. Anchetă despre o uluitoare afacere de spionaj* (prefață de Andrei Muraru, postfață de Liviu Turcu), Iași, Editura Polirom, 2012, 293 p.

Întâi, câteva cuvinte despre autor.

Din 1973, când a emigrat în Germania Federală, Liviu Tofan a fost jurnalist la Radio “Europa Liberă”. La început redactor, în 1980 a devenit șef al Serviciului de știri, iar ulterior director adjunct al Departamentului românesc al postului de radio. În 1990 s-a întors în țară, unde a înființat și condus, până în 1994, redacția de la București a “Europei Libere”. A condus apoi un alt post de radio, pentru ca în 2008 să devină directorul Institutului Român de Istorie Recentă, o fundație privată.

Este vorba deci despre un bun cunoscător al modului în care se construiesc știrile, al felului în care scurgerile de informații (din surse politice, judiciare și ale structurilor informative) ajung în redacțiile de știri, ca și al utilizării acestora în jocul politic, care constituie, în parte, “materia primă” a cărții.

Lucrarea are ca subiect ceea ce s-a numit “*L’Affaire Tănase-Goma*” – cauză judiciară, investigație polițienească și (mai ales) scandal politico-diplomatic – ale cărei ițe autorul caută să le descurce acum, folosind documentația de presă, discuțiile cu actorii implicați și documente de arhivă.

Rememorăm, pe scurt, partea vizibilă a ceea ce s-a petrecut atunci.

Pe 9 aprilie 1982, Virgil Tănase, scriitor român rezident în Franța, a fost convocat de DST (serviciul secret intern), pentru a-l informa că, în urma publicării unui articol în revista *Actuel*, în care își bătea joc de Nicolae Ceaușescu, viața îi era în pericol. La o întrevedere ulterioară, agenții francezi i-au spus că aveau informația de la un ofițer de Securitate dezertor, însărcinat să îi ucidă pe el și pe Paul Goma (fostul disident, la acea dată refugiat politic în Franța). Pentru a face Securitatea să creadă că agentul său – un “ilegal”, o “fantomă” integrată mediului francez pe nume Matei Pavel Haiducu (fost, succesiv: Hirsch, agentul “Vișan”, Forestier, “Locride”) – și-a dus la îndeplinire misiunea, contraspiionajul francez a organizat o falsă dispariție (a lui Tănase, care, conform planului aprobat de Securitate, trebuia răpit de persoane din lumea interlopă) și o acțiune eșuată de otrăvire (a lui Paul Goma, al cărui pahar, conținând o microcapsulă de aconitină, substanță nedetectabilă care provoca stopul cardiac, urma să fie vărsat aparent accidental, în cursul unei întruniri publice, de către un agent francez).

Cei doi scriitori români au fost de acord să participe la acțiunea DST cu condiția ca ea să se încheie cu un comunicat oficial, în care Securitatea și regimul Ceaușescu să fie încriminate. Pe 9 iunie, asupra chestiunii luase poziție însuși François Mitterrand, președintele Franței, fapt fără precedent pentru o operațiune în curs. Evenimentele s-au desfășurat conform planului, numai că, la sfârșit, comunicatul promis nu a mai fost dat publicității. În loc, publicului i-a fost oferită o poză de grup (inspirat reprodușă pe prima copertă a cărții), în care fostul agent al Securității apare flancat de planificatele sale victime, în timpul unei conferințe de presă. Apoi, asupra întregii operațiuni s-a așternut o tăcere ciudată.

Este punctul de plecare al autorului, care încearcă să treacă dincolo de avanscena înșelătoare, pentru a pătrunde în culisele operațiunii. Titlul cărții este o replică la articolul lui Albert du Roy, publicat în *Le Nouvel Observateur* (din 7 august), intitulat “A treia ipoteză”. Acesta susținea că agentul român însărcinat cu uciderea lui Tănase ar fi trecut de partea francezilor, proiectata răpirea a scriitorului metamorfozându-se într-o diversiune cu rolul de a acoperi faptul că transfugul era de acum în slujba Franței. Înscenarea ia sfârșit pe 31 august, când are loc și conferința de presă menționată deja.

Folosindu-se de documente din arhiva Securității (aflată în custodia CNSAS), dosare judiciare franceze (ancheta “dispariției” lui Tănase, cazul Hernu) și discuții cu responsabili DST care au supervizat operațiunea, autorul află că, după ce Ion Mihai Pacepa a trecut de partea SUA iar rețeaua Securității din Franța (ca, de altfel, toate cele din Occident) a fost deconspirată, însărcinat cu refacerea ei a fost “ilegalul” Haiducu, pe care fostul șef adjunct al spionajului român nu îl cunoștea. Deranjat de criticile opoanților Tănase și Goma, Ceaușescu l-a însărcinat pe Nicolae Pleșiță (șeful Securității externe) să le închidă gura definitiv, iar misiunea i-a revenit șefului rețelei Securității din Franța.

Din interogarea transfugului, francezii au aflat că misiunea sa de căpătâi era însă alta: aceea de a-l reactiva pe Charles Hernu, la data respectivă ministrul francez al Apărării, din ’53 informator al Securității bulgare, în ’57 preluat de sovietici, care în anii ’60 furnizase (implicit) informații și Securității române – “Rețelei Caraman”, care acționa

în dispozitiv sovietic¹. Iritat de îndrăzneala lui Ceaușescu, Mitterrand a ordonat o replică a contraspionajului francez (coordonată cel mai probabil de serviciul de securitate al Palatului Elysée, *Groupe d'intervention de la Gendarmerie nationale*), care a presupus retrimiterăa ofițerului dezertor în Centrală, sub aparență îndeplinirii misiunii, cu scopul de a strânge informații pentru noii săi patroni și de a provoca “trădarea” (trecerea la francezi) a însuși șefului CIE, Pleșiță. Aceasta a fost adevărata miză a operațiunii, pentru care tentativa de asasinat asupra celor doi scriitori (reală) și agitația în jurul ei au fost doar o perdea de fum, menită să o mascheze.

Ceea ce s-a întâmplat, se știe de acum: Pleșiță nu s-a aruncat în brațele francezilor (ci a murit în țară, de moarte bună, continuând, cu tupeu, să își împrăște cu noroi fostele victime).

Restul se știe mai puțin sau deloc. “Trădătorul” se predase francezilor nu pentru că ar fi avut vreun scrupul ori remușcare pentru uciderea celor doi opozanți (ar fi făcut-o fără crâcnire ca să îi fie lui bine!), ci pentru că știa că, odată misiunea îndeplinită, nu ar mai fi pus vreodată piciorul nu doar în Franța, ci în întregul Occident, evitând astfel să împărtășească soarta sutelor de agenți ai Securității retrași în țară după fuga lui Pacepa și preferând să se înfrupte în continuare din binefacerile capitalismului “decadent”.

Conform penibilului plan francez, Pleșiță ar fi urmat să treacă la “inamic” nu singur, ci – culmea tupeului dezertorului! – alături de mama lui Haiducu, aflată la București. Acțiunea de a “întoarce” un ofițer inamic împotriva fostei sale Centrale și de a-l trimite la fața locului într-o operațiune extrem de riscantă și de ofensivă își dezvăluie astăzi adevărata explicație. Ea era o reacție echivalentă cu tentativa de “influențare” (a se citi: șantajare) a lui Charles Hernu de către Securitatea română, o adevărată “declarație de război”. Este, în rezumat, conținutul “cele de-a patra ipoteze”, care subîntinde analiza autorului.

Francezii au abandonat “cazul Tănase-Goma” pe motiv că Securitatea i-a șantajat cu difuzarea informațiilor legate de isprăvile ministrului lor al Apărării (plan cuprins într-un document al CIE).

Pentru a plăti răpirea și uciderea lui Tănase, Haiducu promise de la Securitate 10.000 de dolari, din care ofițerul însărcinat cu livrarea lor, Stelian Bologan (alias “Bunea”), “ciupise” 500, chipurile pentru a-și mitui șefii. Restul a fost predat de transfug DST, care a plătit biletul de avion București-Paris pentru Adrian Haiducu (fratele transfugului), i-a cumpărat lui Tănase o mașină de ocazie, iar ce a rămas i-a fost înmănat aceluiași pentru a se întreține pe perioada “dispariției” (p. 84-85).

Goma a luat parte la planul DST *à contre-cœur*: l-a soedit încă de la început “idiot”, i-a displicut profund încrederea pe care francezii o aveau în securistul dezertor și a simțit că i se ascunde ceva². În ce îl privește, Tănase a aderat la el din prima clipă, fără să se intereseze de consecințe. De aici și prisma utilității prin care îi percep, și astăzi, pe cei doi, oamenii contraspionajului francez: primul, “«foarte antipatic», «bizar», un «frustrat» care «îi trata de sus» și «era gelos pe Virgil Tănase»”, iar cel de-al doilea, “un visător simpatic” (p. 82).

¹ Cf. Pierre Accoce & Daniel Pouget, *Rețeaua Caraman: Cei treisprezece români care au zguduit NATO*, București 1999.

² Situație descrisă în *Chassé-croisé*, Paris 1983 / *Soldatul câinelui*, București 1991.

Numele celui care i-a dat lui Haiducu otrava pentru asasinarea lui Paul Goma este Ion Deaconescu ("Panduru"), lt.-col., șeful UM 0102 a CIE, Sectorul "ilegali" din America de Nord și America de Sud (p. 72-73).

Soția lui Haiducu i-a arătat autorului înregistrări video ale familiei, care arată cât de strânse au devenit relațiile securistului dezertor cu agenții DST. Ba, mai mult, acesta a nășit unul dintre copiii noilor săi prieteni. În replică, ar fi de meditat asupra faptului că, de pildă, niciunul dintre acești "apărători ai democrației" nu l-a ținut pe genunchi pe Filip Goma, fiul familiei Goma, asupra căruia au avut loc, pe sol francez, două atentate ale Securității: primul în 1978, când avea doi ani și patru luni, printr-o femeie "refugiat politic" în Germania, care venise în vizită la Paris, iar cel de-al doilea în 1980, la vârsta de cinci ani, când s-a încercat răpirea lui de la grădinița de pe rue Manin, din arondismentul 19, unde s-a prezentat de două ori o femeie îmbrăcată în roșu, care pretexta că este o prietenă de familie și că dorește să i se încredințeze copilul, întrucât părinții săi ar fi plecați la un congres³.

Haiducu a continuat să figureze pe ștutul de plată al DST; mai mult, în anii '90 a participat la o operațiune împotriva unui traficant de arme sârb (p. 134). După 1990 a vizitat România și chiar l-a întâlnit pe Pleșiță. A fost implicat în traficul internațional cu cel puțin două dintre operele lui Brâncuși. Pe actul de proveniență al uneia, din seria "Sărutul", se motivează halucinant de cinic că fostul dezertor ar fi primit-o în dar de la Nicolae Ceaușescu (p. 147). A murit în 1998, de hepatită C, după ce anterior făcuse două transplanturi de ficat.

Concluzia autorului este că din această operațiune (atât cea vizibilă cât și, mai ales, cea invizibilă) nimeni nu a avut de câștigat. Nici Franța lui Mitterrand, nici Ceaușescu împreună cu regimul său și, cu atât mai puțin, cei doi scriitori opozanți. Totuși, Ceaușescu a ieșit cel mai șifonat (p. 149).

În fine, vom spune câteva cuvinte despre modul în care este realizată lucrarea.

Genul cărții este cel al investigației jurnalistice, iar relatarea liniară este punctată cu anticipări (prolepse) și reveniri (catalepse), schemă narativă care dă dinamism povestirii. Asemeni istoricului, autorul stăpânește cronologia și este atent la contradicțiile de date și informații din relatări, sau scorneli pur și simplu (ca în cazul lui Pacepa), pe care le amendează judicios.

O investigație de acest tip îl proiectează pe cercetător într-un joc al oglinzilor, îl obligă să străpungă perdeaua de fum pentru a înțelege adevărata miză a acțiunilor celor implicați. În tot acest demers, el trebuie să se supună – credem – unui set de două reguli: *primo*, să suspecteze sistematic că informația livrată este destinată dezinformării, și *secundo* (aparent paradoxal), să aibă o gândire neconspiraționistă. Autorul trece, credem cu succes, această probă.

Vom încheia cu un citat care rezumă experiența lui Liviu Tofan legată de arhivele secrete românești: "După 1990, deschiderea Serviciului de Informații Externe, succesorul CIE, pentru lămurirea problemelor trecutului securist a fost egală cu zero. Dosarele trimise la CNSAS sunt triate și periate, nu cumva să scape ceva «delicat». Zeci de mii de dosare ale Securității sunt încă păstrate la secret. Pentru a proteja pe cine? Cică siguranța națională, așa cum o interpretează birocrății secretelor, de capul lor, desigur. Democrația românească nu-i pentru căței." (p. 146-147)

³ Cf. <http://mircea-stanescu.blogspot.ro/2007/12/securitatea-i-terorismul-internaional.html>.

ADDENDA ET CORRIGENDA

Despre calitatea surselor arhivistice și rolurile autorului-creatorului-deținătorului de documente

Motto:

“În prima jumătate a secolului al XIX-lea, Leopold von Ranke propunea scrierea istoriei «așa cum a fost ea», susținând permanentă întoarcere la document. Cu timpul, o asemenea viziune și-a dovedit limitele, pe măsură ce se extindea constatarea că documentul (și, prin extensie, arhivele) **nu constituie tocmai un element de analiză obiectiv, iar elaborarea lui (lor) este dictată de o sumă întreagă de interese, inclusiv politice.** Ca urmare, prindea contur ideea că, într-o bună măsură, **politicul este cel care poate dicta conținutul unui document.** Mai departe, **arhivele așteaptă să fie prelucrate de către istoric: se ivește un nou mănunchi de interese, de această dată mai puțin politice și mai degrabă intelectuale, iar documentul servește cauzei istoricului care îl utilizează pentru a-și confirma propriile teorii.** Riscul crește în momentul în care istoria însăși cade sub incidența interpretării sale de către factorul politic, iar abordarea istorică își pierde rațiunea căutării adevărului, subordonându-se deseori politicului. Iar politicul produce în continuare documente, ciclul părând să continue imperturbabil.

Tonul voit sceptic al rândurilor de mai sus nu trebuie însă generalizat și nici preluat stricto sensu. El nu se dorește a fi decât o provocare. Una care să incite la dezbateri în jurul triumphiului preconizat mai sus:

Arhive-Istorie-Politică. [s. n.]”*

1. Argument

Citatul de mai sus, care se dorea o incitare metaforică pentru participarea la această conferință organizată de Arhivele Naționale, reprezintă pentru mine un text care putea fi la fel de bine plasat într-un material cu titlul: *Inutilitatea arhivelor*. Așa cum este descris, în fața atâtor riscuri la care este supus bietul document, în fața unui atât de puternic “zgomot” în transmiterea mesajului informațional (recte, de la codificarea unei realități, a unui fapt istoric până la decodificarea lui de către un utilizator, cu scopul de a reconstitui realitatea inițială), întrebarea firească mi se pare a fi: de ce să mai păstrăm arhivele? *Cui prodest?* — oricum totul e acoperit de interese mistificatoare...

Acest text, oricât de metaforic și de general și-ar dori să fie, oricât de împărtășit poate și de către “demitizatorii cu orice preț”, conține erori de apreciere semnificative. Aceste erori se manifestă atât prin interpretarea forțată a unor situații (arhivele ar fi

* Extras din *Invitația de participare la Conferința “Arhive, istorie și politică în România secolelor XIX-XXI”*, 21-22 septembrie 2012, București.

chipurile “element de analiză obiectiv”), cât și prin omisiuni semnificative ale procesului de creare/păstrare/interpretare a izvoarelor istorice (istoricii ar prelucra arhivele, nu arhiviștii...). Cel mai grav însă mi se pare că toate aceste erori au la bază o înțelegere superficială (sau o neînțelegere, mai degrabă) a logicii de creare, păstrare și folosire a arhivelor. Ceea ce este cu adevărat îngrijorător pentru cei care cunosc fenomenul este însă perpetuarea practicilor deficitare legate de crearea și administrarea arhivelor, care amenință calitatea izvoarelor istorice viitoare. Altfel spus, e îngrijorător că nu s-a învățat nimic din trecut...

2. Accidentul de mașină și izvorul istoric

Deși comparația care urmează va ultragia mulți erudiți, cred că este relevantă și adevărată. Această comparație se dorește expresivă pentru prima etapă din munca unui istoric: reconstituirea faptelor. Așadar, cum reconstituie un istoric niște fapte trecute?

Mutatis mutandis, va proceda la fel cum un polițist reconstituie un accident auto. Se delimitează evenimentul; se fac măsurători și se culeg alte date cantitative, măsurabile; se culeg mărturii ale persoanelor implicate; se culeg declarații ale celor care au participat ca martori la acel eveniment. Toate acestea formează un dosar și, apoi, analizându-le, ofițerul va încerca să reconstituie filmul evenimentului: ce s-a întâmplat, cum s-a întâmplat, cum s-a comportat fiecare dintre persoanele implicate, cum ar fi trebuit să se comporte (măsurat cu un sistem de referință – legislația specifică), care au fost factorii care au influențat (în bine sau în rău) un anumit comportament.

Istoricul va proceda identic: va delimita evenimentul, în timp și spațiu; va analiza mărturiile celor direct sau indirect implicați și, dacă este posibil, va aduna date cantitative; va analiza aceste mărturii, încercând să reconstituie evenimentul (ce și cum), comportamentul celor implicați, factorii de influență și consecințele.

Ceea ce este comun, dincolo de mecanism, este însă faptul evident că, neparticipând direct la producerea unui eveniment, niciunul dintre cei doi “reconstituitori” nu poate face altceva decât un exercițiu de imaginație bazat pe “adevărurile” spuse de probe și de mărturii. Atât probele, cât și mărturiile se potrivesc 100% între ele doar în cazul fericit; cel mai adesea, fiecare dintre aceste informații sunt alterate, filtrate de diverși factori, de la decalibrări tehnice ale aparaturii până la subiectivismul de percepere al martorilor umani. Altfel spus, la reconstituire, cei care analizează va trebui să găsească punctul comun al “adevărurilor” individuale și să îl declare pe acesta “adevărul oficial”.

Am insistat intenționat în paragraful anterior asupra “adevărurilor” pentru a sublinia un fapt de bun simț: **arhiva**, ca sumă a unor documente ce cuprind “adevărul” unor evenimente, **nu este Adevărul Absolut**; o arhivă cuprinde “adevărul” instituției care a creat-o. Iar când trebuie făcută o analiză critică a “adevărurilor”, mărturiile instituționale, birocratice, tind, de multe ori, să fie mai credibile decât mărturiile individuale, pentru că **birocrația** lucrează după reguli; tinde spre obiectivitate, spre reducerea subiectivității persoanei și imparțialitate, iar funcționarea tinde să fie continuă, indiferent de persona din spatele funcției. Cel puțin, aceasta ar fi logica de funcționare a birocrației. Acești parametri de funcționare ai instituțiilor, ai organizațiilor sunt cei care dau greutate arhivei și îi asigură locul important în cercetarea trecutului. “Adevărul” istoricilor poate varia, în funcție de pregătirea, modul de gândire și de concepțiile lor; ei vor putea rescrie ori de câte ori vor dori propriile “adevăruri”. Arhiva însă, odată produsă organic, generată direct de procesele instituționale, va rămâne neschimbată, ca

mărturie directă a modului în care o anume organizație, prin angajații ei, a înregistrat o anumită informație despre evenimente. Izvorul istoric de calitate rezultă așadar dintr-o consemnare fidelă a “adevărului” – pe care ar trebui să o realizeze **birocrați** pregătiți profesional, care lucrează în instituții cu reguli clare și ferme –, dintr-o păstrare integrală și contextualizată a aceluși izvor și dintr-o consultare profundă, completă și contextualizată (din nou) a documentelor.

3. Despre calitatea izvorului istoric documentar: crearea documentului

Un truism adeseori neglijat de istorici este acela că “documentul obișnuit nu este creat pentru istorie”¹; el este întocmit pentru a servi instituției în care lucrează autorul documentului², pentru satisfacerea unor interese legitime, imediate și practice. Până când **istoria** va veni să reconstituie un anumit fapt, realitatea și sarcinile de serviciu trebuie gestionate în mod corespunzător, deci documentele trebuie întocmite în așa fel încât instituția să funcționeze și să răspundă cerințelor proprii și celor ale cadrului normativ.

În acest sens, un prim factor care afectează calitatea documentului întocmit este nivelul de competență al autorului. Dacă – reluând exemplul anterior – polițistul care cercetează locul faptei este incompetent profesional de a surprinde realitatea, aceste caracteristici se vor reflecta direct în calitatea documentelor întocmite. Atunci când, ca istoric, vei constata că un document de arhivă este întocmit de o persoană slab pregătită, credibilitatea respectivului izvor ar trebui să fie îndoielnică din start. De pildă, în multe locuri din Arhive se păstrează documentele de naționalizare și inventariere a bunurilor din 1948-1949, realizate de proaspăt “funcționari” numiți din rândurile “clasei muncitoare”, cu o pregătire profesională și o capacitate intelectuală discutabilă. Documentele par a fi scrise de agramați, de absolvenți de maximum patru clase. Ce credibilitate pot avea documentele întocmite de aceștia³? Probabil că ei trebuia să fie supervizați de către persoane mai înzestrate intelectual, însă, atât timp cât doar acei agenți au fost la fața locului, ce mai contează o supervizare formală, *post factum*? De aici putem constata importanța calității funcționarilor ca autori propriu-ziși de documente: un corp funcționăresc de proastă calitate furnizează documente de proastă calitate, care, în final, vor conduce la surse istorice de proastă calitate. Și nu politica e direct vinovată...

Pe de altă parte, chiar și atunci când există competențe, pot exista intenții ilicite, menite să ascundă anumite fapte. Această situație face obiectul unui articol distinct în Codul Penal: “Falsificarea unui înscris oficial cu prilejul întocmirii acestuia, de către un funcționar aflat în exercițiul atribuțiilor de serviciu, prin atestarea unor fapte sau împrejurări necorespunzătoare adevărului ori prin omisiunea cu știință de a insera unele date sau împrejurări, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani” (art. 289)⁴. În

¹ Dimpotrivă, atunci când se declară că un document este destinat istoriei, abia atunci el devine suspect de părerii partizane...

² În prezentul material, vom face următoarele diferențieri: **autor al documentului** = persoana care poartă răspunderea redactării conținutului intelectual al unui document; **supervizor al autorului** = persoana/funcția responsabilă de a verifica forma și fondul unui document întocmit de autor și de a-l valida instituțional (are drept de semnătură); **creator de arhivă** = organizația care produce un fond arhivistic.

³ Amintim și faptul că la retrocedări, instanțele și juriștii statului nu au pus nicio clipă la îndoială aceste documente (cel puțin după informațiile pe care le deținem).

⁴ Remarcăm același articol, cu mult mai larg și detaliat, în *Codul Penal* al lui Cuza (1865), art. 123-124.

măsura în care falsul este incidental și nici supervisorul autorului sau o altă persoană contemporană nu l-a detectat, este mai puțin probabil ca cineva să poată identifica acest fals, după mai multe decenii. “Adevărul”, chiar remarcat corect, va intra astfel în istorie cosmetizat, ca o dovadă a lipsei de profesionalism a celor ce trebuia să depisteze falsul. Politica iarăși nu e vinovată pentru acest lucru...

Mai grave sunt însă situațiile în care falsurile, greșelile, erorile în întocmirea documentelor sunt oficializate instituțional. Acest lucru poate depinde de profesionalismul supervisorilor (care pot fi la fel de nepregătiți ca și autorii documentelor) și, prin aceasta, de nivelul de competență instituțională, dar și de o stare generală de complicitate.

Să luam ca exemplu cazuri din arhivele anilor '80, când state de plată erau întocmite pe formulare diverse, de pildă, pe “fișe de magazie”. Ca utilizator istoric sau jurist, constați de pildă, acolo unde **simți** că ar fi salariul brut, o rubrică “număr rulmenți”; acolo unde ar trebui să fie sporul de vechime – “nr. bile de rulmenți”. Acel document nu mai e nici “fișa de magazie” și nici “stat de plată”; fondul și forma prescrisă de lege nu coincid. Iar dacă cei aproape-contemporani încă mai pot înțelege, prin diverse analogii, și mai pot citi printre rânduri, după două-trei generații de proceduri contabile modificate nimeni nu va mai pricepe acele **meta-informații**. Că au fost întocmite astfel din criză de formulare, că au fost întocmite din lene –, lipsa formei la întocmirea documentelor face din acestea nu doar acte neautentice, ci și o dovadă asupra lipsei profesionalismului și rigorii instituționale în întocmirea propriilor documente. Și, iarăși, politica nu are nicio vină...

Așa cum spuneam, calitatea slabă a izvorului istoric poate fi generată și de falsificarea voită a informației, în complicitate autor-supervisor. Raportările false din timpul regimului comunist încă sunt lucruri general cunoscute⁵. Este absurd să considerăm că Nicolae Ceaușescu, beneficiarul ultim al unor rapoarte, ar fi încurajat falsificările; la fel cum ar fi absurd să credem că cei care întocmeau rapoarte ajustate erau mănași de idealuri preînalte, fie de sabotori, fie de susținători ai regimului. Este mult mai plauzibil să considerăm că acel “falsificator” își asigura mici sau mari avantaje personale, de la siguranța locului de muncă până la asumarea unor merite de bun și harnic angajat. În mod similar, fabricarea de dosare de informatori de către ofițeri din fosta Securitate putea avea diferite scopuri, dar în mod cert nu se număra printre acestea o eventuală intenție de compromitere a unei persoane în regimul politic ce avea să urmeze... Este mai probabil vorba despre buna faptă a vreunui ofițer care își făcea planul la numărul de recrutări de informatori⁶. Aceste acțiuni sunt falsificări evidente și ar fi trebuit să fie identificate și sancționate. Neidentificarea, nesancționarea lor, ba mai mult proliferarea acestora nu indică altceva decât o situație de complicitate de grup a unor persoane care nu și-au îndeplinit, din diverse motive, atribuțiile de serviciu. Opțiunea complicității este

⁵ Personal, nu știu să existe demonstrații academice asupra acestor falsuri în raportări statistice, a locului în care ele se produceau și a persoanelor care le realizau.

⁶ Menționăm aici și exemplul furnizat de dna Zoe Petre cu ocazia discuțiilor din cadrul conferinței, despre funcționarii din timpul regimului nazist, care, în opinia doamnei Petre, ar fi dat dovadă de o lășitate extremă prin evitarea oricărei mențiuni despre lagărele morții. Opinia noastră este însă diferită: dimpotrivă, este o dovadă perfectă despre complicitatea acelor funcționari cu regimul și acțiunile acestuia: autorii documentelor știau că astfel de mărturii pot fi incriminatorii și au avut grijă să nu lase urme documentare despre faptele lor...

însă individuală; ea poate fi caucionată de un anumit context social și politic, dar responsabilitatea rămâne a persoanelor. Iar politica nu are nicio vină...

4. Despre calitatea izvorului istoric documentar: păstrarea documentelor/ arhivei

Odată întocmite și asumate instituțional, documentele vor fi îndeplinit nevoia pentru care au fost întocmite și apoi vor fi trecute în pasiv, adică arhivate. Că ele conțin adevăruri sau falsuri, că ele reflectă buna sau reaua pregătire a funcționarilor – toate se “topesc” în uitarea arhivei unde, pentru buna siguranță a locului de muncă, toți cei care le-au întocmit speră să rămână nederanjate...

Informațiile pot fi însă importante și valoroase, iar istoricii să aștepte să scrie istoria în baza lor. Dar până să ajungă la istorici, pentru potențiale nevoi, aceste documente vor fi păstrate timp de 30 de ani în arhivele creatorilor. Dacă vor fi păstrate...

Ce frumos ar fi să putem reconstitui și scrie astăzi istoria Orașului Stalin! Acest lucru nu mai este însă cu puțință, cel puțin nu pe surse oficiale, atât timp cât arhiva Primăriei pentru prima jumătate a deceniului șase a fost distrusă de inundații și mucegaiuri. Cum a fost atunci? Vom ști o parte din adevăr, dar adevărul administrației orașului nu va fi cunoscut... La fel, vom putea vorbi despre calitatea sau lipsa de calitate a tractoarelor produse la UTB Brașov; dar mai există arhivei ei? Sau ne vom baza pe păreri pro și contra, iar izvoarele istorice reprezentate de contracte de milioane de dolari (câștigate sau pierdute) – care ar reprezenta adevărata dovadă a nivelului de competitivitate – nu vor mai putea fi folosite pentru că poate nu mai sunt?

La fel, folosirea intensivă a documentelor favorizează distrugerea lor. Oricine a văzut un birou de carte funciară a rămas îngrozit cum arată planșe vechi de 100 de ani, care ne arată istoria cea mai exactă a așezărilor: dispunere în teren, amploarea localităților, nivelul tehnic al topografiilor etc. Dar nevoia curentă ignoră cu bună știință istoria, iar izvorul istoric va dispărea prin distrugere.

Păstrarea fragmentară și incompletă poate duce la reconstituiri amuzante, dar nu mai puțin inexacte. S-a spus adesea, cu ocazia reconstituirilor de proprietate, că suprafața de terenuri solicitată pentru retrocedare depășește suprafața localităților⁷ și chiar a țării. Cei care au cercetat astfel de documente știu că, dincolo de posibile fraude, s-ar fi ajuns la această situație tocmai pe baza arhivelor și adevărilor parțiale existente acolo... Puțini știu că la împrumutările din 1945 trebuia să îndeplinești anumite condiții și că, în lipsa acestora, pământul atribuit nu îți mai era acordat. Păstrarea fragmentară a arhivelor acelei perioade a dus ca dosarele primei faze (a repartizărilor de loturi) să fie păstrate, în timp ce documentele cuprinzând corecțiile ulterioare – nu, sau doar parțial. Ca urmare, pe baza arhivei, au putut fi împrumutați oameni care nu au avut, de fapt, pământ niciodată... La fel, un caz celebru este cel al sașilor din comuna Hălchiu, jud. Brașov: locuințele confiscate în 1944-1945 au fost date altor persoane; la întoarcerea din prizonierat, la 1956, foștilor proprietari le-au fost restituite locuințele⁸. Fiecare parte are actele de proprietate valabile la un anumit moment, dar nu s-au păstrat actele... Ca

⁷ De exemplu, <http://www.romanialibera.ro/actualitate/locale/suprafata-de-teren-revendicata-depaseste-possibilitatile-de-restituire-24517.html> (toate trimiterile către resurse de pe Internet din prezentul material au fost reverificate în data de 10 decembrie 2012).

⁸ Fapt care a atras revolta noilor locatari, pentru potolirea cărora a fost nevoie de intervenția Securității... (*Hălchiu – o istorie în imagini*, Brașov 2007, p. 23).

urmare, astăzi, pe același imobil se luptă, cu “acte ferme”, bazate pe arhive incomplete, două rânduri de proprietari...

Un alt exemplu: la sfârșitul deceniului 8 al secolului trecut, în mai multe sectoare de activitate s-a introdus masiv informatizarea. Ce a rămas din arhiva informatică a României comuniste?... Am fost sau nu o țară bananieră? S-a produs sau nu ceva? Exista sau nu un anumit nivel de tehnologizare? Era sau nu eficient? Este posibil ca aceste întrebări să nu primească niciodată un răspuns concret, ci poate doar circumstanțial – în cazurile fericite.

Aceste câteva exemple urmăresc să susțină ideea că păstrarea deficitară a arhivei poate anula profesionalismul autorilor și instituțiilor care au întocmit acele documente – izvoare istorice. **Istoricul poate avea aceste surse de informare dacă ele s-au păstrat;** abia apoi poate pune în discuție calitatea acelor surse, credibilitatea și autenticitatea lor. Și, din nou, Politica nu are nicio vină în nerespectarea legii. Dar istoria are direct de suferit prin izvoare istorice incomplete, parțiale și, implicit-involuntar, părtinitoare.

Însă chiar presupunând că arhiva a fost corect întocmită și corect păstrată, apare un moment în care alt funcționar al Statului trebuie să își dea proba de profesionalism: evaluarea și eliminarea autorizată (selecționarea) documentelor. Producția documentară a birocrăției moderne este atât de mare, încât nimeni nu își poate propune, în mod realist, să păstreze pentru totdeauna întreaga arhivă a unei instituții. Aici intervine arhivistul, prin stabilirea criteriilor după care informațiile (a se citi: documentele) mai puțin importante sunt eliminate, iar cele relevante pentru istoricul instituției și al comunității cu care aceasta a interacționat, să fie păstrate⁹.

Această evaluare a importanței documentelor în vederea păstrării permanente, în vederea “recrutării” izvoarelor istorice, este una de maximă importanță. În primul rând, pentru că istoria va fi scrisă pe baza documentelor păstrate în urma deciziei luate. Și, în al doilea rând, pentru că aceste decizii sunt ireversibile, consecința directă fiind distrugerea acelor documente considerate ca neavând statut de izvoare istorice relevante.

Prima remarcă impune o responsabilitate uriașă pe umerii celor chemați să realizeze/supervizeze această activitate – arhiviștii. Istoricii vor să știe anumite lucruri; ziariștii, altele; amatorii de istorii locale, altele; arhitecți – anumite aspecte etc. Practic, orice persoană poate avea propriile interese în lecturarea unor documente trecute, pentru a scrie o istorie sau a cunoaște ceva de odinioară. Arhiviștii sunt cei chemați să asigure o echilibrare a acestor interese și să asigure o alegere, o selectare proporționată a documentelor care să permită cunoașterea pentru toți cei interesați. Dar care este

⁹ Menționăm aici și intervenția dlui Marius Diaconescu din cadrul dezbaterilor, care susținea că arhivistul nu evaluează sursele istorice, aceasta fiind sarcina istoricului. Remarcăm însă că, până în momentul în care izvorul istoric devine liber accesibil pentru cercetare în cadrul arhivelor istorice, fondurile arhivistice sunt deja selecționate, adică acolo se vor găsi doar acele documente considerate relevante pentru istorie de către arhiviști. Cu alte cuvinte, prima selecție și prima cenzură asupra modului cum va fi scrisă istoria aparține arhiviștilor. Și nu doar în România, ci oriunde există profesia de arhivist. Oricum, asemenea abordări vădesc profunda rămânere în urmă a discuțiilor profesionale, de istorie și arhivistică din România, menținute undeva, la nivelul anilor '60-'70 ai secolului trecut. În prezent, la nivel internațional, evoluțiile interne profesionale istorice și arhivistice au separat atât de mult domeniile, încât, chiar dacă ar fi implicați în procesul de evaluare, istoricii ar face cu greu față unor abordări arhivistice moderne (vezi, în acest sens, o excelentă prezentare în Fr. Blouin Jr & W. Rosenberg, *Processing the Past. Contesting Authority in History and the Archives*, [Oxford] 2013, în special 85-93).

pregătirea arhiviștilor? Care sunt principiile și criteriile pe care le folosesc în această evaluare? Care este măsura în care aceste principii și criterii sunt aplicate și dacă ele sunt filtre suficient de bune pentru viitor? Nu cumva arhiviștii evaluează în funcție de experiența lor concretă (mai mare/mai mică, mai relevantă sau mai puțin relevantă) și mai puțin pe baza unor analize științifice, referitoare la curente de cercetare istorică, cantitate de documente produse, interesele cercetării etc.? Nu cumva e mai mult un joc de zaruri mai degrabă decât o analiză științifică? Nu pot oferi un răspuns și, în general, toate aceste întrebări rareori primesc răspunsuri, din simplul motiv că ele nu sunt adresate...

În fine, asociat aspectului anterior se mai ridică problema distrugerilor neautorizate. Câte instituții nu își distrug neautorizat documentele, pentru că “nu mai e nevoie de ele” sau “e nevoie de spațiu”? Aceste distrugeri fără niciun criteriu de conținut sunt echivalente radierii izvoarelor istorice și ștergerii memoriei instituționale.

Și politica nu are niciun amestec în niciunul din aceste cazuri...

5. Despre calitatea izvorului istoric documentar: Arhivele Naționale

Presupunând că dincolo de toate capcanele pe care activitatea umană le întinde existenței izvoarelor istorice, acestea ajung totuși la locul lor de păstrare “veșnică”: Arhivele Naționale. Aici, înainte de a fi date utilizatorilor spre cercetare, mai sunt supuse unui proces de prelucrare arhivistică. Poate altera acest proces de prelucrare informația istorică?

Teoretic, nu. Principul de bază al activității arhivistice (cel puțin în modelul occidental) este cel al **respectării provenienței**. Acest principiu spune că documentele sunt păstrate așa cum le-a produs instituția creatoare, iar arhivistul trebuie să respecte, să reconstituie și să reflecte acest lucru în instrumentele de evidență. În felul acesta, susțin teoreticienii occidentali, se va asigura contextul original, singurul criteriu de organizare al arhivei cât de cât obiectiv – pentru că rezultă organic, din modul organizației de funcționare și acumulare de documente. Orice altă intervenție asupra documentelor, de reordonare sau clasificare a acestora, este subiectivă, nu reflectă modul de constituire a arhivei și, deși poate crea puncte de acces mai facil, deteriorează contextul istoric.

În practică însă, arhivistica din România nu se axează atât de mult pe principii și, în orice caz, nu prea mult pe principiile arhivisticii occidentale. Accentul metodologic este pus pe controlul informației și mai puțin pe contextul ei; este mai important că ai zece dosare și să ai un rezumat pentru fiecare dosar decât să înțelegi de ce ai acele dosare acolo și nu în altă parte și de ce acele informații există în acea formă și nu într-o formă diferită.

Un exemplu clasic îl reprezintă colecțiile de registre parohiale și de stare civilă. Deși Arhivele nu au preluat decât în puține cazuri astfel de documente direct de la parohii, ele au fost asimilate unei colecții generice și “trans-proveniențiale”, deși acele registre – de stat și bisericești – au fost folosite și completate de către primării (și echivalentele acestora). Această “rupere” a provenienței face ca în unele fonduri arhivistice de primării să existe documente de stare civilă care ar sprijini, în mod normal, citirea și înțelegerea registrelor, însă ele sunt păstrate separat și nu există niciun fel de referință încrucișată cu respectivele registre.

Un alt exemplu îl reprezintă arhivele de întreprinderi. Regăsite printre alte documente, arhivistul se va limita (conform metodologiei) la a lua în evidență niște planuri de camioane, de pildă, fără să încerce să identifice ce reprezintă ele în context,

care era proveniența lor în cadrul arhivei: sunt planuri de producție, sunt proiecte, sunt prototipuri etc.

Se poate spune că aceasta este muncă de istoric, nu de arhivist (sau, mai grav, de funcționar public!). Desigur, însă suntem de părere că este latura istorică a muncii de arhivist deoarece, în caz contrar, rezumarea unui teanc de document nu este o muncă cine știe ce intelectuală (rezumatul unei opere literare se învață în clasa a IV-a și a IX-a, deci nu este nevoie de studii superioare să faci un inventar); istoricul instituțional și al condițiilor de creare a documentelor – da. Problema cea mai gravă este însă că, prin modul de a redacta liste nesfârșite de rezumate fără a le contextualiza, arhivistul poate induce în eroare istoricul. O plasare în context greșit a documentelor poate denatura semnificația informației respective. Un exemplu tipic este dat de documentele fostului Grup Etnic German. Fondurile arhivistice ale GEG au fost confiscate, după 1944, de către prefecturi, de unde au fost preluate la Arhivele Statului. Cum la 1944, în multe cazuri, nu s-au făcut preluări pe bază de inventare, era sarcina arhivistului să identifice acele documente ce aparțineau GEG. În cazul în care documentarea nu a fost corespunzătoare, iar istoricul instituțional a fost slab sau a lipsit complet, o parte a dosarelor GEG au fost încorporate, parțial sau integral, în fondurile prefecturilor, însă cercetătorul nu poate ști decât în măsura în care i se prezintă un istoric al fondului. Altfel, se pot descoperi dosare în fondurile prefecturilor care să dea impresia unor “atribuții” și a unor documentații “întocmite”, în mod cu totul straniu, de fosta instituție a statului.

Cu alte cuvinte, o metodologie arhivistică corectă și modul de respectare a acestora sunt elemente extrem de importante în furnizarea unei informații istorice nealterate și de calitate. Din nou, politica nu are prea mult de-a face cu acest lucru...

6. Istoria de mâine este prezentul de azi. Sursele istorice azi

Să spunem că acestea sunt lucruri trecute. Să spunem că astăzi, într-o societate modernă, plină de certificări standardizate, raționalitate și europenism, asemenea practici nu mai există și sunt create condițiile pentru întocmirea de documente ale instituțiilor publice corecte, legale și fără alterări. Să fie oare așa?

Am fost extrem de surprins să descopăr un ordin al Ministrului Finanțelor prin care o serie de acte financiar-contabile puteau circula fără ștampilă și semnătură¹⁰. Nu este vorba despre niște formulare speciale, ci, în general, simple tipărituri la imprimantă scoase dintr-o bază de date. Despre modul cum aceste baze de date reprezintă “originalul” – sursa de autoritate a informațiilor și despre calitatea lor a vorbit, relativ recent, un raport al Curții de Conturi¹¹...

Alte practici actuale vor să anuleze secole de practică și raționalitate birocratică. Astfel, în istoria umanității s-a ajuns la concluzia că un act încheiat între mai multe părți trebuie întocmit în tot atâtea exemplare câte părți sunt; în felul acesta, fiecare avea reperul legalității și, la nevoie, se puteau compara exemplarele. Cu toate acestea, Statul român a decis că acele cărți de muncă ale angajaților din România nu mai trebuie să existe și la titulari, ci doar într-o bază de date comună, administrată de o entitate privată. La fel, notarii publici nu vor mai întocmi originale multiple pentru părți, ci vor întocmi

¹⁰ Ordin nr. 1364 din 25.09.2007, privind emiterea prin intermediul mijloacelor informatice a unor acte administrative, publicat în “Monitorul Oficial”. Partea I nr. 681 din 08.10.2007.

¹¹ http://economie.hotnews.ro/stiri-finanțe_banci-12943545-raportul-curtii-conturi-trebuie-restructurat-anaf.htm.

un singur original, pentru arhiva lor, după care vor elibera duplicate părților. Istoria ne învață de secole să nu avem încredere, Statul român spune că în țara noastră trebuie să uităm această învățătură...

În fine, pentru că le-am pomenit deja, documentele electronice ridică niște probleme cât se poate de serioase pentru memoria istorică. În vara anului 2012 a existat un scandal legat de niște asumări false de studii ale primului ministru. CV-ul de pe site-ul Guvernului a fost înlocuit cu o versiune corectată. Dacă aceste documente ar fi existat pe hârtie, ele ar fi primit numere de înregistrare și se puteau compara ușor cele două versiuni. Fiind în format electronic, nu mai există nicăieri pe site posibilitatea de a verifica prima formă a documentului și, cu siguranță, niciun identificator care să arate că CV-ul nou este altul decât cel vechi; se poate substitui, e doar un fișier... Există, așadar, documente multe, fără niciun control. Câte documente cu adevărat importante, potențiale izvoare istorice, sunt în aceeași situație?

În același sens, în frenezia tehnologiei insuficient asimilate, tot mai multe instituții încercă să reglementeze folosirea documentelor cu semnătură electronică. O semnătură electronică poate, conform legii, să fie verificată pentru autenticitate timp de zece ani. Ce se întâmplă cu documentele mai vechi de zece ani? În mod normal, pentru acestea ar trebui găsite modalități alternative de verificare a autenticității, integrității și provenienței. Sau, desigur, cineva să re-semneze în permanență actele mai vechi...

Concluzii

Materialul de față și-a propus să arate că, pe drumul unui document de la creare până la folosirea lui de către utilizator (academic sau non-academic), există o serie de faze; în fiecare dintre aceste faze, mai degrabă interese personale și competența/lipsa acesteia determină într-un mod dramatic calitatea informației. Și de calitatea informației depinde, în mare măsură, calitatea istoriei scrisă pe baza acesteia.

Politica are o influență asupra documentelor așa cum influențează viața fiecăruia dintre noi. Însă, exceptând legiferarea regimului de păstrare și acces al arhivelor, nu intervine direct în crearea izvoarelor documentare. Politica este implicată în crearea mediului social, al nivelului de pregătire al funcționarilor etc., dar nu dictează soluții și atitudini; legile o fac. Opțiunile individuale afectează mai mult calitatea informației istorice decât politica.

Arhiva nu este adevărul absolut; arhiva este o colecție de mărturii, în general instituționalizate, despre faptele istorice trecute. În mod normal, arhiva instituțională tinde să fie mai obiectivă, mai impersonală decât mărturiile individuale; regulile de consemnare a informațiilor în documente oficiale sunt oricum mai imparțiale decât regulile de scriere a memoriilor. "Adevărurile" din arhive nu se iau însă ca atare, ci împreună cu condimentul numit "critica izvoarelor". Nimeni, exceptând neinițiații sau răuvoitorii, nu mai consideră arhiva ca o reflectare a Adevărului Absolut.

În fine, o ultimă remarcă: istorici de modă mai veche sau mai nouă sunt extrem de îngrijorați despre falsificarea istoriei trecute (mai ales a celei trecute recent). Nu văd prea des însă îngrijorări despre pregătirea istoriei viitoare: cât de pregătiți sunt funcționarii de azi, cum se păstrează arhivele, cum sunt prelucrate. Sau acestea sunt probleme pentru viitorii istorici?

Bogdan-Florin Popovici

Exerciții de exprimare arhivistică

De nu ar fi fost trecutul nu am avea nici ideea de document, căci ea presupune experiența a ceva ce a fost. Nu există documente ca atare, ci numai ale unui anumit trecut – geologic, biologic, uman preistoric, uman istoric, acesta din urmă singurul care a lăsat și urme scrise ce se deosebesc radical de mulțimea celor nescrise – unelte, arme, costume, obiceiuri, limbă, cântece etc. Prezența unui text este însușirea care le unește, dar alte două le separă între ele și ne obligă să le păstrăm în locuri diferite – în arhive, muzee și biblioteci. Prima dintre aceste însușiri este suportul pe care sunt scrise; unul durabil și rezistent – piatră, lemn, bronz – pentru inscripțiile din muzee, și unul fragil și perisabil – pergament și hârtie – pentru înscrisurile din arhive și biblioteci.

Pe la 1200, când au apărut în Transilvania documentele arhivistice, și până pe la 1300 s-a scris numai pe pergament, importat din Cehia, Austria și Polonia. Apoi a apărut hârtia, adusă la început din Italia, apoi fabricată și în “morile” din Transilvania, care s-a impus repede și a rămas până azi ca materialul de scris cel mai bun și mai ieftin¹.

A doua trăsătură distinctivă a urmelor scrise se întemeiază pe corelația fundamentală comunitate-societate, în care primul termen exprimă adevărată firească, spontană, la conviețuire a membrilor segmentului social, pe când al doilea, dimpotrivă, reflectă participarea interesată și egoistă a lor la activitatea comună. În comunitate se naște și se dezvoltă știința, arta, religia; în societate se formează raporturile juridice și dreptul, cu toate ramificațiile sale. De aici, deosebirea concludentă dintre textele bibliotecilor și cele ale arhivelor: primele provin din manifestări cultural-religioase și au autori, iar celelalte, din activități juridico-administrative și de la emitenți – împărați, regi, voievozi, vicevoievozi, comitate, orașe, instituții judecătorești – toți cu autoritate de a cere destinatarilor, nominalizați sau nu, să facă ori să nu facă ceva, și de a-i informa.

Din cele expuse până aici se desprind trei caracteristici primare ale documentelor arhivistice – emitenții, destinatarii și materialul fragil pe care au fost scrise. Mai trebuie să o adăugăm și pe ultima, și anume, forma dată documentelor potrivit conținutului lor: privilegii, scrisori închise și deschise, mandate, edicte, diplome pentru cele medievale și moderne; proclamații, memorii, proteste, regulamente, contracte particulare sau colective, rapoarte, certificate, sondaje de opinie, statistici și încă multe altele pentru cele de astăzi. Prin scrisoarea deschisă din 20 septembrie 1377, Ludovic I, rege al Ungariei, dăruia orașului Cluj satul Feleac, locuit de 20 de familii de țărani români, iar un urmaș al său, Sigismund de Luxemburg, îi permitea acestui oraș, prin privilegiul din 7 iulie 1405, să se împrejmuiească cu ziduri de apărare. Mai târziu, în 16 februarie 1699 și 19 martie 1701, s-au emis cunoscutele “diplome leopoldine” cu privire la statutul preoților de lege răsăriteană, care se vor uni cu biserica Romei, precum și edictul din 13 iulie 1759, dat de suverana Maria Terezia pentru cei ce nu primeau uniația;

¹ Scrisul nu este singura modalitate de a obține documente arhivistice. Altele mai noi sunt pelicula cinematografică, benzile magnetice, suporturile electronice – CD-uri, DVD-uri, stick-uri de memorie care pot stoca pe suprafețe foarte mici o cantitate mare de informații. Dar este o întrebare dacă aceste dispozitive vor avea durata documentelor medievale, precum cele de pe la 1400, care se pot citi foarte bine și astăzi. Mai au, ca și hârtia, dezavantajul fragilității. Cele dintâi instrumente de scris au fost bucăți de trestie și pene tari de gâscă, ascuțite de notari, care își preparau și cerneala, întotdeauna neagră.

iar pentru secolul al XIX-lea, sunt specifice documente ca *Petițiunea națională* din mai 1848 de la Blaj, pentru drepturile românilor din Transilvania, sau *Proclamația de la Islaz* din luna iunie a aceluiași an, cu un program revoluționar pentru Țara Românească.

Cele patru caracteristici stabilite mai sus nu sunt, de fapt, decât condițiile în care putem vorbi despre existența documentelor arhivistice. Esențială este decizia sau, cel puțin, intenția noastră de a le păstra atât cât ne sunt necesare, ori să facem din ele bunuri proprii sau ale societății. Valoarea lor documentară nu le este intrinsecă, ci una atribuită de noi după interesele și convingerile noastre, și pe care le-o putem retrage oricând. O și facem atunci când selecționăm arhivele după indicatoare care arată pentru fiecare categorie de acte² durata valorii lor documentare. Numai faptul că unele sunt declarate “permanente” ne dau iluzia că o asemenea valoare le este obiectivă, o proprietate a lor.

Păstrarea documentelor duce, firesc, la constituirea de arhive, aceste sedimente ordonate de înscrisuri care trebuie să fi fost la începuturile lor niște maldăre de hârtii puse acolo la întâmplare. Regăsirea tot mai anevoioasă a celor necesare a impus însă de la o vreme constituirea lor într-un anumit fel. Cea mai veche arhivă cunoscută în Transilvania este cea a orașului Brașov, un *repositorium* alcătuit cronologic și pe categorii de documente de bistrițeanul Christian Pomarius pe la 1550. Sub litera “A”, de pildă, a așezat privilegiile acordate orașului între 1353 și 1452 de regii Ungariei³. Astăzi avem arhive la toate nivelurile în care cel mai important principiu de ordonare și evidență este fondul arhivistic, ca unitate organică a înscrisurilor lăsate de fondatorul de arhivă – instituție sau persoană particulară. Astfel de fonduri sunt *Episcopia greco-catolică de Cluj-Gherla* sau *Emil Racoviță*, păstrate la Arhivele Naționale din Cluj.

Aceste fonduri au un caracter juridic-administrativ ca și documentele din care sunt constituite, și lor li se opun, în sfera culturii, fonotecile și filmotecile. Este, așadar, greșit să se vorbească de “arhive de aur” sau de “arhive de folclor”⁴, așa cum auzim deseori pe la posturile de televiziune și de radio. Avem însă arhive curente, cum este cea a orașului Cluj, în care se pot face depuneri noi, precum și arhive istorice, definitiv închise, ca aceea a Oficiului superior minier din Zlatna, care a funcționat în secolul al XVIII-lea.

Un alt mijloc de ordonare folosit în arhive sunt colecțiile, alcătuite pornind nu de la un fondator de arhivă, ci de la materialul, forma sau altă proprietate a documentelor care le compun. Avem astfel colecții de pergamente, de privilegii, de hârti etc.

Nimic aprioric, așadar, în arhivele noastre; totul este empiric, la nivelul experienței și la fel va fi și pentru cele viitoare, probabil electronice.

Alexandru Tamaș

² Documentul arhivistic este adeseori numit *act*, deși cei doi termeni nu sunt sinonimi. Etimologic, *actul* provine din participiul perfect al verbului *ago, agere* (a face, a înfăptui), iar cel de *document*, tot de la un participiul perfect, de la *doctum*, dar al verbului *doceo, docere* (a informa). Termenul *act* corespunde atunci cu faza inițială a documentului arhivistic, când acesta este întocmit și pus în circulație de emitent, dar nu se potrivește cu faza finală, de păstrare. Raportul dintre ei este mai degrabă unul recesiv: un înscris intră în existență ca *act*, dar este păstrat ca *document*.

³ Gernot Nussbächer, *Din activitatea arhivistică a lui Cristian Pomarius*, “Revista Arhivelor” 8 (1965), 2, p. 175.

⁴ Nici manuscrisele lăsate de Alexandru Dragomir nu își au locul într-o arhivă, cum cred editorii lor (*Meditații despre epoca modernă*, București 2010, p. 5), mai ales că au fost găsite în străfundurile unui dulap. Ele sunt manuscrise și locul lor este într-o bibliotecă.

“A fost sau n-a fost?” – scurt răspuns către domnul Constantin Rezachevici

Contemporanistul Cristian Vasile ne înștiințează că, în paginile unui număr din *Ziarul financiar* (octombrie 2012), medievistul Constantin Rezachevici face, în cadrul unui interviu, un scurt rechizitoriu asupra unei la fel de succinte aprecieri pe care ne-am permis să o strecurăm în primul număr al revistei *Archiva Moldaviae*. Trimiterea bibliografică este limpede: p. 79 din numărul I (2009) al *Archiva Moldovei* [sic!]. Pentru a nu lăsa loc vreunui echivoc, redăm integral ceea ce scriam în revista menționată: “Ca un fel de minimă contrapondere, prezenta lucrare caută să depășească strâmtul cadru al faptelor. Poate ca termenul derizoriu de «sursologie» încă provoacă temeri, însă ne exprimăm punctul de vedere în conformitate cu care istoria evenimentială a ajuns oarecum într-un punct mort. Evenimentele sunt cvasicunoscute, ori readucerea lor în discursul actual ar putea conduce la riscul de a reduce expunerea la nivel strict de comemorare, în detrimentul interpretării istorice. De aceea, vom încerca să trecem de la nivelul «ce s-a întâmplat?» la o altă ștachetă (nu neapărat mai înaltă, dar în mod sigur mai puțin abordată în istoriografia românească), anume «ce s-a scris despre ce s-a întâmplat?»”¹. Acesta este pasajul care l-a deranjat pe domnul Rezachevici și care îi oferă oportunitatea de a conchide: “ceea ce, în realitate, în ciuda exprimării prețioase, nu e altceva decât o banală introducere bibliografică de la începutul oricărei teme, așa cum s-a făcut în toate timpurile!”

De fapt, ceea ce intenționam să aducem în discuție era separația dintre **percepție** – care presupune contemporaneitatea cu faptele descrise –, și **representare** – care accentuează modalitatea în care respectivele fapte sunt privite de la distanță de secole. Pentru lămurirea diferenței dintre cele două tipuri de abordare, cel al **percepției** și cel al **representării**, Marc Carrier² găsește o explicație potrivită, atunci când precizează: “*Les concepts «perception» et «représentation» demandent d’être précisés. Pour les limites de cette analyse, la perception se distingue de la représentation du fait qu’elle est davantage physique, c’est-à-dire qu’elle provient directement des sensations, donc qu’elle est à la fois oculaire et consciente. La représentation, en contrepartie, se veut davantage une image mentale ou culturelle, qui se rapporte à une figure, un symbole ou un signe. La représentation n’est donc pas nécessairement oculaire, mais bien une image réelle ou non d’un objet, d’une personne ou d’un événement. En effet, le sens ou l’image mentale provoquée par ces éléments est unique à chaque culture: c’est, en fait, un phénomène sociologique de «représentation collective»*³. Or, la représentation nous sera utile pour les chroniqueurs qui n’ont pas vu directement le cérémonial; elle nous offre une fenêtre sur les mentalités du monde médiéval occidental, sur ses façons d’organiser la réalité.” În consecință, pentru separația dintre **percepție** și **representare**, totul depinde de

¹ Șerban Marin, *Însemnări din jurnalul venețianului Marino Sanudo referitoare la ultimii ani de domnie ai lui Ștefan cel Mare. Ambasadele Moldovei la Veneția*, „Archiva Moldaviae” I (2009), p. 79-91 (79).

² Marc Carrier, *L’image du grec selon les chroniqueurs des croisades: perceptions et reactions face au ceremonial byzantin. 1096 à 1204*, 2000 [= <http://www.callisto.si.usherb.ca/~croisade/Byzance.htm>].

³ M. Carrier face trimitere aici la Roger Chartier. *Le monde comme représentation*, “Annales. Economies. Sociétés. Civilisations” 44 (1989), 6, p. 1505-1519.

“materia primă” utilizată, dacă sursele la îndemâna istoricului sunt sau nu contemporane cu evenimentele luate în considerare.

Apreciind subtilitatea domnului C. Rezachevici de a nu ne nominaliza, ne permitem – fără a emite pretenția angajării în vreo polemică – să subliniem câteva aspecte asupra modului nostru de a vedea lucrurile și să constatăm punctul din care abordarea lui C. Rezachevici se desparte de a noastră. În fond, provocarea lansată de domnia sa ne-a sporit curiozitatea, făcându-ne să lecturăm cu atenție și restul interviului găzduit de *Ziarul financiar*.

Devine limpede apartenența lui C. Rezachevici la o școală istorică care nu ezită să își exprime reticențele față de tot ceea ce este nou, plasându-l în categoria nostalgicilor.

Stilul domniei sale apelează în mod constant la adversative. (“Libertatea de exprimare a un lucru bun, [...], dar [...]”; “libertatea de exprimare e benefică, dar [...]”; “Desigur, e un fapt foarte benefic deschiderea spre exterior survenită după 1989. [...] Numai că [...]” etc.) Este o metodă de înșelare a aparențelor, operată cu mai mult sau mai puțin succes. În fond, miezul problemei este atins: anume, orice încercare post-1989 de a dinamiza discursul istoric românesc se izbește de un zid al conservatorismului.

“Mingea aruncată la fileu” de către intervievator, exprimată prin formula introductivă “Vorbeați despre bune și rele în istoriografia actuală...” și asigurând astfel un cadru maniheist adecvat, îi oferă lui C. Rezachevici ocazia potrivită pentru a “înfiera” cu ironia aferentă anumite practici actuale din istoriografie. Prin urmare, nu este deloc dificil a se constata cu cine ține C. Rezachevici să se războiască. Și constatăm o aciditate ieșită din comun față de bursierii care studiază istoria în străinătate⁴, de istoricii care practică eșistica, de istoria generalizatoare, de cei care utilizează internet-ul (!)... Ca un dărz oponent al acestora stă, ca un far călăuzitor, “istoricul serios” (nefericită și goală de conținut sintagmă!), “avizat” de către “sacrosanta” Academie.

Nu este un discurs original... El reflectă un punct de vedere deja implementat după 1990 în istoriografia românească (de sus în jos, am adăuga). Este poate exprimarea unei reacții de neacceptare a ceea ce este nou, poate chiar de inadaptare și neputință... La fel de bine, acest gen de abordare este tocmai cel care cauzează ceea ce însuși dl. Rezachevici deplânge la un moment dat, atunci când constată că “Nu e întâmplător faptul că în vremea noastră istoria românilor e fie trecută cu totul cu vederea, fie abia menționată în istoria Europei”... Ne permitem un avertisment: istoricul de astăzi nu se mai poate închide în peșteră!

Pe de altă parte, firește, ne raliem fără echivoc opțiunilor domnului Rezachevici referitoare la impostură, la modalitatea facilă de obținere a titlului de doctor, la fenomenul nociv al plagiatului, implicarea dăunătoare a politicianului în (re)scrierea istoriei etc. De asemenea, putem adera și la opiniile exprimate de dl. Rezachevici vizavi de avantajele istoricilor contemporaniști față de medievști (deși, în acest din urmă caz, ne permitem să opinăm că nu este tocmai cea mai fericită comparație, apreciind, încă o dată, că avem de a face cu două domenii cu totul diferite).

⁴ Considerentul potrivit căruia istoria României nu se poate studia decât în România îl apreciem ca fiind de-a dreptul halucinant!

Ne exprimăm însă părerea de rău, dacă nu chiar stuporea că, pe același plan cu asemenea cazuri, domnia sa plasează bursieri “Soros”⁵ și, în general, cei care studiază în afara granițelor.

Acest șir de ditirambe este în cele din urmă “încununat” cu acuza la adresa citatului nostru menționat la începutul acestei succinte intervenții. Suntem onorați! Atâta doar că, prin contracararea întrucâtva a categorisirilor domnului Rezachevici, îl înștiințăm că ne străduim să trecem testul propus de domnia sa, fie și numai prin aceea că, în decursul timpului, ne-am încadrat onorabil în îndeplinirea unora dintre criteriile domniei sale de a accede în tagma istoricilor “adevărați” și în satisfacerea setului de valori aferent accepțiunii domnului Rezachevici, prin publicarea unui volum de studii la Editura Academiei în 2008, un al doilea fiind sub tipar (în consecință, Academia nu ne-a exclus cu totul din “templu”), prin munca depusă de aproape două decenii în Arhivele Naționale (așadar, lucrul direct cu documentul de arhivă face parte din viața noastră științifică de zi cu zi!) sau prin lucrul constant cu manuscrisele venețiene (prin urmare, paleografia nu ne este tocmai străină!). Prin urmare, deși ne-am permis “erezia” de a beneficia de o bursă “Soros” în 1997-1998 și de a studia în străinătate (în special în 1999-2000, 2011-2012 etc.), nu ne-am îndepărtat de la lucrul direct cu documentele și nici de la relaționarea cu forul academic.

În aceste condiții, ne permitem în continuare să facem cu lejeritate pasul de la “ce anume s-a întâmplat” la “ce s-a scris despre ce s-a întâmplat”, operând astfel nu numai cu documentul în sine, ci și cu investigarea a ceea ce se află în spatele fiecărui document. Este un drum anevoios, este adevărat, însă îl asigurăm pe domnul C. Rezachevici că depunem eforturile necesare pentru a-l străbate în continuare.

Șerban V. Marin

⁵ În fapt, bursele respective nu mai poartă de multă vreme numele miliardarului american, însă utilizarea accentuată a rezonanței maghiare a acestuia oferă din belșug muniție “argumentației” cu iz naționalist, atât de des probată în discursul preluat și de către domnul Rezachevici.

Colocviul *Dora D'Istria, Balcanii și Orientul*

Colocviul *Dora D'Istria, Balcanii și Orientul*. Noi perspective și abordări disciplinare se înscrie în seria preocupărilor cercetătorului Liviu Bordaș de a readuce în memoria publicului român un personaj de excepție, *nom de plume* Dora d'Istria. Organizat sub egida Academiei Române și a Institutului de Studii Sud-Est Europene în data de 26 septembrie 2012 la Casa Oamenilor de Știință, colocviul a readus în fața publicului românesc numele și opera Elenei Ghica (n. 22 ianuarie 1828, București-d. 17 noiembrie 1888, Florența), căsătorită cu ducele Koltsov-Massalsky, nepoată a domnitorului Grigore Ghica al IV-lea.

Beneficiind încă din copilărie de o educație de excepție cu savantul grec G. G. Papadopoulos, a continuat studiile la Dresda, Viena, Veneția și Berlin. Întoarsă în țară în 1849, se căsătorește cu ducele rus Alexandr Koltsov-Massalsky și trăiesc împreună câțiva ani în Rusia, mai ales în Sankt Petersburg, unde Dora are ocazia să facă o comparație între creștinismul occidental și bigotismul ortodoxist rus. Climatului rus fiind defavorabil sănătății ei, călătorește în Elveția, apoi în Grecia, Anatolia, Franța, Irlanda, Statele Unite, stabilindu-se la Florența, în Italia. Scrie în limba franceză, făcând cunoscute Europei realitățile balcanice din punct de vedere religios, etnografic, artistic. A îmbrățișat cauza mișcărilor naționale din Grecia și Albania (țări de care o legau rădăcinile familiale), de emancipare a civilizațiilor Orientului și de emancipare a femeilor.

Moderatorul Liviu Bordaș identifică în călătoriile Dorei D'Istria trei componente: călătoria reală, călătoria imaginară și călătoria livrescă, iar opera sa o împarte în două categorii: articole jurnalistice de popularizare și cărțile, mai cunoscute fiind acestea din urmă.

Antonio d'Alessandri, de la Universitatea Roma Tre, autor al unei monografii dedicate scriitoarei, scoate în evidență în comunicarea sa, *Dora d'Istria et le voyage comme écriture*, calitățile acesteia: călătoare, cosmopolită, intelectuală și cetățean european, caracterizându-i stilul drept eclectic și eterogen: nici simple cărți de călătorie, nici studii pe deplin științifice, stilul său unic făcând cunoscute Occidentului realitățile sud-est europene.

Istoricul Georgeta Filitti, în comunicarea sa *Călătoria în Rumolia și Moreea, manuscrisul regăsit din ediția românească a operelor Dorei d'Istria* (tradus de Grigorie Peretz), constată raritatea edițiilor românești ale operei scriitoarei și face un itinerariu interesant al preocupărilor dedicate națiunilor balcanice în care aceasta își regăsește rădăcinile familiei, invocând atât elementele geografice, cât și elemente de artă populară.

Ileana Mihăilă, de la Facultatea de Limbi Străine, Universitatea din București, evocă în prezentarea sa, *Civilizația turcă în scrierile Dorei d'Istria*, cunoscutele paragrafe eminesciene din *Scrisoarea a III-a* în care se relatează visul sultanului, invocând probabilitatea ca Eminescu să fi cunoscut legenda sultanului și a lunii prin intermediul operei Dorei d'Istria, dar și regretul că fondul *Eminescu* de la Biblioteca Centrală Universitară, care ar fi putut stabili cu certitudine anumite filiații de idei, ar fi ars în incendiul din timpul revoluției din decembrie 1989. Ileana Mihăilă a propus numele

polivalentei personalități a Dorei d'Istria în cadrul unui proiect multinațional în arealul studiilor feministe.

Jordan Datcu, cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Literară, în studiul său, *Dora d'Istria și etnografia Europei de Sud-Est*, pune în legătură contemporaneitatea studiilor etnografice ale Dorei d'Istria cu lupta românilor transilvăneni pentru afirmarea identității naționale prin studii etnografice, citând în acest sens lucrări ale lui G. Barișiu.

O masă rotundă dedicată proiectului editării *Operele Complete* ale Dorei d'Istria a reiterat dorința specialiștilor de a realiza o ediție completă care să redea publicului românesc această scriitoare pe nedrept lăsată pradă uitării, oferta rămânând deschisă editurilor care vor dori să contribuie la acest proiect.

Sesiunea a II-a a fost deschisă de George Enache de la Universitatea "Dunărea de Jos", cu o comunicare privind influențele religioase și ideile progresiste în opera Dorei d'Istria. Comunicarea a fost foarte bine organizată, argumentată sistematic. Prezentarea a debutat cu o comparație între ideile lui Budha și cele ale lui Marx, demonstrând perenitatea unor idei, credințe, regăsire și la Dora d'Istria. De asemenea, spiritul romantismului a influențat-o și el pe Dora d'Istria. Ea fiind implicată social a promovat creștinismul, mai ales ortodoxia, dar un creștinism activ, progresist, opus misticismului. Totodată, ea prezenta Occidentul caracterizat prin raționalism, echilibru, civilizație în paralel cu Orientul pasivității, misticismului, evadării din realitate.

H. C. Cicortaș, de la *Centro per le Scienze religiose* din Trento, a prezentat scrisori ale Dorei d'Istria aflate în arhivele italiene, precizând că toate au fost redactate în limba franceză, deși autoarea trăia în Italia. Sunt păstrate astfel informații cu valoare diferită care pot fi deduse din aceste scrisori: opinii ale Dorei d'Istria privind importanța culturii, a cântecelor populare, numeroase informații despre grădina lucrată de Dora d'Istria în casa ei din Florența și multe altele. De reținut uneori și terminologia utilizată de Dora d'Istria, de exemplu teritoriul Transilvaniei este numit "teritoriu al Italiei răsăritene".

Biografia și influența culturală, educativă exercitată de G. Papadopol asupra Dorei d'Istria au fost prezentate de Lia Brad Chisacof, cercetătoare la Institutul de Studii Sud-Est Europene și moderatoarea sesiunii. Papadopol a fost profesor, publicist, politician, care a copilărit în Principatele Române, a trăit cea mai mare parte a vieții în Grecia, la Atena, unde a activat și ca profesor de istoria artei. El a influențat și cultura Dorei d'Istria, educând-o, probabil, în limbile greacă și franceză.

O comunicare complexă despre Dora d'Istria a fost susținută de Liviu Bordaș, cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene, care a prezentat și demonstrat cu importante surse istorice opiniile Dorei d'Istria: concepția religioasă (ortodoxismul considerat superior catolicismului), etnică (o adevărată scară ierarhică a etniilor din Balcani, turcii fiind la nivelul inferior, apoi bulgarii, sârbii, la nivel superior fiind considerați românii, grecii și albanezii), istorică (pelasgii considerați arienii Balcanilor, strămoșii noștri) și multe altele. De asemenea, a analizat scrieri ale Dorei d'Istria despre istoria Orientului care s-au păstrat.

Colocviul s-a finalizat prin discuții, scurte prezentări ale opiniilor domnilor Nicolae-Șerban Tanașoca și Mihai Dimitrie Ghica.

Ca arhiviști, am fost interesați de povestea arhivei acestei scriitoare, care a lăsat moștenire o bună parte din averea sa Eforiei Spitalelor Civile, iar Primăria București, executor testamentar, nu a exprimat un minimum de recunoștință folosind numele donatoarei într-un toponim de orice fel: stradă, fundație, monument etc. Aflăm dintr-un

articol al lui Liviu Bordaș din 2008: “Desigur, în privința corespondenței inedite și a manuscriselor Dorei d’Istria care s-au mai păstrat, rămîne încă aproape totul de făcut. Arhivele ruse și elene nu și-au trădat încă secretele în privința ei, iar cele germane, austriece, elvețiene, americane, brazilene, chiar și cele franceze abia au lăsat întrezărite paginile acoperite cu frumoasa-i caligrafie. Mărturisesc că nu am încetat să sper că arhiva ei personală, ale cărei urme s-au pierdut după moarte, se păstrează undeva – dacă nu în vreun subsol italian, atunci în întunericul uneia dintre instituțiile rusești specializate în administrarea uitării. Căci, așa cum Elena Ghica nu a renunțat la cetățenia rusă, nici omniprezenții agenți ai Imperiului nu au pierdut-o din vedere pe principesa Koltzov-Massalski. Prima persoană care s-a prezentat la Villa d’Istria, a doua zi după moartea proprietarei, a fost chiar consulul rus din Florența. Imperiul s-a grăbit să-și pună sigiliul atît pe lăzile cu manuscrise, cît și pe biblioteca celei care ratase ultima șansă a Rurikovicilor de-a mai avea un moștenitor”¹.

Filiera română a arhivei Elenei Ghica ar putea fi urmărită în fondul Eforia Spitalelor Civile, instituție expropriată de guvernul Averescu în 1921 și preluată probabil de Ministerul Sănătății.

În fondul familial *Ghica* de la Arhivele Naționale întâlnim corespondență referitoare la chestiuni oficiale, personale și patrimoniale ale membrilor familiei Ghica, respectiv Grigore Al. Ghica, numeroase situații conținând venituri și cheltuieli ale casei marelui ban M. Ghica (tatăl Dorei) în timpul vieții, dar și după moartea acestuia, situația moșiilor, prințesa Elena Masalski (Dora d’Istria) apărând doar în câteva documente atestând plăți făcute unor persoane, în scrisori despre chestiuni familiale, un proces pentru moștenire cu Gh. Ghica și Vladimir Ghica, cadouri primite de ziua ei de naștere în 1882.

Laura Dumitru
Monica Negru

Din Rusia – cu sufletul deschis

O întreagă pleiadă de scriitori, critici literari, traducători, editori de carte, artiști plastici, regizori, scenariști și actori ruși s-a perindat în București la finele anului pentru a sărbători “Zilele culturii ruse «Din Rusia – cu sufletul deschis»”. Aflat la a doua ediție, evenimentul, desfășurat sub auspiciile Agenției Federale de Presă și Comunicare în Masă și ale Ambasadei Federației Ruse la București, s-a petrecut în Capitală și în câteva mari orașe ale țării (Cluj-Napoca, Constanța și Iași), în perioada 20 noiembrie-7 decembrie 2012.

Organizatorii ruși și partenerii lor din România – Biblioteca Metropolitană, Departamentul de Filologie Rusă și Slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine, Centrul Cultural Rus al Academiei de Studii Economice, Comunitatea Rușilor Lipoveni din România, Ministerul Culturii și Patrimoniului Național, Primăria Municipiului București ș. a. – și-au propus nu doar să prezinte publicului român cultura rusă de astăzi,

¹ Liviu Bordaș, *Dor de Dunăre și alte nostalgii cosmopolite. Prețul cosmopolitismului*, în ediția online a “Observatorului Cultural”: http://www.observatorcultural.ro/Dor-de-Dunare-si-alte-nostalgii-cosmopolite*articleID_20309-articles_details.html.

ci mai ales să contribuie la eliminarea stereotipurilor negative care s-au creat în timp în conștiința românească în privința influenței rusești. Excelența Sa, ambasadorul Oleg Sergheievici Malghinov, a subliniat această idee centrală a diplomației Kremlinului la conferința de presă prilejuită de solemnitatea deschiderii zilelor culturii ruse, care a avut loc la Biblioteca Metropolitană București cu participarea reprezentanților corpului diplomatic și a altor invitați, personalități culturale proeminente din cele două țări. În seara zilei de 20 noiembrie, în aula Academiei de Studii Economice s-a vernisat expoziția de pictură contemporană *Călătorii* a Centrului de Artă „Heart of Art” din Moscova.

Activitățile consacrate promovării limbii și culturii ruse în România au coincis cu zilele Târgului internațional *Gaudeamus – Carte de învățătură*. În cuvântul de deschidere rostit la inaugurarea standului național de carte al Federației Ruse, ambasadorul rus la București și-a exprimat dorința de a vedea din nou “cât mai multă carte rusă în România” și a apreciat că târgul este o bună ocazie de a promova atât literatura rusă din secolele al XIX-lea-al XX-lea, “cărțile cu care au crescut și au fost educate generații întregi”, cât și scrierile contemporane. Totodată, O. S. Malghinov a constatat cu evidentă mulțumire că tânărul public cititor din România nu numai că este familiarizat cu operele clasicilor ruși, dar se menține conectat la noutățile vieții culturale rusești și cunoaște producțiile editoriale recente. La standul de carte rusă de la pavilionul central Romexpo, cititorii au avut posibilitatea de a răsfoi cele mai noi publicații rusești și de a interacționa cu autorii, cu editorii și reprezentanții celor mai mari librării din Moscova în timpul unei generoase serii de lansări, mese rotunde și conferințe pe teme de maximă aderență (precum *Cehov și contemporaneitatea și Influența istoriei asupra literaturii*). Cinefilii l-au interviewat pe Ilya Boiașov, istoric și autor al romanului care a stat la baza ecranizării *Tigrul alb*, film regizat de Karen Șahnazarov și nominalizat la premiul Oscar în anul 2012.

Invitații i-au cunoscut îndeaproape pe Andrei Volos, laureat al Premiului de Stat al Federației Ruse pentru romanul *Hurramabad* – intitulat după numele orașului imaginar al fericirii din poveștile persane și turcice (cartea alude la capitala Tadjikistanului, Dușanbe) –, care și-a lansat la București noul roman, *Întoarcere în Panchrud*, și pe Leonid Iuzefovici, laureatul Premiului I “*Bol’șaiia kniga*” pentru romanul *Cocorii și piticii*. Au mai susținut alocuțiuni Marina Kameneva (directoarea Librăriei “Moscova”, cel mai mare magazin de carte din capitala Rusiei), Dmitri Itskovich (filolog, jurnalist, editor, președinte-proprietar al grupului de companii “OGI”), Nikolaj Aleksandrov (scriitor și critic literar), Maksim Amelin (poet, traducător și editor), Andrei Rybakov (pictor-decorator de carte). Aceștia și mulți alți intelectuali din Rusia și România s-au implicat în prelegerile publice, serile de creație și întâlnirile literare și artistice organizate la Biblioteca Metropolitană sau la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, la Ministerul Culturii și Patrimoniului Național, la Școala de pe lângă Ambasada Federației Ruse la București. A fost abordată o gamă largă de domenii de interes științific și cultural, de la poezie, literatură rusă contemporană și probleme practice ale traducerii de versuri și proză, la aspecte puțin cunoscute publicului român cu privire la istoria creștinismului răsăritean și a creștinismului rus de rit vechi. Remarcăm aici lansarea antologiei de poezie *Cele mai frumoase poezii ale anului 2012*, a poetului, criticului literar și traducătorului din literatura clasică Maksim Amelin, și discuțiile captivante, orientate asupra problemelor de traductologie, moderate de către Antoaneta Olteanu, traducător de literatură rusă, și de Marina Borodițkaia, poet și traducător de versuri, autoarea unor cărți

pentru copii și a uneia dintre primele traduceri în rusă a operei rock *Jesus Christ Superstar* (1970-1971), creată de Andrew Lloyd Webber și Timothy Miles Bindon Rice.

Deosebit de interesante în egală măsură pentru public și istorici au fost conferința și prelegerea publică despre creștinii de rit vechi și literatura lor în istoria europeană, susținute de către Aleksei Muraviov¹, istoric al religiilor și specialist în probleme de istorie a creștinismului răsăritean și bizantin (oriental).

Manifestările publice ocazionate de promovarea culturii ruse în România au culminat cu organizarea “Zilelor filmului rus”. Astfel, în perioada 4-7 decembrie 2012, la București a avut loc simpozionul internațional *Tarkovski în 2012. 80 de ani de la naștere*, care a interesat și reunit regizori și critici de film ruși și europeni, printre care Marina Tarkovskaia (sora lui Andrei Tarkovski), regizorul Aleksandr Gordon, istoricul de film Dmitri Salinski, artistul-fotograf Layla Alexander-Garett, iar între intervenienți s-au numărat și oameni de cultură și artă sau jurnaliști români (Elena Dulgheru, Manuela Cernat, Alexandra Titu, Elena Loghinovski, Costion Nicolescu). Iubitorii filmelor lui Tarkovski au revăzut la Cinemateca “Eforie” capodoperele cinematografice *Patimile după Andrei* (variante originală a multpremiatului film *Andrei Rubliov*, din 1966) și pelicula originală *Solaris* (producție URSS din 1972, distinsă cu premii internaționale în anii 1972-1973). Au fost proiectate și câteva filme documentare: *Culegătorul de vise* (2006) de Evgheni Borzov, *Enigma lui Andrei Rubliov* (2007) de Serghei Karpuhin, și *Atracția memoriei* (2006), un prețios film cu valoare de document, care redă, prin interviuri cu martori, o întâlnire de creație aproape uitată a lui A. Tarkovski cu cinefilii din regiunea sa natală, Ivanovo, petrecută în 1976.

Cel mai important eveniment al zilelor culturii ruse a fost, fără îndoială, gestul donării către Academia Română a primelor 25 de volume ale *Integralei Manuscriselor Dimitrie Cantemir*. Ceremonia, oficiată la 22 noiembrie în sala “Theodor Pallady” a Academiei, în prezența Ambasadorului Federației Ruse la București, a beneficiat de prezența mandataților Președinției și ai Guvernului României, a președintelui Academiei Române (care a deschis festivitatea printr-un inspirat expozeu, afirmând că “prin cultură strângem mâna unei țări, care întinde, la rândul ei, mâna, prin cultură”) și a academicienilor, cadrelor universitare, a istoricilor, filologilor, a oamenilor de cultură și artă și, desigur, a coordonatorilor proiectului ce a făcut posibilă editarea manuscriselor lui D. Cantemir. În cuvântul său, Excelența Sa, ambasadorul Oleg Malginov, a evocat într-o amintire din vremea studenției momentul în care pentru prima dată a auzit despre Dimitrie Cantemir: în timp ce efectua stagiul militar în tabăra cunoscutei “Divizii Cantemir”, aflând că aceasta a fost denumită după numele satului Kantemirovka, stăpânit în secolul al XVIII-lea de către familia Cantemir și marcat de o victorie importantă a diviziei din anul 1942. Diplomatul rus a mai vorbit despre personalitatea lui Dimitrie Cantemir, care “leagă România și Rusia”, și despre fructuoasa colaborare cu Universitatea Creștină “Dimitrie Cantemir” în scopul popularizării personalității și operei cărturarului, concluzionând că succesul echipei de cercetători români și ruși în acest proiect “arată că relațiile dintre țările noastre pot fi bune, pot fi reușite”. La rândul său, istoricul Dan Berindei a înșiruit o seamă de iluștri intelectuali ai neamului românesc, în

¹ Cercetător superior la Institutul de Istorie Universală din cadrul Academiei de Științe a Federației Ruse, profesor la Universitatea de Stat “M. V. Lomonosov” din Moscova, director adjunct al Seminarului Teologic din Moscova al Bisericii Ortodoxe Ruse de Rit Vechi și, finalmente, secretarul colegiului redacțional al revistei *Oriental creștin*.

fruntea cărora se distinge Dimitrie Cantemir, “personalitate remarcabilă care a îmbogățit prin opera sa trei culturi: cultura română, cultura turcă și cultura rusă”. În sfârșit, directorul Bibliotecii Academiei Române, academicianul Florin Filip, a subliniat importanța actului de donație a manuscriselor lui Cantemir, reiterând preocuparea înaltului for cultural național de a promova figurile ce au întins punți de legătură între cultura română și alte civilizații ale lumii.

Faptul că viața și moștenirea culturală a acestui strălucit exponent al iluminismului timpuriu (mijlocul secolului al XVII-lea-mijlocul secolului al XVIII-lea) continuă să suscite interesul nu numai în Federația Rusă, România și Republica Moldova, dar și în Europa Occidentală, nu este deloc întâmplător, fie și dacă ne gândim doar la ideea că încă nu există o ediție integrală a *Operele complete* ale lui Dimitrie Cantemir. Istoriografia universală a consemnat teorii potrivit cărora după revoluția engleză din 1640-1688 în cultura europeană apare așa-zisul prototip uman al *free thinker*-ului, care contrapune *establishment*-ului epocii republicanismul, panteismul și materialismul său, refuzul religiilor instituționalizate, fascinația credințelor religioase precreștine și tentația islamului². Evident, liber cugetători au existat în toate timpurile, dar cu predilecție secolul al XVIII-lea, cuprins de disputele politico-religioase și de răspândirea filosofiei raționaliste, a determinat formarea arhetipului viitorului “om al epocii luminilor”. Către anul mutării sale definitive în Rusia (1711), Dimitrie Cantemir era deja omul de stat cu idei politico-filosofice bine definite și un intelectual multivalent: stăpâna greaca veche și neogreaca, latina și italiana, araba, turca și persana, rusa și franceza, avea recunoscute preocupări muzicale și de arhitectură, deținea suficiente cunoștințe de matematică și scria opere filosofice. Supus otoman, apoi înalt demnitar rus, personalitatea de dimensiuni euroasiatice a prințului Cantemir a fost revendicată de mai multe culturi și popoare. În anii 1722-1723, Cantemir a condus cancelaria de campanie a lui Petru cel Mare în timpul expediției persane și, în această calitate, a editat proclamații și chemări către popoarele Caucazului; tot atunci a creat cea dintâi tipografie cu caractere arabe pentru tipărirea proclamațiilor în traducere turcă. Ironia sorții a făcut însă ca pe timpul vieții să îi fie editată (1719) o singură lucrare, *Sistema de religione et statu Imperii Turcici*³, dar care, alături de *Historia incrementorum et decrementorum Aulae Othman[n]icae sive Aliothman[n]icae Historiae a prima gentis origine ad nostra vsqve tempora deductae libri tres* – o carte de orientalistă excepțională și unică în genul ei, ce a exercitat o mare influență asupra lui Voltaire – i-a asigurat renumele de cel dintâi islamist, inclusiv coranolog și teoretician al sufismului, arabist, iranist și turcolog rus⁴.

Câteva manuscrise ale operelor importante ale lui D. Cantemir s-au păstrat în Rusia, în special în Arhiva Rusă de Stat a Actelor Vechi (*Российский государственный архив древних актов*). Acest prestigios for arhivistic a încorporat materialul a cinci instituții păstrătoare de documente de până la revoluția din anul 1917 (Arhiva Principală din Moscova a Ministerului Afacerilor Străine – *Московский государственный архив Министерства иностранных дел*, Arhiva din Moscova a Ministerului Justiției –

² Giuseppe Ricuperati, *Человек Просвещения*, în *Мир Просвещения. Исторический словарь*, Moscova 2003, p. 15-29 (16).

³ Lucrarea a avut la bază textul latinesc *Curanus* al lui Dimitrie Cantemir și, la ordinul țarului Petru I, a fost tradusă de către I. I. Ilynski sub titlul *Книга Система или Состояние Мухаммеданскія религии* [Cartea sistemelor religiei mahomedane].

⁴ M. R. Ryzhenkov, 2012, *Дмитрий Кантемир и его документальное наследие в Российском государственном архиве древних актов*, “Восточный Архив”, I (25), p. 6-13 (6).

Московский архив Министерства юстиции, Arhiva Curții Imperiale Ruse – *Московский дворцовый архив*, Arhiva de Stat a Imperiului Rus – *Государственный архив Российской империи* și Arhiva cancelariei cadastrale – *Архив межевой канцелярии*) și în prezent administrează peste 3,2 milioane de dosare, de la manuscrise grecești și slave din secolele al X-lea-al XI-lea până la documente de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Patru fonduri ale acestei arhive conțin documente elocvente relative la D. Cantemir⁵:

- *Fondul 68 – Relațiile Rusiei cu Moldova și Valahia*, constituit în Arhiva din Moscova a Colegiului Afacerilor Străine (*Московский архив Коллегии иностранных дел*); aici se găsește manifestul lui D. Cantemir privind trecerea sub protecția Rusiei, acte de donație ale lui Petru cel Mare pentru boierii moldoveni care l-au însoțit pe D. Cantemir în Rusia, corespondența din anii 1712-1719 a contelui G. I. Golovin, cancelarul țarului, cu principele Cantemir.

- *Fondul 9 – Cabinetul lui Petru I*, format din documentele cancelariei personale a țarului, include scrisorile lui D. Cantemir adresate lui Petru cel Mare.

- *Fondul 1374 – Cantemirii* are în evidențe documente personale și administrative ale diverșilor reprezentanți ai familiei Cantemir, majoritatea referitoare la moșii și distilierii ținute în proprietatea lor la sfârșitul secolului al XVIII-lea; tot aici sunt, mare parte în copii, o sumă de cereri, scrisori, sentințe și decrete cu privire la primirea lui D. Cantemir în supușenie rusă și la acordarea de moșii.

- *Fondul 181 – Secția de Manuscrise a Bibliotecii Arhivei de Stat din Moscova a Ministerului Afacerilor Externe* conservă acte datate începând cu anul 1670, colecția de cărți și manuscrise ale boierului căzut în dizgrație A. S. Matveev, dar și manuscrisele unor opere de căpătâi ale savantului, donate de către consilierul de curte N. N. Bantâș-Kamenski (colaborator din 1762 al Arhivei Principale din cadrul Ministerului Afacerilor Străine și, în perioada 1800-1814, conducător al Arhivei de pe lângă Colegiul Afacerilor Străine): *Istoria Moldovei și Valahiei*⁶ (1715), *Сокращенное изложение всеобщей логики* (ante-1700), *Istoria ieroglifică* (1705), *Hronicul Vechimei a Româno-Moldo-Vlahilor* (1717), *Historia incrementorum et decrementorum Aulae Othman[n]icae...* (1714-1716).

Multe dintre lucrările lui Cantemir au fost scrise la Constantinopol și Iași, dar cărturarul moldovean și-a petrecut cea mai mare perioadă a vieții în Rusia, unde și-a aprofundat și cultivat preocupările multivalente, axate în special pe literatură și istorie. Prin urmare, este absolut necesar să risipim o interpretare eronată acreditată în mass media românești cu privire la “traseul” manuscriselor lui Cantemir, precizând că aceste documente nu “au ajuns în Rusia”, astfel încât astăzi să fie necesară “restituirea lor către statul român”, ci ele l-au însoțit în Rusia pe proprietarul lor, iar în prezent sunt păstrate în cele mai bune condiții în arhivele, muzeele și bibliotecile din Moscova și Sankt-Petersburg.

Instituțiile de cultură enumerate mai sus nu sunt nici pe departe singurele care dețin manuscrise ale operelor lui D. Cantemir, iar inventarierea complexă în centre similare din 13 țări unde se găsesc manuscrise și documente din “tezaurul Cantemir”, apoi publicarea lor, rămâne o problemă prioritară a specialiștilor. Un asemenea interes

⁵ *Ibidem*, p. 10-11.

⁶ Manuscrisul în limba latină are numeroase însemnări ale autorului în limba română cu grafie latină.

științific l-a dovedit în urmă cu trei ani un grup de cercetători și entuziaști, îndrumat de scriitorii Constantin Barbu și Ion Deaconescu și finanțat de Paul Tudor, președintele Fundației culturale "Tudor". Proiectul *Integrala Manuscriselor Dimitrie Cantemir*, coordonat de C. Barbu, a fost inițiat în 2009 cu aprobarea autorităților politice și arhivistice ale Federației Ruse și s-a bucurat de sprijinul constant al ambasadorilor acestei țări la București, Aleksandr Ciurilin și, din 15 februarie 2012, Oleg Malghinov. În mai puțin de trei ani de zile, au fost scanate 15.000 de file de lucrări semnate de Dimitrie Cantemir sau referitoare la marele cărturar, o parte din totalul de aproximativ 75.000 de file existent în bibliotecile din Moscova, în Arhiva Rusă de Stat a Actelor Vechi și în Arhiva Politicii Externe a Imperiului Rus de pe lângă Ministerul Afacerilor Externe al Federației Ruse.

Primele 25 de volume ale *Integralei Manuscriselor Dimitrie Cantemir*, reproduse sub formă de facsimile pe hârtie de foarte bună calitate, au următoarele titluri: I. *Sacro-sanctae Scientiae Indepingibilis Imago*; II. *Loca Obscura in Cathechisi, quae ab anonymo autore slaveno idiomate edita et Pervoe ucenie otrokom intitula est, dilucidata autore Principe Demetrio Cantemirio*; III. *Institutio Logices Idest De philosophiae instrumentali Arte Habitus*; IV. *Incrementorum et decrementorum Aulae Othmannicae (I)*; V. *Incrementorum et decrementorum Aulae Othmannicae (II)*; VI. *Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othmannicae (A. Dell' Accrescimento e Decadenza Dell' Impero Othomano o sia Epitome dell' Istoria Turca. Parte prima che contiene l'accrescimento dal MCCC al MDCLXXII, B. Annotazioni)*; VII. *Istoria Ieroglifică*; VIII. *Hronicul Vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor*; IX. *Curanus. De Curani etymologico nomine*; X. *Ioannis Baptistae Van Helmont Phisices universalis doctrina et christianae fidei congrua et necessaria philosophia (I)*; XI. *Ioannis Baptistae Van Helmont Phisices universalis doctrina et christianae fidei congrua et necessaria philosophia (II)*; XII. *De Vita et rebus gestis Constantini Cantemiri. Panegiricul Sfântului Dumitru*; XIII. *Jurnalul persan*; XIV. *Incompendiolum Universae Logices Institutionis*; XV. *Diploma de la Luşk*; XVI. *Uimitoarele revoluției ale dreptei răzbunări a lui Dumnezeu asupra familiei lui Brâncoveanu și a Cantacuzinilor vestiți în Țara Românească*; XVII. *De Antiquis Dacia nominibus*; XVIII. *De Antiquis et Hodiernis Moldaviae Nominibus*; XIX. *Satire de Antioh Cantemir*; XX. *Arhiva Serghei Cantemir*; XXI. *Corespondența dintre Antioh Cantemir, Maria Cantemir, Constantin Cantemir (I)*; XXII. *Corespondența dintre Antioh Cantemir, Maria Cantemir, Constantin Cantemir (II)*; XXIII. *G.F. Müller. Jurnalul prințului Dimitrie Cantemir. Biografia lui Demetrius Cantemir*; XXIV. *Notationes quotidianae* de Ivan Ilynski; XXV. *Manifestul lui Pentru cel Mare. (...)*. Cele patru seturi ale ediției de lux a volumelor, legate în piele și având portretul și semnătura în aur ale lui D. Cantemir, au fost dăruite Academiei Române, Președintelui Federației Ruse, Vladimir Putin, Premierului Guvernului Federației Ruse, Vladimir Medvedev și, de asemenea, Prim-ministrului Guvernului României, Victor Ponta. În prezent sunt în lucru volumele XXVI-XXIX (se preconizează o ediție integrală alcătuită din circa 100 de volume), care redau protocolul de primire a lui D. Cantemir în rândul membrilor Academiei din Berlin, șase documente din Arhiva Politicii Externe a Imperiului Rus și două copii ale *Hronicului Vechimei a Româno-Moldo-Vlahilor*, aflate la Academia Română-filiala Cluj.

În fața invitațiilor la ceremonia de donație, filosoful C. Barbu, coordonatorul proiectului, a rezumat obiectivul marcant al cercetărilor dedicate vieții și operei lui Dimitrie Cantemir astfel: "Toate manuscrisele și documentele Cantemir, din toate cele

treisprezece țări unde se află – Rusia, România, Republica Moldova, Ucraina, Turcia, Siria, Liban, Vatican, Germania, Franța, Marea Britanie, SUA, Grecia –, vor fi fotocopyate și tipărite în condiții excepționale, ca și primele douăzeci și cinci de volume. Vreau ca în fiecare țară unde se află o filă din Cantemir să existe toate celelalte zeci de mii de pagini din celelalte țări. Măcar țările care posedă o parte mai mică sau mai mare din «Tezaurul Cantemir» să își întregască acest tezaur».

Octavian Dascăl

Conferința *Between Worlds: The Age of the Angevines* (Târgoviște-Moroeni, 2011)

Sub auspiciile Academiei Austriece de Științe, ale Academiei Române și Universității “Valahia” și beneficiind de sprijinul Consiliului Județean Dâmbovița, Primăriei Târgoviște, filialei Dâmbovița a Sparkasse-Banca Comercială Română, Asociației Române de Promovare a Valorii din Târgoviște și ale Societății *Patrimonium Transsylvanicum* din Cluj, în perioada 21-23 octombrie 2011 s-a desfășurat conferința internațională cu tema *Between Worlds: The Age of the Angevines*.

Această impresionantă desfășurare de forțe și mutipla implicare organizatorică (și financiară) ar fi putut avea ca principal efect o conferință de anvergură, cu participarea și dezbaterile aferente. Putem aprecia că amploarea participării s-a ridicat la nivelul scontat, deși, în condițiile în care conferința s-a concentrat pe o dinastie care a guvernat Regatul Ungariei o perioadă îndelungată (1308-1395) și în care nu puține lucrări s-au concentrat asupra personalității lui Ludovic I de Anjou (1342-1382), nu a fost prezent niciun specialist din Ungaria, în pofida numărului mare de participanți străini! De asemenea, în privința dezbaterilor, se poate conchide că adeseori s-a indus senzația prezentării unor lucrări (dintre care unele de calitate neîndoielnică) în care vorbitorul se dovedea incontestabilul stăpânitor al subdomeniului respectiv.

Pe de altă parte, acest aspect a condus la impunerea de la sine a lucrărilor, după cum urmează: (*Not so*) *Distant Mirrors: A Complex Macro-Comparison of Politics and Political, Economic and Religious Systems in the Crisis of the 14th Century* (Johannes Preiser-Kapeller, Institutul de Studii Bizantine ale Academiei Austriece de Științe, Viena), *Die Ansiedlungs- und Landnahmeversuche der Alanen um 1300 im byzantinischen Reich, Bulgarien, Ungarn und der Moldau* (Meinolf Arens, Universitatea “Johannes Gutenberg”, Mainz), *The Long Transylvanian War of Charles Robert of Anjou (1315/1316-1321/1324)* (Tudor Sălăgean, Centrul de Studii Transilvane și Muzeul Transilvănean de Etnografie din Cluj), *Les structures socio-politiques de l'Olténie et leur rôle dans les relations roumaino-hongroises (XIIIe-XVe siècles)* (Matei Cazacu, Școala de Înalte Studii în Științe Sociale și Centrul Național al Cercetării Științifice, Paris), *Angevin Attempts to Re-establish the Latin Empire of Constantinople* (Michael Carr, Royal Holloway, Universitatea din Londra), *Reading the Byzantine and Early Ottoman Sources on the First Contacts of the Turks with the Balkan Peninsula and the Byzantine Civil Wars: A Reconsideration* (Adrian Gheorghe, Universitatea “Ludwig Maximilian”, München), *Diplomatie dans al genèse d'un Etat-frontalier: les Osmanli d'une tribu à l'emirat* (Günes Ýsyksel, Colegiul Franței, Paris), *Confronting the Angevines: the Venetian Case* (Șerban Marin, Arhivele Naționale ale României, București), *Literary Modeling of Helen Angevilles Character in the Life of St. Helen by Archbishop Danilo*

II (Svetlana Kalezić Radonjić, Academia Muntenegrană de Științe și Arte, Podgorica), *From France to the Balkans and Back: Intercultural Relations between Medieval France and Serbia in the 13th and 14th Centuries* (Mihailo Popović, Institutul de Studii Bizantine al Academiei Austriece de Științe, Viena), *La tradition des conflits: les relations politiques serbo-hongroises durant le règne de Louis le Grand* (Jonel Hedjan, Universitatea Paris I, Sorbona), *Legislating against Treason in the Fourteenth Century: Bohemia, England and Hungary* (Christopher Nicholson, Colegiul Universitar din Londra, Școala de Studii Slave și Est-Europene, Londra), *Herrscher und Klöster im angevinischen Ungarn* (Julia Dücker, Universitatea Ruprecht-Karl, Heidelberg), *Aspects regarding the Military Obligations of the Hungarian and Transylvanian Nobility during King Louis I's Moldavian and Walachian Campaigns (1359-1375)* (Florin Ardelean, Centrul de Studii Transilvane, Cluj), *The Southern Transylvanian Defensive System under the Angevines* (Ioan-Marian Țiplic, Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu și Centrul de Studii Transilvane, Cluj), *Sachsen, Rumänen und die Anjou Könige im 14. Jahrhundert* (Liviu Cîmpeanu, Centrul de Studii Transilvane, Cluj), *Districts in the Banate in the 14th Century* (Adrian Magina, Centrul de Studii Transilvane, Cluj și Muzeul Banatului Montan, Reșița), *Walachian Privileges in the Northern Transylvanian Counties in the Second Half of Louis I of Anjou's Reign* (Alexandru Simon, Centrul de Studii Transilvane și Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj), *Mission and Crusade at the Schismatic Borders of Angevine Hungary: Infidelitas as Legal Concept (from Theory to Practice)* (Iulian Mihai Damian, Centrul de Studii Transilvane, Cluj și Academia României, Roma), *Walter atte Moore and his Journey to Hungary: Anglo-Hungarian Diplomatic Activity during the 1340s* (Mark Whelan, Royal Holloway, Universitatea din Londra), *Autour de l'année 1359: Evolution de la politique angevine dans la région du Maramureș sous le règne de Louis Ier le Grand* (Guillaume Durand, Școala de Înalte Studii în Științe Sociale, Paris), *Les divisions de la métropole russe au Moyen Age d'après les actes patriarcaux* (Konstantin Vetrochnikov, Colegiul Franței și Școala de Înalte Studii în Științe Sociale, Paris), *Angevine Political Coordinates in the Territories East of the Carpathians during the Early Reign of King Louis I* (Radu Cîrciumaru, Universitatea "Valahia", Târgoviște), *La croisade de 1352-1354. Contributions à la chronologie des campagnes anti-mongoles de Louis Ier de Hongrie* (Dan Ioan Mureșan, Școala de Înalte Studii în Științe Sociale, Paris), *Les campagnes orientales de Louis I d'Anjou: quelques précisions concernant la politique orientale et balkanique du roi de Hongrie* (Emanuel C. Antoche, Școala de Înalte Studii în Științe Sociale, Paris), 'Placuit namque et in iuventa nostra Silius': *Matthias Corvinus, Silius Italicus and the Angevin Connection* (Oren J. Margolis, Universitatea din Oxford și Institutul "Ludwig Boltzmann" de Studii Neolatine, Viena), *Personalities and Aspects of the Age of the Angevines reflected in the Transylvanian Modern Political Imaginary* (Loránd Lajos Mádly, Institutul de Istorie "George Barițiu" și Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj), *Louis Ier d'Anjou roi de Hongrie et la mer Noire* (Sergiu Iosipescu, Institutul de Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București), *Historical Relations between the Anjou Kingship and the Beginnings of Wallachia and Moldavia* (Denis Căprăroiu, Universitatea "Valahia", Târgoviște). Se constată astfel o mobilizare remarcabilă sub aspectul temelor abordate, toate concentrate în jurul Angevinilor și a poziției acestora în estul Europei, însă cu o categorică înclinare a balanței în favoarea politicii angevine în Europa răsăriteană, în detrimentul relaționării cu Occidentul.

Apreciind tendința de a grupa comunicările prezentate în diviziuni și subdiviziuni și înțelegând totodată apetitul pentru denumiri ale acestora în stilul anglo-american deja consacrat (stil din care termeni sau expresii precum “*identity*”, “*mechanisms of power*”, “*legacy*”, “*impact*” etc. nu au cum să lipsească), ne manifestăm totuși scepticismul față de categorisirea potrivită a unei lucrări sau a alteia, adeseori acestea neregăsindu-se în denumirea secțiunii respective. Spre exemplu, ne manifestăm unele rețineri față de includerea unor comunicări (precum cele referitoare la originile statului otoman sau precum cea a subsemnatului) în categoria *Imperial Past, Present and Future* sau a celei prezentate de Sv. Kalezić Radonjić în secțiunea *Friends and Foes*, această din urmă categorie putând foarte bine include alte comunicări. Și exemplele ar putea continua. În acest context, nu putem să nu conchidem asupra faptului că s-a recurs într-un mod mai degrabă aleatoriu la o denumirea sau alta a secțiunilor.

În acest context, putem trage concluzia că, deși “marfa” (în speță, lucrările prezentate) a fost în cea mai mare de calitate, iar “ambalajul” (utilizarea de secțiuni) a beneficiat de șanse reale de a atrage, neconcordanța dintre cele două umbrește într-o anumită măsură ansamblul evenimentului.

De asemenea, dat fiind că în literatura de specialitate occidentală (și nu numai) denumirea de *Angevin, Angevines* trimite mai degrabă la regalitatea engleză (ramura Plantagenetilor), dar și la cea siciliano-napolitană sau ierosolimitană, s-ar fi impus ca titlul conferinței să se refere la “*the Angevines in Eastern Europe*”.

Dincolo de aceste inadvertențe minore, se impune apreciat efortul organizatorilor de a aduna laolaltă cercetători și specialiști cu preocupări dintre cele mai diverse, iar tinerețea unei bune părți a celor prezenți vine ca un efect încurajator pentru studiile asupra evului mediu universal. De altfel, desfășurarea în România (și cu atât mai mult la Târgoviște) a unui eveniment dedicat unei dinastii din afara “spațiului românesc” ne îndreptățește să nutrim speranța că studiul asupra istoriei universale are șanse de supraviețuire și în țara noastră¹.

Șerban V. Marin

¹ Nu aceleași speranțe ne-au fost împărtășite din partea publicului prezent la deschiderea evenimentului, public format în majoritate din studenți ai Universității “Valahia”. De unde în momentul discursurilor inaugurale aula universitară era practic arhiplină, după retragerea triumfală a “oficialităților” și începerea propriu-zisă a lucrărilor, tinerețea târgovișteană a găsit de cuviință în cvasitotalitate să părăsească locația în mod intempestiv. Încă o dată festivismul (dublat de oportunitatea mai degrabă pionierească de a fi de față exclusiv alături de diriguitori) se dovedea mai atrăgător decât dezbateră științifică.

Contributors

Arcadie M. BODALE, National Archives of Romania, Iași County Branch;
research field: the ecclesiastic affairs in Moldavia (14th-18th centuries); the foundation of ecclesiastic institutions in the Romanian Middle Ages; the etiquette in the Romanian provinces (19th century); the social relations in the Romanian provinces (15th-19th centuries); territorial sigillography in the 19th century; the history and processing of civil records; the records editing; idiomatic expressions – copies of reality; archaisms of the 18th and 19th centuries; **recent publications:**

- *Contribuții privitoare la dările plătite de clerul de mir în Moldova medievală (din secolul al XV-lea până în secolul al XVIII-lea)*, “Arhivele Olteniei”, new series, 25 (2011), p. 53-72

- (with Ștefan Lemny) *Étés caniculaires et «grands hivers»: dérives climatiques dans les pays roumains au XVIIIe siècle*, “Revue Roumaine d’Histoire” 50 (2011), 3-4, p. 147-177

- *Contribuții la istoria haiduciei în Moldova*, “Caiete de Antropologie Istorică” 9 (2010), 1 (16) (ianuarie-iunie), p. 35-64

- *Și viitorul are un sfârșit: Imaginea Apocalipsei în pictura murală de la Mănăstirea Sucevița*, in *De la fictiv la real. Imaginea, imaginarul, imagologia* (ed. by Andi Mihalache & Silvia Marin-Barutcieff), Iași 2010, p. 153-180

- *Informații documentare din Arhivele Naționale referitoare la Mănăstirea Golia din Iași*, in *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (Studii și documente)* (ed. by Sorin Iftimi), Iași 2010, p. 269-284

- *Colecția de stare civilă – între realizări și deziderate. Actele de stare civilă de la D.J.A.N. Iași*, “Revista Arhivelor. Archives Review” 85 (2008), 1, p. 51-78

- *The Creation and Evolution of the Ecclesiastic Domain in Moldavia (the 15th-18th centuries)*, “Revista Arhivelor. Archives Review” 84 (2007), 3-4, p. 149-162

Suzana-Iuliana BODALE, National Archives of Romania, Iași County Branch;
research field: modern history (especially, the 19th century), literature, foreign languages; **recent publications:**

- (with Arcadie M. Bodale), *Preromantismul românesc: versiuni inedite ale poeziilor lui Gheorghe Asachi*, in *Romantism și modernitate. Atitudini, reevaluări polemice* (ed. by Andi Mihalache & Alexandru Istrate), Iași 2009, p. 351-366

- *Fondul Frontul Renașterii Naționale din ținutul Prut. Perspectivelor cercetării*, “Archiva Moldaviae” 1 (2009), p. 350-365

- *Acțiunea politico-diplomatică pentru realizarea actului proclamării Regatului României (1878-1881)*, “Revista Arhivelor. Archives Review” 85 (2008), 1, p. 177-189

Radu Florian BRUJA, “Ștefan cel Mare” University, Suceava; **research field:** inter-war period; **recent publications:**

- *Extrema dreaptă în Bucovina*, Târgoviște 2012
- *The Reorganization of Iron Guard, between Outlawry to Re-establishment (1933-1935)*, “Bukovinian Journal of History and Cultural Anthropology”, 2012
- *Romania's German Minority in National Renaissance Front*, “Acta Historica Neosoliensia” 14 (2011)
- *Regele Carol al II-lea și partidul unic: Frontul Renașterii Naționale*, Iași 2006
- *Traian Brăileanu. Studii, documente. Încercări literare*, Iași 2011

Mihai BURCEA, The Institute for the Investigation of Communist Crimes and the Memory of the Romanian Exile; **research field:** Romanian Communist Party in the period of illegality; the military justice in the Communist Romania; bibliographies of the Romanian *nomenklatura*; **recent publications:**

- (with Marius Stan & Mihail Bumbeș) (ed. of) *Dicționarul ofițerilor și angajaților civili ai Direcției Generale a Penitenciarelor (1948-1989). Aparatul central*, I-II, Iași 2009, 2011

Iulian Marcel CIUBOTARU, “Alexandru Ioan Cuza” University, Iași; **research field:** history of the Romanian Orthodox Church; relationship between clergy and prince in the Romanian middle ages; the canonical law in medieval Moldavia; Romanian ancient literature; history of culture; **recent publications:**

- *Intellectualii francezi și români în corespondență privată. Scrisorile lui Émile Picot către George Sion*, in *Scrieri pe alete. Lucrările conferinței naționale «O filă de istorie: om, societate, cultură (secolele XVII-XXI)»*, (ed. by Anamaria Macavei & Roxana Dorina Pop), Cluj-Napoca 2012, p. 429-443
- *Donațiile mitropolitului Iosif Naniescu către Biblioteca Academiei Române*, “Historia Universitatis Iassiensis” 3 (2012), p. 245-276
- *Egumenii Mănăstirii Moldovița în secolul al XV-lea*, “Research and science today”, 2 (December 2011), p. 52-62
- *Un prototip de suveran renașcentist: René d'Anjou*, in *Reflecții asupra identității omului contemporan* (ed. by L. Iordăchescu, C. A. Barnea, D. Bahrin, D. Balan), Iași 2011, p. 63-77

Mihai GEORGIȚĂ, National Archives of Romania, Bihor County Branch; **research field:** medieval and pre-modern history of Transylvania, especially ecclesiastic history; **recent publications:**

- *Păstoria episcopului Mihail Molodeț de Maramureș-nou contribuții documentare*, “Revista Arhivei Maramureșene” 4 (2011), p. 70-83
- *Înnobilarea preotului român calvin Ioan din Alămor (1643)*, “Crisia” 41 (2011), p. 133-138

- *A Noble Family of Rumanian Priests from Transylvania at the End of 17th Century*, "Analele Universității din Oradea. Istorie-Arheologie" 20 (2010), p. 11-18
- *Confesiune, religie și societate în Pașălăcul de Oradea*, in *Politici imperiale în estul și vestul spațiului românesc*, Oradea-Chișinău 2010, p. 152-168
- *Un caz interesant de convertire la calvinism în 1677: Ștefan Alexa din Orăștie*, "Arhiva Someșană", third series, 9 (2010), p. 177-180

Leonte IVANOV, "Alexandru Ioan Cuza" University, Iași; **research field**: imagology; Russian-Romanian relations; history of the 18th century culture; emigration; **recent publications**:

- (with Ana-Maria Brezuleanu, Magda Achim & Marina Vraciu) (transl. of) Lev Tolstoi, *Sonata Kreutzer și alte povestiri*, Iași 2012
- (ed. of) *Prinții Antioh și Maria Cantemir în documente de epocă*, Iași 2011
- *Prințesa Cantemir. Portret de epocă și corespondență inedită*, Iași 2005
- *Studii tolstoievskiene. Retrospecții literare*, Iași 2007
- *Imaginea rusului și a Rusiei în literatura română. 1840-1948*, Chișinău 2004

Artur LAKATOS, "George Barițiu" Institute of History, Cluj-Napoca; **research field**: international relations; economic history; political history of the Communist Romania; **recent publications**:

- *Helyreállítási munkálatok a frontátvonulást követően Kolozsváron*, "Közgazdász Fórum" 15 (2012), 107, 4, p. 55-64
- *Identitate națională și viață economică. Studiu de caz: Capital românesc, maghiar și sas în băncile din Cluj, 1944-1948*, "Societal and Political Psychology International Review", 3 (2012), 1, p. 123-139
- *Lengyelország szovjet megszállása és Magyarország biztonságának kérdése a magyar katonai hírszerzés dokumentumainak tükrében (1940)*, "Grotius" (January 2012), p. 1-21
- *Bazele relațiilor internaționale ale lumii culturale clujene. Legăturile internaționale ale Facultății și Științe ale Naturii din cadrul Universității Ferenc Jozsef*, "Banatica", 2011, 1, p. 283-294
- *Tradiție și modernitate în gândirea lui Eugen Lovinescu*, "Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", 2011, p. 432-440

Șerban MARIN, National Archives of Romania, Bucharest; **research field**: medieval history of Venice; Venetian chronicles; classical crusades; Venetian-Byzantine relationship; editorial activity; **recent publications**:

- (ed. of) Giovanni Giacomo Caroldo, *Istorie venețiene*, I-V, Bucharest 2008-2012
- *Venice – obstacle for the Crusades? The Venetian Chronicles' Viewpoint*, "Revista Istorică", new series, 23 (2012), 3-4, p. 251-268

- *A Venetian Chronicler in Crete: the Case of Lorenzo de' Monaci and His Possible Byzantine Sources, in Italy and Europe's Eastern Border (1204-1669)* (ed. by Iulian-Mihai Damian, Ioan-Aurel Pop, Mihailo St. Popovic & Alexandru Simon), Frankfurt am Main 2012, p. 237-258
- *Crusades seen through Venetian Eyes – Between Being in Abeyance and Involvement. The Case of the Chronicle Ascribed to Marcantonio Erizzo*, in *Aut viam inveniam aut faciam. In honorem Ștefan Andreescu* (ed. by Ovidiu Cristea, Petronel Zahariuc & Gheorghe Lazar), Iași 2012, p. 121-144
- *Some Notes with Regard to the Venetian Chronicle Ascribed to Daniele Barbaro, Patriarch of Aquileia. The so-called 'Barbaro Group'*, "Historical Yearbook" 8 (2011), p. 233-252 and 9 (2012), p. 139-152

Oana MARINACHE, **research field**: history of architecture; history of Bucharest in the 19th century; boyards' families (Știrbey, Bibescu, Basarab Brâncoveanu); **recent publications**:

- *Albumul cu amintiri: Imobilul familiei col. Popescu în stil Art Deco de arh. Ernest Doneaud*, "Bucureștiul Meu Drag", 2012, 8, p. 128-129
- *Personalitatea artistică a Nadejei Știrbey, o prințesă uitată*, "Magazin istoric", June 2012, p. 85-92
- *Prima școală de fete în limba română a Doamnei Elisabeta Știrbey*, "Bucureștiul Meu Drag", 2012, 5, p. 50-58
- *Efigii și Traseu Urban arh. Cristofi Cercez*, "Arhitectura", 2012, 2, p. 182-185, 188-189
- *Moșia Buftea a familiei Știrbey*, "Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice", 2011, 1-2, p. 172-181

Radu MILIAN, National Archives of Romania, Bihor County Branch; **research field**: Romanian modern history, especially history of the Romanian education in Transylvania and Crișana in the 19th century and the beginning of the 20th century; **recent publications**:

- *Din istoria învățământului*, în *Monografia județului Bihor*, I, Oradea 2010, p. 181-205
- *Fundațiile în sprijinul învățământului românesc din Bihor în secolul al XIX-lea*, "Cele Trei Crișuri", 2008, 1-3, p. 5-14
- *Eforturile ierarhiei bisericești greco-catolice de revigorare morală a învățământului românesc din Bihor (prima jumătate a sec. al XIX-lea)*, "Revista Bihoreană de Istorie" 6-7/2006, p. 58-66
- *Învățământul confesional în Transilvania dualistă*, "Crisia" 32-33 (2002-2003), p. 177-199
- *Școala ortodoxă și Greco-catolică în Bihor în a II-a jumătate a sec. XIX*, "Crisia" 30 (2000), p. 229-255

Elena MUȘAT, National Archives of Romania, Bucharest; **research field**: history of the Greek-Catholic Church; Romanian modern history; editorial activity; **recent publications**:

- *Prozelitismul în cadrul Protopopiatului Unit al Bistrei (1850-1900)*, "Revista Arhivelor" 88 (2011), 1, p. 104-117
- *Mărturii documentare privind Biserica Greco-Catolică din Transilvania (sec. al XIX-lea)*, "Revista Arhivelor" 84 (2007), 1, p. 129-141

Liviu NEAGOE, "G. Barițiu" Institute of History, Cluj-Napoca; **research field**: intellectual history; history of the political concepts; Romanian studies; anti-Semitism; citizenship, ethnicity, and national identity; historical theory; **recent publications**:

- *Confruntări culturale în România Mare: Nichifor Crainic și Nae Ionescu*, in *(Re)orientări* (ed. by Grațian Cormoș), Cluj-Napoca 2012, p. 36-47
- *Elite, națiune și societate în România modernă*, Cluj-Napoca 2012
- *Naționalizarea statului: naționalism și cetățenie în România modernă*, in *Cultură, memorie, identitate* (ed. by Grațian Cormoș), Cluj-Napoca 2011, p. 98-110
- *From "national essence" to "ethnic ontology": Philosophical backgrounds of Romanian nationalism*, "Anuarul Institutului „G. Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române, Series Historica" 49 (2010), p. 357-368
- *The "Third Way": Agrarianism and Intellectual Debates in Interwar Romania*, "Anuarul Institutului «G. Barițiu» din Cluj-Napoca al Academiei Române, Series Historica" 48 (2009), p. 245-261

Paul-Daniel NEDELOIU, "Gh. Ruset-Roznovanu" Highschool, Roznov, Neamț County; **research field**: Romanian medieval history; genealogy; **recent publications**:

- *Noi precizări cu privire la identitatea și familia lui Stanciul, pârcălab de Cetatea Albă*, "Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași. Istorie", new series, 56-58 (2010-2012), p. 173-182
- *Sate și boieri în ținutul Neamț de la sfârșitul secolului al XIV-lea până la jumătatea secolului al XV-lea*, "Memoria Antiquitatis", 28 (2013), p. 263-286
- *Dragoș Viteazul, primul pârcălab cunoscut al Cetății Neamț. Câteva considerații istorice și genealogice*, in *Republica Moldova - între Est și Vest. Opțiunile tineretului la etapa actuală*, Chișinău 2013, p. 213-228
- *The first logofăt of Stephen the Great: Dobrul and his family*, "Istros" 18 (2012), p. 305-322
- *Un izvod de acte ale satului Belcești din ținutul Neamț, scris de Evloghie dascăl (1761)*, "Studii și Materiale de Istorie Medie" 29 (2011), p. 301-316

Bogdan-Florin POPOVICI, National Archives of Romania, Braşov County Branch; **research field**: archive studies; the history of Bârsa region; **recent publications**:

- *Dicţionar englez-român de termeni arhivistici*, Braşov 2013
- (with Nicolae Pepene) *Monografia judeţului Braşov 1948*, Braşov 2013
- *Archival thoughts in the Historical Archives of a Transylvanian Town, "Atlanti"*, Special edition: *In honorem Charles Kecskemeti*, Trieste 2013
- *Snapshots of Romanian Archival Ideas in the Second Half of the 20th century. Part. 1: Preliminaries*, "Atlanti. Review for modern archival theory and practice" 23 (2013), 1, p. 269-278

Simona PREDA, **research field**: recent history: history of mentalities; Communist Romania; literature; art history; **recent publications**:

- *Pavel Morozov. Pionierul 001*, "Argesis, Studii şi comunicări. Seria Istorie" 19 (2010), p. 123-125
- *Zbor prin ținuturi de basm. Imaginarul artistic în pictura lui Marc Chagall*, "Buletinul Centrului, Muzeului şi Arhivei Istorice a Evreilor din România", 2008, p. 82-90
- *Remanenţe ale discursului naţionalist de tip comunist în istoriografia românească postdecembristă (1990-2005)*, "Argesis, Studii şi comunicări. Seria Istorie" 16 (2007), p. 449-455

Mihai-Sorin RĂDULESCU, University of Bucharest, Department of Romanian and Southeast European History; **research field**: history of the Romanian aristocracy and bourgeoisie; Romanian students in Western universities; history of Bucharest; genealogy as auxiliary science of history; heraldry; **recent publications**:

- *În căutarea unor istorii uitate*, Bucharest 2011
- *Emil Cioran şi genealogia sa*, in *Întâlniri cu Cioran*, II (ed. by Marin Diaconu & Mihaela-Genţiana Stănişor), Bucharest 2011, p. 200-213
- *Din arhondologia Ţării Româneşti: familia Mărculescu*, in *Izvoare istorice, artă, cultură şi societate. În memoria lui Constantin Bălan (1928-2005)* (ed. by Constantin Rezachevici), Bucharest 2010, p. 513-526
- *Din corespondenţa arhitectului Nicolae Ghika-Budeşti*, "Bucureşti. Materiale de Istorie şi Muzeografie" 23 (2009), p.169-202
- *Un aperçu sur les sources des recherches généalogiques roumaines*, "Analele Universităţii Bucureşti. Seria Istorie" 48 (2009), p.127-133
- *Tudor Voinea – o încercare de biografie*, "Revista Arhivelor. Archives Review", 86 (2009), 1, p. 246-263

Sergiu SOICA, "Universitatea de Vest", Timişoara; **research field**: history of the Greek-Catholic Church during the Communist Romania; the imprisonment in

the Communist regime; repression methods; clergy under the Communist regime; **recent publications:**

- *Martiri și mărturisitori ai Eparhiei Greco-catolice de Lugoj*, Târgu Lăpuș 2013
- *Nicolae Brânzeu și dosarul din Arhiva CNSAS: povestea unui eroism discret*, Târgu Lăpuș 2013
- *Biserica Greco-Catolică din Banat în perioada regimului comunist din România. Corespondența Episcopului Ioan Ploscaru 1968-1975*, Târgu Lăpuș 2013
- *Episcopul Ioan Bălan*, Târgu Lăpuș 2012
- *Biserica Greco-Catolică din Banat în perioada anilor 1920-1948*, Timișoara 2011
- *Eparhia Greco-Catolică de Lugoj în Anul 1948*, Oradea 2009
- *Din trecutul Comloșului*, I, Timișoara 2008

Marius STAN, The Institute for the Investigation of Communist Crimes and the Memory of the Romanian Exile; *History of Communism in Europe* review; **research field:** European communism and fascism; revolutionary political ideologies; justice in the transition period; the intellectual debates over the Cold War; **recent publications:**

- (with Adam Burakowski) *Kraj smutny pelen humoru. Dzieje Rumunii po 1989 roku / Țară tristă plină de umor. Istoria românilor după 1989*, Warsaw 2012

Radu STANCU, National Archives of Romania, Bucharest; **research field:** political doctrines in Inter-War Romania; law and medical history of the communist Romania; death penalty; editorial activity; **recent publications:**

- *The Political Use of Capital Punishment as a Legitimation Strategy of the Communist Regime in Romania, 1944-1958*, "History of Communism in Europe" 5 (2014), p. 106-130
- *The Political Use of Capital Punishment in Communist Romania between 1969 and 1989*, in *Capital Punishment. New Perspectives* (ed. by Peter Hodgkinson), Farnham, Surrey, UK 2013, p. 337-357

Alexandru Ioan TĂMAȘ, **research field:** archives studies; **recent publications:**

- *Arhivele Orientului apropiat antic*, in *Sub semnul marilor înaintași. Ion Rusu Sărățeanu la 90 de ani*, Cluj 2011
- *Recesivitatea arhivistică*, "Revista de arhivistică" 4 (1998), 1-2
- *Despărțire de Casanova*, "Revista de arhivistică" 3 (1997), 1-2.

Mirela-Daniela TÎRNĂ, National Archives of Romania, Bucharest; **research field:** Romanian Royal House; Romanian modern history; **recent publications:**

- *Discursuri regale. Studiu comparativ*, în *Colocviul Național de Istorie, Istoria Artei Decorative, Conservare-Restaurare și Relații Publice, edițiile a XII-a și a XIII-a 2007-2008*, II, Bucharest 2009, p. 65-72
- *Construirea Statului-Națiune. Concept. Cazul românesc*, în *Globalizare și identitate națională*, Bucharest 2006, p. 163-169
- *Averea familiei regale la dispoziția maselor. 1948*, “*Arhivele Totalitarismului*” 8 (2000), 3-4 (28-29), p. 126-138

***Revista Arhivelor. Archives Review* contains the following headings:**

- “Archive Studies” (archival theory and practice)
- “Studies of History” (including paleography, diplomacy, museography, sigillography, heraldry, numismatics, miniature, and other special sciences related to history; the history studies focus on the records/documents use)
- “*Restitutio*” (the editing of unpublished documents)
- “Reviews, Bibliographical Notes”
- “*Addenda et corrigenda*” (comprising scientific debates on articles and works in the field of history and archives)
- “Archival Studies in the World” and “*Varia*” (including presentations of various conferences, meetings, seminars, manifestations, symposia, and so on)

***Revista Arhivelor. Archives Review* has two issues a year. The first issue includes materials mostly in Romanian (with a summary in an international language), whereas the second issue is completely edited in international languages (preferably English, French, German).**

The editorial conditions for publishing in the *Revista Arhivelor. Archives Review* are as follows:

a) Similar conditions for articles and reviews:

- the main text must be written in Word format;
- the texts must enclose footnotes, not endnotes.

b) Specific conditions for articles and studies and for “*Restitutio*” heading:

- potential complementary materials (photos) in JPG format;
- the article should not exceed 7,000 words, if possible, i.e. 40,000 signs (without spaces) [= 20 pages in A4 format]
- the letter size: 11 for main text, 9 for footnotes

c) Specific conditions for reviews, *Addenda et Corrigenda* and “Archival Studies in the World” headings:

- the texts should not exceed 2,000 words, i.e. 11,000 signs (without spaces) [= 6 pages in A4 format]
- the letter size: 10 for main text, 9 for footnotes

Also, we kindly ask the authors to send a short presentation containing:

- full name;
- affiliation;
- research scope;
- at most 5 books and/or articles recently published/edited.

The responsibility over the content of the materials is exclusively reserved to the authors.

**The Editorial Staff of the
*Revista Arhivelor. Archives Review***

ISSN 2501-0476
ISSN-L 1453-0755

<http://biblioteca-digitala.ro/> / <http://archive.ionianale.ro>